

MUZEUL JUDEȚEAN DIMBOVIȚA

CHRONICA VALACHICA

STUDII ȘI MATERIALE
DE
ISTORIE ȘI ISTORIE A CULTURII

* * *
* * *

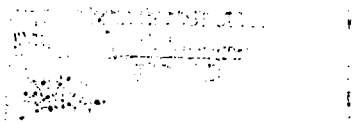
TIRGOVIȘTE

1973

<https://biblioteca-digitala.ro>

,

CHRONICA
VALACHICA

Ilustrația copertei :

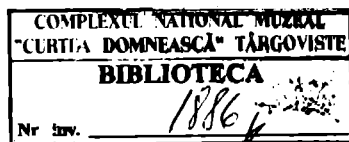
Clădirea Muzeului tiparului și al cărții românești vechi din Tirgoviște, ridicată pe beciurile fostei case a Cantacuzinilor.

MUZEUL JUDEȚEAN DÎMBOVIȚA

CHRONICA VALACHICA

STUDII ȘI MATERIALE
DE
ISTORIE ȘI ISTORIE A CULTURII

* * *
* *

TÎRGOVIȘTE
1973

S U M A R

125 DE ANI DE LA REVOLUȚIA DIN 1848

	<u>Pag.</u>
CLEOPATRA IONESCU	— Date privind situația social-economică a județului Dimbovița în preajma Revoluției de 1848 din Țările Române
	15
MIRCEA GEORGESCU	— Aspecte ale situației postrevoluționare de la 1848 din Țările Române
	19

I S T O R I E

ION CHICIDEANU	— Săpătura de salvare de la Bungetu-de-Sus (Brătești, comuna Văcărești)	27
LUCIANA OANCEA	— Încă o spadă de bronz cu „limbă la miner“ la sud de Carpați	43
CONSTANȚA ȘTIRBU, ALEXANDRINA POPESCU	— Un tezaur de monede geto-dacice descoperit în comuna Potlogi, județul Dimbovița . .	49
MARIA CHIȚESCU	— Un tezaur monetar roman imperial descoperit în Muntenia	57
NICOLAE BUNGREZEANU	— Contribuții la istoria celui mai vechi sat din județul Dimbovița. Modul de transmitere a proprietății	69
ION CHICIDEANU	— Biserica Țirgului (Țirgovîște). Raport preliminar asupra celei de-a doua campanii de săpături arheologice	75
ION CHICIDEANU, MARIA GEORGESCU	— Un mormînt de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, descoperit în incinta Curții Domnești din Țirgovîște	81
RADU GIOGLOVAN	— Cetatea Țirgovîștei	85
MARIA IANCU	— Date privitoare la situația economică a județului Dimbovița la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea	105
TOMA SVINȚIU	— Sănătatea publică în orașul Țirgovîște în secolul al XIX-lea (I)	111
DUMITRU ANGELESCU	— Lupta petroliștilor dimbovițeni, conduși de partid, în anul crizei economice din 1929—1933	133

ISTORIE A CULTURII

GHEORGHE BULEI	— Aspecte ale cercetării etnografice efectuate în anul 1973	145
ILEANA RĂDULESCU	— Paralelă între reminiscentele magiei terapice și terapia științifică	167
MARIA GEORGESCU	— Podoabe din epoca feudală aflate în colecția Muzeului județean Dimbovița	181
MIRCEA ALEXANDRESCU	— Mărturii despre unele izvoare epigrafice din județul Dimbovița	195
CONSTANTIN MANOLESCU	— Cîteva date privind viața și activitatea lui Udriște Năsturel	201
EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU	— Date noi despre premisele istorice ale înființării Academiei Române	207
NICOLAE POPESCU, TEODOR CERNĂU	— Un document inedit despre situația socială din Țara Românească în ajunul Mișcării revoluționare din 1821	217
GABRIELA NIȚULESCU	— O pagină inedită din corespondența lui Ion Ghica	223
FLORICA DEFTU	— <i>Contribuții la studul învățămîntului public din județul Dimbovița. Școala profesională de fete „Ioan și C. Fussea” din Tîrgoviște</i>	229

CENTENARUL „GHEORGHE N. COSTESCU”

Acad. MIRON NICOLESCU, președintele Academiei R. S. România	— Despre relația știință-învățămînt	237
STANCIU STOIAN, membru corespondent al Academiei R. S. România	— Unele trăsături de bază ale pedagogiei române moderne	243
EUGEN FRUCHTER,	— Începuturile filosofiei și literaturii în România	247
PETRE CRISTEA	— A existat Școala domnească de grămătică în secolul al XV-lea la Tîrgoviște ?	257
NICOLAE OPREA	— G. N. Costescu în serviciul de control al învățămîntului	271

MUZEOGRAFIE

CLEOPATRA IONESCU	— Expoziția „Revoluția din 1848 în istoria țării- lor române”	279
PETRE CRISTEA	— Cercurile muzeale, mijloace eficace de educație patriotică și de formare a elevilor pentru cercetarea științifică	283
GABRIEL MIHĂESCU, EUGEN FRUCHTER	— Pentru un muzeu al învățămîntului tîrgoviștean	295

CRONICĂ — RECENZIIPag.

— Revista activității noastre	301
— Ecouri la „Valachica“	307
— Cercetări arheologice de suprafață (Luciana Oancea, Ion Chicideanu) . .	313
— Al VIII-lea Congres internațional de bibliofilie (Lucian Penescu) . .	314
— „Viața mitropolitului Maxim“ — un nou izvor literar al cronicii lui Grigore Ureche ? (V. Nicolau)	315
— Leagănul tiparului românesc „mutat“ la Fedeleșoiu-Vilcea ? (Eugen Fruchter, Petre Cristea)	321

SOMMAIRE

Page

125 ANNÉES DE LA RÉVOLUTION DE 1848

CLEOPATRA IONESCU	— Données concernant la situation sociale-économique du département de Dîmbovița à l'approche de la Révolution de 1848	15
MIRCEA GEORGESCU	— Aspects de la situation postrévolutionnaire de 1848 dans les Pays Roumains	19

HISTOIRE

ION CHICIDEANU	— La fouille de sauvegarde de Bungetu-de-Sus (Brătești, la commune de Văcărești) . . .	27
LUCIANA OANCEA	— Encore une épée de bronze „au manche ressemblant à une langue“, au sud des Carpates	43
CONSTANȚA ȘTIRBU, ALEXANDRINA POPESCU	— Un trésor de monnaies géto-daciques découvert dans la commune de Potlogi du dép. de Dîmbovița	49
MARIA CHIȚESCU	— Un trésor romain impérial de monnaies, découvert en Valachie	57
NICOLAE BUNGREZEANU	— Contribution à l'histoire du plus ancien village du département de Dîmbovița. Le mode de la transmission de la propriété	69
ION CHICIDEANU	— L'Église „Tîrgului“ (Tîrgoviște) — Rapport préliminaire sur la seconde campagne de fouilles archéologiques	75
ION CHICIDEANU, MARIA GEORGESCU	— Un sépulcre de la fin du XVI ^e siècle, découvert dans l'enceinte de la Cour Princières de Tîrgoviște	81
RADU GIOGLOVAN	— La cité de Tîrgoviște	85
MARIA IANCU	— Données concernant la situation économique du département de Dîmbovița à la fin du XVIII ^e siècle et au début du XIX ^e siècle	105
TOMA SVINȚIU	— La santé publique dans la ville de Tîrgoviște au XIX ^e siècle (I)	111

	<u>Page</u>
DUMITRU ANGELESCU	— La lutte des ouvriers travaillant dans le pétrole du département de Dimbovița, sous la direction du P.C.R., pendant les années de la crise économique de 1929—1933 133

HISTOIRE DE LA CULTURE

GHEORGHE BULEI	— Aspects de la recherche ethnographique effectuée en 1973 145
ILEANA RĂDULESCU	— Parallèle entre les réminiscences de la magie thérapeutique et la thérapie scientifique. 167
MARIA GEORGESCU	— Bijoux de l'époque féodale appartenant à la collection du Musée du département de Dimbovița 181
MIRCEA ALEXANDRESCU	— Témoins sur quelques sources épigraphiques du département de Dimbovița 195
CONSTANTIN MANOLESCU	— Quelques données concernant la vie et l'activité d'Udriște Năsturel 201
EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU	— Nouvelles données sur les prémisses historiques de la création de l'Académie Roumaine . 207
NICOLAE POPESCU, TEODOR CERNĂU	— Un document inédit sur la situation sociale de la Valachie à l'approche du Mouvement révolutionnaire de 1821 217
GABRIELA NIȚULESCU	— Une page inédite de la correspondance de Jean Ghica 223
FLORICA DEFTU	— Contributions à l'étude de l'enseignement public du département de Dimbovița. L'école professionnelle de jeunes filles „I. et C. Fussea” de Tirgoviște 229

LE CENTENAIRE „GHEORGHE N. COSTESCU”

MIRON NICOLESCU, président de l'Académie de la République Socialiste de la Roumanie	— Sur la relation science — enseignement . . 237
STANCIU STOIAN correspondent de l'Académie de la République Socialiste de la Roumanie	— Quelques traits fondamentaux de la pédagogie roumaine moderne 243
EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU,	— Les débuts de la philosophie et de la littérature en Roumanie 247
PETRE CRISTEA	— A-t-elle existé à Tirgoviște, dans la XV ^e siècle, l'École Princière de „ars notaria” ? 257
NICOLAE OPREA	— G. N. Costescu au service d'inspection de l'enseignement 271

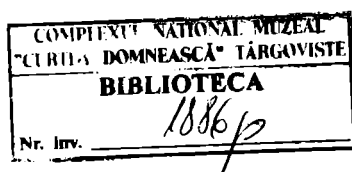
MUSÉOGRAPHIE

CLEOPATRA IONESCU	— L'exposition : „La Révolution de 1848 dans l'histoire des Pays Roumains“	279
PETRE CRISTEA	— Les cercles du musée, moyen efficace d'éducation patriotique et de la formation des élèves pour la recherche scientifique . .	283
GABRIEL MIHĂESCU, EUGEN FRUCHTER	— Pour un musée de l'enseignement de Tîrgoviște	295

CHRONIQUE ET COMPTES RENDUS

— La revue de notre activité	301
— Échos à „Valachica“	307
— Recherches archéologiques de passage (Luciana Oancea, Ion Chicideanu)	313
— Le huitième Congrès International de Bibliophilie (Lucian Penescu)	314
— Le VIII ^e Congrès International de Bibliophilie (Lucian Penescu) . . . chronique de Grégoire Ureche ? (V. Nicolau)	315
— Le berceau de la typographie roumaine „déplacé“ à Fedeleşoiu-Vilcea ? (Eugen Fruchter, Petre Cristea)	321

125 DE ANI
DE LA REVOLUȚIA DIN 1848

Consecvent politicii sale de cinstire, așa cum se cuvine, a luptei maselor populare pentru libertate, independență și progres social, Partidul Comunist Român, întregul popor, omagiază în aceste zile evenimentele de la 1848, care au rămas, prin importanța și semnificația lor, săpate cu litere de aur în istoria multiseculară a neamului nostru.

Infringerea mișcării în Muntenia a lovit și în numeroși revoluționari dimbovițeni, dintre care amintim pe Ioan Gherghescu, condamnat de ocupații țariste pentru propaganda intensă dusă în masa populației, fiind considerat „înfocat tulburător al liniștii obștei prin vorbiri și inscripțiuni”; Gancea Dumitru Cernea din Găiești a fost, la rindul său, condamnat pentru că „facea propagandă”; Eftimie Besteles, fost subcîrmuitor al Plaiului Ialomița, de asemenea, era trimis la închisoarea Văcărești pentru fapte declarate revoluționare.

Cinstind munca și lupta maselor populare, a revoluționarilor ce au aprins scinteia evenimentelor de la 1848, oamenii muncii din județul Dimbovița împlinesc cea de a 125-a aniversare a revoluției cu un rod bogat în fapte.

Reamintesc faptul că, în ultimii 4 ani, în județul Dimbovița au fost construite și puse în funcțiune 54 noi și importante obiective economice și social-culturale; au fost dezvoltate și modernizate un număr însemnat de unități industriale; sînt în curs de realizare alte obiective care vor da noi și tot mai luminoase străluciri meleagurilor noastre.

ION STĂNESCU

membru supleant al Comitetului Executiv al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, prim-secretar al Comitetului județean Dimbovița al P.C.R., președintele Consiliului popular al județului Dimbovița.

(Extras din Cuvîntarea la Adunarea populară din municipiul Tirgoviște consacrată împlinirii a 125 de ani de la Revoluția din 1848, publicată în ziarul „Dimbovița”, nr. 1644 din 9 iunie 1973).

DATE PRIVIND SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A JUDEȚULUI DÎMBOVIȚA ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI DE LA 1848

CLEOPATRA IONESCU

Secolul al XIX-lea se caracterizează prin apariția și dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste, prin înmulțirea și diversificarea atelierelelor, manufacturilor și a altor stabilimente industriale. Asistăm la apariția primelor fabrici în care se folosește mina de lucru salariată și o tehnică mai avansată. Sînt semnalate în județul Dîmbovița **manufacturi legate de industria agroalimentară, fabrici de zahăr, zalhanale, manufacturi de postav, sticlă, săpun, luminări etc.**¹. În strînsă corelație cu dezvoltarea stabilimentelor industriale sînt preocupări și pentru dezvoltarea industriei extractive. Sînt cunoscute preocupările pentru extragerea cărbunelui la Doicești și a țițeiului în localitățile: Ocnița, Glodeni și Colibași. De evidențiat este documentul din anul 1841 prin care Fotache Manolescu este autorizat ca împreună cu „tovarășii ce-si va găsi, ori muncitori, sau cu capital să facă puțuri pentru păcură cu obligația de a da mănăstirii zeciueală”². Este important de reliefat că extracția țițeiului se arendează separat de pămîntul arabil. Apare termenul de muncitor și se folosesc investițiile de capital, iar pe de altă parte, se păstrează relațiile de producție feudale, prin obligația de a da mănăstirii zeciueală.

În cele 15 centre de tăiat carne cunoscute în documentele vremii sub denumirea de „zalhanale” se sacrificau mii de vite mari, oi și capre obținîndu-se pastrama necesară alimentației. Cervișul și seul sînt folosite pentru iluminatul orașului Tîrgoviște și al altor localități, iar surplusul pentru iluminatul capitalei și satelor din județele Buzău, Argeș și Prahova. Astfel, la 6 ianuarie 1833, sînt trimiși cinovnici „din partea magistratului orașului Buzău, pentru ridicarea de 8000 oca seu,

¹ Cleopatra Ionescu, *Date privitoare la economia județului Dîmbovița în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Acta Valachica, Tîrgoviște 1972, p. 257—264.

² Constantin Boncu, *Contribuții la istoria petrolului românesc*, București 1971, p. 345.

din totalul ocalelor ce se află într-acest județ, pentru îndestularea articolului lumînărilor județului Buzău“³. În acelaș an se trimit delegați din partea Sfatului orășănesc București „spre a primi din zalhanalele acestui județ 45967 oca seu, pentru îndestularea articolului lumânărilor politii Bucureștilor“⁴. Transportul seului se face în „burdușile“, în care cu cîte șase și opt boi. Legătura între localități este făcută de drumurile de poștă, drumuri comerciale și poteci. În localitatea Pietroșița este un punct de vamă prin care se exporta în Ardeal : griu, porumb și mei. Jumătate din veniturile realizate din perceperea taxelor acestor produse reveneau magistratului orașului Tîrgoviște, iar cealaltă parte magistratului orașului București⁵.

„Ca urmare a acestor proces și tendințe economico-sociale, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, încep să aibă loc schimbări importante în structura orînduirii feudale românești, în raportul de forțe politice și de clasă, care determină înfruntări și convulsii în straturile cele mai adînci ale societății“⁶. Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste a determinat ascuțirea contradicțiilor dintre burghezie și feudalitate, dintre exploatăți și exploatatori. Se reliefează tot mai mult înfruntarea dintre două lumi cu mentalități și concepții antagonice, cu interese și năzuințe diferite.

O problemă care se reliefează în această perioadă este neplata salariilor și în stabilimentele industriale și comerciale din oraș și județ. Astfel, la 4 martie 1833 Judecătoria județului Dimbovița face cunoscut magistratului orașului Tîrgoviște că Nicolae Tănăsescu are de primit de la Marin circiumarul salariul pe patru ani și jumătate“⁷. De asemenea Stan sin Guță Simbeteanu se plînge împotriva lui Călin circiumarul „ce zice că au slujit în cinci ani și nu au plătit nimic“⁸. Nemulțimiri izolate au existat la manufactura de sticlă din localitatea Vulcana. De exemplu Toma Corbea neamțu prin jalbă face cunoscut Judecătoriei județului Dimbovița, că a fost angajat să lucreze cinci șocuri de sticlă pe zi și să fie plătit cu doi lei de șoc. În continuare numitul meșter se plînge că sint șase ani trecuți și nu i s-a plătit nici o para⁹. Magistratul orașului Tîrgoviște raportează ocîrmuirii că meșterii podari care lucrează la construcția podului de pe riul Ialomița, „din cauză că nu li s-au plătit salariile au fugit de la lucru“¹⁰.

³ Arh. St. Jud. Dimbovița, fondul Primăria or. Tîrgoviște, dos. 28/1833, f. 7.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem, dos. 17/1833, f. 2 ; dos. 27/1834, f. 2, 3.

⁶ Ziarul „Scînteia“ nr. 9499 din 5 mai 1973.

⁷ Arh. St. Jud. Dimbovița, fondul Ocîrmuirea jud. Dimbovița dos. 2793/1833,

⁸ Ibidem, f. 7, 12

⁹ Ibidem, fondul Tribunalului jud. Dimbovița, dos. 487/1832, f. 1.

¹⁰ Ibidem, fondul Primăria or. Tîrgoviște, dos. 9/1837, f. 111.

În perioada care a urmat mișcării revoluționare din anul 1821, au loc numeroase nemulțumiri ale țăranilor și abuzuri săvârșite de organele locale. Astfel delegatul membrilor obștei din Șerbănești solicită răscumpărarea moșiei Zărăfoaia din Șerbănești cumpărată de polcovnicul Panait de la Ioniță Coșoveanu. Ca drept răspuns au pus slujitorii de l-au prins și închis timp de 7 zile și bătut cu biciul¹¹.

În urma punerii în aplicare a Regulamentului organic, s-a înăsprit tot mai mult regimul clăcii. Proprietarii și arendașii moșiilor pretind mai multă muncă și produse de la țăranii clăcași. În județ sînt numeroase nemulțumiri concretizate prin diferite proteste, nesupuneri la muncă și fuga clăcașilor de pe moșii. Locuitorii din satele Bădeni, Rîul-Alb, Runcu, Piatra Iepii au contract cu Dvornicia din Lăuntru pentru paza hotarului dintre Țara Românească și Transilvania, acesta fiind „pe muntele Leaota ce este între schela Dragoslavele și Pietroșița”. Din clauzele contractului reese că locuitorii din satele menționate sînt scutiți de paralele cutii, rezerva bucatelor, de militari și alte angarale. Dregătorii obligă sătenii să dea „paralele cutii, cum și de fietșcare familie cîte 5 baniți de porumb, banița de cîte oca 40”. Fiind un teren mai puțin cultivabil se semăna porumb, însă nu se ajungea să se strîngă recolta din cauza brumei, care pe aceste locuri cade mai devreme, iar sătenii „sînt muritori de mălai”¹². În anul 1839 sătenii din Răzvad se plîng Dvorniciei din Lăuntru că la perceperea dijmii și executarea clăcii au fost bătuți și izgoniți, luindu-li-se cu forța zapise în învoire, își vind vitele iar „dijmurile au fost date cu încărcătură”¹³.

Semnificativă este jalba semnată de sătenii din Podul Rizii, care începe destul de sugestiv, „precum broasca țipă în gura șarpelui, sugîndu-o, așa și noi am ajuns de țipăm în gura dumnealui paharnicul Nichita arendașul moșiei Podul-Rizii lacom și nesățios”¹⁴.

Locuitorii din Răzvad și Gorgotenii se plîng împotriva arendașului Anastase că le-au „luat livezile, cît și arăturile . . . (și îi) lasă muritori de foame . . . îi năpăstuiește la otașnița vinului și a rachiului, interzice fabricarea țuicii în sat, obligîndu-i pe săteni să facă la dumnealui și să ia pe din două”¹⁵.

Clăcașii de pe moșia Cricoveni se plîng că pe lingă „legiuita otașniță îi obligă să dea în plus cîte cinci lei pentru lemne”¹⁶. De asemenea moșnenii satului Bărbulețu se plîng judecătoriei județului Dimbovița că polcovnicul Badea Poroineanu, arendașul moșiei boierilor

¹¹ Colecția de istorie a M.J.D. inv. 352/1739.

¹² Arh. St. jud. Dimbovița, fondul Ocîrmuirea jud. Dimbovița, dos. 2793/1833, f. 61, 66, 81.

¹³ D.G.A.S., fondul Dvornicia din Lăuntru, dos. 3308/1839, f. 34.

¹⁴ Ibidem f. 129.

¹⁵ Ibidem, fondul Mănăstirea Mărgineni, dos. 170/1842, f. 83.

¹⁶ Ibidem, dos. 168/1842, f. 32.

Crețulești „s-au pus pe noi, pe moșteni ca să dăm clacă“¹⁷.

Documentele consemnează în anul 1843 fuga clăcașilor de pe moșia Moreni, Cricoveni și Ghirdoveni, proprietatea mănăstirii Mărgineni¹⁸.

Călăuziți de proclamația revoluționară și locuitorii județului Dimbovița, majoritatea lor conduși de învățătorii și preoții satelor au fost cuprinși în acțiunile revoluționare ale anului 1848.

¹⁷ Colecția de istorie a M.J.D. dos. 79/4323.

¹⁸ D.G.A.S., fondul Mănăstirii Mărgineni, dos. 168/1842.

ASPECTE ALE SITUAȚIEI POSTREVOLUȚIONARE DE LA 1848 DIN ȚĂRILE ROMÂNE

MIRCEA T. GEORGESCU

Revoluția de la 1848 a dovedit, încă o dată, receptivitatea poporului român față de marile frământări ale secolului, care au răscolit profund vatra bătrînului nostru continent.

Ridicarea românilor din toate provinciile locuite de ei, pentru înfăptuirea unor idealuri vechi de secole, măturînd voința lor de a participa la zidirea lumii noi ce încerca să înlocuiască perimatele rînduiri feudale.

S-a făurit atunci o gîndire revoluționară românească, originală și, în același timp, printre cele mai avansate ale vremii, formulînd concepții pentru care și azi militează poporul nostru.

Revoluționarii români de la 1848, fără excepție, dorind și luptînd pentru fericirea și prosperitatea României, au văzut-o realizabilă în mijlocul unei comunități de state și națiuni plener prospere și nimeni, nicicînd, nu le-a închipuit prin asuprirea sau stăpînirea altor popoare¹.

O trăsătură a revoluției române o constituie atașamentul celor mai mulți dintre conducătorii ei față de popor, față de marea masă a țărănimii, clasa care s-a alăturat cu mare și justificată însuflețire idealurilor revoluției.

Teama de mase a determinat pînă la urmă reacțiunea internă, ale cărei tentative de lichidare a revoluției prin forțe proprii eșuaseră, să facă apel la intervenția străină.

Înlăturarea conducerii revoluționare, după pătrunderea trupelor străine, n-au descurajat poporul, oricînd gata să reînceapă lupta cu și mai mare vigoare.

Țărănimii voia să părăsească Bucureștii, protestînd contra arestării constituționalilor și a reintroducerii iobăgiei și a clăcii. Au fost

¹ Sesizînd această latură a concepției lui Avram Iancu, istoricul american Keith Hitchins o formula astfel :

„Iancu nu a căutat niciodată la libertatea pentru poporul său în detrimentul altui popor“ (Keith Hitchins. *Avram Iancu și revoluția europeană din 1848*).

alungați cu forța, în timp ce coloane de trupe turcești erau trimise prin județe ca să aducă la munca câmpului pe plugarii care refuzau cu hotărâre să lucreze pe baza legiurilor regulamentare ².

Sprijinul de care conducătorii revoluției se bucurau în mase a ținut în alertă organele de ordine până în a doua jumătate a anului 1849, când a fost definitiv înfrântă revoluția din Transilvania.

Într-o notă din 13 ianuarie 1849, a cîrmuirii județului Dimbovița către polițaiul orașului, acesta este atenționat să fie cu mare băgare de seamă, pentru fetele ce au intrat în localitate sau se preumblă prin țară ³, respectînd întocmai instrucțiunile primite anterior.

Peste citeva zile, la 18 ianuarie, cîrmuirea trimitea poliției o notă secretă, privitoare „*la mulți propagandiști, din diferite clasuri, atît din cei cunoscuți și hotărîți a nu mai intra în Principate după a lor trecere peste graniță, precum și alții după aici și de prin alte părți, atît mireni cît și parte bisericească, se află preumblîndu-se aici în oraș precum și alte sate ale județului, silindu-se prin toate chipurile a neastîmpăra și a neliniști ordinea publică sub felurite născociri și tălmăciri scandaloase*“ ⁴.

Se surprinde, în cele de mai sus, neliniștea reacțiunii față de starea încă agitată din țară, frica de reîntoarcerea și activitatea conspirativă a conducătorilor exilați ai revoluției.

Polițaiul primea poruncă strașnică să aresteze fără ezitare orice asemenea persoană, „*fără deosebire de fiece stare și treaptă ar fi*“, raportînd neîntîrziat cîrmuirii, ca aceasta să comunice la rîndu-i cîinstit Departamentului Dinlăuntru, pentru a hotări osînda cuvenită. Aspre pedepse urmau să primească toți cei ce găzduiau sau nu denunțau asemenea persoane.

Cu toate amenințările, duhul revoluției stăpînea puternic poporul, dînd de lucru neîncetat organelor de represiune încurajate de prezența „*prea puternicelor armii împărătești*“, care, deși se erijau în păstrătoarele ordinii, nu reușeau să convingă masele și, mai ales, nu puteau să stingă simpatia față de conducătorii „evenimentelor trecute“, siliți să se expatrieze, dar a căror posibilă reîntoarcere clandestină era pricina neliniștii reacțiunii și a sprijinitorilor lor din afară.

Fiecare nouă circulară cuprindea prevederi suplimentare de ordine și măsuri tot mai hotărîte contra celor ce le-ar încălca.

Între altele, ordinul secret primit la ocîrmuire la 29 ianuarie, impunea egumenilor și stareților de pe la mănăstiri și schituri, proprietarilor și arendașilor moșilor, slujitorilor (pîrcălabi, vătășei, logofeți),

² C. Golescu Vartic, 1848. *Zile revoluționare*, Institutul de arte grafice „Carol Göbl“, București, 1898, p. 419.

³ Arhivele statului jud. Dimbovița, fond Poliția orașului Tîrgoviște, dos. 59/1849, fila 2.

⁴ Ibidem, fila 6.

preoților, proprietarilor hanurilor și circiumilor să denunțe pe oricare din cei urmăriți spre a fi arestați.

Dînd curs poruncii cîrmuirii, poliția dă la 24 martie 1849 o publicație prin care înștiința populația de rîspîndirea unor proclamații revoluționare, amenințînd cu drastice pedepse pe cei ce vor reține sau rîspîndi asemenea proclamații⁵.

Zvonurile despre rîspîndirea proclamațiilor sau reîntoarcerea revoluționarilor, amplificate ca orice știri transmise prin viu grai, îngrijorau nu numai autoritățile române ci și pe reprezentanții celor două puteri de ocupație, care, prin „*excelențiile lor, comisarii împărătești în principaturile Moldo-Valachii*“, adresau din București, la 3/15 martie 1849 o notă în acest sens. Nota, redactată în termeni autoritari, semnală accentuarea știrilor despre „*primejdii plămuite ce ar amenința pe locuitorii capitalei, altele referitoare la neînțelegerile dintre funcționarii amîndorora înaltelor curți și rîspîndirea de combinații politice, mult mai presus de sfera aceloră ce o fac*“. Pretinzînd că pacea și liniștea țării sînt ocrotite de o însemnată putere armată, care veghează la „*desrădăcinarea ranelor făcute de revoluție la industria și comerțul țării*“, se cerea caimacamilor să reprime orice încercare de tulburare a ordinii, țelul „*înantelor puteri fiind unul și același, liniștea și leguita orînduială*“, subliniind că vor ști să ajungă la ele⁶.

Trecerea timpului n-a micșorat grijile autorităților, dimpotrivă le-a sporit, fiind silite să urmărească, în afara foștilor revoluționari români, și pe conducătorii revoluției maghiare.

La 10 mai 1849, subocîrmuitorul plășii Cobia, raporta că prin satul Mogoșani ar fi trecut cinci unguri îmbrăcați în haine de postav alb, cu imirlice tot albe, scurte, căciuli negre și cisme în picioare, înarmați cu cîte două pistoale, săbii ostășești și cîte o pușcă scurtă. Au poposit la o stîină să mănînce. După înfățișare și întrebările puse ciobanilor, autoritățile au socotit că sînt spioni ai revoluționarilor, pentru care cîrmuirea județului porunceă polițaiului urbei Tîrgoviște să-i prindă, faptă pentru care va primi lauda stăpînirii, după cum se va învinovăți, dacă trecerea lor prin oraș se va face fără a fi semnați⁷.

Colaborarea autorităților reacționare române, a reprezentanților puterilor de ocupație cu forțele de represiune ale Imperiului Habsburgic mărturisește convingător teama reacțiunii de mișcările populare, precum și dorința de răbunare contra tulburătorilor „*liniștii și ordinii*“.

Căderea Budei și Pestei în mîinile trupelor imperiale a creat un prea timpuriu optimism din partea reacțiunii habsburgice, care, socotind

⁵ Ibidem, fila 68.

⁶ Ibidem, fila 70—74.

⁷ Ibidem, fila 88.

revoluția încheiată, era preocupată de prinderea căpeteniilor insurecției maghiare pe care nu voia să le scape.

Mutarea centrului de greutate al evenimentelor din Ungaria în Transilvania, succesele revoluției din primăvara anului 1849, au creat o puternică stare de alertă la noi, fapt ce se desprinde dintr-un ordin al cirmuirii către poliția orașului, în care se afirmă că „*revoluționarul guvern unguresc din Transilvania, sloboade necurmat proclamații și alte asemenea în sensul revoluționarelor sale principii și le strecoară în acest principat*”⁸.

La rîndul lor, autoritățile austriece socoteau că strimtorarea revoluționarilor maghiari de către trupele împărătești, îi va determina pe aceștia să caute refugiu în Țara Românească. De aceea, pentru a nu-i cruța de „*dreapta pedeapsă*”, din porunca „*Înălțimii sale, mareșalul de Vindisgref*”, dată din Buda, se cerea autorităților române, ca și puterilor de ocupație, Turcia și Rusia, să ia măsuri la graniță și în țară pentru a opri trecerea revoluționarilor maghiari la noi, iar dacă vor fi trecut să fie predați autorităților imperiale⁹.

Mai bine organizată, poliția habsburgică însoțea rugămintea către autoritățile noastre și de un tabel cu numele celor căutați și cu semnalmentele lor, spre a fi mai ușor identificați.

Erau căutați mai toți membrii fostului guvern revoluționar, în frunte cu Ludovic Kossuth (Louis Kossuth), avocat, jurnalist „*în urmă prezident al comitetului de apărare în Ungaria*”, vorbind nemțește, ungurește, latinește, limba slovacă și puțin franțuzește. La „*osebite semne*”, se sublinia și „*înfățișarea măreață, cu oarecare dignitate, mișcările nobile*” etc.¹⁰.

Soția sa, Tereza Kossuth (Therese Kossuth), născută Mechini, în vîrstă de mai mult de treizeci de ani, vorbea nemțește, ungurește, slavonește și avea ca semne particulare „*fudulia, uitătura mîndră și disprețuitoare*”, fiind însoțită și de copiii săi, Francisc, Nina și Laois.¹¹

Alexandru Petöfi era cu zece ani mai mare. Se născuse în Transilvania și vorbea nemțește, ungurește și românește. De ocupație poet, umbla îmbrăcat europenește, mai obișnuit fără cravată¹².

Generalul Bem, numit încă eroul de la Ostrolenka, vorbind polona, franceza, nemțeasca, însă cu accent, fusese mai înainte ofițer împărătesc și „*acum comandant al rebelilor unguri din Transilvania*”¹³. Ca semne deosebite erau menționate o rană pe obrazul stîng, primită la

⁸ Ibidem, fila 67.

⁹ Ibidem, fila 21.

¹⁰ Ibidem, fila 25.

¹¹ Ibidem, fila 48.

¹² Ibidem, fila 50.

¹³ Ibidem, fila 28.

Pescea, șchiopătând de piciorul drept, în urma unei lovituri primite la Viena.

În afara celor de mai sus, personalități bine cunoscute în desfășurarea evenimentelor de atunci, mai erau căutați și alți conducători ai revoluției maghiare, dintre care unii aveau bune relații cu reprezentanții revoluției române.

Cu toată asprimea lor, amenințările reacțiunii n-au găsit ecoul dorit în rîndul maselor, **poporul român** dovedind încă o dată adevărul că sa la ideile novatoare menite să elibereze omenirea de o orînduire devenită anacronică.

ISTORIE

SĂPĂTURA DE SALVARE DE LA BUNGETU-DE-SUS (BRĂTEȘTI, COMUNA VĂCĂREȘTI)

ION CHICIDEANU

În toamna anului 1972, conducerea Muzeului județean a dispus efectuarea unei periegheze pe valea piriului Ilfov, în zona afectată de lucrările de hidro-ameliorații ce începuseră încă din anul precedent. Cu această ocazie a fost identificată și o așezare preistorică aflată pe teritoriul satului Brăteștii-de-Sus (cătunul Bungetu-de-Sus), comuna Văcărești, la cca. 10 km. sud de Tîrgoviște, în locul zis „La Ștubeu“ sau „Fîntina Ciorii“. Stațiunea se află plasată pe malul drept al piriului Ilfov, la cca. 300 m est de terasă în lunca inundabilă a piriului, fiind înconjurată la N și la NE de Gîrlița, un mic afluent din dreapta al Ilfovului (fig. 1).

Descoperirea așezării a fost făcută, cu cîțiva ani în urmă, de către profesorul Petre Marin Constantin, pe atunci director al școlii din Brăteștii-de-Sus, care a cules de la suprafața stațiunii numeroase fragmente ceramice, aducîndu-le la muzeu. La începutul lunii septembrie 1972 l-am însoțit pe profesorul Petre Marin Constantin la fața locului, constatînd că este vorba de o așezare aparținînd unei faze de început a culturii Tei, concluzie întărită apoi și printr-un mic sondaj, efectuat în cursul aceleiași luni, în cadrul șantierului Brătești, de către Ersilia Tudor de la Institutul de arheologie din București și de către subsemnatul. Tot atunci am achiziționat, de la un localnic, un topor de aramă cu gaură de înmănușare transversală, descoperit întîmplător în vecinătatea așezării; tipologic, toporul a putut fi încadrat într-un orizont cronologic contemporan fazelor timpurii ale culturii Tei¹.

Desfășurate între 18—30 iunie 1973, săpăturile au avut în vedere două obiective principale și anume: delimitarea așezării și precizarea situației stratigrafice. Pentru aceasta am trasat o secțiune principală SI cu dimensiunile de 40 × 1,50 m, orientată VSV 4300‰ — ENE 1100‰, care tăia stațiunea, de formă elipsoidală, pe axul lung, iar apoi alte două

¹ I. Chicideanu, SCIV, 24, 3, 1973, p. 522—525.

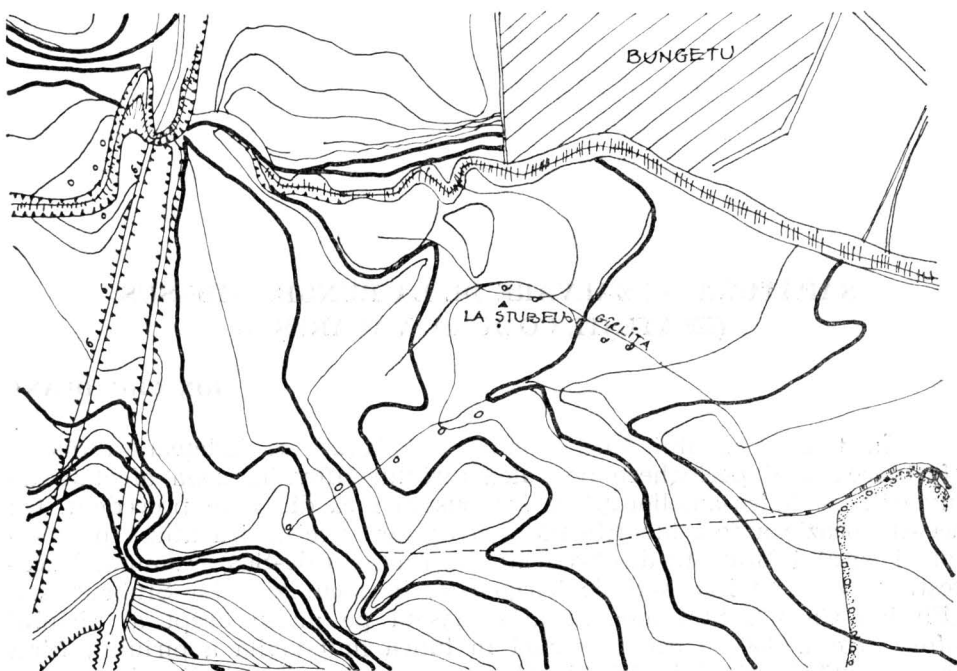
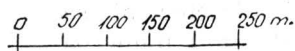
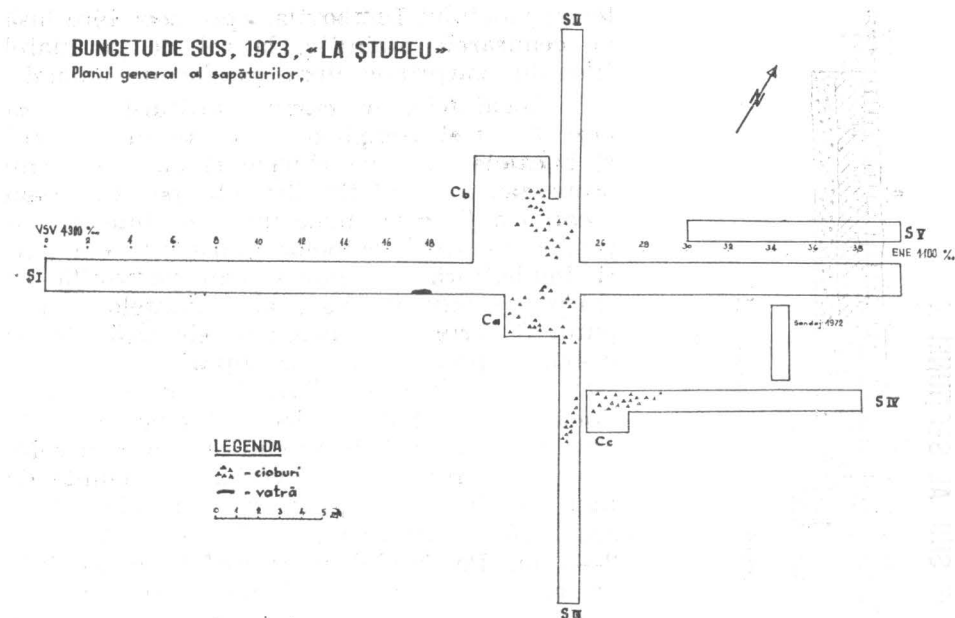

Fig. 1 - Stațiunea Tei de la Bungetu-de-Sus
PLAN DE SITUATIE

secțiuni S II, cu dimensiunile de 10×1 m, perpendiculară spre N pe S I, și S III, cu dimensiunile de 14×1 m, perpendiculară spre S pe S I. Ulterior am mai desfăcut Ca, Cb, Cc, cu dimensiunile respective de $3 \times 1,50$ m, $4 \times 3,50$ m și $2 \times 2,00$ m, ca și S IV, perpendiculară pe S I spre S, cu dimensiunile de 13×1 m, și SV paralelă cu S I pe latura N, cu dimensiunile de 10×1 m (fig. 2).

Stratigrafia. Imediat deasupra solului viu, cafeniu, cu mult pietriș aluvionar, se situează stratul de cultură, negru-cenușos la culoare, cu o grosime medie de 0,30 m, ce se subție treptat către capetele lui S I și capătul de N al S II. Între metrii 18 și 20, pe peretele de S al, SI, se observă o dungă de pământ ars la roșu aflată la — 0,20 m, care pare să suprapună o alveolă de stratul de cultură, ce atinge — 0,64 m, alveolă pe fundul căreia se găsesc fragmente de chirpic și bucățele de cărbune, dovadă că este vorba de fundul unui semibordei, secționat

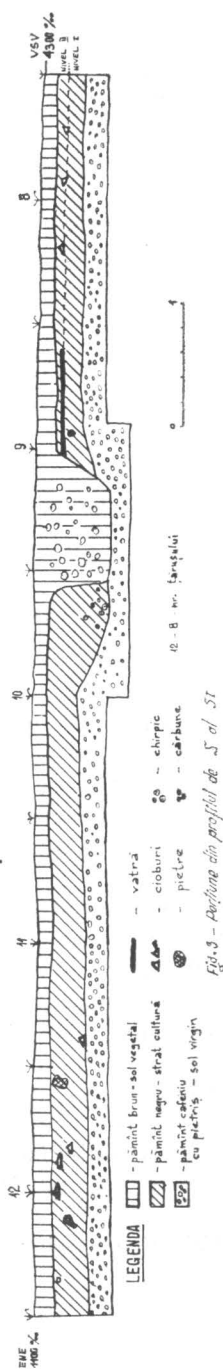
transversal (fig. 3). Această observație stratigrafică credem că ne îndreptățește să socotim că, în cazul sălașului de la Bungetul-de-Sus, avem de a face cu două nivele de locuire, lucru de altfel dovedit și pe cale tipologică, prin analiza materialului ceramic. Din păcate, raportul stratigrafic dintre arsură și semibordei nu a putut fi surprins cu exactitate datorită unei gropi moderne ce, tocmai în acest loc, deranjează stratul de cultură pe toată grosimea lui. Deasupra stratului de cultură se află solul vegetal, brun la culoare, în care se găsesc relativ numeroase cioburi, antrenate, desigur, de arăturile adânci.

Așezarea. Stațiunea Tei de la Bungetul-de-Sus, se distinge în primul rînd prin culoarea cenușoasă a depunerii arheologice, prin lipsa unor locuințe de suprafață durabile construite cu chirpic, ca și prin întinderea sa redusă, toate acestea pledînd pentru încadrarea sa în rîndul așezărilor de tip „cenușar“ sau sălaș. În aria culturii Tei s-au mai descoperit astfel de „cenușare“ la Novaci, Curcani, Dealul-Piscului București, Perșinari², Hăbeni³, ultimele două aflîndu-se tot pe teri-

² A. Vulpe, *Dacia*, 8, 1964, p. 329, nota 27 ; A. Vulpe și Valentina Veselovschi-Bușilă, *SCIV*, 18, 1, 1967, p. 83 și urm.

³ V. Leahu, *Cultura Tei*, Buc. 1966, p. 52.

PORȚIUNE DIN PROFILUL DE SUD AL SECȚIUNII I

toriul județului Dimbovița. Spre deosebire însă de cenușarele amintite, la cel de pe malul Ilfovului surprinde lipsa oaselor de animale.

Locuințele. În cursul săpăturii au fost dezvelite trei complexe alcătuite din cioburi și bucățele mici de chirpic și cărbune, care acopereau zone relativ distincte, pe care le-am socotit ca fiind resturile unor locuințe de suprafață de tipul colibelor, construite din pari și împletitură de nuiele slab pomostită cu chirpic. Conturul exact al locuințelor nu a putut fi surprins în plan; zonele alcătuite de cioburi reprezentând doar suprafețele pe care s-au răspândit cele aflate în locuință. Menționăm că acest tip de locuință apare doar în nivelul II (de sus), în vreme ce pentru nivelul inferior se pare că este vorba de locuințe de tipul semibordeiului, adâncite în pământ la cca. 0,70 m, cu dimensiunile de 4—5 m × 2—3 m. Pe fundul unor astfel de locuințe am găsit bucățele de cărbune și fragmente de chirpic.

Materialul arheologic. Inventarul litic descoperit în „cenușar” este destul de sărăcăcios, constând dintr-un virf de săgeată cu baza dreaptă și nervură mediană, cu marginile retușate îngrijit pe ambele fețe, cioplit dintr-un silex albicios, un fragment de lamă dintr-un silex de culoare fumurie, un percutor; prezența unor nuclee și a numeroase așchii pe așezare și în jurul ei, par să indice o anumită activitate de confecționare a uneltelor în cadrul sălașului.

Prezentă din abundență, în stațiunea de la Bungetu-de-Sus, *ceramica* prezintă un interes deosebit în studiul așezării. Au putut fi deosebite trei specii ceramice, pe baza procentului diferit de pietriș și nisip introduse în pastă ca degresante; cele trei specii sînt ceramica de uz comun, (grosolană), ceramica intermediară și ceramica fină. Numeric predomină, în ambele niveluri vasele de uz comun.

Ceramica de uz comun cuprinde vase, în majoritate de dimensiuni mari, cu pereții groși, folosite foarte probabil ca vase de provizii,

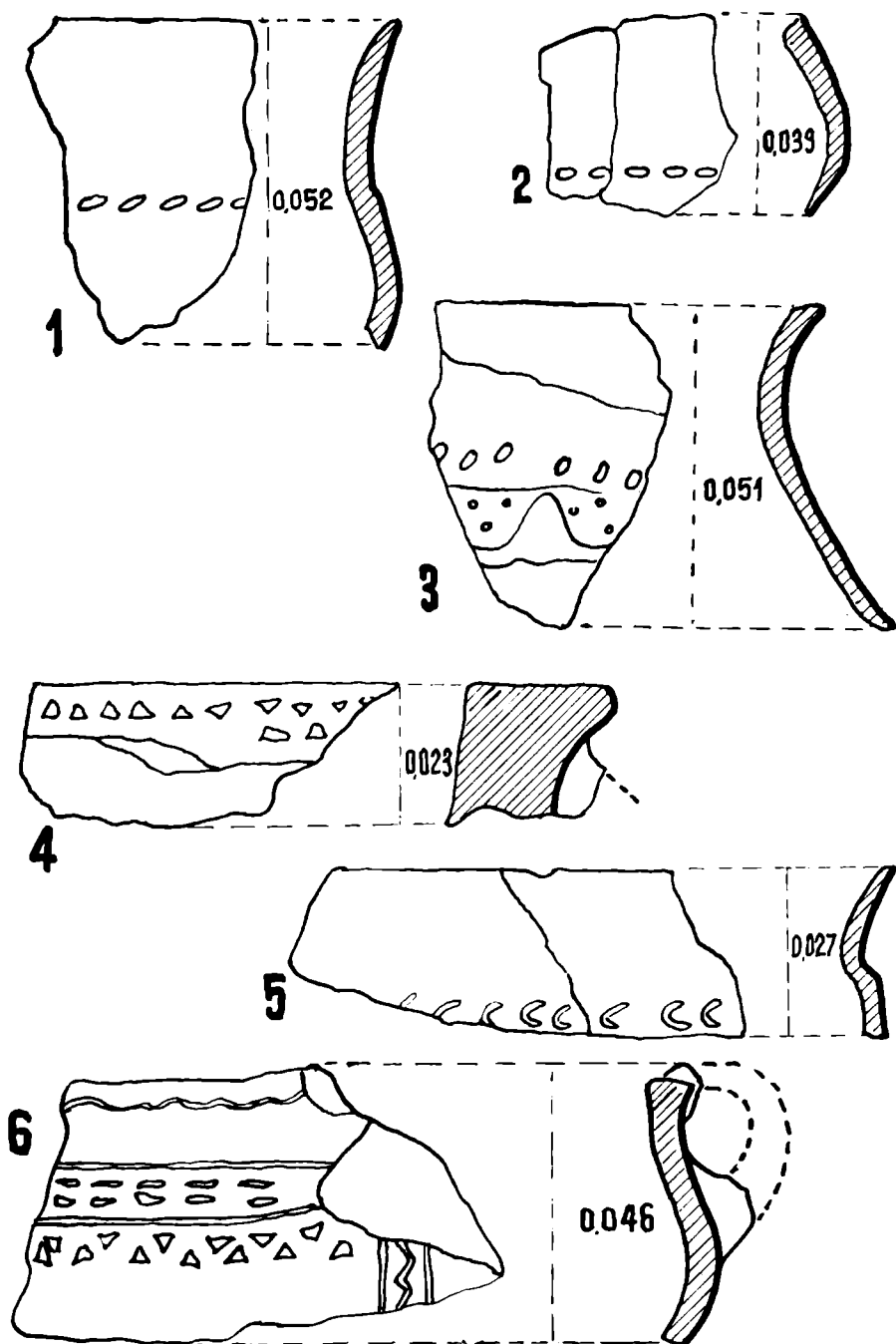

Fig. 4 — Ceramică nivelul I

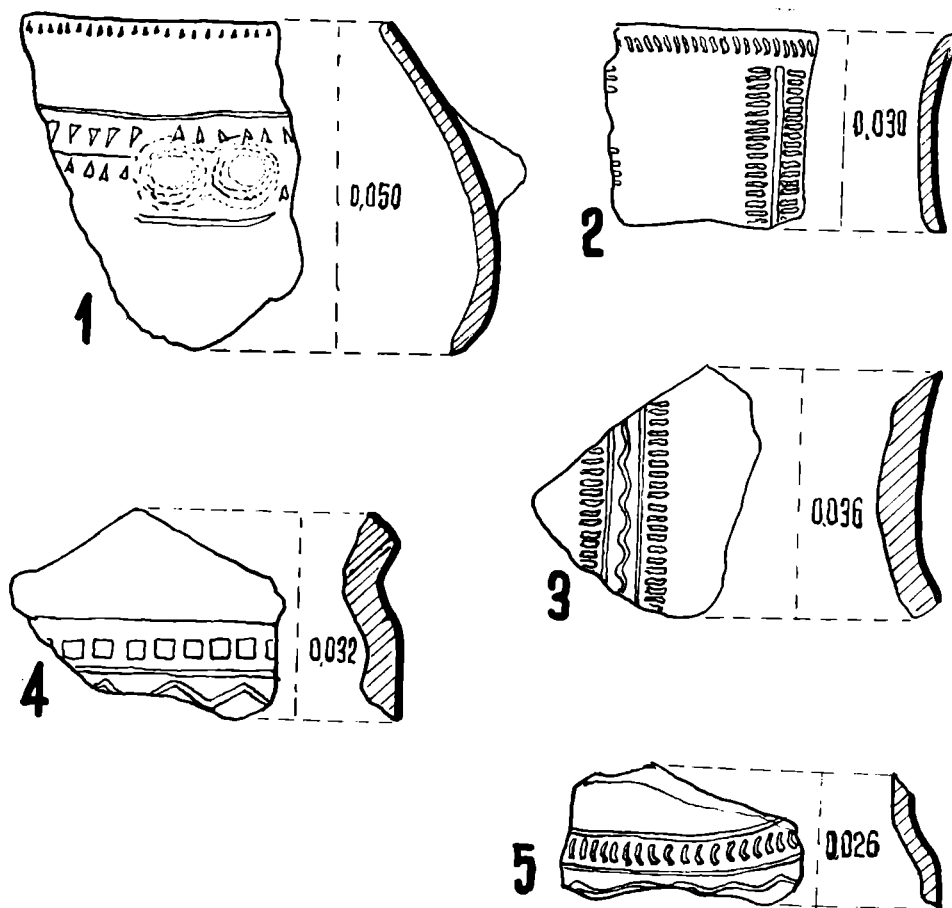

Fig. 5 — Ceramică nivelul I

realizate dintr-o pastă cu mult pietriș și nisip, arse în mediu oxidant și avînd ca atare o culoare roșcat-cărămizie în exterior; în spărtură cioburile sînt negre sau cenușii. Adesea, datorită fie arderii inegale, fie arderii secundare, culoarea roșcată apare puternic pătată. Pe baza profilurilor fragmentelor ceramice din această categorie, au putut fi reconstituite cîteva forme și anume :

1. vas pîntecos cu gît înalt și marginea evazată (fig. 7/1, 9/5)
2. vas pîntecos cu gît scurt și marginea dreaptă (fig. 8/2)
3. vas tronconic cu marginea dreaptă (fig. 7/2)
4. castron (fig. 8/1, 10/5).

Toate aceste forme sînt comune ambelor niveluri. Torțile sînt mici,

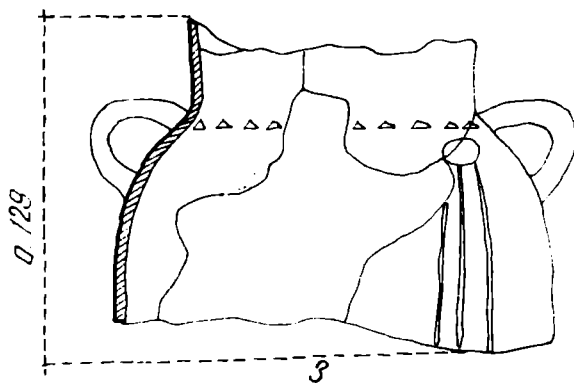
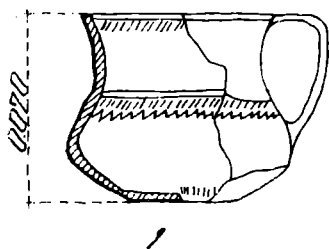
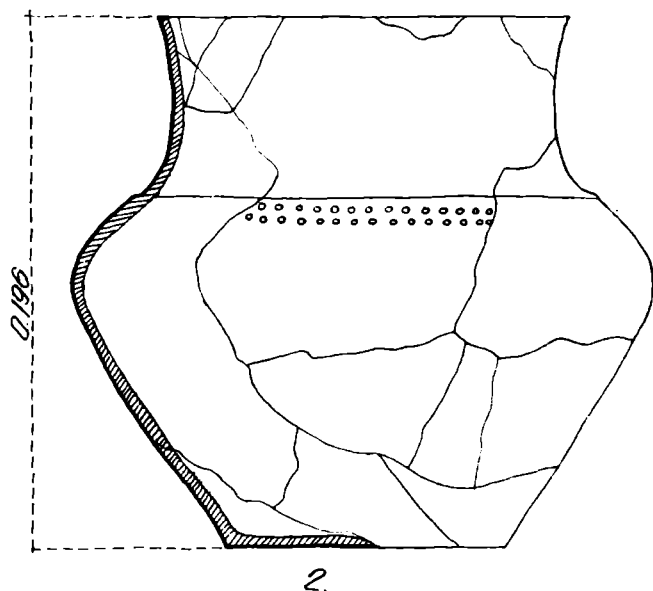

Fig. 6 — Ceramică ambele nivele

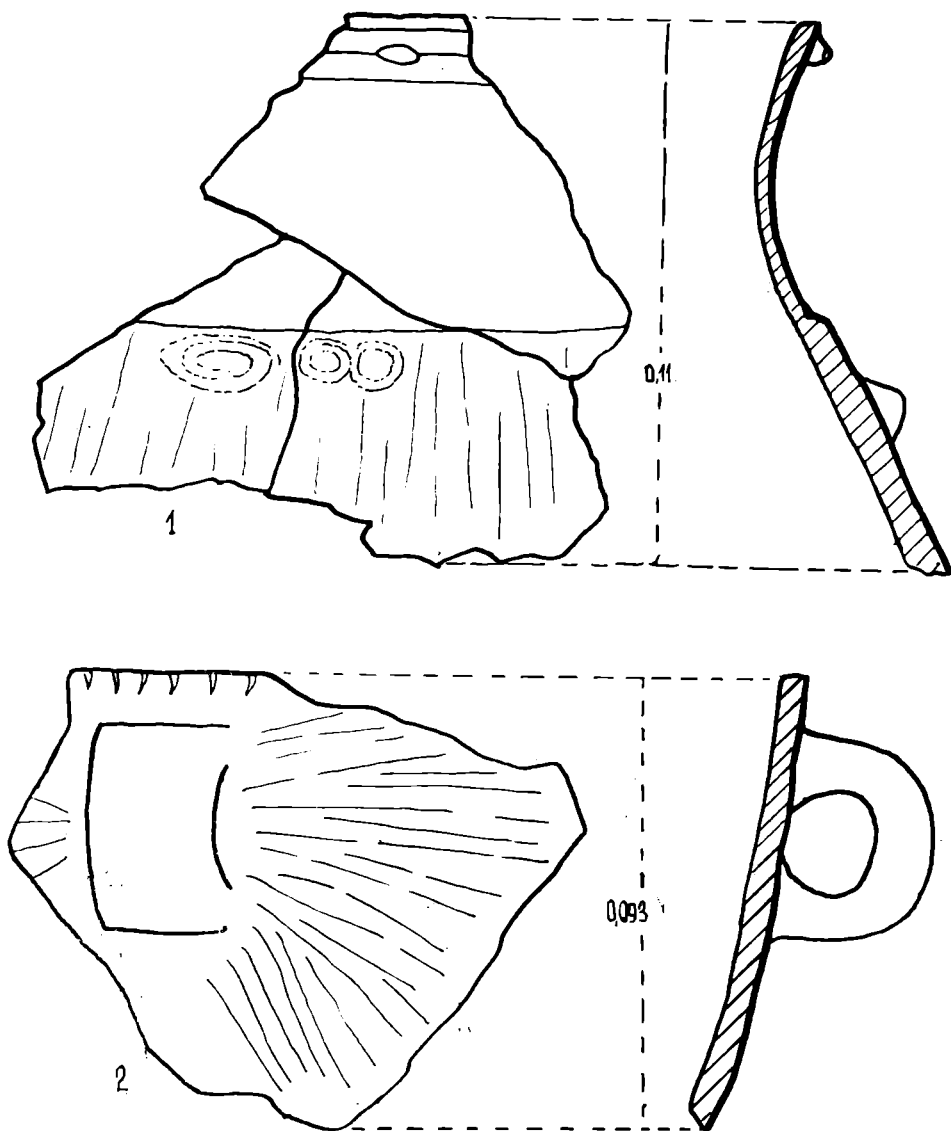

Fig. 7 — Ceramică de uz comun din nivelul I

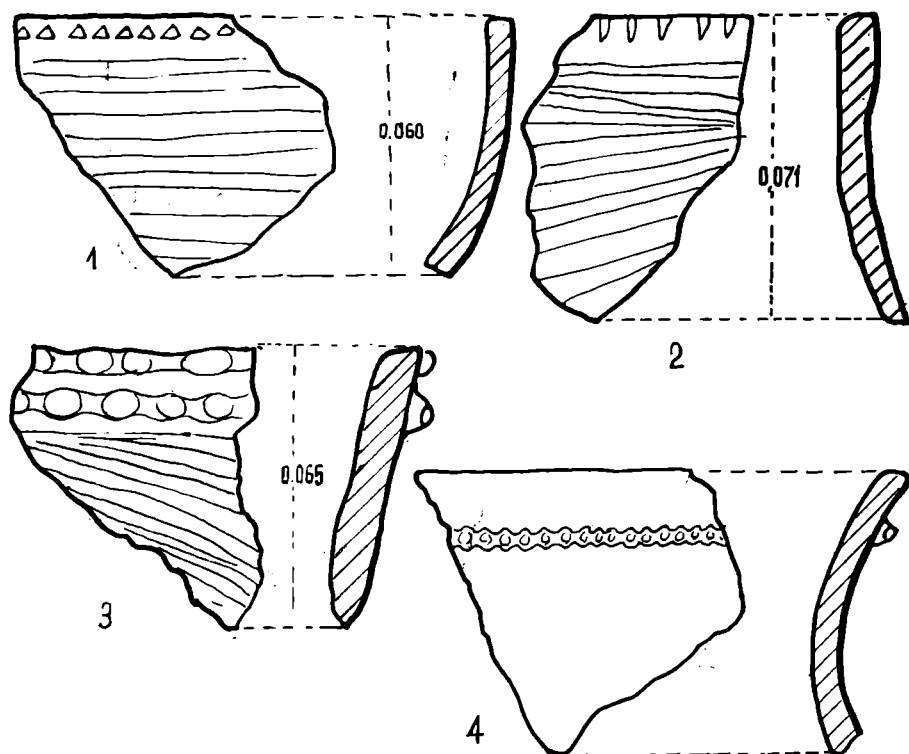

Fig. 8 — Ceramică de uz comun din ambele nivele

în bandă sau elipsoidale, aplicate pe umărul vasului sau sub margine (fig. 7/2).

Decorul pe vasele de uz comun constă din brie alveolare, dispuse imediat sub buză, în nivelul I, sau coborâte sub buză în nivelul II; tot în nivelul II apar și briurile duble (fig. 8/3). În nivelul superior a fost găsit chiar un vas avînd plasat pe umăr un brîu dublu, crestă (fig. 9/5). Coborîrea brîului sub buză și apariția brîului dublu sînt caracteristice ale celei de a doua faze a culturii Tei⁴. Alături de briuri se mai întîlnesc pastile aplicate sub margine, proeminente simple sau duble plasate pe umăr (fig. 7/1; 10/5,6). Pentru ceramica de uz comun decorul cel mai frecvent este însă cel realizat prin imprimarea pastei cu măturica (Besenstrich), multe vase fiind „măturate” chiar și în interior; printre motivele ornamentale des întîlnite pe vasele din prima

⁴ Ibidem, p. 97.

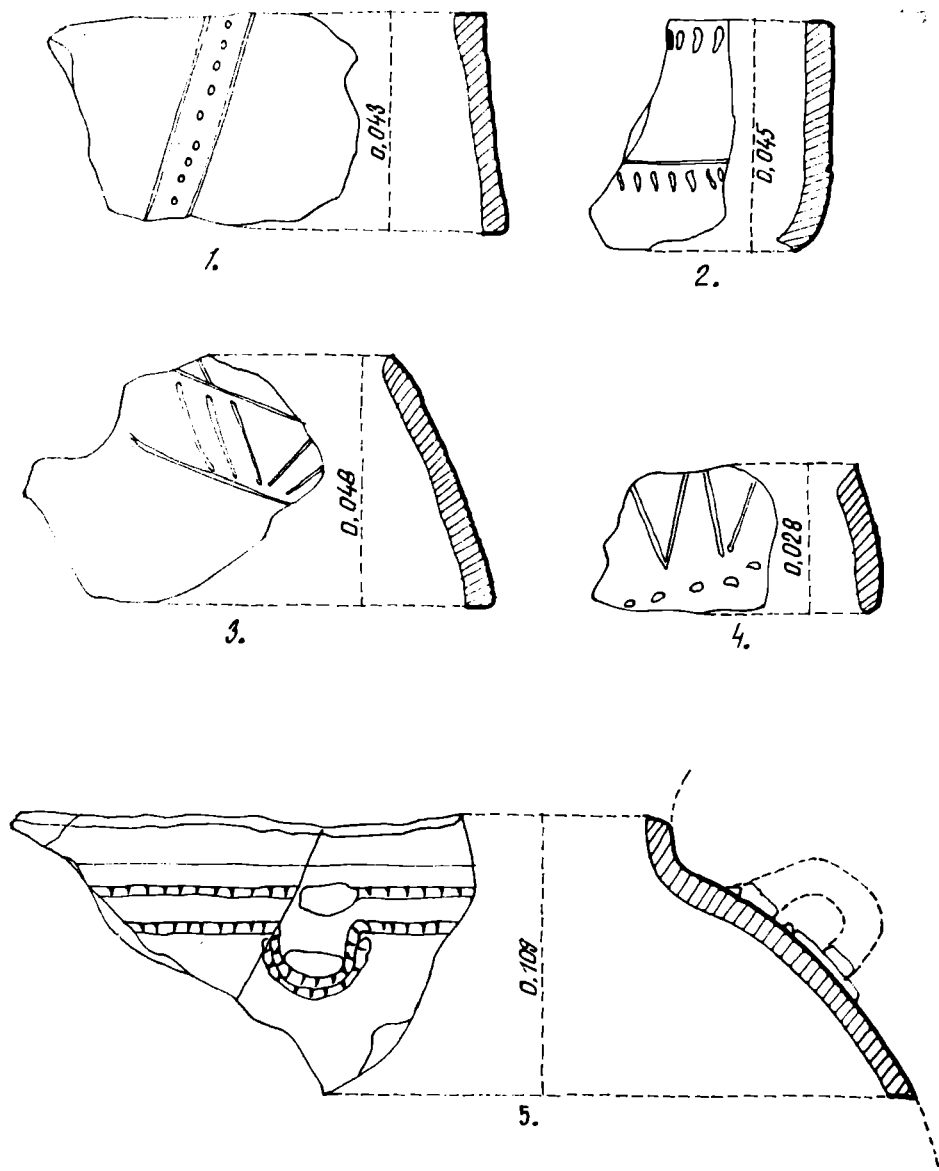

Fig. 9 — Ceramică ambele nivele

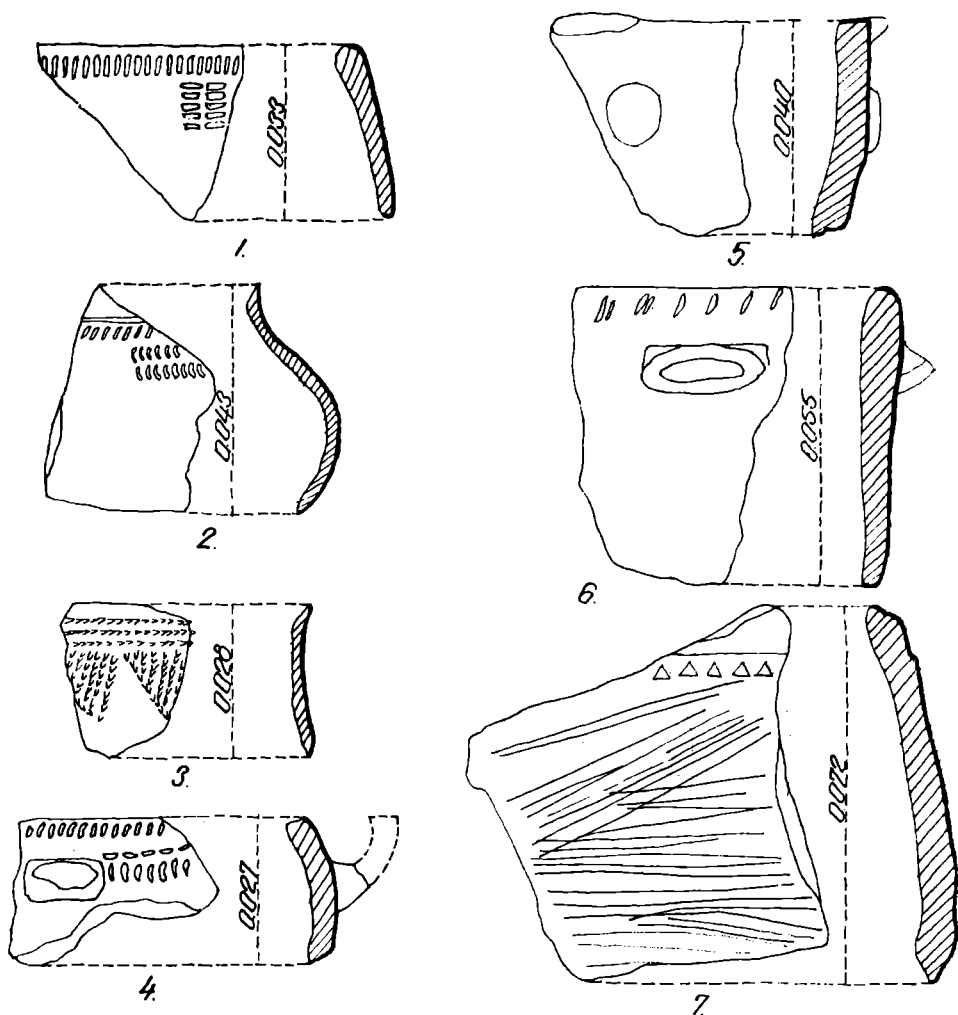

Fig. 10 — Ceramică ambele nivele

categorie se mai numără și creștăturile pe buză sau pe briie, impresiunile dispuse pe umăr, sau sub margine (fig. 7/2,8).

Vasele aparținând categoriei intermediare sînt lucrate ceva mai îngrijit dintr-o pastă în care pietrișul scade din amestec. Arderea este mai bună, fără însă ca petele de pe suprafață să dispară cu totul. Unele vase sînt acoperite cu un slip fin. Dimensiunile vaselor din specia a doua sînt în general mijlocii. Formele cele mai caracteristice sînt :

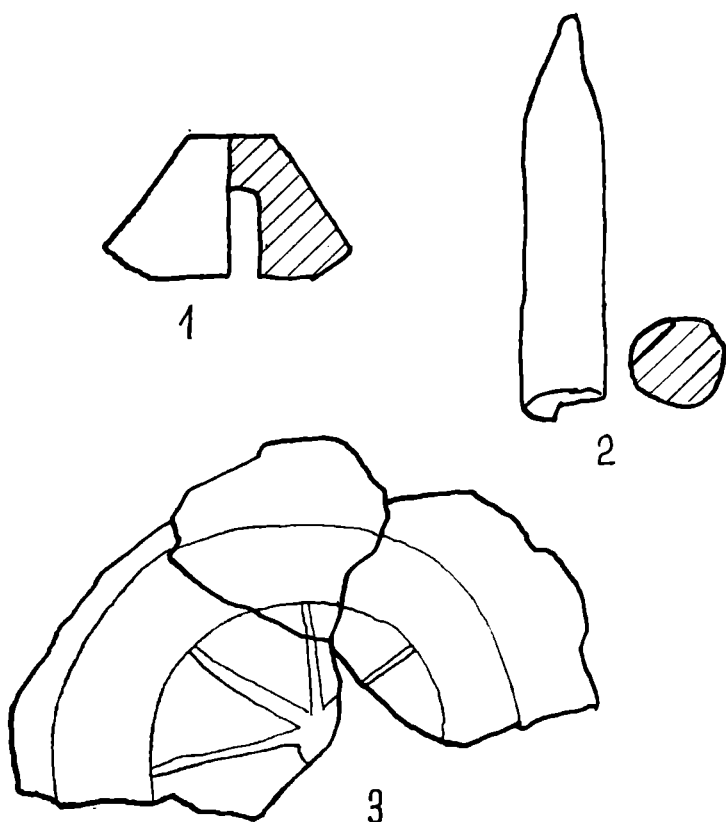

Fig. 11 — Obiecte de lut și ceramică sec. VIII—XI

1. vas pîntecos cu gît înalt și marginea ușor evazată (fig. 6/2).

2. vas pîntecos cu gît scurt și marginea dreaptă (fig. 6/3).

În ceea ce privește decorul, alături de pastile, proeminente, decorul cu măturica, folosite și la prima specie ceramică, apar liniile verticale incizate, șirurile de împunsături de formă triunghiulară, circulară sau rectangulară, dispuse pe umărul vasului (fig. 6/2,3).

Cea mai caracteristică specie ceramică este însă, fără îndoială grupa ceramicii fine, lucrată dintr-o pastă de bună calitate, fără pietriș, arsă în mediu cu oxigen eliminat, obținindu-se o culoare neagră, vasele fiind apoi puternic lustruite. Dimensiunile recipientelor din specia fină sînt de mici dimensiuni, cu forme ca :

1. ceașca (fig. 6/1)

2. strachina (fig. 4/4)

3. castronul (fig. 5/1).

Torțile sunt mici, în bandă lată, pornind din buză și oprindu-se pe zona de maximă bombare a corpului vasului (fig. 6/1, 10/4) sau plasate sub buză.

Decorul prezent pe vasele din categoria fină prezintă clare deosebiri între cele două niveluri, atât ca tehnică de realizare cât și ca motive folosite sau maniera de dispunere. Astfel pentru nivelul I (de jos) decorul este realizat prin incizie, dispus de jur împrejurul vasului, în trei registre: imediat sub margine, pe umăr și pe fundul vasului. Se folosește pentru ornamentare linia orizontală incizată, fie simplă, fie în benzi paralele, șirurile de segmente de linii, verticale sau orizontale, parantezele, impresiunile de formă rectangulară, zigzagul (fig. 4 și 5), întrebuintate separat sau în combinații. Se mai întâlnește și o decorație de aspect mai vechi: șiruri de alveole de mici dimensiuni, realizate cu ajutorul unui obiect cu capătul rotunjit, dispuse pe partea bombată a vasului (fig. 4/1,2); deasemeni o combinație de linii paralele, zigzag și un șir de astfel de alveole, triunghiulare obținute din combinația linie-zigzag fiind umplute cu puncte (fig. 4/3).

Analogiile pentru ceramica din nivelul I de la Bungetu-de-Sus se găsesc în stațiunea Tei de la Cățelu Nou (București)⁵, ceea ce ne permite să considerăm acest nivel ca aparținând celei mai vechi faze cunoscute a culturii Tei, faza Tei-Cățelu⁶. Prezența însă a unor fragmente ceramice decorate într-o manieră ce pare mai veche chiar decât cea proprie fazei Cățelu, trebuie avută în vedere în mod deosebit, cu atât mai mult, cu cât asupra începutului și duratei acestei faze a culturii Tei se duc încă destule discuții⁷.

Tot în nivelul inferior s-au mai descoperit și câteva fragmente ceramice, dintr-o pastă de bună calitate, de culoare galben-murdară, puternic arse secundar și decorate cu linii incizate și cu puncte (fig. 9/1, 3, 4), pentru care nu am găsit analogii directe, având însă unele asemănări cu ceramica monteoreană din fazele timpurii⁸.

Pentru ceramica fină din nivelul superior, decorul deși păstrează mult din maniera de realizare proprie fazei vechi, trece acum la adoptarea clasicului procedeu al împunsăturilor succesive (Furchenstich), ca și la dispunerea decorului în metope (fig. 10/1-4), apărind acum și un nou motiv decorativ: triunghiul cu vârful în jos, hașurat, realizat în tehnica nouă amintită (fig. 10/3). Este însă de observat că un singur fragment ceramic astfel decorat a fost găsit în săpătură, iar tehnica realizării decorului de pe acest ciob nu apare încă ca fiind definitiv pusă la punct. De altfel, pe multe fragmente ceramice din nivelul II se ob-

⁵ Ibidem, p. 88—95, fig. 13—18; Idem, SCIV, 14, 2, 1963 p. 308—321.

⁶ Este locul, credem, să facem cunoscut că ne însușim punctul de vedere al cercetătorului Alexandru Vulpe cu privire la periodizarea Culturii Tei, numind fazele după localitățile unde au fost identificate pentru prima oară; vezi A. Vulpe, *op. cit.* p. 327.

⁷ A. Vulpe, *op. cit.*, p. 327; V. Leahu, *op. cit.*, p. 150—154.

⁸ Marilena Florescu, *Arheologia Moldovei*, 4, 1966, p. 56, fig. 9/4, 13/15, 14/9.

servă o împletire între motivele ornamentale specifice fazei Cățelu și maniera de dispunere în metope a decorului, caracteristice fazei Tei-Tei. Pare posibilă ca nivelul superior la Bungetu-de-Sus, să reprezinte un aspect de tranziție de la faza Tei-Cățelu la faza Tei-Tei, aspect a cărui existență a fost deja postulată⁹.

În stratul superior a mai fost găsit și fundul șampilat al unui vas lucrat la roată, șampila reprezentind o roată cu spițe (fig. 11/3). Astfel de funduri șampilate sînt caracteristice pentru vasele culturii Dridu, sec. VIII-XI¹⁰.

Alte obiecte de lut ars. În nivelul inferior au fost găsite trei obiecte din lut ars și anume: un fragment dintr-un obiect de formă cilindrică, turtit lateral la unul din capete, lung de 0,065 m, probabil un phalus, un fragment dintr-o lingură de lut și o bucsă de osie de la un model de car (?) (fig. 11/1-2); în aria ocupată de purtătorii culturii Tei au mai fost descoperite, doar roți de la astfel de care, pînă acum în opt locuri¹¹.

Obiecte de metal nu au fost descoperite în cadrul așezării; credem însă că avem tot temeiul să socotim toporul de aramă cu gaură de înmănușare transversală descoperit la Bungetul-de-Sus, deja pus în legătură cu un mediu Tei-Cățelu¹², ca aparținînd acestei stațiuni fiind un produs local.

*

În încheiere, putem afirma că, prin săpătura de la Bungetu-de-Sus, se aduce o contribuție la cunoașterea culturii Tei, adăugîndu-se, pe harta răspîndirii acesteia, o nouă stațiune aparținînd fazei Cățelu, alături de cele deja cunoscute de la Cățelu-Nou și Străulești¹³, ambele pe teritoriul orașului București, lărgindu-se astfel aria de formare a culturii Tei și spre nordul bazinului Dimboviței. Totodată s-a putut constata că așezarea de tip sălaș apare încă din faza veche a culturii Tei, cele mai timpurii „cenușare“ Tei cunoscute pînă acum datînd din faza Tei-La Stejar¹⁴. Pe de altă parte, în stațiunea de la Bungetu-de-Sus s-a surprins pentru prima dată succesiunea stratigrafică a fazelor Tei-Cățelu și Tei-Tei.

Deși puține la număr, credem că nu pot fi trecute cu vederea nici acele elemente ce par a indica existența unui facies mai vechi decît faza Tei-Cățelu, ca și a acelor ce par să ateste aspectul sau faza intermediară către etapa Tei-Tei. Desigur, însă, că aceste ultime întrebări își vor găsi confirmarea sau infirmarea, abia prin viitoare cercetări, evident mai ample.

⁹ A. Vulpe, *loc. cit.*; V. Leahu, *op. cit.*, p. 155.

¹⁰ Eugenia Zaharia, *Săpăturile de la Dridu*, Buc., 1967, p. 90—93.

¹¹ Gh. Bichir, *Dacia*, 8, 1964, p. 80.

¹² I. Chicideanu, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹³ V. Leahu, *op. cit.*, p. 14—15, nota 4.

¹⁴ *Ibidem*, p. 52.

THE SAVING EXCAVATION FROM BUNGETU-DE-SUS (BRĂTEȘTI)

(Abstract)

The author presents a settlement from the Bronze Age, belonging to the Tei culture. In this settlement of „encampment“ type were discovered two levels, the first level belonging to the oldest Tei phase, Tei-Cățelu phase and the second to the Tei-Tei phase.

It refers also to the presence of some elements older even than the Tei-Cățelu phase, as well as others which should belong to an aspect of transition towards the Tei-Tei phase.

Fig. 1 — Map showing the position of the settlement

Fig. 2 — General survey of excavation

Fig. 3 — Stratigraphic outline of the first trench

Fig. 4 — Pottery from the level I

Fig. 5 — Pottery from the level I

Fig. 6 — Pottery from the both levels

Fig. 7 — Coarsely pottery from the level I

Fig. 8 — Coarsely pottery from the both levels

Fig. 9 — Pottery from the both levels

Fig. 10 — Pottery from the both levels

Fig. 11 — Objects of clay and ceramics from the VIIIth—XIth centuries

INCA O SPADA DE BRONZ CU „LIMBA LA MINER“, LA SUD DE CARPAȚI*

LUCIANA OANCEA

În vara anului 1972 a fost descoperită întâmplător, pe malul stîng al Ialomiței, la cca. 50 m nord de puntea care leagă satul Valea Voievozilor — situat pe terasa a II-a, supralărgită a Ialomiței, constituită din aluviuni de vîrstă recentă — cu orașul Tîrgoviște, o spadă de bronz cu „limbă la miner“¹.

Din relațiile descoperitorilor am aflat că spada a fost descoperită izolat de toate celelalte obiecte² adunate de pe o rază destul de mare a malului stîng și drept al Ialomiței, obiecte despre care vom vorbi mai pe larg în viitoarele articole.

Spada (fig. 1/4, 2/2 și fig. 3, a cărei lungime totală este de 0,66 m, s-a păstrat aproape intactă lipsind doar o parte din mîner, rupt imediat după a doua gaură de nit, încă din vechime.

Lama, frumos finisată, acoperită de o patină fină verde-închis, are o lungime de 0,55 m și o grosime potrivită. În partea inferioară prezintă o ușoară lățire — tășurile ne mai fiind paralele — care-i dă o siluetă prelungă, deosebită de cea a tipului comun de spade de bronz „cu limbă la miner“. Secțiunea lenticulară prezintă și ea aceiași lățire în partea inferioară apropiindu-se vizibil de romb.

Limba mînerului ușor lătită, la mijloc — 0,47 m — are marginile evident ridicate și îngroșate, avînd secțiunea foarte apropiată de clep-

* Ținem ca și pe această cale să aducem calde mulțumiri Alexandrinei D. Alexandrescu pentru sprijinul acordat în alcătuirea acestui articol.

** Desenele au fost executate de arh. C. Ionescu — căruia îi mulțumim și pe această cale — după desenele lui A. D. Alexandrescu (v. *Dacia*, N.S., X, 1966, pp. 152 (fig. 1, 2, 5 ; 153/ fig. 1 ; 162/ fig. 1).

¹ Spada a fost descoperită de I. Drăguțoiu, elev la Liceul economic din Tîrgoviște, care, împreună cu ing. I. Nedelcu, au donat-o muzeului județean. Le mulțumim lor, precum și tuturor acelor care ne-au ajutat să recuperăm multitudinea de obiecte descoperite pe malul Ialomiței.

² O parte din obiectele descoperite au fost deja cuprinse într-un catalog publicat în numărul anterior al publicației noastre.

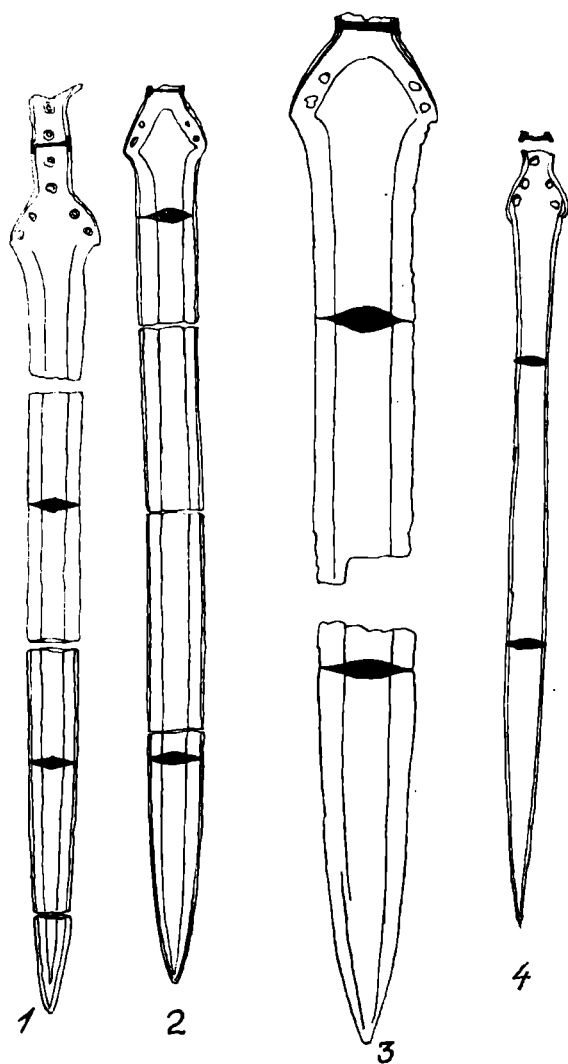

Fig. 1 — Spade de bronz cu „limbă la mîner“ ;
 1 — Ilișeni ; 2 — Gușterița ; 3 — Drajna de Jos ; 4 — Valea Voievozilor.

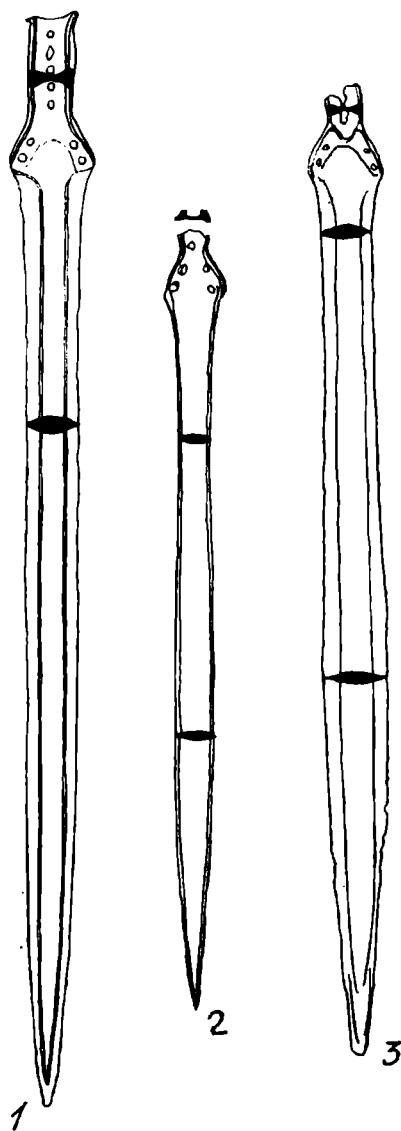

Fig. 2: 1 — ~~Bucium~~ Bucium; 2 — Valea Voievozilor; 3 — Slimnic

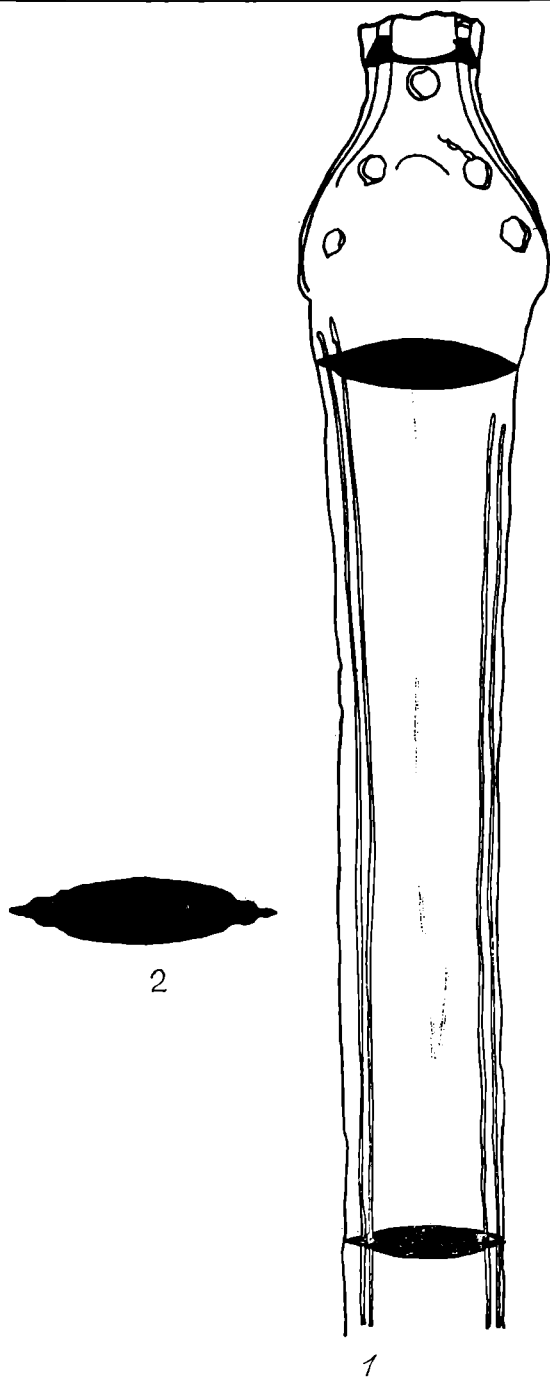

Fig. 3 — spada de la Valea Voievozilor — detaliu

sidră și probabil 4—6 găuri de nit. Umerii sînt ușor arcuiți, racordarea cu lama făcîndu-se în unghi optuz. Placa prezintă patru găuri de nit.

Cum în locul descoperirii spadei nu au mai apărut și alte elemente precum și lipsa unui context stratigrafic ne obligă să recurgem la o serie de analogii cu alte descoperiri apropiate sau similare pentru a putea încadra cronologic spada în discuție.

Cele mai apropiate analogii le găsim în primul rînd la tipul clasic de spade de tip Nenzingen, reprezentat de piese ca cea de la Ilîșeni (fig. 1/1) Gușterița (fig. 1/2), Drajna (fig. 1/3), la care limba mînerului are marginile puțin profilate, umerii arcuiți și secțiunea lenticulară, nu se observă însă nici o tendință de lățire sau prelungire a lamei, ea fiind dreaptă. Toate cele trei spade amintite au câte patru găuri de nit pe placă.

Mai apropiată însă de spada noastră, prin îngroșarea marginilor limbii mînerului și secțiunea limbii mînerului, care are o formă de clepsidră este spada de la Buciuri (fig. 2/1) — pe care o putem deriva dintr-o spadă de tip Nenzingen³, dar care prezintă de fapt un tip aparte — ea prezentînd afară de caracteristicile amintite mai sus, o lamă lungă și relativ groasă cu secțiunea lenticulară, rămîinînd însă dreaptă, ca cele aparținînd tipului comun și spada de tip Slimnic (fig. 2/3), tip cunoscut în Transilvania, Slovacia⁴, nord-estul Ungariei, Ucraina carpatică și izolat în Iugoslavia și Austria⁵. Acest tip de spadă are limba mînerului ușor lățită la mijloc cu marginile puternic ridicate și îngroșate, avînd secțiunea în formă de clepsidră și 4—6 găuri de nit pe placă. Lama este lenticulară sau rombică în secțiune lățită în partea inferioară.

Prin secțiunea limbii mînerului care prin forma sa se apropie de clepsidră, prin ușoara lățire și prelungire a lamei — tendință mult mai evidentă la spadele de tip Slimnic, un exemplar avînd o lamă care depășește 70 cm —, prin numărul de nituri de pe placă, prin modul de tratare a lamei — secțiune lenticulară lățită în partea inferioară — spada noastră se situează undeva între spada de la Bucium și spada de tip Slimnic, fiind o spadă mai mult de tăiat decît de lovituri combinate.

În ceea ce privește datarea ei, credem că ne aflăm în fața unei noi variante, un pre-Slimnic, care face legătura între spadele de bronz cu limba la minier de tip comun și spadele de tip Slimnic aparținînd unei etape tîrzii a Hallstatt-ului A, (Hal/A2) știind că spada de la Bucium care aparține unei perioade tîrzii a Hallstatt-ului A, este considerată prototipul originii tipului de spadă Slimnic a cărui datare în

³ A. D. Alexandrescu în *Dacia*, X, N.S., 1966, p. 118—135.

⁴ J. D. Cowen: notă în *Actes du VII-e Congrès International des Sciences.*, Prague, 27 août 1966, pp. 699, susține că aria de origine a tipului de spadă Slimnic și Ennsdorf n-are legătură cu Transilvania ci cu Nord-Vestul Europei: peste 300 de exemplare au fost găsite în Slovacia și Boemia.

⁵ A. D. Alexandrescu op. cit.

Hallstatt-A2 este indicată și de inventarul mormintului de la Ennsdorf (Austria).

Referindu-se la datarea tipului de spade Slimnic, J. D. Cowen⁶ arată că timpul de folosire a acestui tip de spade nu este limitat la HaA1 sau HaB1, istoria acestui tip cuprinzând ambele perioade.

Datarea tipului de spade Slimnic și Ennsdorf în HaB1, după cum arată A. D. Alexandrescu, nu este asigurată, cel puțin în estul Europei Centrale, vremea de folosire a acestui tip, de spade fiind limitată la HaA2, acestea reprezentând chiar piese caracteristice pentru această perioadă.

O problemă o ridică proveniența spadei descoperite și prezența ei pe malul Ialomiței, ajungând aici probabil prin schimb⁷ a fost îngropată ca ofrandă simbolică pe malul apei cu atât mai mult cu cât ea s-a păstrat aproape întreagă și apare izolat — vezi și cazul spadei de la Mateești precum și îngroparea depozitelor de spade de la Silmnic. depozitul de la Silivașul de Cîmpie, Bunești etc.

⁶ J. D. Cowen, *op. cit.*

UN TEZAU DE MONEDE GETO-DACICE DESCOPERIT ÎN COMUNA POTLOGI, JUD. DÎMBOVIȚA

CONSTANȚA ȘTIRBU, ALEXANDRINA POPESCU

În luna noiembrie 1958, locuitorul Petre Constantin din satul Podul Cristinii, com. Potlogi, săpînd o groapă la circa 500 m E de albia pîrîului Răstoaca (fig. 1), a găsit la o adîncime de 0,50 m un vas de lut, conținînd, după spusele descoperitorului, 16 monede de argint, așezate în formă de sul.

Deoarece descoperirea a fost semnalată cu întîrziere, o parte din piese s-au risipit ; s-au recuperat numai 8 monede, aflate acum la Școala generală din com. Potlogi.

În toamna anului 1969, arheologul Panait I. Panait¹ a întreprins o cercetare la locul descoperirii. Cu excepția unui singur fragment ceramic Latène, care ar fi putut să provină de la vasul spart, nu s-au găsit alte urme atestînd existența unei așezări. Nu s-au mai putut recupera alte piese.

Monedele sînt didrachme dacice de tip Virteju-București², ușor schifate, cu aversul convex și reversul concav.

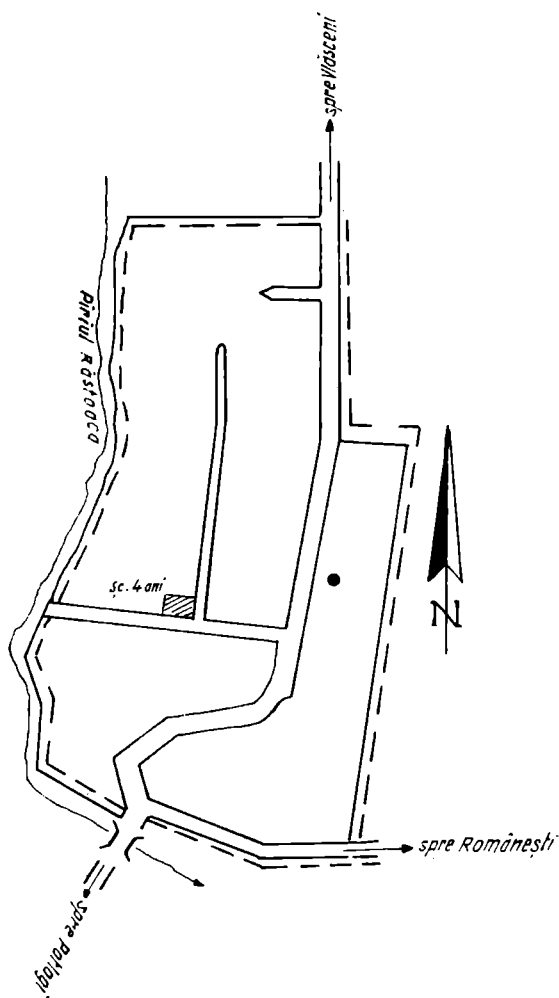
Metalul folosit la confecționarea lor este argintul, cu un titlu ce oscilează între 750‰ (piesa nr. 1) și 760—765‰ (celelalte)³.

Dăm mai jos catalogul monedelor, fiecare exemplar fiind ilustrat (vezi pl. I, II) ; ordinea în care sînt prezentate este în funcție de evoluția (în sensul schematizării) aversului, criteriu de clasificare utilizat

¹ Mulțumim tov. Panait I. Panait pentru amabilitatea cu care ne-a pus la îndemînă rezultatele cercetărilor sale.

² B. Mitrea, *Un tezaur de monede dacice descoperit la București de o echipă de muncitori a întreprinderilor Sfatului Popular*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, p. 290—302 ; C. Preda, *Pe marginea unei descoperiri recente*, în *SCN*, II, 1958, p. 382—383 ; I. Winkler, *Tipurile monetare ale daco-geților*, în *Acta Musei Napocensis*, VI, 1969, p. 78—80 ; C. Preda, *Monedele getice de tip Virteju-București*, în *SCN*, V, 1971, p. 51—78 ; C. Preda, *Monedele geto-dacilor*. Edit. Acad., București, 1971, p. 215—247.

³ Mulțumim tov. Mețeanu Elena de la Serviciul expertizarea și controlul metalelor prețioase al BNRSR, care a binevoit să ne determine titlul.

*Schița saului Podul Cristinii Comuna Potlogi jud. Dimbovita
scara 1:5000*

Legenda : • Locul Tezaurului.

Fig. 1 — Podul Cristinii. Lieu de la découverte, relèvement.

de C. Preda în lucrarea sa monografică asupra monedelor geto-dacilor ⁴. Trebuie însă să observăm că moneda nr. 1, considerată de noi ca avînd aversul cel mai bine conturat, are pe revers o stanță care s-ar plasa mai la urmă dacă ar trebui să ținem seama de revers — călărețul fiind reprezentat numai printr-o globulă, nu prin trei, ca la celelalte. De altfel, înfățișarea însăși a aversului primei monede diferă de al celorlalte.

1. AR ; 7,183 g ; 23,5 mm.
2. AR ; 6,772 g ; 23 mm.
3. AR ; 6,538 g ; 23 mm.
4. AR ; 6,834 g ; 21,6 mm.
5. AR ; 6,570 g ; 22,5 mm.
6. AR ; 6,214 g ; 23 mm.
7. AR ; 6,452 g ; 23 mm.
8. AR ; 7,269 g ; 22 mm.

Din cele prezentate mai sus, rezultă că monedele au greutatea cuprinsă între 6,210 — 7,269 g ; diferența între limita minimă și cea maximă — dacă ținem seama de epocă — nu constituie un decalaj prea mare, deoarece meșterii monetari au încercat să mențină o greutate constantă.

Aceeași uniformitate se remarcă și în privința modulului, cu diametrul măsurînd între 21,6 — 23,5 mm.

Din analiza făcută asupra tezaurilor de tip Virteju-București, s-a constatat că fiecare depozit cuprinde o gamă destul de însemnată de variante, care se găsesc în cele mai importante descoperiri. Și în tezaurul de la Podul Cristinii situația este asemănătoare : astfel, moneda nr. 1 are aversul și reversul aproape identic cu nr. 5 și 6 din tezaurul descoperit la Adîncă, jud. Dîmbovița (lotul publicat de C. Preda) ⁵, iar piesa de la noi cu nr. 3 are același avers cu o monedă din tezaurul de la Petrești, jud. Dîmbovița ⁶.

Ca tip monetar, sînt mai apropiate de cele descoperite la Adîncă. Considerăm însă că monedele noastre prezintă un grad de schematizare mai pronunțat, ajungîndu-se în cazul celei de la nr. 5 să fie cu greu distinse reprezentările de pe aversul sau reversul piesei.

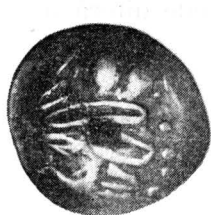
Pentru baterea lor au fost utilizate stanțe diferite, fiecare piesă în parte alcătuiind cîte o variantă, cu mici diferențe între ele. Aceste mici deosebiri de stil se datorează nu emiterii lor în monetării diferite, ci stanțelor mai mult sau mai puțin uzate, confecționate de meșteri diferiți și poate la date diferite.

Deoarece își găsesc similitudini în ultimele grupe ale tipului monetar Virteju—București, fiind mult apropiate de cele descoperite la

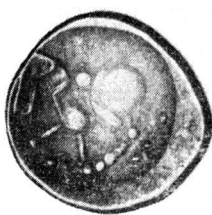
⁴ C. Preda, *op. cit.*, p. 215.

⁵ C. Preda, *op. cit.*, în *SCN*, II, 1958, p. 385.

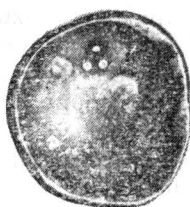
⁶ Nr. inv. 2985 — la Muzeul de Istorie a Municipiului București — Colecția Maria și George Severeanu.

PLAȘA I

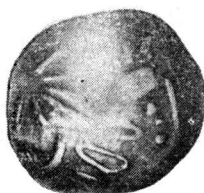
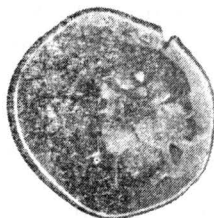
1.

2.

3.

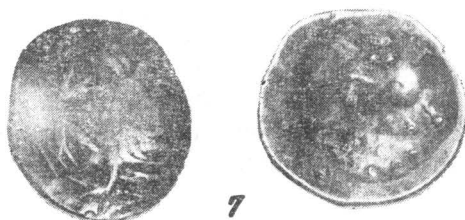

4.

Monede geto-dacice descoperite la Podul Cristinii, jud. Dimbovița
Monnaies géto-daces découvertes à Podul Cristinii, dép. de Dîmbovița.

PLAȘA II

Monede geto-dacice descoperite la Podul Cristinii, jud. Dimbovița
Monnaies géto-daces.

Adinca, jud. Dimbovița, considerăm că monedele de la Podul Cristinii reprezintă faza cea mai târzie a emisiunilor de tip Virteju—București. Cronologic, ele se încadrează la sfârșitul secolului al II-lea — începutul secolului I î.e.n., fiind deci printre ultimele emisiuni autohtone ale triburilor geto-dace din Cîmpia Munteană.

Lotul monetar care face obiectul articolului de față se înscrie în seria tezaurelor descoperite în ultimele decenii în Cîmpia Munteană, care atestă o intensă activitate economică a geto-dacilor la sfârșitul secolului al II-lea și începutul secolului I î.e.n. În ținutul dintre Dunăre și Carpați sînt semnalate circa 20 de tezaure de tip Virteju—București și peste 25 de descoperiri izolate în localități diferite, unele întîlnindu-se și în așezări dezvelite cu prilejul săpăturilor arheologice⁷.

Gruparea lor într-o anumită zonă a țării, în Cîmpia Munteană, a dat unor cercetători⁸ posibilitatea să identifice aici una dintre cele mai de seamă uniuni tribale getice, „neamul piefigilor“, amintit de Ptolemeu, argumentelor istorice și arheologice adăugîndu-li-se și mărturiile numismatice.

Alți cercetători înclină să vadă în lumea getică din Cîmpia Munteană nucleul de formare și expansiune al statului dac din vremea lui Burebista⁹.

Prin prezentarea celor 8 monede în articolul de față, am căutat să punem în circuitul științific, pentru o mai bună cunoaștere, o recentă descoperire monetară; considerăm că prin această mărturie de ordin numismatic aducem încă o contribuție la problema dezvoltării vieții materiale a societății geto-dace din Cîmpia Munteană; totodată, oferim un nou material de lucru cercetătorilor numismați care ar dori să aprofundeze cunoașterea emisiunilor monetare din etapa finală a monetăriei geto-dacice.

⁷ I. Winkler, *op. cit.*, p. 79; C. Preda, *op. cit.*, în SCN, V, 1971, p. 64—69 (vezi și harta); C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 235—242; C. Popilian, T. Niță, *Tezaurul de monede geto-dacice de la Leu (jud. Dolj)*, în *Revista Muzeelor*, VI, 1969, p. 267—268; G. Poenaru Bordea și C. Condrea, *Date noi privind tezaurul de la Adinca*, în *Acta Valachica*, III, 1972, p. 125.

⁸ V. Pârvan, *Getica: O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 248—250; C. Daicoviciu, *Țara lui Dromichete*, în *Emlkböni Kelemen Lajos...*, Cluj, 1957, p. 180; R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 51 (aici aminteste neamul *Argesensis* sau *Ordesensis*, menționat de Ptolomeu); C. Preda, *op. cit.*, în SCN, V, 1971, p. 76; idem, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973, p. 246.

⁹ C. Preda, *op. cit.*, în SCN, V, 1971, p. 78; Gh. Poenaru Bordea, în SCN, V, 1971, p. 432 (recenzia la cartea lui E. Chirilă și G. Mihăescu, *Tezaurul monetar de la Căprioru. Contribuții la studiul cronologiei și circulației tetradrahmelor Macedoniei Prima și ale insulei Thasos*, Muzeul județean Dimbovița, Tîrgoviște, 1969); Gh. Poenaru Bordea și C. Condrea, *op. cit.*, p. 130.

**UN TRÉSOR DE MONNAIES GÉTO-DACES DÉCOUVERT DANS LA COMMUNE
DE POTLOGI, DÉP. DE DÎMBOVIȚA**

(Résumé)

En 1968, on a découvert à Podul Cristinii, commune de Potlogi, dép. de Dîmbovița, un trésor de monnaies contenant 16 pièces en argent, dont ont été récupérées seulement 8.

Il s'agit de didrachmes qui ont circulé dans la plaine de la Munténie, dans la seconde moitié du IIe siècle et le commencement du Ier siècle avant notre ère.

UN TEZAU MONETAR ROMAN IMPERIAL, DESCOPERIT ÎN MUNTENIA

MARIA CHIȚESCU

Tezaurul monetar care constituie obiectul prezentării de față a fost descoperit în satul Ciurari, com. Lucieni, jud. Dimbovița în primăvara anului 1969 cu ocazia lucrărilor agricole. Depozitul monetar se compunea inițial din circa 110 exemplare care s-au împrăștiat între descoperitori, noi reușind să intrăm în posesia a 79 monede. Tezaurul a intrat în colecțiile Muzeului de istorie din Tîrgoviște¹. Monedele recuperate sînt în totalitatea lor denari de argint, emiși de împărați din secolele I—II e.n.

Faptul că din prezentul tezaur lipsește un număr de circa 40 exemplare, credem că nu afectează prea mult rezultatele unui studiu întreprins asupra acestei descoperiri. Putem considera, cu rezervele de rigoare, că monedele lipsă se încadrează în cuprinsul celor existente și că lotul pe care-l prezentăm are în componența sa limita ultimă din punct de vedere cronologic al tezaurului². Depozitul începe cu monede emise de împăratul Vespasian, anii 69—71 și se încheie cu un exemplar de la Septimius Severus, bătut la Emesa în anul 193.

¹ Cercetările au fost întreprinse de către semnatarul acestui articol și de către G. Mihăescu de la Muzeul de istorie din Tîrgoviște, care le-a recuperat de la localnici.

² În mai multe articole s-a arătat că dacă un tezaur este împrăștiat în mai multe loturi, fiecare lot luat separat reflectă compoziția depozitului monetar. Cf. Bucur Mitrea, *Tezaurul monetar de la Ruși—Sibiu și acțiunea carpilor împotriva stăpînirii romane din Dacia în timpul lui Filip Arabul*, în SCIV, 3—4, 1953, p. 614; Bucur Mitrea și Eugenia Zaharia, *Descoperirea monetară de la Obroceni (r. Pașcani reg. Iași) și importanța sa istorică în Arheologia Moldovei*, V. București, 1967, p. 87—88. Această problemă a fost prezentată, recent, folosindu-se mijloace noi de cercetare calcule matematice, de către Virgil Mihăilescu-Bîrliba, O problemă de statistică numismatică, în Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț, 1939, p. 121—148.

Conținutul tezaurului se prezintă în felul următor :

1. *Vespasian*
AR. ↓ 2,70 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 10 anii 69—71.
2. *Același*
AR. ↘ 2,92 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 30, anii 70—72.
3. *Același*
AR. ↓ 3,00 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 37, anii 70—72.
4. *Același*
AR. ↓ 2,61 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 42, anii 72, 73.
5. *Același*
AR. ↓ 3,00 g ; 16 mm.
RIC, Roma, 52, anii 72, 73.
6. *Același*
AR. ↑ 2,67 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 65, anii 73.
7. *Același*
AR. ↙ 3,00 g ; 19 mm.
RIC, 124, anii 75—79.
8. *Vespasian-Titus*
AR. ↓ 2,73 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 176, anul 74.
9. *Același*
AR. ↓ 3,07 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 205, anul 79.
10. *Vespasian*
AR. ↘ 2,89 g ; 18 mm.
11. *Același*
AR. ↓ 2,94 g ; 19 mm.
12. *Același*
AR. ↓ 2,67 g ; 18 mm.
13. *Titus — Domitian*
AR. ↓ 2,82 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 50, anul 80.
14. *Traian*
AR. ↙ 3,75 g ; 18,5 mm.
RIC, 118 (var AV) anii 103—111.
15. *Același*
AR. ↙ 3,00 g ; 19 mm.
RIC, 118 (var AV) anii 103—111.
16. *Același*
AR. ↓ 3,11 g ; 18 mm.
RIC, 119, anii 103—111.
17. *Același*
AR. ↓ 2,95 g ; 19 mm.
RIC, 121, anii 103—111.
18. *Același*
AR. ↓ 2,92 g ; 19 mm.
RIC, Roma, 128, anii 103—111.
19. *Același*
AR. ↙ 2,89 g ; 19 mm.
RIC, 131, anii 103—111.
20. *Același*
AR. ↓ 2,82 g ; 19 mm.
RIC. 220, anii 104—111.
21. *Același*
AR. ↓ 2,93 g ; 19,5 mm.
RIC, 307, anii 114—117.
22. *Același*
AR. ↙ 3,18 g ; 17,5 mm.
RIC, 317, anii 114—117.
23. *Același*
AR. ↓ 2,70 g ; 19 mm.
RIC, 343, anii 114—117.
24. *Același*
AR. ↙ 2,83 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 353, anii 114—117.
25. *Hadrian*
AR. ↓ 2,90 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 44, anul 118.
26. *Același*
AR. ↙ 2,58 g ; 19 mm.
RIC, Roma, 45, anul 118.
27. *Același*
AR. ↙ 2,50 g ; 19 mm.
RIC, Roma, 81, anii 119—122

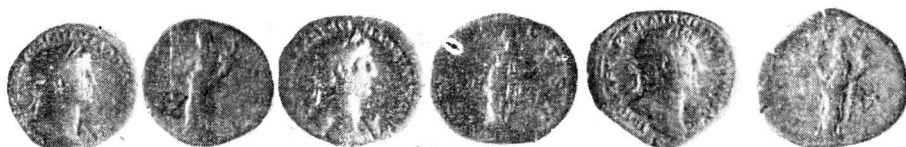

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

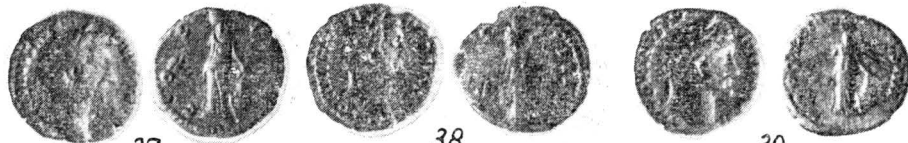
33

34

35

36

37

38

39

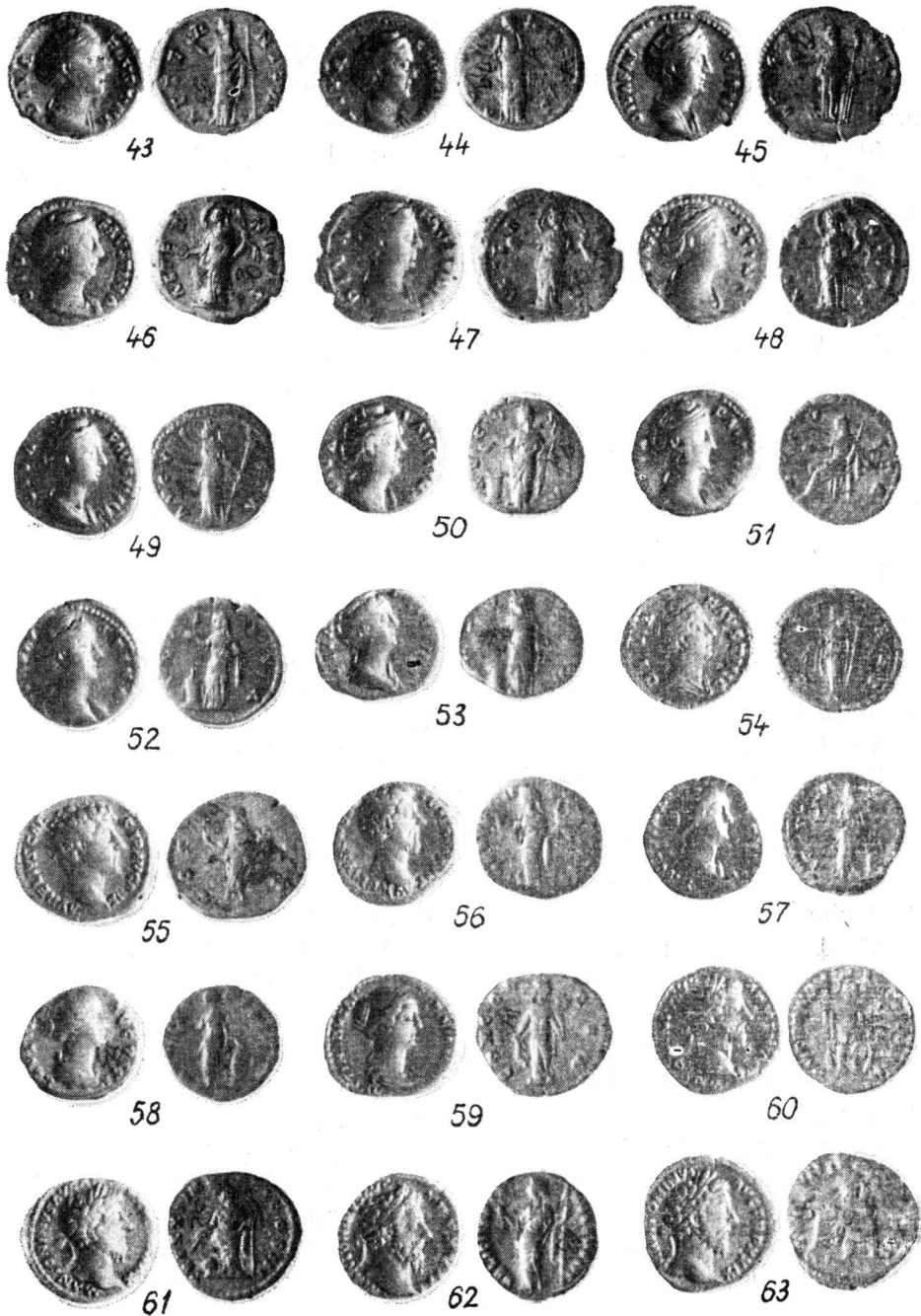

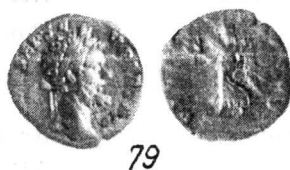
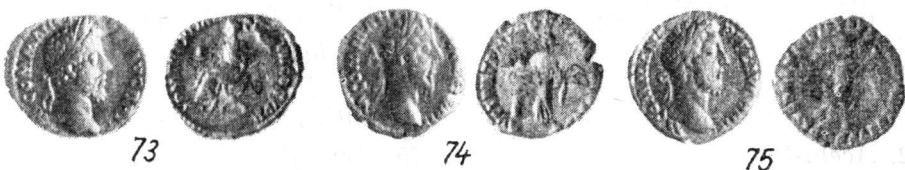
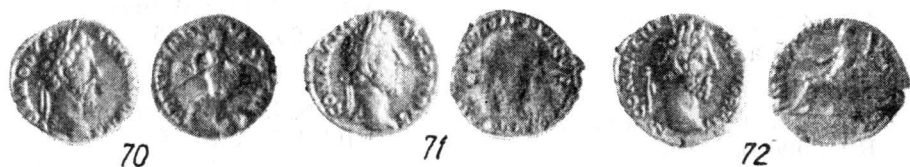
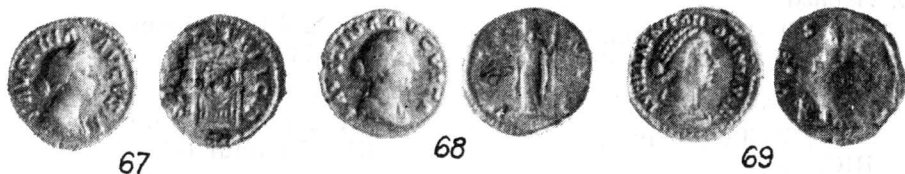
40

41

42

28. *Același*
AR. ↙ 2,90 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 110, anii 119—122.
29. *Același*
AR. ↙ 2,75 g ; 19 mm.
RIC, Roma, 158, anii 125—128.
30. *Același*
AR. ↓ 2,75 g ; 19 mm.
RIC, Roma, 161, anii 125—128.
31. *Hadrian*
AR. ↓ 2,85 g ; 19 mm.
RIC, Roma, 164, anii 125—128.
32. *Antoninus Pius*
AR. ↓ 2,86 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 11, anii 143—144.
33. *Același*
AR. ↓ 3,41 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 36, anul 139.
34. *Același*
AR. ↓ 2,95 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 61, anii 140—143.
35. *Același*
AR. ↑ 3,57 g ; 20 mm.
RIC, Roma, 179, anii 148—149.
36. *Același*
AR. ↘ 3,08 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 181, anii 148—149.
37. *Același*
AR. ↓ 2,97 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 221, anii 152—153.
38. *Același*
AR. ↑ 2,60 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 221, anii 152—153.
39. *Același*
AR. ↓ 3,13 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 249, anii 155—156.
40. *Același*
AR. ↑ 3,03 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 290 a, anii 158—159.
41. *Același*
AR. ↓ 3,03 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 290 a, anii 158—159.
42. *Același*
AR. ↓ 3,12 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 299, anii 159—160.
43. *Antoninus Pius — Faustina*
AR. ↑ 3,24 g ; 17 mm.
RIC, 344, după anul 141.
44. *Aceiași*
AR. ↙ 3,24 g ; 17 mm.
RIC, 344, după anul 141.
45. *Aceiași*
AR. ↓ 3,11 g ; 19 mm.
RIC, 348, după anul 141.
46. *Aceiași*
AR. ↑ 3,06 g ; 17 mm.
RIC, 351, după anul 141.
47. *Aceiași*
AR. ↑ 2,82 g ; 19 mm.
RIC, 351, după anul 141.
48. *Aceiași*
AR. ↘ 3,06 g ; 17 mm.
RIC, 351, după anul 141.
49. *Aceiași*
AR. ↓ 2,93 g ; 17 mm.
RIC, 361, după anul 141.
50. *Antoninus Pius — Faustina*
AR. ↖ 2,85 g ; 16 mm.
RIC, 370, după anul 141.
51. *Aceiași*
AR. ↓ 2,82 g ; 17 mm.
RIC, 371, după anul 141.
52. *Aceiași*
AR. ↑ 2,58 g ; 17 mm.
RIC, 374 după anul 141.
53. *Aceiași*
AR. ↓ 3,25 g ; 17 mm.
RIC, 374, după anul 141.

54. *Aceiași*
AR. \searrow 3,26 g ; 18 mm.
RIC, 378, după anul 141.
55. *Antoninus Pius — M. Aurelius*
AR. \swarrow 3,02 g ; 18 mm.
RIC, Roma, 429, anii 145—147.
56. *Aceiași*
AR. \nearrow 2,51 g ; 17 mm.
RIC, Roma, 475 a, anii 157—158.
57. *Antoninus Pius — Faustina II*
AR. \downarrow 2,73 g ; 17 mm.
RIC, 495 a.
58. *Aceiași*
AR. \swarrow 2,57 g ; 16 mm.
RIC, 495 a.
59. *Aceiași*
AR. \downarrow 2,86 g ; 18 mm.
RIC, 500 b.
60. *M. Aurelius*
AR. \uparrow 3,18 g ; 17 mm.
RIC, 92, anii 163—164.
61. *Aceiași*
AR. \uparrow 3,00 g ; 18 mm.
RIC, 176, anii 167—168.
62. *Același*
AR. \nwarrow 2,90 g ; 17 mm.
RIC, 203, anii 168—169.
63. *Același*
AR. \downarrow 2,53 g ; 17 mm.
RIC, 324, anul 175.
64. *A. Aurelius — L. Verus*
AR. \downarrow 2,78 g ; 18 mm.
RIC, 482, anii 161—162.
65. *Aceiași*
AR. \downarrow 2,93 g ; 17 mm.
RIC, 514, anii 163—164.
66. *M. Aurelius — Faustina II*
AR. \uparrow 3,06 g ; 18 mm.
RIC, 677.
67. *Aceiași*
AR. \uparrow 3,30 g ; 17 mm.
RIC, 711.
68. *Aceiași*
AR. \downarrow 2,85 g ; 17 mm.
RIC, 728.
69. *M. Aurelius — Lucilla*
AR. \searrow 3,10 g ; 18 mm.
RIC, 788.
70. *Commodus*
AR. \downarrow 2,53 g ; 17 mm.
RIC, 54, anul 183.
71. *Același*
AR. \uparrow 3,20 g ; 18 mm.
RIC, 95, anul 185.
72. *Același*
AR. \nwarrow 2,58 g ; 18 mm.
RIC, 117, anul 185.
73. *Același*
AR. \nearrow 2,57 g ; 18 mm.
RIC, 125, anul 185.
74. *Același*
AR. \downarrow 2,20 g ; 17 mm.
RIC, 146, anii 186—187.
75. *Același*
AR. \downarrow 2,48 g ; 17 mm.
RIC, 157, anii 186—187.
76. *Același*
AR. \searrow 2,23 g ; 17 mm.
RIC, 173, anii 188—189.
77. *Același*
AR. \uparrow 2,30 g ; 17 mm.
RIC, 224, anii 190—191.
78. *Commodus*
AR. \downarrow 3,00 g ; 17 mm.
RIC, 254 a, anii 191—192.
79. *Septimius Severus*
AR. \downarrow 3,01 g ; 17 mm.
RIC, Emesa 362, anul 193.

Monedele sînt bine conservate și au putut fi identificate toate exemplarele recuperate. Tabelul cu clasarea monedelor pe împărați ne-a ajutat la formularea opiniei privind repartizarea monedelor pe perioada de timp în care au fost emise și ne permite să afirmăm că acumularea lor a început chiar în timpul domniei lui Vespasian și s-a încheiat la începutul domniei lui Septimius Severus.

În privința greutateilor observăm că deși monedele trebuie să aibă o greutate de 3,41 g, au în majoritatea lor greutăți de circa 3,00 g, chiar mult sub 3,00 g, mai ales la exemplarele emise pentru împărații Antonini. Singurele excepții semnalate sînt trei exemplare, unul de la Traian cu 3,57 g, și două emise de Hadrian, ambele cu 3,41 g. Deși monedele sînt uzate mai ales în a doua parte a acumulării, se poate afirma că tocirea pieselor nu explică și diferența mare de greutate. Scăderea greutății monedelor își găsește explicația mai curînd în diferitele crize prin care a trecut statul roman în secolele I-II și care au dus, între altele și la baterea unor monede cu greutatea mai mică decît cea normală³.

În privința originii etnice a posesorului acestui depozit monetar, faptul că sînt numai monede de argint, puține la număr, circa 110 exemplare, ne face să credem că, la fel ca și alte tezaur pe teritoriul Daciei, și acesta a aparținut populației dacice⁴.

Acumularea se încheie, așa dar, după cum reiese din tabelul prezentat, în primul an de domnie a lui Septimius Severus, anul 193. Pentru Muntenia nu cunoaștem nici un alt tezaur cu ultima monedă emisă în acest timp. Mai există un depozit monetar, cel de la Vintileanca⁵, unde cea mai recentă monedă este de la Pertinax și care, după opinia noastră a fost îngropat în primul an de domnie a lui Septimius Severus. De altfel o situație similară descoperirii de la Vintileanca este și cea prilejuită de tezaurul de la Ghindăoani, jud. Neamț, care se încheie cu emisiuni de la Pertinax și Claudius Albinus și care este atribuit de autorii descoperirii, grupei de tezaur monetare îngropate în vremea lui Septimius Severus⁶.

³ Gh. Poenaru Bordea, Virgil Mihăilescu-Birliba și Alexandru Artimon. *Un mic tezaur de denari romani imperiali descoperit la Ghindăoani (jud. Neamț)*, în SCIV, 19, 1968, 4, p. 597—611.

⁴ D. Protase. *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, Biblioteca de arheologie, IX, București 1966, p. 85 și urm.; B. Mitrea, *Contribuții numismatice la istoria triburilor daco-getice din Moldova în a doua jumătate a secolului al II-lea*, în SCIV, VII, 1956, 1—2, p. 168; Virgil Mihăilescu-Birliba, *Tezaurule de monede imperiale romane*, în Carpica, 1968, p. 218—220.

⁵ Bucur Mitrea. SCIV, XIII, 1962, 1, p. 222, Același, *Dacia* N.S. VI, 1962, p. 359; Constantin C. Petolescu, *Cîteva tezaur monetare și evenimente din Cîmpia Munteniei la sfîrșitul secolului al II-lea e.n.*, în Apulum, VII/1, Alba Iulia, 1968, p. 457. Același, *Probleme ale circulației monetare romane în Muntenia în secolele II—III e.n.*, în Apulum, X, 1972, p. 193, nr. 12.

⁶ Gh. Poenaru Bordea, Virgil Mihăilescu Birliba și Alexandru Artimon, *op. cit.*, p. 597 și urm.

Data de 193 a ultimei emisiuni din prezentul tezaur ne permite să-l încadrăm, din punct de vedere istoric, în categoria de depozite monetare ascunse la începutul domniei lui Septimius Severus, îngropări cauzate de marile frământări din Moldova de la sfârșitul secolului al II-lea⁷. Într-un studiu recent, B. Mitrea explică ascunderea acestei categorii de tezaure și printr-o cauză de ordin economic și anume reforma monetară făcută de Septimius Severus, la începutul domniei sale⁸. Există însă un detaliu asupra căruia se impune să atragem atenția, chiar dacă în prezent nu avem posibilitatea să-l explicăm total, oprindu-ne numai la simple semnalări. Este vorba de faptul că acest tezaur, ca și cel de la Vintileanca de altminteri, care se află în zona de dealuri a Munteniei, se încadrează din punct de vedere istoric în categoria de depozite monetare ascunse în Moldova și din zona ucrainiană⁹.

De altfel o altă grupă de tezaure descoperite în Muntenia, cu ultimele monede de la Commodus a fost și ea integrată, pe bună dreptate, de către Constantin Petolescu în categoria de atari tezaure aflate în Moldova¹⁰. Deci toate tezaurele romane imperiale aflate în zona de dealuri a Munteniei și ascunse în secolul II sau sfârșitul secolului II, au o cauză comună de îngropare cu cele din Moldova și Ucraina.

Așa cum s-a mai spus pentru depozitele din Moldova credem că și tezaurele monetare aflate în Muntenia, atît cele îngropate în vremea lui Commodus cît și cele din timpul lui Septimius Severus pot reprezenta, din punct de vedere istoric și cronologic, drumuri și etape de pătrundere a goșilor dinspre est spre Imperiul Roman¹¹. Goșii, în drumul lor dinspre Marea Baltică spre Marea Neagră au împins, la rîndul lor alte populații care se aflau în regiunile călcate de ei. Astfel, pentru Moldova, cercetările recente de Gh. Bichir, au arătat că sarmații sînt prezenți în acest teritoriu încă din secolul II și că ei au pătruns în Muntenia la sfârșitul secolului al II-lea¹². Deci migrația goșilor care a început în ultimele decade ale secolului II e.n. a împins pe sarmații ce se aflau în Moldova în zona de dealuri a Munteniei. Urme sarmate în Muntenia sînt sesizate arheologic de către cercetările recente la sfârșitul secolului al II-lea¹³. Socotim că tezaurele din Mun-

⁷ Bucur Mitrea și Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 92 și urm.

⁸ Bucur Mitrea, *Începuturile migrației popoarelor în regiunea carpatică și tezaurul de monede romane imperiale de la Chetriș, jud. Bacău*, în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 251—262.

⁹ Bucur Mitrea și Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 94—95; Bucur Mitrea, *op. cit.*, p. 262.

¹⁰ Constantin C. Petolescu, *Cîteva tezaure monetare în Apulum*, VII/1, 1968, p. 455—458.

¹¹ Bucur Mitrea și Eugenia Neamțu, *op. cit.*, p. 95; Bucur Mitrea, *op. cit.*, 262.

¹² Gh. Bichir, *Cultura Carpică*. Rezumatul tezei de doctorat, București, 1972, p. 29 și urm.

¹³ Gh. Bichir.

tenia ascunse la sfârșitul sec. al II-lea indică drumul sarmaților și etapele infiltrării lor în nordul Munteniei, datorite la rîndul lor mi-grației goților. Astfel, puținele tezaure monetare descoperite pînă acum în zona de dealuri a Munteniei, împreună cu noile date arheologice atestă că și această zonă a fost călcată de sarmații dislocați de goți, încă din ultima decadă a secolului al II-lea e.n.

UN TRÉSOR DE MONNAIES ROMAINES IMPÉRIALES DÉCOUVERT EN VALACHIE

(Résumé)

L'auteur publie un dépôt monétaire impérial découvert en 1969 dans le village de Ciurari, commune de Lucieni, dép. de Dîmbovița, composé de 79 deniers.

La dernière émission est de Septimius Severus, RIC, Emessa N° 362. de l'année 193.

CONTRIBUȚII LA ISTORIA CELUI MAI VECHI SAT DIN JUDEȚUL DÎMBOVIȚA. MODUL DE TRANSMITERE A PROPRIETĂȚII*

NICOLAE BUNGREZEANU

Satul Răzvad (*Răzvad, Răzvadul de Sus, Răzvadul de Jos*) este situat pe cursul mijlociu al Ialomiței, la confluența cu pîriul Răzvedanca; localizarea este exactă, întîlnindu-se și în documente¹.

Numele său este de origine slavă (prefixul *răz*=peste) și, în traducere, înseamnă *peste vad*; slavii, veniți în aceste locuri prin secolul al VI-lea, au numit pîriul de peste vad, adică de peste Ialomița, Răzvad. Avînd în vedere că și documentele vorbesc de satul Răzvad ca avînd, mai înainte, același nume cu pîriul care îi străbate teritoriul, putem admite că satul și-a luat numele de la pîriu². Acest lucru ar constitui, de asemenea, un argument în a spune că satul are o vechime foarte mare.

De-a lungul întregii perioade de studiu, materialul documentar este bogat. Satul îl aflăm împărțit în două mari unități, Răzvadul de Sus și Răzvadul de Jos, împărțire care s-a păstrat pînă în zilele noastre. Atît Răzvadul de Sus, cît și Răzvadul de Jos, s-au divizat în multe moșii (proprietate moșnenească, domnească, mănăstirească și boierească); pe parcurs, se cristalizează tipurile de proprietate boierească și mănăstirească, preponderența căpătînd-o cea dintîi.

Satul Răzvadul de Jos a fost în întregime al mănăstirii Dealu; de la începutul secolului al XVII-lea, întîlnim părți din el ca fiind și proprietate boierească, mijlocul de schimbare constituindu-l uzurparea.

* Analiza evoluției satului Răzvad de la prima mențiune scrisă și pînă în secolul al XIX-lea, în lumina documentelor publicate în colecția *Documente privind istoria României*, B, Țara Românească, sec. XIII—XV, XVI, XVII, și în lucrarea lui George Potra, *Tezaurul documentar al județului Dîmbovița*, Tirgoviște, 1972.

¹ D.I.R., XVII, vol. IV, p. 320: satul este situat „pe gura Răzvadului”; *ibidem*, p. 342: Alexandru Coconul întărea lui Socol paharnic din Cornățeni, o parte din satul Răzvad „toată din cîmp și din pădure... și din apa Ialomiței...”

² Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 3.

Afirmăm că *Răzvadul-de-Jos* era proprietatea mănăstirească, cu toate că pînă la 1628 nu apare nici un document despre acest sat, și mai ales ca fiind al mănăstirii Dealu, avînd în vedere că de la prima atestare scrisă (1431) și pînă la 10 iulie 1614 se menționează un sat în întregime *proprietate mănăstirească* în condițiile în care actele atestă, în acest răstimp, existența unui sat Răzvad de Sus *proprietate boierească*. Pe de altă parte, un sat Răzvad de Sus, presupune, implicit, și un Răzvad de Jos, lucru confirmat, mai tîrziu, și de documente.

Primul act despre Răzvad este cel din 17 noiembrie 1431, emis la Tîrgoviște de Alexandru I Aldea, prin care acesta, dăruia mănăstirii Dealu „*satele numite Alexani, pe Ialomița, și Razvad, lingă mănăstire, sub deal...*”³. Este vorba de un sat întreg, credem Răzvadul de Jos, proprietate domnească, care, prin danie, a devenit proprietate mănăstirească, cu drept imunitar deplin, proprietarul fiind scutit de toate dările, în natură și în bani, și muncile datorate domniei. Mănăstirii i se întărea, de asemenea, dreptul de a se substitui tuturor organelor puterii centrale. Faptul că domnul acorda un drept imunitar atît de larg, ne indică perioada de adîncă fărîmîtare feudală ce a urmat domniei lui Mircea cel Bătrîn.

Încercînd să stabilim începuturile Răzvadului și momentul depar-tajării, se poate spune că a fost un sat liber, de moșneni. La un moment dat, cel mai tîrziu în secolul al XIV-lea, datorită întinderii și poziției sale, s-a împărțit în două, Răzvadul de Sus și Răzvadul de Jos⁴. Pe parcurs, proprietatea moșnenească a fost uzurpată de feudali, lucru care s-a accentuat odată cu înființarea statului feudal. Domnia a oferit, de acum, un cadru organizat de acaparare a pămînturilor, ea însăși fiind părtaşă la acest proces. Răzvadul de Jos a ajuns proprietate domnească iar, prin danie, a devenit moșie a mănăstirii Dealu.

Și în cazul Răzvadului de Sus, părți din el, prin daniile diversilor boieri, au ajuns proprietate mănăstirească. Astfel, prin actul din 29 aprilie 1453, Vladislav II întărea mănăstirii Bolintin o vie la Răzvad, dania lui Pilea logofăt⁵. Singura mențiune documentară care mai apare în secolul al XV-lea este actul din 6 octombrie 1499 prin care, același domnitor, întărea jupinesei Stana și fiilor săi, un loc la Răzvad⁶. Timp de aproape șapte decenii Răzvadul nu mai este menționat în scris, fără ca

³ D.I.R., XIII—XV, p. 92.

⁴ În general, încă de prin secolul al X-lea se conturase peisajul rural pe care-l întîlnim în secolele XIV—XVIII, satele fiind considerate de primele acte emise de cancelarie ca „*vechi și bătrîne*” (apud Șt. Ștefănescu, *Istorie și demografie*, în *Studii*, tom. 20, 5, 1967, p. 184). Este exclusă posibilitatea ca divizarea satului în cele două mari unități să se fi produs în timpul lui Alexandru I Aldea, ținînd cont și de caracterul imunitar al moșiei, precum și de actele de întărire de mai tîrziu ale proprietății mănăstirii Dealu (D.I.R., XVII, vol. II, p. 299).

⁵ D.I.R. XIII—XV, p. 125.

⁶ G. Potra, *Tezaurul...*, p. 109.

să dispară. Nu este exclus ca acum, din cauza exploatării interne și ceterilor, din ce în ce mai mari, ale turcilor, satul să fi cunoscut o mai slabă densitate a populației, locuitorii retrăgându-se la munte și astfel să nu mai fie pomenit în acte ⁷.

Satul reapare în documente în a doua jumătate a secolului al XVI-lea; astfel, la 22 aprilie 1567, Ivan Noroceă, mare logofăt, se înfrățește cu Badea vătaf, Dumitra, Gherghina, Cărstian, Negrea și Radu din Ciumești peste părțile de ocină de la Răzvad, precum și cumpăra două părți de la aceștia ⁸. Mai departe, prin actul din <1 septembrie 1591—31 august 1592>, Radu postelnic din Stăncești înzestra pe vărul său Socol, pe care îl înfia, cu partea sa din satul „Răzvadul de Sus” ⁹.

Din documente reiese deci că satul Răzvadul de Sus era împărțit în mai multe moșii, acestea purtând chiar nume specifice de distincție, probabil nume de boieri: Ciumeasca (sau Ciumești) ¹⁰ și Măndeașca ¹¹. Pe de altă parte, lipsa unor toponime pentru Răzvadul mănăstirii Dealu, ne întărește convingerea că acest sat nu poate fi altul decât Răzvadul de Jos.

În ceea ce privește proprietatea mănăstirească, în hrisoavele din 15 iunie 1612 și 10 iulie 1614, emise la Tîrgoviște, Radu Mihnea înoia cărțile de proprietate ale mănăstirii Dealu pentru că „...a mai dăruit răposatul Io Alexandru voevod, fiul lui Mircea voevod cel Bătrân... satul Răzvad, lingă mănăstire, cum scrie în hrisovul său de 180 de ani. Și încă să se știe că am adăugat și domnia mea” ¹². Apoi, la 8 iulie 1619, Gavril Movilă întărea dania făcută de Vintilă clucer mănăstirii Blaj privind ocina sa de la Răzvad ¹³.

Studiind evoluția proprietății boierești la Răzvad, așa după cum s-a văzut, părți din acest sat au fost stăpinite de Ivan Noroceă, dregător important din timpul domniei lui Mihai Viteazul, numit chiar Ivan Noroceă din Răzvad. Din moșia acestuia, o parte a revenit fiicelor sale Zamfira și Velica, care ău dăruit-o mănăstirii Golgota ¹⁴. Cealaltă parte, moșia Ciumeasca, a fost dată ca zestre de Ivan Noroceă, nepotei sale Maria și soțului acesteia, Nedelco postelnic din Mirșa. După moartea marelui vornic, însă, ocina a intrat în posesia lui Lumotă mare armaș, fiul lui Radu din Ciumești, în urma judecății cu Maria și Nedelco postelnic,

⁷ v. Șt. Ștefănescu, *Conjuncturi socio-politice și situația demografică în Țara Românească în sec. XIV—XVI*, în „Populație și societate. Studii de demografie istorică”, vol. I, Cluj 1972, pp. 75—88.

⁸ D.I.R., XVI, vol. III, p. 237.

⁹ *Idem*, vol. VI, p. 15.

¹⁰ *Idem*, XVII, vol. I, p. 230; vol. III, p. 414; vol. IV, p. 342.

¹¹ *Idem*, vol. IV, p. 342.

¹² *Idem*, vol. II, p. 86, 299.

¹³ *Idem*, vol. III, p. 390.

¹⁴ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, București. 1971, p. 66; D.I.R. XVII, vol. I, p. 1.

care nu au putut să dovedească că moșia, prin moștenire, este a lor¹⁵ deoarece actul de proprietate se afla la fiica lui Ivan Noroceea în Țara Ungurească¹⁶. Lucrul este explicabil ținând cont de faptul că, în timpul domniei filoturcului Simion Movilă, partizanii lui Mihai Viteazul au fugit în Transilvania.

Prin actul emis de Radu Șerban la 10 octombrie 1606, moșia Ciurmesca a ajuns în stăpânirea lui Petriman cojocarul din Tirgoviște, prin schimb și înfrățire, cu Lumotă, devenit acum mare clucer¹⁷.

În timpul domniei lui Gavril Movilă, Maria și Nedelco postelnic au revenit în problema acestei moșii și s-a văzut că „...a cumpărat Ivan Noroceea vornic această ocină din Râzvad de la acești mai sus spuși boieri din Ciumești, că au citit și cartea lui Pătru voevod“, Petriman cojocarul răminind „de lege și de judecată“¹⁸. Reiese, pe de o parte, că cei cu care s-a înfrățit Ivan Noroceea, și de la care a cumpărat moșia Ciurmesca, erau boieri mici (foști moșneni deveniți boieri), apărind clar fenomenul înghițirii micilor domenii de către marea proprietate, iar pe de altă parte, deși Petriman cojocarul cumpărase ocina, starea socială a fost aceea care a decis în această pricină.

Din documentele următoare aflăm atât că Nedelco postelnic stăpânea și alte părți din Râzvadul de Sus, în afara moșiei Ciurmesca, și deci era firească tendința sa de a-și mări domeniul, cât și faptul că, un alt boier, Socol Cornățeanul, nepotul marelui vornic Socol din Râzvad, devine mare proprietar în acest sat¹⁹.

Astfel, prin actul din 6 septembrie 1623, Alexandru Coconul voevod întărea lui Socol paharnic din Cornățeni, două părți din Râzvad²⁰. La 15 octombrie 1623 i se întăreau lui Socol Cornățeanul moșia Ciurmesca, cumpărată de la Maria și Nedelco postelnic care „...au ajuns

¹⁵ *Idem*, XVII, vol. I, p. 188.

¹⁶ *Idem*, vol. III, p. 413.

¹⁷ *Idem*, vol. I, p. 230; în actul următor, din 30 iunie 1609, Radu Șerban întărea din nou lui Petriman Cojocarul această ocină însă fără vinărici (*Ibidem* p. 394), iar din hrisovul emis la 3 septembrie 1619 reiese că Lumotă mare clucer vînduse ocina lui Petriman cojocarul (*Idem*, vol. III, p. 414). Probabil că, din anumite considerente, Lumotă a renunțat la înfrățirea cu Petriman și i-a vîndut acestuia moșia.

¹⁸ *D.I.R.* XVII, p. 414.

¹⁹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 162.

²⁰ *D.I.R.* XVII, vol. IV, p. 321: o parte este „din funia cea veche, jumătate de peste tot locul oricît se va alege din cîmp și din pădure și din apă și din dealul cu vinărici și din vatra satului“ și este vîndută încă din 15 iulie 1623. Cealaltă parte este „din funia cea nouă, pe care a ținut-o Petriman cojocarul, anume o delniță a unui vecin în seliștea satului, cât a ținut cu casa și cu îngrăditura casei și cu loc de grădină și patru ogoare în cîmp și cu două curături cu pomot pe gura Râzvadului și cu vie în dealul Râzvadului...“. Rezultă de aici atât faptul că la origine moșia a fost moșnenească, mai bine zis mică proprietate boierească, și prin vinderea ei lui Ivan Noroceea, micul boier respectiv a căzut împreună cu pămîntul în rîmănie, cât și importanța economică a satului.

vreme de greutăți și de nevoi și de dădii și de datorii...“, precum și moșia Măndeașca cumpărată de la Balea spătar ²¹.

Mai departe, lui Socol Cornățeanul i se întăreau drepturile de proprietar la Răzvad. Astfel, la 27 iunie 1624 Alexandru Coconul întărea lui Socol, fiul lui Drăghici vornic din Cornățeni și al Irinei, ocină în Răzvadul de Sus, partea lui Radu postelnic din Stăncești ²².

La 15 iulie 1628 Alexandru Iilaș voievod întărea lui Socol paharnic ocină cu vii și vecini în Răzvadul de Jos, cumpărată de la nepotul său Preda postelnic, de fapt și primul act în care apare numele acestui sat ²³.

Actul cel mai important în ce privește delimitarea clară a satului Răzvad în cele două mari părți, precum și în care apar hotarele acestora, este cel din 5 decembrie 1639, prin care Matei Basarab îi înnoia lui Socol Corănțeanul, ruda sa, cărțile de proprietate pentru moșiile la Răzvadul de Sus cumpărate de la Balea spătar din Stroești, Nedelco postelnic din Mirșa, două părți, Mircea spătar și soția sa Neacșa, a opta parte, și la Răzvadul de Jos, ocine cumpărate de la Mihai postelnic din Lazuri, a opta parte, Preda postelnic din Tătărani, nepotul doamnei Neaga, o parte, Mitroaia vorniceasa, o parte, și de la jupîneasa Dospina, fata lui Tudosie logofăt Rudeanul, a treia parte ²⁴.

Aflăm în continuare, din documente, că proprietar la Răzvad, respectiv Răzvadul de Sus, era însuș domnitorul Matei Basarab în virtutea faptului că bunicul său, jupan Datco, stăpînise o jumătate din acest sat ²⁵.

²¹ D.I.R. XVII, vol. IV, p. 342.

²² *Ibidem*, p. 434: Radu postelnic era fiul lui Cărstian Postelnic din Stăncești, acesta din urmă fiind frate mai mare al lui Drăghici vornic din Cornățeni. Numai în acest mod se explică, pe de o parte, afirmația documentară că Radu postelnic era nepotul Irinei, iar pe de altă parte, faptul că acesta a putut să-l înfieze pe Socol Cornățeanul. De asemenea, în ciuda aparențelor, nu se poate spune că acest Cărstian postelnic este una și aceeași persoană cu micul boier Cărstian deoarece s-a văzut din documente că primul poartă un titlu, pe cînd al doilea a devenit rumîn. Apoi, nu trebuie uitat că Radu, fiul lui Cărstian, nu își putea păstra titlul în condițiile în care tatăl său era dependent. Analizînd prin comparație documentul din «1 septembrie 1591 — 23 august 1592», reiese că nu este vorba de una și aceeași moșie. Drăghici vornic și soția sa Irina cumpăraseră înainte de 1590 de la nepotul lor Radu postelnic ocină la Răzvadul de Sus, prin moștenire, moșia revenind, de drept, lui Socol.

²³ G. Potra, *op. cit.*, p. 158; se pare că acest Preda postelnic nu este același cu nepotul lui Matei Basarab, Preda Brîncoveanu, avînd în vedere că acesta apare postelnic între 28 mai 1624 — 23 august 1625 (apud N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 125).

²⁴ G. Potra, *op. cit.*, p. 203—204: hotarele Răzvadului de Sus erau „în lung, din Slănicul lui Ban pînă în hotarul Tărgoviștii, în marea Ialomiții, și în lat, den hotarul mîndăstirii Dealului pînă în hotarul Mitroaiei vorniceșii” iar ale Răzvadului de Jos „în lung, den hotarul Slănicului lui Ban pînă în hotarul Tărgoviștii, în marea Ialomiții și în lat, den hotarul Răzvadului de Sus pînă în hotarul mîndăstirii Dealului”.

²⁵ *Ibidem*, p. 224: la 10 martie 1645, Matei Basarab, împreună cu nepotul său Freda Brîncoveanu mare clucer, iau de la Socol această jumătate de sat;

Satul Răzvad și-a continuat evoluția, fiind pomenit de documente, în tot cursul secolului al XVII-lea, precum și în secolul următor; apar Iarcu vâtaful din Răzvad²⁶, Vasilie căpitan din Răzvad²⁷, vii la Răzvad²⁸. În ce privește marea proprietate boierească, murind în 1653 marele vornic Socol Cornățeanul, moșiile acestuia au fost transmise urmașilor. Informația documentară în acest sens este însă sporadică, avînd în vedere și posibilitatea divizării marelui său domeniu datorită numărului mare de moștenitori²⁹.

Astfel, la 8 mai 1740, Grigorașcu Brătășan, fost ceauș de aprozi, împreună cu frații săi, vindeau moșia lor din Răzvadul de Sus și Răzvadul de Jos marelui stolnic Barbu Văcărescu³⁰. Mai este menționat ca proprietar, la 16 iunie 1777, Scarlat Greceanu, fost mare agă³¹.

Cît privește proprietatea mănăstirii Dealu la Răzvad, aceasta s-a îngustat tot mai mult, în documente apărînd vinăriciul de pe dealul Răzvadului ca fiind al mănăstirii³². Foarte rar este menționată „moșia sventei mănăstiri Dealu la Răzvad”³³.

Ultimul document din perioada cercetată este cel din 18 octombrie 1800, în care ispravnicii județului Dimbovița, făceau cunoscut domnitorului rezultatul cercetărilor întreprinse în legătură cu pricina dintre egumenul mănăstirii Dealu și locuitorii din mai multe sate printre care și Răzvad, care nu voiau să plătească dijmă și să presteze clacă³⁴.

Ne aflăm la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor cînd, datorită fiscalității excesive și arbitrare, se înregistrează în Țara Românească mișcări sociale care mergeau de la refuzul plății dărilor, fuga în masă și pînă la răscoale. Este vorba de acele mișcări sociale care au premers ridicării maselor de la 1821.

moșia fusese cumpărată de Ivan Noroce de la boierii Preda postelnic din Lerești, Leca vornic și Micu pitarul din Bănești și Mihai din Mîrșa iar prin transmisiune și cumpărare ajunsese în posesia lui Socol. Datco, ca proprietar, și modul de transmitere a proprietății se explică prin ipoteza că sus numiții boieri au cumpărat moșia de la acesta. La 30 martie 1649, la „rugăciunea” lui Socol clucer, Matei Basarab îi dă înapoi acestuia moșia în schimbul satului Ștubeele din județul Mehedinți (p. 250), act întărit din nou la 26 iulie 1649 (p. 260).

²⁶ *Ibidem*, p. 172.

²⁷ *Ibidem*, pp. 383—396.

²⁸ *Ibidem*, p. 324, 634.

²⁹ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 162.

³⁰ G. Potra, *op. cit.*, p. 652: „...această moșie Răzvad... ne iaste și nouă de moștenire de la moșii noștrii, încă de la Socol clucer, după cum adeverează și hrisovul lui Matei vodă Basarab”.

³¹ *Ibidem*, p. 836: Mihai Constantin Șutu voievod dăruia bisericii de pe moșia Răzvadul de Sus, biserică „dărăpănată și cu totul pustii” (ridicată de Socol Cornățeanul la 1643—1644) vinăriciul din toate viile ce erau în cuprinsul moșiei.

³² *Ibidem*, p. 693: la 1 septembrie 1749 Grigore Ghica voievod acorda mănăstirii Dealu dreptul de a lua vinăriciul de pe dealul Răzvadului; acest drept este întărit în 1753 (p. 174) și în 1796 (p. 916).

³³ *Ibidem*, p. 766.

³⁴ *Ibidem*, p. 951.

BISERICA TÎRGULUI (TÎRGOVIȘTE). RAPORT PRELIMINAR ASUPRA CELEI DE-A DOUA CAMPANII DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE

ION CHICIDEANU

Între 4—17 septembrie și 4—6 octombrie 1973 au fost reluate săpăturile arheologice de la biserica Tîrgului, începute în cursul anului 1972, la solicitarea D.M.I.A.¹

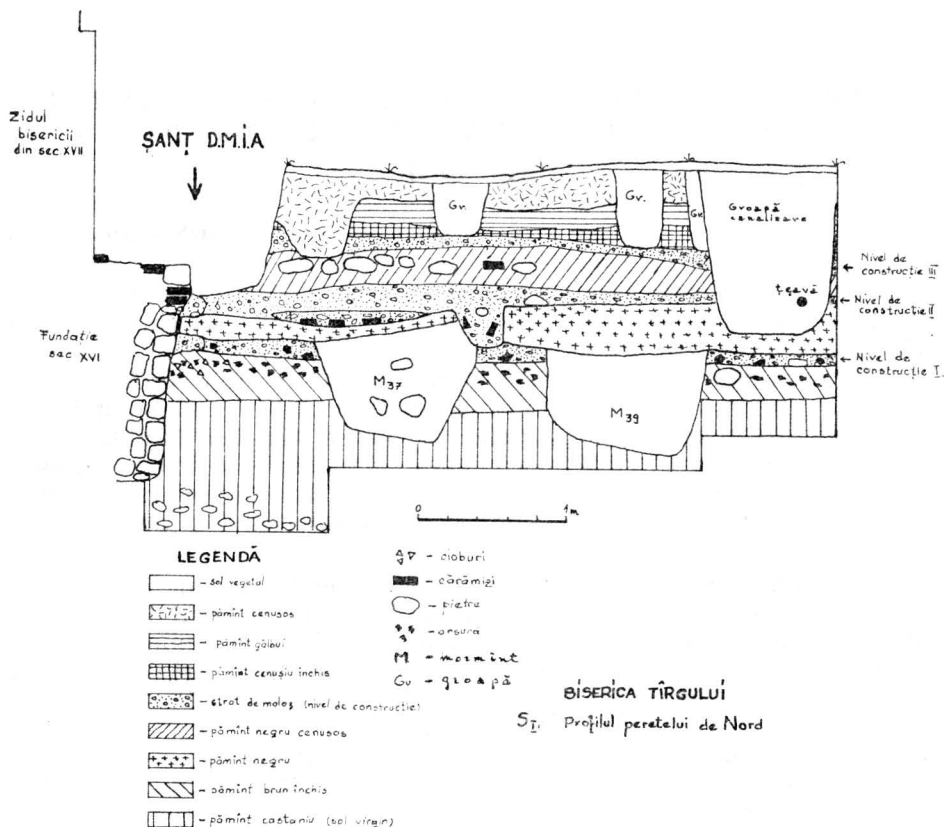
Cea de a doua campanie de săpături a avut ca scop verificarea observațiilor stratigrafice din campania precedentă, precum și stabilirea raporturilor stratigrafice și constructive dintre biserica actuală și cea anterioară acesteia, atestată documentar. De asemenea, cercetarea a urmărit în permanență să obțină acele indicii cronologice care să permită o confirmare a datei de construcție a bisericii lui Udriște Năsturel.

Reluîndu-se săpăturile, cercetarea s-a făcut numai în exterior, deschizîndu-se o secțiune (S_I) în spatele altarului, pe axul longitudinal al lăcașului, în prelungirea celei din anul precedent, cu dimensiunile de $5 \times 1,50$ m., apoi o alta (S_{II}) în prelungirea celei transversale, în afara absidei sudice, cu dimensiunile de $7,50 \times 1,50$ m., și, în sfîrșit, o a treia (S_{III}) tot pe latura sudică, în zona de îmbinare a pridvorului cu zidul bisericii propriu-zise (vezi planul general al săpăturilor). A fost prevăzută și o secțiune pe axul longitudinal în interior, în altar, care însă nu a putut fi executată din motive independente de voința noastră.

Stratigrafia, așa cum a putut fi surprinsă, cel mai bine în S_I , în celelalte șanțuri succesiunea straturilor fiind puternic deranjată de nenumeratele înmormintări, se prezintă în felul următor: deasupra solului viu, castaniu la culoare, se află un strat de culoare brun-închisă, gros de cca. 0,30—0,40 m., în care s-a găsit numeroase fragmente ceramice databile la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. Acest strat prezintă și foarte puternice urme de arsură, ceea ce pare

¹ Pentru rezultatele primei campanii, vezi raportul nostru din Valachica, 4, 1973, p. 169 și urm.

să indice existența unei construcții de lemn în acel loc, construcție ce a sfârșit prin incendiere. Dat fiind că arsura se situează în partea superioară a stratului, considerăm că ar putea fi vorba de două nivele, ultimul (de sus) datînd din secolul al XV-lea, cuprinzînd și material ceramic corespunzător. Primul nivel (de jos) al acestui strat îl punem în legătură, pe baza ceramicii descoperite cu nivelul de locuire din epoca

lui Mircea cel Bătrîn, nivel atestat încă din anul trecut prin atingerea colțurilor a două bordee. De altfel și în campania din 1973 a mai fost atins colțul unui alt bordei asemănător, în S_{III}. Imediat deasupra arsurii se găsește o dungă de moloz continuă, reprezentînd un prim nivel de construcție, care este tăiat de fundația bisericii. Suprapunîndu-l pe acesta, se află un strat negru cu material ceramic din secolul al XVI-lea. Peste această depunere se află un al doilea nivel de construcție (moloz cu sfărîmături de cărămidă, mortar) ce corespunde fundației

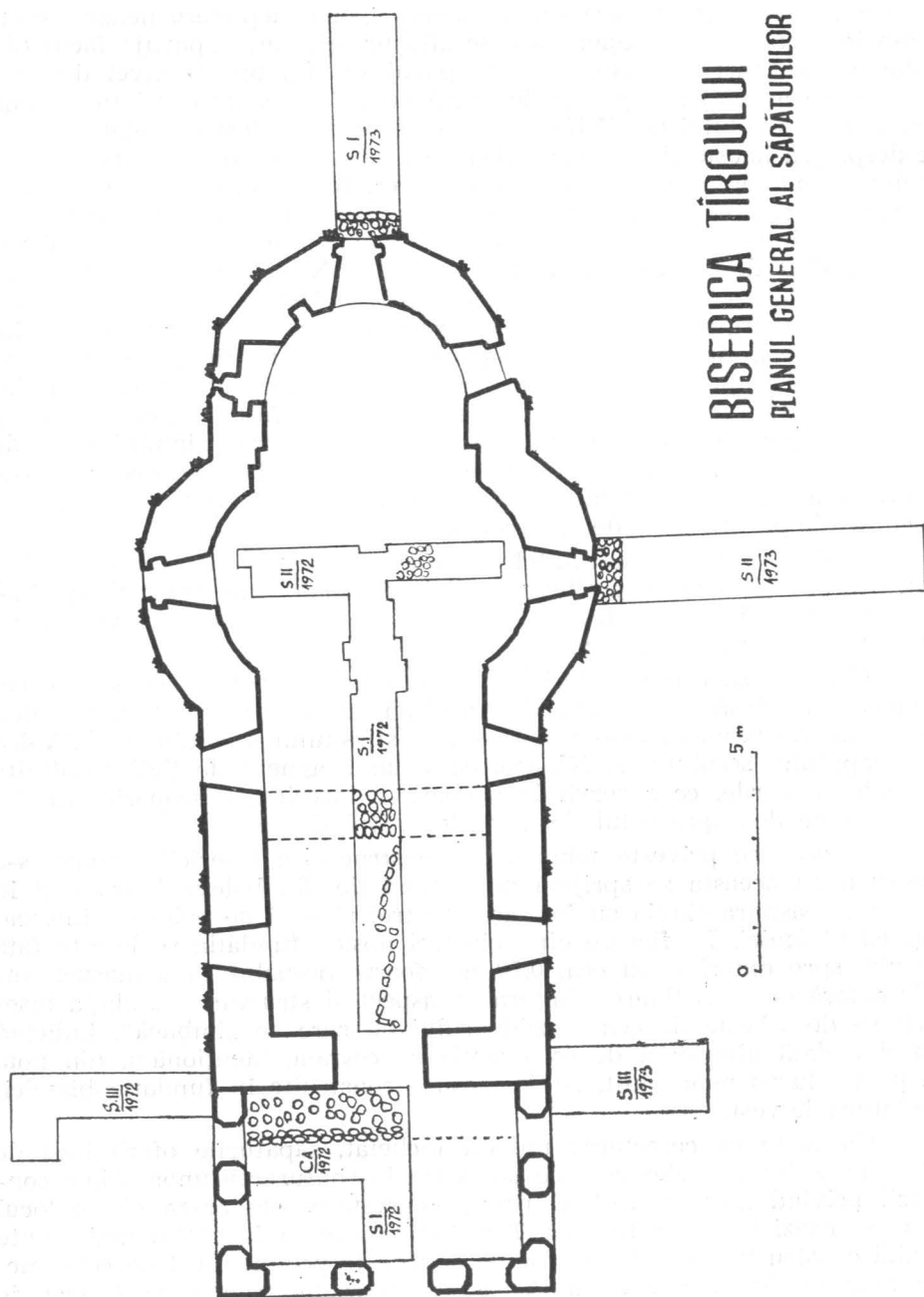
bisericii, fiind legat de aceasta. Urmează apoi o depunere neagră-cenușoasă în a cărei parte superioară, se află urmele unui „pavaj” făcut din bolovani de mari dimensiuni. Peste pavaj se află un alt nivel de construcție ce ar putea fi pus în legătură cu refacerea bisericii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, cu care ocazie a fost demolat și zidul ce despărțea naosul de pronaos. Deasupra se află un strat cenușiu închis și două depuneri moderne suprapuse de un foarte subțire strat vegetal. În această campanie au fost dezvelite patruzeci de morminte (numerate în ordinea descoperirii), dispuse pe mai multe nivele, cele mai recente datînd de la jumătatea secolului al XIX-lea. Într-unul din morminte — M_{26} —, ce a aparținut unui copil, a fost găsită o monedă ungurească de argint avînd imprimat anul emisiunii (1545); groapa lui M_{26} tăia însă, deranjîndu-l, groapa lui M_{27} , permițîndu-ne astfel să apreciem că înmormîntările se făceau în acel loc cel puțin, încă din prima jumătate a secolului al XVI-lea. În S I au fost descoperite M_{37} și M_{39} , ale căror gropi erau săpate imediat de deasupra primului nivel de construcție pe care îl tăiau. Tot în S I, pe peretele de sud, s-a putut observa o groapă cu oseminte umane — M_{40} — deranjate, ce era „căpăcuiță” de primul nivel de construcție!

Deși numeroase, mormintele dezvelite nu au oferit un material bogat, descoperindu-se doar cîteva monede, în majoritate turcești, un inel și o pereche de cercei fragmentați. Este de remarcat că inventar au avut în special mormintele mai noi.

O bună parte din materialul arheologic descoperit îl constituie ceramica, care însă fiind foarte fragmentată, nu a permis întregirea nici-unui vas. Se remarcă cioburile specifice sfîrșitului secolului al XIV-lea și începutului secolului al XV-lea, ca și un fragment de țiglă smălțuită de culoare verde, ce a servit la acoperirea bisericii, descoperită în depunerea de deasupra celui de al doilea nivel de construcție.

În ceea ce privește tehnica de construcție a bisericii actuale, s-a observat că aceasta se sprijină pe o fundație din bolovani aruncați în mortar, deasupra căreia au fost așezate trei rînduri de bolovani intercalați cu cărămizi. La fiecare din cele trei abside fundația se lățește față de zid, spre exterior, cu cca. 0,70 m., foarte probabil ca o măsură suplimentară de consolidare. Unitară ca aspect și structură, fundația bisericii se deosebește de cea a pridvorului cu care se „îmbucă”, indicînd astfel o dată ulterioară de construcție a acestuia. Menționăm, din nou, ca pe un lucru neobișnuit, firidele osuar construite în fundația bisericii pe latura de vest.

Cu toate că cercetarea nu s-a încheiat, săpăturile oferă încă de pe acum suficiente elemente ce pot servi la conturarea unor prime concluzii privind monumentul. O primă constatare este aceea că pe locul în care astăzi se ridică biserica Tîrgului trebuie să fi existat mai înainte o altă construcție de zid, așa cum o dovedește primul nivel de construcție tăiat de fundația actuală. Această construcție trebuie să fi fost de

asemenea o biserică, căci numai în acest chip s-ar putea explica prezența celor două morminte M_{37} și M_{39} , ale căror gropi sint săpate chiar de la acest nivel. De altfel, un argument în plus îl constituie și prezența celor două firide-osuar descoperite încă din 1972 și care au fost folosite pentru depunerea osemintelor din mormintele deranjate de constructorii bisericii Tîrgului.

Cît privește datarea vechiului lăcaș, distrus la vremea construirii actualei biserici (poate prin incendiu, așa cum lasă de bănuț o dungă de arsură aflată între primele două nivele de construcție și surprinsă doar pe peretele de sud al S_I), nu putem oferi deocamdată o dată sigură. Ceea ce putem afirma însă este că această biserică trebuie să fi existat cel puțin pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, așa cum o dovedește moneda găsită într-unul din cele două cavouri descoperite în campania din anul 1972. Reamintind că aceste două cavouri au o orientare diferită față de cea a bisericii Tîrgului, credem că ar putea fi în legătură cu vechea biserică. În ceea ce privește începutul funcționării acesteia, el trebuie plasat înainte de 1545, după cum o dovedește raportul stratigrafic dintre M_{26} și M_{27} . În aceeași ordine de idei se pune și problema zidului descoperit în interior, în S_{II} , a cărui orientare corespunzînd oarecum cu cea a cavourilor pare astfel să fie în legătură cu acea biserică mai veche.

Nu am luat în considerație cele menționate în pomelnicul lui Ioniță Tănăsescu din 1823, căci fiind redactat la o dată tîrzie lectura sa trebuie făcută cu mare rezervă, aceleași rezerve existînd și în ceea ce privește pisania pictată, scrisă de asemenea la o dată recentă. Relativ la mențiunea epigrafică la 1646 a unei biserici, credem că ar putea fi interpretată și în sensul că este vorba de aceeași biserică a Tîrgului de astăzi, care să fi fost doar renovată în 1653—1654, adăugîndu-i-se tot acum și pridvorul, ale cărui caracteristici arhitectonice îl aseamănă cu cele din vremea lui Matei Basarab.

O soluționare definitivă a tuturor problemelor ridicate de cercetarea monumentului, va putea fi făcută deabia după definitivarea cercetării arheologice și în interiorul bisericii, urmărindu-se surprinderea tuturor acelor elemente ce ar permite evidențierea în plan a celui mai vechi edificiu, ca și o datare cît mai strînsă a ambelor construcții. Fără îndoială, un aport prețios îl va aduce și cercetarea specifică de arhitectură ce-și va corobora rezultatele cu cele ale arheologiei.

UN MORMINT DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA, DESCOPERIT ÎN INCINTA CURȚII DOMNEȘTI DIN TÎRGOVIȘTE

ION CHICIDEANU, MARIA GEORGESCU

În ziua de 10 octombrie 1973 cu ocazia lucrărilor de restaurare la biserica Sf. Vineri,¹ din incinta Curții Domnești, muncitorii șantierului D.M.I.A. au descoperit, săpînd o groapă de cămin, partea superioară a unui craniu acoperit cu fișii de țăsătură din fire metalice, lingă care se afla un ac de păr. Sosind la fața locului am deschis imediat o casetă pentru degajarea mormîntului care se afla la cca. 6 m. de latura nordică a bisericii. Înainte de a ajunge la mortul al cărui craniu fusese dezvelit la adîncimea de 0,40 m, am dat peste un alt mormînt (M. 1) deranjat, printre oasele căruia am găsit un inel sigilar. Săpînd în continuare într-un strat de umplutură am dat, la — 0,65 m, de scheletul unui craniu ce fusese dezvelit de lucrători (M. 2).

Scheletul, aparținînd unei femei (judecînd după podoabe), se afla culcat pe spate, orientat est-vest, cu craniul căzut pe umărul drept, cu mîinile încrucișate pe piept. Mormîntul nu a fost deranjat, cu excepția oaselor tarsiene și metatarsiene care lipsesc, foarte probabil datorită unor înmormîntări ulterioare, care au deranjat mormîntul. Groapa, care nu a putut fi delimitată în plan, a fost săpată în umplutura de culoare neagră cu multe sfărîmături de cărămizi și moloz; baza gropii pătrunde 0,10 m în pămîntul viu, castaniu de culoare.

Din păcate nu a fost descoperită nici o monedă, care ar fi putut data cu precizie mormîntul, în schimb, printre oseminte s-a găsit un inventar constînd exclusiv din podoabe, a căror analiză tipologică ar putea oferi elemente pentru încadrarea cronologică.

¹ Pentru cercetarea arheologică la biserica Sf. Vineri vezi Gh. I. Cantacuzino, *Aspecte ale evoluției unui vechi monument din Tîrgoviște: biserica Sf. Vineri*, „Valachica”, tom. I, 1969, p. 61.

Ne propunem descrierea podoabelor descoperite la biserica Sf. Vineri mai mult sub aspectul stilistic și tipologic.

Inventarul lui M. 2 se compune dintr-o garnitură formată din cercei, inel, aplice, ace de păr, de voal și năsturași.

Cerceii din argint aurit (fig. 1/1), fiecare avînd $g = 2,15$, $h = 22$ mm, diam. = 12 mm, sînt alcătuiți dintr-o tortiță ovală din sîrmă, prinsă de o placă circulară pe care sînt montate șase perle,

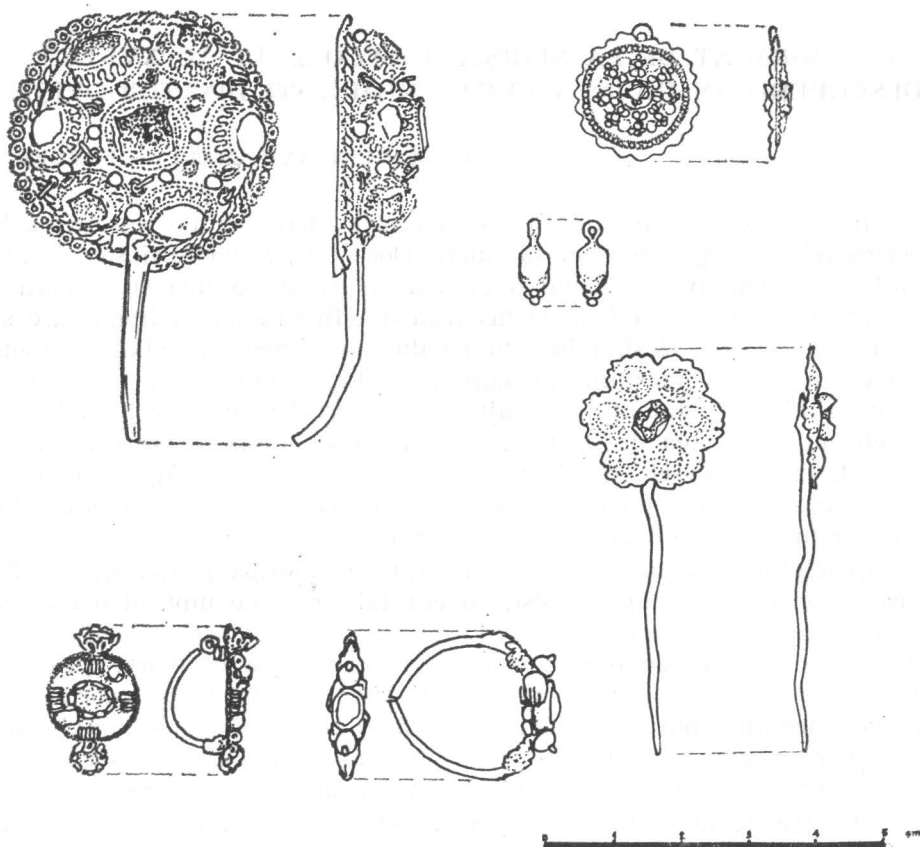

Fig. 1

despărțite prin patru spirale din sîrmă de argint dispuse în cruce. În punctele de prindere ale tortiței sînt prinse de elementul central două granate tăiate în fațete, într-o montură de sîrmă în formă de nufăr. Turnare. Datare : sfîrșitul sec. al XVI-lea.

Inel din argint aurit (fig. 1/2) ($g = 3,74$; diam. interior 17 mm; diam. exterior 20 mm). Chatonul, de formă ovală, face corp comun cu veriga; prezintă o montură cu un granat și două perle, dispuse de o parte și de alta a monturii și prinse de verigă prin două tije axiale. Turnare. Cizelare. Datăre: sfârșitul sec. al XVI-lea. Variantă asemănătoare întâlnim la Retevoiești².

Două aplici din argint aurit (fig. 1/3), fiecare avind $g = 2,67$ și $g = 2,35$; diam. = 17 mm, sînt de formă circulară, cu marginea ondulată, ajurată, prevăzută cu o rozetă alcătuită din opt raze perlate, iar centrul rozetei este ocupat de o montură cu un granat, înscrisă într-un cerc a cărei secțiune este alcătuită dintr-o spirală. Turnare. Cizelare. Datăre: sfârșitul sec. al XVI-lea.

14 ace din bronz (fig. 1/4 simple. Sînt alcătuite dintr-o tijă ascuțită la un capăt și terminată cu un mic bumb realizat prin înfășurarea unei sîrmulițe în jurul axului. Turnare. Datăre: sfârșitul sec. al XVI-lea. Variante apropiate sînt foarte des întîlnite la Snagov, Cernica, Comana etc.³

Ac de voal din bronz (fig. 1/5). Este alcătuit dintr-o tijă ascuțită la un capăt și se termină cu o floare cu 6 petale și cu o montură centrală pentru piatră (piatra lipsește). Turnare. Cizelare. Datăre: sfârșitul sec. al XVI-lea. Varianta apropiată la Comana⁴.

22 năsturași din argint aurit (fig. 1/6): $g =$ variază între 0,44 — 0,52 și dimensiunile 3/15 mm, de formă poliedrică, prezintă la un capăt o urechiușă de prindere, iar la celălalt capăt o terminațiune piramidală din patru perle metalice. Turnare. Cizelare. Datăre: sfârșitul secolului al XVI-lea. Pentru datarea lor pledează și faptul că erau folosiți în bordarea îmbrăcăminții; sînt piese caracteristice modei veacului al XVI-lea⁵. Variante asemănătoare la: Retevoiești, Zăvoaia, Buda, Comana etc.⁶.

Ac de voal din argint aurit (fig. 1/7) subțire la un capăt, iar la celălalt cu un disc cu pietre prinse în cloasonaj. Discul este bordat

² Dorin Popescu, Dinu V. Rosetti, *Săpăturile arheologice de la Retevoiești*, în „Materiale și cercetări arheologice” vol. VI 1959, p. 713, fig. 14/3.a.

³ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Snagov*, p. 30, fig. 49; Gh. I. Cantacuzino, *Unele probleme istorice privind așezările medievale muntene în lumina cercetărilor arheologice de la Cernica*, în „S.C.I.V.”, nr. 2, 1973, p. 10, fig. 11; Lia Milencovici-Bătrîna, *Podobe din Necropola fostei mănăstiri Comana*, în „B.M.I.”, nr. 2, 1973, p. 10, fig. 11.

⁴ Lia Milencovici-Bătrîna, *op. cit.*, p. 10, fig. 10.

⁵ Lia Milencovici-Bătrîna, *op. cit.*, p. 16, fig.

⁶ Dorin Popescu, Dinu V. Rosetti, *op. cit.*, p. 713, fig. 14/6; Ion T. Dragomir, *Tezaurul de la Zăvoaia*, în „B.M.I.”, nr. 2, 1973, p. 69, fig. 1/11, 12, 15, 17; Marin Matei Popescu, *Podobe medievale în Țările Române*, 1970, nr. cat. 190, (cf. V. Drăghiceanu, *Săpăturile din Buda*, p. 172, fig. 24), Lia Milencovici-Bătrîna, *op. cit.*, p. 10, fig. 12.

de un tor împletit. Dată : sfârșitul secolului al XVI-lea. Varianta apropiată la Suslănești ⁷.

În M. 1 s-a descoperit un *inel sigilar din argint* : $g = 10,6$ gr. ; diam. interior 18 mm ; diam. exterior = 22 mm ; diam. chatonului = 15 mm. Chatonul este de formă circulară și face corp comun cu veriga. Figurația : în jumătatea de sus a chatonului este gravat, cu inițiale chirilice, numele АНДРЕИ scris pe două rînduri, motivul cruce, două imagini ale motivului solar și un motiv vegetal cu flori și frunze. Turnare. Gravare. Dată : secolele XVII—XVIII ⁸.

⁷ Dinu V. Rosetti, *Vestigiile feudale de la Suslănești*, în „B.M.I.”, nr. 2, 1972, p. 31, fig. 4/3.

⁸ Descifrarea inscripției aparține colegului Petre Cristea, care îl atribuie unui ANDREI, membru al familiei Fussea — din secolul XVIII.

CETATEA TÎRGOVIŞTEI*

RADU GIOGLOVAN

Fiind unul dintre cele mai vechi orașe ale Țării Românești și important centru economic în tot cursul orînduirii feudale, Tîrgoviștea a avut și unele trăsături ale orașelor medievale, sub aspectul urbanisticii și al fortificațiilor. Izvoarele scrise amintesc despre fortificații la Tîrgoviște încă din secolul al XIV-lea.

Pe la sfîrșitul anului 1368 Nicolae, voievodul Transilvaniei, făcea o incursiune în Țara Românească, coordonată cu înaintarea regelui Ungariei împotriva Țaratului Bulgar. La trecerea peste riul Ialomița, oastea voievodului Transilvaniei a întîlnit întărituri ridicate de români la „riul Ialomița, unde românii făcuseră fortărețe și întărituri“ („fluvium Ilumcza (Iloncha) ubi fortalitia et propugnacula erant per Olachos firmata“), pe care le-a cucerit, apoi, trecînd riul, a luptat cu armata voievodului Vladislav, condusă de Dragomir, pîrcălabul cetății Dîmbovița¹. Savantul istoric Nicolae Iorga localiza întăriturile de pe Ialomița la Tîrgoviște².

Mai precis formulată este relatarea lui Felix Petancsics din primii ani ai secolului al XVI-lea, cînd călătorea prin Țara Românească, cuprinsă în itinerarul său „De itineribus quibus aggrediendi sunt Turci“ (Despre drumurile pe care vor trebui să fie atacați turcii). Capitală a românilor și reședință a voievozilor, Tîrgoviștea era inaccesibilă, „nefiind înconjurată cu zid sau întărituri, ci printr-un șanț cu val și zăgăzuri numai din pari ascuțiți așezați pe dinafară“ („non muro, non moenibus cincta, sed fossa, vallo et aggeribus tantum cum sudibus praeacutis exterius positus“) și este așezată între mlaștini care o închid cu păduri mocirloase și bălți, așa încît aproape toată regiunea, de jur-împrejur,

* Lucrarea a fost susținută, într-o primă formă, la Sesiunea de comunicări științifice organizată de Consiliul muzeelor, la București, în anul 1966.

¹ Ioan de Turocz, *Cronica Hungarorum* la I. G. Schwandtner, Viena, 1746, I. p. 192.

² N. Iorga, *Istoria armatei românești*, Buc. 1929, I. p. 81.

este de netrecut³. Textul lui Petancsics a fost înglobat în Cosmografia lui Sebastian Münster din anul 1544.

Reținem din aceste prime două informații că niciuna nu precizează că întregul oraș ar fi fost înconjurat, de jur-împrejur, cu vreo fortificație, ci numai cu șanțuri, valuri și zăgazuri, care puteau să existe numai într-o parte sau alta a orașului sau în locuri limitate în jurul orașului. În lumina altor informații, mai târzii, orașul nu a avut nici o fortificație care să-l fi înconjurat în întregime în cursul secolelor XIV—XVI. Au existat totuși șanțuri cu valuri și zăgazuri care puteau fi folosite și în scopuri strategice, dar acestea erau destinate în primul rând unor scopuri de utilitate modestă, zilnică, ca iazuri pentru mori, zalhanale, dirste și poverni. Există în primul rând, pe latura nord-vestică a orașului, un iaz mare. Iazul Morilor, derivat din apele Ialomiței printr-un zăgaz puternic, așezat cu vre-o cinci sute de metri mai sus de actualul baraj al Ialomiței, așa cum apare în hărțile dinainte de construcția podului C.F.R. Teiș. Iazul există și astăzi continuându-și ca și în secolele trecute funcția principală economică de a învîrți pietre de moară și a conduce apele necesare grădinilor de zarzavat din imediata apropiere. Pînă la sfîrșitul secolului trecut iazul mare al morilor curgea pe sub prima terasă a Ialomiței, pe lângă Curtea Domnească. Alte iazuri mai mici, tot pentru mori și zalhanale existau între Ialomița și iazul cel mare, derivate tot cu ajutorul unor zăgazuri din pari ascuțiți înfipti în albia riului Ialomița.

Deși funcția principală a acestor iazuri era cea economică, alimentînd cu apa necesară întreprinderi domnești, boierești sau orășenești, ele erau la nevoie și mijloace de apărare ale orașului, atît de puternice, încît mai târziu, cînd se va ridica totuși o fortificație care înconjura în întregime orașul, pe această latură era completată cu șanțurile, valurile și zăgazurile iazurilor derivate din apele riului Ialomița, fără vre-o altă lucrare de apărare.

Un alt călător care trecea de două ori prin Țara Românească de la Constantinopol spre Transilvania, însoțind pe Aloisio Gritti (1532 și 1534), Francesco del'la Valle, scria despre Tîrgoviște că era „un oraș nu prea mare, așezat la șes și înconjurat de ziduri. Castelul din acel oraș în care locuiește domnul țării e împrejmuit cu pari de stejar foarte groși“⁴.

Ziduri de piatră sau din cărămidă n-au existat nici o dată de jur împrejurul întregului oraș Tîrgoviște și este greu de înțeles, împotriva celor mai elementare reguli de estetică edilitară, cum orașul ar fi fost înconjurat cu ziduri iar palatul domnesc cu pari de stejar foarte groși.

³ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1968, I. p. 444.

⁴ *Călători străini despre țările române*, Buc., 1968, I., p. 322.

Alți călători din secolul al XVI-lea care au scris despre Tîrgoviște în relațiile lor nu mai amintesc despre vre-o fortificație care să fi inconjurat în întregime orașul.

Anton Verancsics, care a trecut de mai multe ori prin Țara Românească pe la mijlocul secolului al XVI-lea, în calitate de sol al regelui Ungariei la Constantinopol, amintește că din toată țara „Tîrgoviște este singurul oraș mai însemnat, destul de mare și capitala țării și două cetăți de piatră, dar nu așa de însemnate ca să fie numite“, pe care totuși le amintește, într-o notă marginală, București și Poienari pe Argeș. Despre vre-o cetate la Tîrgoviște nici un cuvînt și desigur că ar fi indicat ceva dacă ar fi existat. În plus aducea precizarea că „potrivit cu decretalele împăraților turci mai vechi și chiar de pînă acum nici nu le este îngăduit să întemeieze cetăți și fortărețe“⁵.

Trecînd prin Tîrgoviște în 1574 Pierre Lescapier observa că „palatul principelui este întărit numai cu garduri mari“ fără să amintească ceva despre fortificații ale orașului⁶.

Franco Sivori, secretarul voievodului Petru Cărcel (1583—1585), care a scris un amplu memorial despre Țara Românească și cu cele mai multe informații despre Tîrgoviște, în comparație cu relațiile anterioare, nu amintește nimic despre fortificații la Tîrgoviște, nici în jurul orașului, nici în jurul palatului domnesc. Sivori cel atras de peisajul încîntător al Tîrgoviștei, de calitățile aerului și apei, de arhitectura și aprovizionarea orașului, de meșteșugari și negustori, de construcțiile inițiate de întreprinzătorul voievod nu are nici un cuvînt de spus despre vre-un fel de fortificații în jurul orașului sau a palatului domnesc, nimic despre turnarea unor tunuri, ca și cum i-ar fi repugnat tot ce ține de arta ostășească. Doar în general amintește că „toate orașele sînt fără ziduri și nu există nici o cetate, toate fiind dărimate de turci, care nu lasă să se mai clădească vreunele, pentru ca țara să nu li se poată împotrivi“⁷.

Nici Jacques Bongars, în călătoria lui din 1885 spre Constantinopol, traversînd Țara Românească, nu vedea și mai ales nu auzea de la călugării franciscani unde era găzduit la Tîrgoviște, decît că „Petru voievodul în cele douăzeci de luni cît a domnit a făcut la Tîrgoviște, unde își avea curtea un palat mic dar frumos și impunător pentru cît poate țara și alături a clădit biserica sa, a adus trei izvoare de la o depărtare de două leghe, a pus să se toarne tunuri“. Nimic despre fortificații⁸.

Luptele de la Tîrgoviște din octombrie 1595, prin însuși conținutul evenimentului, ne aduc cele mai numeroase și consistente infor-

⁵ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1968, I., p. 404 ; Antonius We-rancius. *De situ Transylvaniae, Moldaviae et Transalpine*, la Al. Papiu Ilarian, *Tesauru de monumente istorice*, Buc., 1864, III. p. 178.

⁶ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1970, II. p. 428.

⁷ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 18.

⁸ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 162.

mații asupra cetății de la Tîrgoviște, datorită participării nemijlocite la expediția oștilor aliate sau ca martori direcți ai evenimentelor a unor comandanți și specialiști în tehnica și arta militară ca Silvio Piccolomini, Filippo Pigafetta și alții. Remarcăm mai întâi că autorii acestor informații, de multe ori contradictorii, sînt în unison cînd vorbesc despre lipsa unor fortificații care să fi înconjurat în întregime orașul. La 14 noiembrie 1595 Pigafetta scria cancelarului toscan că înșănătășindu-se după boala pentru care se retrăsese la Brașov s-a întors în tabăra aliaților, dar s-a oprit din nou la Tîrgoviște pe care a studiat-o cu interes și a constatat că „acest oraș este foarte mare, deschis, mai degrabă în chip de sat,⁹ „Questa città è grandissima, aperta, in forma più tosto di villa“¹⁰. Aspectul de sat al unei părți din oraș revine și în relația lui Giuseppe Piscullo din 10 noiembrie 1596: „în față este orașul sau satul care se întinde de-a lungul riului, lung și îngust“¹¹. Același sens îl găsim și în descrierea retragerii lui Mihai Viteazul cu oastea spre Stoeniești, în așteptarea ajutoarelor din Transilvania, în memorialul lui Walther: (Mihai) „a ajuns la 17 august (1595) la Tîrgoviște, oraș întins dar lipsit de ziduri și de cetate, lîngă riul Ialomița“, „eensus XVII mensis ad amplam sed muro arceque carentem civitatem Tervisum vel Targovisten prope fluvium Ialownicem“¹².

Așa dar, înainte de sosirea lui Sinan Pașa la Tîrgoviște nu exista niciun fel de cetate înconjurată de ziduri și nici vreo altă întăritură care să cuprindă întregul oraș sau vreo parte a acestuia.

După popasul de la Gemenea-Voinești din noaptea de 15/16 octombrie 1595 oastea aliaților și-a continuat înaintarea în dispozitivul inițial, cu Mihai Viteazul în avangardă, urmat de Ștefan Răzvan și la ariergardă Sigismund Bathory. Intrînd în hărțuiri cu detașamentele turcești s-au luat prizonieri de la care s-a aflat că Sinan Pașa părăsise Tîrgoviștea dar „lăsase Mitropolia și palatul domnesc și o suprafață din acel întins oraș înconjurat de tranșee“, „lasciò l'arcivescovato et il palazzo reale et un pezzo di quella gran terra cerchiati di trincee“, cu două mii de archebuzieri și patru piese de artilerie sub conducerea unui pașă. Cetatea fusese deasemenea fortificată în parte cu pari și pămînt, „in parte havea fortificata con pali et argini“¹³.

Nunțul papal Alfonso Visconti acreditat pe lîngă Bathory aflase încă din tabăra de la Rucăr că turcii își făcuseră „două întărituri mari,

⁹ Călători străini despre țările române, Buc. 1971, III, p. 550.

¹⁰ A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595* în „Memoriile Secției istorice a Academiei Române“, S. III, vol. IV, p. 120.

¹¹ Călători străini despre țările române, Buc. 1971, III, p. 631.

¹² Baldasare Walther, *Res gestae Michaelis*, la Al. Papiu Ilarian, *Tesauru*, Buc. 1862, I. p. 31.

¹³ A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa din 1595*, în „Memoriile Secției istorice a Academiei Române“, S. III, vol. IV, p. 105.

una în oraș și cealaltă într-o mănăstire de călugări, pe un deal vecin“¹⁴, la mănăstirea Dealului.

Relația celor o sută de toscani arată că după ce s-a ridicat tabăra (de la Gemenea-Voinești, în dimineața de 16 octombrie) cu un ceas înainte de ziuă, oastea aliaților a înaintat pînă ce a ajuns în mijlocul unei cîmpii întinse, la 3 mile (4—5 km) distanță de Tîrgoviște. Aci s-a făcut un popas de vre-un ceas în timpul căruia s-a trimis un detașament de călăreți în recunoaștere care la întoarcere a informat că a ajuns pînă la tabăra părăsită a turcilor, de lîngă Tîrgoviște, plină cu urme de focuri și mulțime de carne și vite tăiate și au aflat că în Tîrgoviște sînt două biserici, cu două turnuri întărite, și case, de asemenea întărite, iar orașul ar fi puternic apărat de turci care i-au și întîmpinat cu lovituri de tunuri.

Din toate aceste informații aliații au înțeles că au de luptat pentru cucerirea Tîrgoviștei în care se aflau puncte fortificate la Curtea domnească, la Mitropolie și la Mănăstirea Dealului precum și case orășenești de asemenea întărite. În privința forței de apărare a turcilor, din informațiile culese din surse diferite s-a putut conchide că nu erau mai mari de cinci mii de oameni, deci cu mult inferioară forțelor aliate, deoarece Sinan Pașa se retrăsese cu grosul trupelor. S-a ținut un scurt sfat, călare, al comandanților și s-a hotărît să se continue înaintarea pînă la Tîrgoviște, în fața căreia urma să se așeze tabăra. În dispozitiv de luptă, dar tot „în ordinea obișnuită“, cu oastea lui Mihai Viteazul în avangardă, mergînd încet, pentru a evita vre-o cursă a vicleanului Sinan Pașa, îmbătrînit în războaie, spre seară, oastea aliaților a traversat tabăra părăsită a turcilor, situată lîngă Tîrgoviște, în partea de sud a orașului, pe o lungime de 8—9 km și 4—5 km lățime și s-a oprit la marginea răsăriteană a orașului. În acest loc, dincolo de Tîrgoviște, „di lă da Tergovisto“, s-a organizat tabăra pentru noaptea de 16/17 octombrie „de-a lungul rîului care trece pe sub Tîrgoviște“, cu Sigismund Bathory și artileria lui în flancul răsăritean al orașului, cu frontul spre Tîrgoviște iar Ștefan Răzvan și Mihai Viteazul avînd rîul Ialomița în spate, cu frontul spre sud-est de unde ar fi putut să se întoarcă Sinan Pașa cu oastea sa. Noaptea s-au dat numeroase alarme, deoarece unii ostași turci care părăsiseră tabăra se întorceau neștiind nimic despre retragerea lui Sinan și cădeau în mîinile străjilor care îi făceau prizonieri.

Dimineața, 17 octombrie 1595, s-a convocat un consiliu al comandanților care a hotărît să lichideze mai întîi garnizoana turcească din Tîrgoviște și apoi să continue urmărirea lui Sinan Pașa. Pentru aceasta trebuia schimbată poziția pe care o aveau, deschisă de toate părțile și foarte nepotrivită, din punct de vedere strategic, în cazul întoarcerii oastei lui Sinan. S-a format un detașament de 300 călăreți care a făcut recunoașterea unei baze de atac a Tîrgoviștei alegînd cîmpul din partea

¹⁴ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 478.

vestică a oraşului, care se numea pe atunci Severin, pe locul unităţilor militare actuale dinspre Teiş şi în continuare, moşia Popşa. În aceeaşi zi s-a ridicat tabăra şi oastea aliată s-a deplasat, defilind sub ochii garnizoanei turceşti din oraş, pentru a ocupa această bază, care întrunea cele mai bune condiţii: la stînga se afla riul Ialomiţa, „cu un zăgaz foarte mare, întărit cu trunchiuri foarte dese” şi la dreapta înălţimea formată de terasa superioară a Ialomiţei şi dealurile împădurite ale Teişului. Toate mişcările erau urmărite de turcii din oraş care n-au încercat nici o ieşire mulţumindu-se să tragă cu tunurile dar nu au putut să provoace pierderi oastei aliate. S-a organizat apoi tabăra, care pentru orice eventualitate era şi dispozitivul de luptă, după vechea rînduială: în avangardă Mihai Viteazul, imediat în faţa oraşului, pe latura dinspre Teiş, sprijinit cu flancul stîng pe riul Ialomiţa, după care urma Sigismund Bathory la centru şi în flancul drept Ştefan Răzvan, ambele detaşamente cu spatele spre Ialomiţa şi frontul spre sud. După aranjarea dispozitivului şi o prealabilă orientare, dar fără vre-o pregătire specială, cum ar fi fost o acţiune de tunuri, deoarece nu avea în faţă nici un fel de întăritură care să necesite o astfel de pregătire, oastea lui Mihai Viteazul a început atacul împotriva apărării turceşti înaintînd în oraş prin lupte cu turcii. Cele mai multe dintre relaţiile asupra acestor lupte nu amintesc acţiunile lui Mihai din ziua de 17 octombrie pentru că autorii lor nu erau de faţă şi nu participau direct la acestea ci se aflau cu detaşamentele lui Ştefan Răzvan şi Sigismund Bathory şi mai ales nu voiau să reliefeze acţiunile viteazului voievod. Numai relaţia celor 100 de toscani aminteşte că „deodată, fără a face alte pregătiri de atac infanteria domnului Ţării Româneşti a înaintat sub cetate, făcînd ici şi colo cîteva porţiuni de şanţ, mai mult pentru oarecare acoperire decît pentru a se asigura în vederea atacării cetăţii”¹⁵. „a combaterre la fortezza”.

Observăm că autorul relaţiei deosebeşte oraşul „citta”, de fortificaţia lui Sinan „fortezza”, care se afla în jurul Curţii domneşti, pe care traducătorii n-au respectat-o în toate cazurile. De asemenea Walther aflase că oastea lui Mihai a înaintat în oraş şi a ajuns pînă la „o biserică depărtată de fortăreaţă în distanţă de o lovitură de săgeată, înălţă două movile ca turnurile, dispune unele din tunurile aduse cu sine, bate cu tărie inamicul închis din amîndouă părţile şi alergînd la o altă biserică cu mult mai aproape de fortăreaţă îndeamnă cu stăruinţă la lucru, fără întrerupere”¹⁶.

Movilele despre care se vorbeşte erau improvizaţii deasupra chiar a bolţilor bisericilor ale căror acoperişuri fuseseră incendiate de turci. La o bătaie de săgeată spre vest de Curtea domnească era biserica Sf. Nicolae care mai păstrează o piatră cu inscripţia: „Să se ştie cum

¹⁵ *Călători străini despre ţările române*, Buc. 1971, III, p. 587.

¹⁶ Baldasare Walther, *Res gestae Michaelis*, în Al. Papiu-Ilarian, „Tesauru”, I, p. 33—34.

au spart besearica la Sinan Pașa și ou diresu pop Goncea cliseariu“¹⁷. Cealaltă, mai aproape de fortificațiile turcești de la Curtea domnească era așezată în partea vestică și a existat pînă la mijlocul secolului trecut, cu hramul Sf. Mina¹⁸.

Înaintarea oastei lui Mihai Viteazul l-ar fi îndemnat pe Sigismund Bathory să-l trimită pe Piccolomini cu unii din oamenii săi pentru o recunoaștere, care i-a raportat că „cetatea este întărită cu o palisadă de lemne în picioare, acoperită pe dinafară cu pămînt“. Oastea lui Mihai Viteazul ajunsese deci pînă în seara zilei de 17 octombrie sub palanca lui Sinan Pașa ridicată în jurul Curtii domnești. Noaptea de 17/18 octombrie a fost folosită pentru săparea unor șanțuri în timp ce turcii trăgeau asupra lor din fortăreață cu tunurile și arhebuzele.

A doua zi, 18 octombrie 1595, dimineața a fost o ceață deasă, care a durat aproape 3 ore. În scrisoarea lui din aceeași zi către cancelarul toscan Pigafetta scria că în timpul acestei cețe a avut loc recunoașterea lui Piccolomini: „dar din cauza beznei nu a putut distinge nimic decît doar că (turcii) erau întăriți cu pari și obstacole într-o parte a orașului, avînd cealaltă parte incendiată“¹⁹. S-a aflat însă de la prizonieri că din cei două mii de turci nu mai rămăseseră înăuntru mai mult de 100. S-a hotărît să se dea asaltul după amiază, iar pînă atunci s-a continuat bombardarea cu tururile, „dar cu puțin folos pentru că urmăreau mai mult să strice zidurile decît să doboare curtinele de zid pentru a face o spărtură, loviturile erau rare și nu prea puternice și căutau în special să dărîme un turn și alte asemenea lucrări de apărare“. Turnul amintit era probabil Chindia, cuprins în incinta fortăreței și este curios că nu mai este amintit de nici un alt izvor, deoarece este sigur că exista la această dată. Cei dintîi s-au apropiat secuii cu foc și au aprins gardul întăriturii, au făcut o spărtură în palancă și acoperiți de fum au intrat în fortăreață urmați de alte cete de ostași care prin luptă au măcelărit cea mai mare parte din garnizoană iar comandanții Ali pașa și Kodja beg au fost luați prizonieri. Descrierea anonimă a isprăvilor celor 100 de toscani reliefează rolul lui Sigismund Bathory arătînd că cel care a pus primul foc la gardul palăncii lui Sinan ar fi fost un ofițer bătrîn care ceruse voie de la principele Transilvaniei pentru această inițiativă urmată imediat de numeroși alți ostași. Făcîndu-se o spărtură în gardurile palăncii și pămîntul de umplutură prăvălindu-se au intrat în incintă urmați de alți ostași. „Românii și ungurii intrați în fortăreață

¹⁷ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, în „Studii și documente“, XV, Buc. 1908, p. 89, nr. 244.

¹⁸ General Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Buc. 1947, p. 437, nota 6.

¹⁹ Căldători străini despre țările române, Buc. 1971, III, p. 548, A. Veress, *Campania creștinilor în contra lui Sinan pașa*, în „Memoriile Secției istorice a Academiei Române“, S. III., vol. IV, p. 106: „ma al buio non gli lasciarono comprendere nulla, se non che s'erano trincerati con pali et argini in una parte della citta, havendo l'altra parte incenerita“.

în mai multe cete și dînd peste puțină rezistență s-au nedînd peste nici o rezistență au ocupat fortăreața și făcînd puțini prizonieri au tăiat cu săbiile pe toți turcii, afară de două pașale, dintre care unul era rănit. S-a socotit că numărul morților, toți oameni chipeși, s-ar ridica la cinci mii. Au fost capturate 30 de tunuri, nici mari nici mici și o mare mulțime de muniții și de provizii și multe steaguri și peste toate acestea multe bogății²⁰. În fragmentul acesta din descriere autorul numește palanca „citta“ care a fost tradusă prin „oraș“ dar din desfășurarea luptelor și descrierea fortificației este evident că obiectivul era palanca lui Sinan în jurul Curții domnești : „Conosciuta l'occasione i Valachi et gl'Ungheri entrati nella città da più bande et trovata poca o nulla resistenza s'impodrirono“²¹.

Sinan Pașa însuși raporta cam aceleași lucruri despre palanca de la Tîrgoviște : începuse să ridice o cetățuie pe care o înzestraseră cu tot ce trebuia, cu ieniceri, gebegii, topcii și asapi și vreo 1600 arhebuzieri și 2000 de călăreți dintre spahii din Silistra, Küstendil și Valona, toți sub comanda lui Ali pașa, iar el s-a retras la București. După plecarea lui și apropierea oastei aliaților au plecat și cei mai mulți dintre ieniceri și spahii și n-au rămas pentru apărarea Tîrgoviștei decît vreo 3—400 de ostași. Sosind aliații au dat foc la acea cetățuie cu artificii, păcură și luminări (torțe) și apărătorii fiind puțini, aliații au distrus-o și au cucerit-o²².

Știrile pe care ni le transmit izvoarele istorice scrise au un conținut mai bogat sau mai searbăd după rezonanța pe care faptele o aveau asupra autorilor lor prinși în vîltoarea evenimentelor la care se adaugă interpretări sau denaturări subiective după interesele fiecăruia. De aceea socotim de o deosebită importanță scrisoarea lui Filippo Pigafetta datată din Brașov la 14 noiembrie 1595 care, ori cît ar fi fost influențată de oficializarea creșterii rolului lui Sigismund Bathory de conducător și organizator al victoriei împotriva turcilor păstra încă numeroase elemente reale, nealterate, cel puțin în privința fortificațiilor de la Tîrgoviște. El scria că întorcîndu-se la Brașov s-a oprit din nou la Tîrgoviște pe care a cercetat-o în mod intenționat, ca specialist în lucrări de fortificații militare, cu o bogată experiență de istoric și arhitect, la cei 62 de ani ai săi. În timp ce orașul, „citta“, era „foarte mare și deschis“, „aperta“, fără întărituri, palanca, „fortezza“, era o întăritură făcută din lemn și pămînt din porunca lui Sinan pașa : „am revăzut Tîrgoviștea și fortăreața făcută acolo de turci, care are o incintă pe dinafară de 400 de pași de-a-i calului meu, care sînt aproape cît ai unui om obișnuit. Are 3 turnulețe mici rotunde iar a patra latură formează poarta spre răsărit, mică și acoperită cu benzi de fier. Alte două

²⁰ Hurmuzachi — N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, Buc.

²¹ Hurmuzachi — N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, Buc. 1903, p. 84.

²² *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III. p. 604—605.

mai mici sînt la nord, spre rîu, al cărui mal face și mai puternică acea fortăreață. Spre miazăzi se săpase un șanț lat de peste opt brațe (0,583 m brațul de la Florența) și cu pămîntul nisipos și pietrișul umpluseră palisadele și gabioanele suprapuse. Această palisadă, lată de 8 brațe înconjură acea fortăreață cu birne înfpte de-a curmezișul și consolidate puternic cu pari de lemn într-o lucrătură foarte bună. Dar turnulețele nu aveau ferăstruici sau deschizături pentru tunuri și cele 40 de bombarde erau așezate în gabioanele atît ale turnulețelor cit și ale curtinelor, erau mici și toate vechi, unele din ele încărcate cu ghiulele, dar două erau foarte mari de 30 de livre și mai mult o ghiulea, care au fost duse și folosite la Giurgiu. Toată întăritura era țesută pe dinafară cu gratii și cu gard și pe dinăuntru erau tencuite cu var ca să țină strîns pămîntul. Dinspre răsărit trăsese o tranșee de la turnulețul făcut dintr-o bisericuță pînă la rîul Ialomița, care curge pe acolo. La capătul (tranșeii) făcuseră o mică întăritură cu 4 flancuri cu scopul de a o păzi, mărind fortăreața²³.

Informațiile lui Pigafetta concordă cu cele ale misionarului franciscan Giuseppe Piscullo, martor la evenimentele de la Tîrgoviște din octombrie 1595. El scria că Sinan Pașa ajungînd la Tîrgoviște la 22 august 1595, „a început îndată niște lucrări de întărire și anume fiind palatul principelui înconjurat de o palanță sau palisadă după obiceiul acelei țări, el a făcut o alta alături, lăsînd la mijloc un interval de 2 pași; apoi a pus să se sape pe dinafară un șanț, aruncînd pămîntul între cele două palisade și făcînd astfel un val de pămînt cu trei laturi în total, dar care nu se sprijineau una pe alta; avea în spate spre răsărit un rîu de puțină însemnătate, care nu vine mare decît în timpul ploilor, în față este orașul sau satul care se întinde de-a lungul rîului, lung și îngust Fortul de la Tîrgoviște ridicat de Sinan de la 30 august pînă la 15 octombrie are în jur de 1000 de brațe pe partea dinăuntru măsurat pe deasupra valului. Are un turn nu prea înalt, cu patru săcălușe deasupra și gabioanele sale, care nu erau încă umplute, nefiind terminate poate din lipsă de timp și chiar șanțul era în multe locuri prea puțin săpat“, „la fossa in molti luoghi era anchor' alta“²⁴.

Informațiile lui Pigafetta și Piscullo se completează cu cele ale subcămărașului Petru Pellerdi, diac în cancelaria lui Sigismund Bathory, pe care l-a însoțit în campania din octombrie 1595: „împușcăturile nu mai conțineau nici afară nici înăuntru, dar cum lemnele de la palanță erau foarte verzi și nuielele de asemenea, precum și pămîntul de umplutură foarte moale, totul era încă neuscat. Pe dinăuntru, îngrăditura avea o umplutură de 2 stînjani, toată făcută de asemenea din lut moale iar înălțimea ei era de jur împrejur de 2 sulițe, fiind ferecată din loc

²³ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 549—550.

²⁴ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 630—631, A. Veress, op. cit., p. 140, 143.

în loc în trei locuri. Nu a putut fi deloc stricăta de împuşcături, dar marea lor mulţime, ajutată de fumul groaznicelor împuşcături, a stricat umplutura în mai multe locuri, a aprins îngrăditura cu praf de puşcă şi cu lemne uscate în mai multe locuri şi a pornit la asalt urcînd pe scări foc şi lemne uscate legate în mii de mănunchiuri. Din pricina fumului prea mare făcut de desele împuşcături turcii nu puteau vedea nimic în afară, iar unde era vreo spărtură cît de mică ai noştri o luau îndată de la ei şi-i dădeau foc. Astfel neputînd suporta focul turcii au ieşit din cetate şi au fost măcelăriţi cu toţii. În aceeaşi zi, seara, cam pe la ceasurile 9 Dumnezeu ne-a dat în stăpînire cetatea pe care Sinan Paşa o zidise cu toate forţele sale timp de 6 săptămîni. Dumnezeu ne-a predat-o în minile noastre în şase ceasuri. Paşa împreună cu begul au fost aduşi vii înaintea domnului nostru iar cei rămaşi în cetate au fost cu toţii măcelăriţi²⁵. Înăuntru s-au găsit multe bogăţii, aur, vite, praf de puşcă, gloanţe, două tunuri mari, împreună cu ghiulele lor cîntărind 56 funţi²⁶ iar sus pe îngrădituri 44 de falconete²⁵.

Aşadar Sinan Paşa nu a făcut la Tîrgovişte decît o întăritură, o palancă, „una fortezza“, „un forte“, „un castello“, în jurul Curţii domneşti în timp ce oraşul, „la città“, „la terra o villagio“ rămînea aşă cum fusese şi pînă atunci, deschis, „aperta“, fără nicio întăritură. Palanca era din garduri de lemn, care au dublat vechea împrejmuire a Curţii Domneşti, „folosind zidul vechi şi reparîndu-l cu palanci, „fiind palatul princepelui înconjurat de o palancă sau palisadă după obiceiul acelei ţări, el a făcut o alta alături“²⁶. Spaţiul dintre vechiul zid şi gardurile noi, în lăţime de cca. 4 m după Pigafetta (8 braţe) şi Pellerdi (2 stînjani) sau numai de un metru după Piscullo (2 paşi) fusese umplut cu pămînt şi pietriş scos din şanţul săpat pe latura de sud. Probabil că lăţimea de 2 paşi o avea fortificaţia numai pe latura de nord, dinspre riu, unde nu se săpase şanţ şi pămîntul fusese cărat de la şanţul de pe latura de sud. Cînd oastea aliaţilor a ajuns la această fortificaţie (17 oct.) lucrările nu erau încă terminate : pe alocuri şanţul nu era destul de adînc, iar gabioanele nu erau toate pline cu pămînt. De la o bisericuţă, aproape de palancă, spre răsărit, desigur Sf. Vineri în forma de atunci, deasupra căreia se improvizase un turn de apărare, poate chiar în turnul clopotniţei, se săpase un şanţ pînă la riul Ialomiţa, sau mai curînd pînă la Iazul cel mare, care l-ar fi inundat dacă l-ar fi traversat şi la capătul lui s-a mai făcut un mic fort, un bastion, cu patru laturi, pentru paza exteriorului fortificaţiei pe latura dispre riu, unde nu existau şanţuri de apărare : „Dinspre răsărit se trăse de la turnuleţul făcut dintr-o bisericuţă pînă la riul

²⁵ *Călători străini despre ţările române*, Buc. 1971, III, p. 623.

²⁶ *Călători străini despre ţările române*, Buc. 1971, III, p. 548, 630 ; A. Veress, p. 115 : „servenodosi della muraglia vecchia, ei, pallificatee riparandosi“, „essendo il palazzo del prencipe circondato da una palancata, o pelificatta ali usanza di quel paese“, p. 140.

Ialomița care curge pe acolo. La capăt fusese făcută o mică întăritură cu patru flancuri în scopul de a o păzi, măbind cetatea”²⁷. În timp ce turnulețul de deasupra bisericii Sf. Vineri supraveghea și apăra flancînd latura sud-estică a palancii, bastionul din capătul tranșei supraveghea și apăra latura nordică. Ambele turnuri puteau interveni în apărarea porții din partea de răsărit a palancii. După informațiile izvoarelor cunoscute alte fortificații nu s-au mai ridicat de turci la Tîrgoviște în timpul campaniei din 1595. Întăriturile de la Mitropolie, de la Mănăstirea Dealu și din interiorul orașului, despre care auziseră aliații înainte de a ajunge la Tîrgoviște, nu erau decît împrejurimile obișnuite de zid, mănăstirești și ale curților boierești, lipsite de elementele caracteristice fortificațiilor și care nici n-au fost folosite de turci în luptele din octombrie 1595 ca puncte de rezistență, decît poate în timpul înaintării oastei aliaților în oraș, pînă la palanca din jurul Curții Domnești.

În dimineața de 17 octombrie cînd oastea aliată s-a deplasat de la marginea estică a Tîrgoviștei spre cea vestică, defilînd pe sub ochii turcilor, aceștia s-au convins de zdrobitoarea superioritate numerică a aliaților în raport cu efectivele garnizoanei lor, dar nu puteau părăsi poziția în timpul zilei, deoarece ar fi riscat o urmărire imediată cu efecte dezaastroase. Și, după consemnul primit de la Sinan Pașa, garnizoana trebuia să lupte împotriva aliaților pentru a le întîrzia înaintarea.

În aceeași zi oastea lui Mihai Viteazul a început atacul împotriva turcilor înaintînd prin lupte și înfrîngînd rezistența turcească tot mai îndirjită cu cît se apropia de palanca din jurul Curții Domnești. Din cauza construcțiilor tunurile trebuiau așezate pe diferite înălțimi, cum erau cele din vecinătatea sau chiar de deasupra a două biserici, turnurile sau clopolnițele bisericilor, cum intuia savantul Nicolae Iorga, din apropierea palancii, pentru a mări eficacitatea loviturilor. Înaintarea oastei lui Mihai Viteazul a schimbat dispozitivul din tabără și Sigismund Bathory l-a trimis pe Piccolomini în recunoaștere, care la întoarcere i-a raportat, mai mult din cele auzite decît văzute, că oastea lui Mihai a ajuns la o fortificație de lemn și pămînt. Dar poziția luată nu asigura frontul, deoarece pedestrașii erau prea răspîndiți și tunurile ajunseseră în pericol să cadă în mîinile turcilor, dacă aceștia ar fi îndrăznit vreun contraatac. „Principele Transilvaniei s-a îndreptat în grabă într-acolo, însoțit de multă lume și a pus totul în ordine” fără ca autorul relației celor 100 de toscani să indice vre-o schimbare în dispozitivul taberei organizată în dimineața aceleiași zile. Desigur că au fost întărite rîndurile oastei lui Mihai Viteazul cu detașamente din tabăra de la marginea orașului, poate și cu steagurile secuilor, dacă acestea nu vor fi însoțit și în această zi ca în toate cele anterioare oastea

²⁷ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1971, III, p. 550.

lui Mihai Viteazul, după cum fuseseră repartizate de la început la avangarda condusă de viteazul voievod.

Cu toate veștile despre retragerea lui Sinan nu se uitau strata-gemele războiului în care bătrînul Sinan era versat și posibilitatea întoarcerii lui. De aceea s-a păstrat amplasamentul inițial al taberii și pentru noaptea de 17/18 octombrie cu oastea lui Sigismund Bathory și Ștefan Răzvan, pe cînd detașamentul lui Mihai Viteazul își întărea pozițiile cîștigate prin mici șanțuri de apărare sub întăriturile fortificațiilor de la Curtea Domnească în timp ce turcii trăgeau cu tunurile din interiorul palâncii. Pentru garnizoana turcească rezultatele erau evidente: în pofida promisiunilor sale, Sinan Pașa nu avea de gînd să se mai întoarcă în ajutorul celor lăsați la Tîrgoviște, începutul luptelor se dovedise îndîrjit și continuarea rezistenței echivala cu un sacrificiu total. De aceea cea mai mare parte din trupele garnizoanei turcești au folosit întunericul nopții și s-au descleștat de oastea aliaților fugind spre Dunăre. Oastea lui Mihai Viteazul a înfruntat întreaga garnizoană turcească în ziua de 17 octombrie, cu întregul ei efectiv de cca. 5000 de oameni și impetuositatea atacului a fost încă o cauză care a determinat părăsirea locului de luptă al tîrcilor îndată ce întunericul nopții le-a dat posibilitatea să se desprindă de oastea aliaților.

Nu socotim strict adevărate cifrele enumerate de Sinan Pașa care se dezvinovăța de eșecul campaniei sale spunînd că din cei cca. 5000 de oameni, ieniceri, spahii, arhebuзieri, asapi, topcii și gebegii nu ar fi rămas decît 3-400 de luptători, în majoritate tunari — topcii și gebegii și nici numărul de 5000 de morți indicat de autorul descrierii isprăvilor celor 100 de toscani, care căuta să egalizeze totalul efectivelor garnizoanei turcești cu numărul morților. Numărul probabil al luptătorilor turci în ziua de 18 octombrie a fost în jur de 1000 de oameni cum îi spunea lui Pigafetta însuși comandantul garnizoanei turcești de la Tîrgoviște, Ali Pașa, făcut prizonier.

Relațiile martorilor la luptele de la Tîrgoviște nu ne-au descris dispozitivul oștilor aliate pentru cucerirea fortificației lui Sinan Pașa, dar din intervenția principelui Bathory menționată de Piconomini înțelegem că detașamentul lui Mihai Viteazul a fost întărit cu ostași moldoveni și ardeleni în vederea asaltului general din după amiaza zilei de 18 octombrie 1595. Este semnificativă și merită a fi semnalată surpriza principelui Bathory pentru „o victorie atît de neașteptată și de nesperată“ menționată de autorul descrierii isprăvilor celor 100 de toscani.

După lichidarea garnizoanei turcești și ocuparea fortificației „toată noaptea aceea a fost folosită la ridicarea prăzii și ducerea ei din fortăreață la tabără, „dalla città al campo“, unde au fost duși și cei doi comandanți turci prizonieri. Din aceste prăzi va fi rămas depozitul de ghiulele surpat de ape din malul drept al Ialomiței din care s-au scos

în anul 1873—150 de bucăți și s-au depus la Arsenalul armatei din Tîrgoviște²⁸.

În cronicile vremii s-au publicat și cîteva reprezentări grafice ale luptelor de la Tîrgoviște din octombrie 1595 în care sînt înfățișate cele două tabere beligerante. Majoritatea conțin elemente comune de desen, după descrierile cunoscute: muntele Piatra Craiului (Königstein), tabăra principelui Transilvaniei, de pe meterezele căreia trag tunuri, coloane de oști aliate în înaintare spre Tîrgoviște, în interiorul căreia se află tabăra turcească, lupte sub zidurile sau în interiorul orașului, Dunărea și înălțimile de la sudul acesteia, spre care fug coloane de turci. Unele dintre aceste desene²⁹, reprezintă Tîrgoviștea parțial sau în întregime, ca o cetate înconjurată cu ziduri și turnuri ceea ce ar constitui dovezi pentru existența unor atari fortificații în jurul întregului oraș. În realitate aceste desene sînt lucrări artistice destinate ilustrării operelor istorice cu scopuri mai mult estetice decît documentare și pentru a reliefa personalitatea tînărului și orgoliosului principe al Transilvaniei.

Asupra fortificațiilor de la Tîrgoviște părerile istoricilor noștri sînt diferite. Unii socotesc că orașul a fost fortificat fără să se pronunțe cu precizie asupra existenței unei întărituri de jur-împrejurul întregii așezări, alții că orașul era înconjurat cu o fortificație încă de la începutul sec. al XVI-lea, iar în 1595 turcii au făcut o palancă în jurul Curții Domnești, unii că Sinan pașa a ridicat la Tîrgoviște 2 întărituri, una în jurul orașului și alta în jurul Curții Domnești, iar alții, cei mai numeroși, că Sinan pașa nu a construit la Tîrgoviște decît o palancă în jurul Curții Domnești.

Sub aspect militar fortificațiile lui Sinan pașa de la Tîrgoviște au fost studiate mai mult din punct de vedere tactic decît strategic, descriindu-se atacurile aliaților împotriva garnizoanei turcești după relațiile lui Pigafetta, a autorului italian anonim despre isprăvile celor 100 de toscani, a călugărului Nichifor, a lui Sinan Pașa însuși și după memorialul lui Walther³⁰.

Traseul palâncii lui Sinan Pașa față de ruinele zidurilor de incintă ale Curții Domnești nu s-a putut stabili pe toată întinderea nici în urma săpăturilor arheologice care au însoțit restaurările efectuate de Direcția monumentelor istorice³¹.

²⁸ Biblioteca Academiei R.S.R., ms. 3748, p. 21. Descrierea lui I. D. Petrescu coincide perfect cu dispozitivul aliaților.

²⁹ Biblioteca Academiei R.S.R., Cabinetul de stampe, Inv. 2911, 8247.

³⁰ N. Iorga, *Istoria armatei românești*, ed. N. Gheran și V. Iova, Buc., 1970, p. 212—228; General R. Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, Buc. 1947, p. 412—438.

³¹ N. Constantinescu, *Contribuții arheologice asupra Curții domnești din Tîrgoviște* (sec. XIV—XVII), în „Studii și cercetări de istorie veche”, 2/1964, p. 229—238; N. Constantinescu și Cr. Moisesescu, *Curtea Domnească din Tîrgoviște*, Buc. 1965, p. 19, ed. 1969, p. 13.

Operele istorice apărute după luptele din 1595 sînt în general influențate de literatura de propagandă în serviciul principelui Transilvaniei. De aceea socotim că izvorul³² care a inspirat o schiță cu dispozitivul luptelor din 18 oct. 1595³³ nu este cel mai indicat chiar dacă este același cu cel arătat de Walther. Acest dispozitiv nu a avut loc niciodată și interpretarea lui³⁴ contrazice izvoarele de primă mînă.

Așa dar, în lumina izvoarelor istorice analizate, la sfîrșitul secolului al XVI-lea orașul era complet lipsit de fortificații. După luptele din anul 1595 nici palanca lui Sinan Pașa nu mai este menționată de nici un călător care a trecut pe la Curtea Domnească din Tirgoviște, fapt care dovedește că a fost desființată din cauza aspectului ei improvizat și lipsit de cea mai elementară estetică urbană.

În primul sfert al veacului al XVII-lea autoritatea otomană s-a întărit din nou, contribuind la aceasta și vrajba grupărilor boierești în luptă pentru puterea politică. Nici un domn nu mai reprezintă dorința de independență a maselor populare și nu pregătește vre-o acțiune războinică prin construcții de fortificații și cu atît mai puțin din anul 1625 cînd Alexandru Coconul schimbă din nou reședința domnească la București.

Astfel, Toma Borsos, care trecea prin Tirgoviște în 1618 în calitate de sol al principelului Transilvaniei, nota în jurnalul său de călătorie că Tirgoviște: „este un oraș deschis, foarte mare, are multe case, numai că sînt toate de formă românească, urite“³⁵.

Abia pe vremea domniei lui Matei Basarab cînd reședința domnească revine la Tirgoviște începe o nouă epocă de înflorire pentru vechea capitală, caracterizată prin numeroase construcții întreprinse de domn, boieri și orășeni. Încă din 1640 episcopul misionar Petru Bogdan Baksici, care inspectînd bisericile catolice din Țara Românească vizita și orașul Tirgoviște, „unde e reședința princepelui Țării Românești, deși domnește încă la București“, scrie că orașul Tirgoviște era tot lipsit de ziduri de fortificație, „la città di Targoviscte, senza mura“, în schimb „Curtea princepelui este mare și împrejmuită în întregime cu ziduri și porți de fier și deasupra un turn mare, în fața căreia, de o parte și de alta stau totdeauna străji, ziua și noaptea“³⁶.

În urma cercetărilor arheologice recente s-a stabilit că zidul exterior de incintă, care dubla pe cel vechi, ar data din vremea domnitorului Matei Basarab³⁷.

³² N. Istvaffy, *Historia Regni Hungarici*, ed. 1758, p. 414.

³³ General Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor*, Buc. 1947, p. 438.

³⁴ General Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 439, nota 6.

³⁵ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1972, IV, p. 375.

³⁶ E. Fermendziu, *Monumenta prestantia historiam slavorum meridionalium*, XVIII, Zagreb 1887, p. 102.

³⁷ N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 233, N. Constantinescu și Cr. Moisesescu, *op. cit.*, ed. 1965, p. 19, 45 ; ed. 1969, p. 13, 36.

Tot din inițiativa domnitorului Matei Basarab s-a ridicat și prima fortificație care cuprindea în întregime orașul. Fortificația consta dintr-un șanț adânc de cca. 3 m și larg de cca. 3 m după cum s-a văzut în profilul unui șanț de canalizare pe Bd. Castanilor, dublat pe dinăuntru cu un val de pământ și pietriș scos din șanț, înalt de cca. 3 m, deasupra căruia se înșirau un gard din bușteni groși în forma unui zid. Data construcției ne este indicată de cronică anonimă a Țării Românești: „și s-au îndemnat Matei vodă de au făcut cetatea din Tirgoviște de iznoavă, leatul 7153 (1645)”³⁸. Aceeași cronică mai amintește despre această întăritură și cu ocazia răscoalei oștirii, când Matei Basarab ieșise din oraș spre Argeș și la întoarcere „dorobanții și seimenii i-au închis porțile și i-au ieșit înainte, la șanțul cel mare, cu toate tunurile, oprind pre domnul lor ca să nu mai intre în cetate, zicînd că de acum înainte nu le mai trebuie să le mai fie lor domn, ci să iasă din țară sau să se călugărească. Deci așa au șezut cu toți boiarii lui, obidit, în josul orașului, trei zile”³⁹.

În același an, 1653, călugărul Paul de Alep, însoțitor al lui Macarie, patriarhul Antiohiei, care venise în țările române după ajutoare bănești, vedea chiar de la intrarea în Tirgoviște că orașul „e înconjurat cu ziduri de lemn, ridicate de Matei, actualul bei”, afirmație pe care o mai repetă când amintește că Tirgoviște este mare ca Alepul și Damascul iar „Matei Bei ridică un zid de lemn jur-împrejur, săpînd și un șanț cu multă osteneală”⁴⁰. Cît despre „Curtea Beiului muntenesc” călătorul precizează că „e mare și înconjurată cu un zid de piatră. La o parte curge riul”⁴¹.

Așadar, în lumina celor expuse, prima fortificație care a înconjurat orașul Tirgoviște în întregime datează din anul 1645, când domnitorul Matei Basarab a inițiat această lucrare cu totul din nou, „de iznoavă”, cum scrie cronică, nu pe urmele altor întărituri mai vechi. Inițiativele ostentative ale înțeleptului voievod nu au întâmpinat nici un fel de interdicție din partea puterii otomane care suspecta astfel de inițiative dar nu intervenea direct decît cu ocazia represiunilor armate sau prin intermediul domnitorilor devotați lor, cum s-a întîmplat cu dispoziția dată lui Gheorghe Ghica (1659—1660) „de au surpat casile și le-a sfărîmat de tot, ca să nu mai fie scaun domnescu acolo, încă mai supt munte fiind să temea turcii dă hainie”. „Surparea” se va fi extins și asupra fortificațiilor din jurul Curții Domnești și asupra celor din jurul orașului, care vor fi avut de suferit și din timpul sălbaticelor represiuni ale oștilor otomane din anii 1658 și 1659 cu ocazia înlocuirii

³⁸ *Cronicari munteni*, ed. Mihai Gregorian, Buc. 1961, I. p. 155.

³⁹ *Cronicari munteni*, Buc. 1961, I. p. 161.

⁴⁰ Paul din Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie*, ed. Em. Cioran, Buc. 1900, p. 78 și 91; B. P. Hașdeu, *Arhiva istorică a României*, Buc. 1964, I/2, p. 83, 93.

⁴¹ *Ibidem*, p. 82; p. 89.

domnitorului Constantin Șerban și apoi cu răscoala antiotomană a domnitorului Mihnea al III-lea-Mihail. Părăsite au rămas toate pînă la venirea domnitorului Constantin Brîncoveanu (1688—1714) care a refăcut atît Curtea Domnească cu toate construcțiile cit și fortificația din jurul orașului cu turnurile porților de intrare „nemaiputîndu lăsa un scaun vechiu ca acela dupre la strămoșii mării-sale să stea pustiiu ci în tot feliul și în multe rînduri au cercat împărăția pînă i s-au dat voie, ca și casile să facă și cînd va vrea și acolo să șadă”⁴². Domnitorul însuși arăta într-un privilegiu acordat orașenilor din Tîrgoviște: „deci cînd au fost acum, după ce m-au dăruit Domnul Dumnezeu pe domnia mea cu domnia și m-am înălțat la cîstit scaunul răposatului strămoșului domnii mele Io Matei Basarabă și văzîndu domnia mea acest scaun domnescu vechiu stricat și fiind loc frumos și scaun bătrîn domnia mea cu ajutorul lui Dumnezeu m-am îndemnat de am înnoit acest scaun și l-am înfrumusețat cu case domnești și cu alte multe de toate ce să cade împrejurul scaunului”⁴³.

Această fortificație fusese prevăzută cu mai multe porți de intrare dintre care cinci se păstrează într-o „epistolie tipică” trimisă de mitropolitul Ștefan (1648—1653 și 1658—1668) tuturor preoților prin care li se recomanda tipicul unei procesiuni pentru ploaie, după cum se făcuse la Tîrgoviște. Mulțimea ar fi ieșit din oraș pe Poarta cîmătorilor Dealului, de lîngă Biserica Sf. Vineri și a mers pînă la Mănăstirea Dealu, unde s-a făcut litanie, a reintrat în oraș pe poarta Buzăului, care ar fi trebuit să se numească a Tîrgșorului sau a Ploieștilor, dar aceste orașe erau atunci de mai puțină importanță și lipsite de episcopie, a ieșit din nou pe poarta Bucureștilor, aproape de bariera cu acelaș nume de mai tîrziu, mergînd pe moșia domnească spre Dimbovița și ocolind orașul ca să se întoarcă spre Poarta Argeșului, pe unde era bariera Ciocîrlan de mai tîrziu, către care se îndrepta în întîmpinare mulțimea din „Tîrgul norodului și al pristavurilor” și cea care intrase în oraș pe poarta Dolgopolului⁴⁴.

Autenticitatea acestei scrisori a fost contestată de savantul Nicolae Iorga pe baza inexistenței unor colonii de genovezi și venețieni la Tîrgoviște și a stilului arhaizant pînă la burlesc. Remarcăm că despre negustori greci raguzani și venețieni la Tîrgoviște există numeroase mărturii documentare iar prezența unei colonii genoveze la Tîrgoviște o confirmă Pierre Lescopier la 22 iunie 1572: „am găsit acolo niște genovezi fugiți din Chios, care ne-au poftit la masă, fiind bucuroși să ne audă vorbindu-le limba”⁴⁵. Cit privește stilul „arhaizant pînă la bur-

⁴² Radu Greceanu, *Viața domnului Țării Românești Io Costandin Brîncoveanu Basarab-Voievod*, în „Cronicari munteni”, ed. Mihail Gregorian, Buc. 1961, II, p. 68.

⁴³ Arhivele Statului Buc., ms. 143, f. 28 v.

⁴⁴ Mircea B. Ionescu, *Tîrgoviștea, Schițe istorice și topografice*, Oradea 1929, p. 15—16.

⁴⁵ *Călători străini despre țările române*, Buc. 1970, II, p. 428.

lesc“ ar trebui să avem în vedere că epistolia ni s-a păstrat în copie și arhaizarea s-ar putea datora celor care au transcris-o.

Paul din Alep ne descrie o procesiune asemănătoare pentru ploaie la Tîrgoviște, joi, 13 aprilie 1654, la cîteva zile după întronarea domnitorului Constantin Șerban, care a urmat cam același itinerar din prima parte a svestaniei citate : ieșirea din Curtea Domnească, trecerea podului peste Ialomița, oprirea în mijlocul unei livezi proaspăt înverzite și oficierea litaniei după care procesiunea s-a întors pe aceeași cale⁴⁶.

Dar ceea ce confirmă în modul cel mai sigur autenticitatea epistoliei este păstrarea pînă în prezent a ruinei Porții vinătorilor Dealului și descoperirea prin săpături întîmplătoare a urmelor porților Bucureștilor și a Dolgopolului.

Din Poarta vinătorilor Dealului se păstrează numai partea inferioară a unuia din zidurile patrulaterale ale unui turn, formînd o arcadă pe deasupra străzii Sf. Vineri, înaltă de 3 m și largă de 5 m, la baza deschiderii. Lungimea zidului de-acurmezișul străzii este de 8 1/2 m. Arcada este zidită în cărămidă țesută pe o adîncime de 45 cm. și despărțită aparent de restul zidăriei printr-un rînd de cărămizi așezate pe lat. Din zidurile laterale se păstrează numai fragmente abia marcate la suprafața terenului iar din cel exterior nu se mai vede nimic. Despre înălțimea și forma turnului-poartă nu ni s-a păstrat nicio descriere sau reprezentare grafică.

Urmele porții Bucureștilor s-au găsit cu ocazia unor lucrări de canalizare pe str. N. Bălcescu în anul 1915, în dreptul Șanțului Cetății, despre care V. Drăghiceanu, care a văzut-o, scria că are același plan cu cea de lângă biserica Sf. Vineri.⁴⁷

Într-o măsurătoare din anul 1844 i se spunea „poarta cetății ce să numește a Sîrbilor“,⁴⁸ după numele cartierului mărginaș.

Poarta Dolgopolului s-a descoperit în cursul anului 1966, tot cu ocazia unor lucrări de canalizare pe Calea Cîmpulungului în dreptul Șanțului cetății. Axul acestei porți nu este pe direcția Căii Cîmpulungului de azi, ci spre str. Pirvan Popescu, care va fi fost vechea cale a Dolgopolului și mergea de la poarta cetății pînă în fața Curții Domnești. Avînd același plan cu cea de la Sf. Vineri, poarta Dolgopolului are dimensiunile mai mari și o despărțire a cărei temelie a fost găsită perpendiculară pe latura interioară de sud. Resturile care se păstrează nu au nimic din caracteristicile structurale ale secolelor XV-XVI : nu există alternări de fișii de cărămizi aparente cu bolovani de piatră și nici de dreptughiuri tencuite încadrate de cărămizi aparente. Dimensiunile cărămizilor și tehnica de construcție documentează epoca domnitorului Matei Basarab cu o intervenție de restaurare pe vremea domnitorului Constantin Brîncoveanu.

⁴⁶ Paul din Alep, *Călătorii*, ed. Em. Cioran, p. 117.

⁴⁷ *Buletinul Comisiei monumentelor istorice*, 1915, p. 94.

⁴⁸ Arhivele Șt. Tîrgoviște, fond. Primăria orașului Tîrgoviște, dos. 14/1844.

După părăsirea reședinței domnești de la Tîrgoviște fortificațiile orașului s-au ruinat. Zidul de lemn a dispărut, turnurile porților s-au măcinat de intemperii și n-au rămas decît șanțurile și valul alăturat. În anul 1781 șanțurile și valul erau încă destul de bine păstrate, încît Sulzer putea să spună că ar fi fost ridicate în timpul vreunuia din războaiele dintre Austrieci și turci⁴⁹, iar cîțiva ani mai tîrziu cartografiile care ridicau harta Țării Românești afirmău că numai cu puține cheltuieli fortificația s-ar fi putut repune în valoarea ei de apărare de odinioară⁵⁰.

În 1821 Alexandru Ipsilanti adună o mare mulțime de oameni din cele patru județe administrate de el și a pus să fie destupate șanțurile cetății⁵¹. Liprandi nota că au fost atunci înălțate trei bastioane spre sud, așezate însă fără a se observa vre-o regulă de apărare, iar șanțul și valul nu ar fi ajuns nicăieri la adîncimea și înălțimea cuvenită așa încît un om putea foarte ușor sări peste ele⁵², ceea ce era o exagerare, deoarece nici astăzi, după 153 de ani, șanțul și valul din partea de sud a orașului nu poate fi trecut cu ușurință, necum de sărit, iar cele trei bastioane nu erau făcute atunci pentru prima dată, ci au fost restaurate cele vechi, deoarece își păstrează forma, dimensiunile și sînt încadrate organic în dispozitivul de apărare al fortificației ca și celelalte bastioane care se păstrează pînă în prezent.

În cursul secolului trecut șanțul și valul au fost întreținute pentru a se asigura împrejmuirea orașului împotriva încercărilor de evaziuni fiscale de la taxele comunale, jugărit, înființate pe vremea Regulamentului Organic. La fiecare schimbare de contract se verificau posibilitățile de trecere clandestină peste ocolul orașului și punctele slabe de la șanțul și valul cetății erau anunțate poliției care le restaura prin săpături cu arestații din penitenciar.

În afară de aceste preocupări utilitare, cîteodată se amintea și valoarea istorică a fortificației. În 1858, Costache Dănciulescu închisese în curtea lui o porțiune din șanțul cetății cu aprobarea administrației județului, dar prezidentul municipalității se împotriva scriind că „șanțul ar trebui să rămînă slobod, ca să se poată cunoaște în toată vremea vechimea lui”⁵³. Cu toate acestea cotropirea a rămas și pe unul din bastioane se află construită o casă de la sfîrșitul secolului trecut.

Cu timpul, șanțul și valul cetății nu mai interesau decît ca monument istoric și canal conductor al apelor pîriului Mîlioara (Mîrioara un pîriu mai mic decît Mîierea, afluent al Ilfovului din vecinătatea Tîrgoviștei) și a celor meteorice, în lipsa altei canalizări. Diferiți locuitori și-au întins împrejmuirile înglobînd și porțiuni din șanț și val. De mai

⁴⁹ Fr. Sulzer, *Geschichte des transalpinische Daciens*, Viena, 1781, p. 321.

⁵⁰ Academia R.S.R., mss. german, nr. 1, vol. II, p. 247.

⁵¹ Cioranu, la N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, Buc. 1921, p. 283.

⁵² *Documente privind istoria României, Răscoala din 1821*, vol. V, p. 422.

⁵³ Arh. Șt. Tîrgoviște, fond Primăria Or. Tîrgoviște, dos. 88/1855.

multe ori primăria orașului cerea poliției să drezeze acte de contravenție celor care cotropiseră zona fortificației. De altfel și pentru administrația orașului întreținerea șanțului în bune condiții de estetică și salubritate constituia o greutate din cauza întinsei lui suprafețe. Rapoartele serviciului sanitar denunțau în repetate rânduri focarul de infecție pe care îl constituiau apele stagnante din adânciturile șanțului, gunoaiile și mortăciunile care se aruncau de vecini, ierburile sălbatice și neglijate crescute pe taluzuri. De aceea, de câte ori s-a putut desființa câte o porțiune din șanț s-a făcut cu ușurință.

În câteva puncte șanțul și valul au fost nivelate încă din secolul trecut în special cu prilejul unor deschideri de străzi noi. Partea de nord-vest a șanțului, de la Calea Cîmpulungului pînă la Ialomița a fost măcinată zi de zi de un drum de care, făcut pe deasupra parapetului. Alte drumuri au măcinat valul pe porțiuni mai mici spre sud, latura care mărginește strada Eternității a fost desființată prin zelul cotropitor al diferiților locuitori, iar partea de la răsărit de strada N. Bălcescu, spre Iazul Morilor este închisă în interiorul diferitelor gospodării încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea și în cea mai mare parte nivelat, reconstituirea putîndu-se totuși face pe baza ridicăturilor rămase din valul original. În ultimul timp, cu aprobarea instituțiilor centrale s-a desființat o porțiune mai întinsă, care a intrat în perimetrul Uzinei de utilaj petrolier și alte mici porțiuni pentru trecerea unor străzi noi.

Se păstrează totuși cea mai mare parte din întinderea șanțului cu adîncime pînă la 1—1,50 m, și a valului, cu înălțime de 1—2 m., precum și 7 bastioane, mobile de pămînt și pietriș, care ies cu o formă dreptunghiulară în afara traseului, înconjurat și acestea de șanțul exterior. Lîngă fiecare din cele două porți descoperite pînă în prezent se află câte un bastion pentru apărare.

Latura dinspre riul Ialomița nu a fost fortificată, rolul acesta îndeplinindu-l apele riului și malul înalt al primei terase, pe sub care curgea și iazul morilor cu un debit de apă destul de mare.

Menționăm că unele dintre planurile orașului prezintă Șanțul Cetății fără porțiunile de la Calea Domnească — actuala str. N. Bălcescu spre Ialomița, iar altele prelungesc mai mult decît a fost în realitate latura de est. Numai planul ridicat de institutorul D. P. Condurățeanu în anul 1886 redă o imagine mai veridică a fortificației istorice. După acest plan, la ambele capete șanțul și valul erau întoarse spre oraș pe malul Ialomiței pe o întindere de 35 m. după cum se poate verifica pe teren în curțile locuitorilor Florescu, Fleicuș și Tîndorescu, la capătul de est, pe cînd la celălalt capăt, spre vest, întreaga suprafață de la Calea Domnească spre Ialomița a fost nivelată cu ocazia construcției haltei și a cantonului C.F.R. Teiș, la sfîrșitul secolului trecut. Planul indică însă inexact „fortul” de ambele părți ale străzii N. Bălcescu. În realitate, în locul „fortului” era „Poarta Bucureștilor”, construcție

masivă din cărămidă, iar bastionul se afla alături și a fost nivelat cu ocazia construcției halei „23 August” în anul 1949.

Pe toată întinderea Șanțului Cetății măsoară 5 km și este prevăzut din loc în loc cu câte un bastion, care iese în afara fortificației, cu o formă dreptunghiulară, cu laturile opuse de câte 40 m., iar cea paralelă cu valul de 45 m. Distanța dintre bastioane este de circa 500 m; ele au fost amplasate de obicei la unghiuri, așa încît se puteau sprijini cu foc unul pe altul și apărau suprafața dintre ele. Cele mai impunătoare se arată în prezent două, spre latura de sud-est, datorită refacerii lor în anul 1821, din ordinul conducătorului Eteriei. În afară de cel de lângă Poarta Bucureștilor a mai fost nivelat pentru extinderea perimetrului Uzinei de utilaj petrolier bastionul de lângă Spitalul veterinar, în anul 1964, iar șanțul și valul au fost închise în incinta uzinei pe o lungime de aproape 300 metri.

De la Calea ferată din incinta uzinei și pînă la str. Al. I. Cuza șanțul mergea paralel cu str. Tudor Vladimirescu și a fost complet nivelat pentru a face loc unor spații verzi în fața blocurilor construite în imediata apropiere. Pe fundul șanțului Cetății s-a instalat o canalizare subterană, care conduce apele Mirioarei și pe cele meteorice.

În secolul al XVIII-lea, cînd s-a deschis drumul poștei Tirgoviște-Găiești s-a nivelat și bastionul care se afla exact în calea poștei. Următoarele două bastioane spre nord-vest au fost închise în curți particulare și peste ele s-au clădit case, iar celelalte două în continuare au rămas ca niște movile izolate de traseul valului, lângă străzile C. Brîncoveanu și Tudorică Popescu. În sfîrșit, ultimul bastion în ființă și mai bine păstrat se află lângă calea ferată, de unde șanțul se îndreaptă spre Ialomița pentru a închide traseul celor 5 km de incintă.

De la Calea Cîmpulungului spre halta Teiș pe unele porțiuni șanțul a fost nivelat, deoarece pe aici nu mai curge Mirioara și s-a păstrat numai valul, care este însă amenințat să dispară măcinat zilnic de un drum de care improvizat pe deasupra lui. Din cele 10 bastioane inițiale au mai rămas doar 7 și dintre acestea mai bine păstrate numai trei.

Pe toată întinderea ei, vechea fortificație este numită de localnici Șanțul Cetății și a fost ridicată în toate planurile orașului.

Fortificația a fost depășită pe toate laturile de construcțiile cartierelor noi cu blocuri de locuințe, instituții și întreprinderi industriale.

Lucrarea constituie un valoros și unic monument istoric în țara noastră și ar trebui păstrat cu îngrijirile pe care le impun legile monumentelor istorice.

DATE PRIVITOARE LA SITUAȚIA ECONOMICĂ A JUDEȚULUI DÎMBOVIȚA LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA

MARIA IANCU

În timpul parcurs din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă la Revoluția din 1848, procesul de destrămare a feudalismului, ale cărui forme apăruseră sporadic și mai înainte a devenit trăsătura caracteristică a evoluției social-economice a Țărilor Române.

Județul Dimbovița se încadrează în această atmosferă de înnoire a societății românești, aducîndu-și contribuția la marile evenimente ce vor marca trecerea la orînduirea capitalistă, și anume Mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu și Revoluția din anul 1848.

Pe plan economic se remarcă înființarea de manufacturi, printre care menționăm pe aceea de sticlă din Tirgoviște, ce a fost creată la sfîrșitul secolului al XVIII-lea cu un capital de 1004 taleri¹. Aceasta continuă să-și desfacă produsele în sudul Dunării și la începutul sec. al XIX-lea². În anii 1782—1783 se cercetează în două rînduri jalba înaintată domnitorului de „6 pămînteni steclari ot Tirgoviște“ care sînt „steclari domnești scutiți cu pecetluit gospod“, scutiți de alte dări decît că „dau sticle de trebuința curței“. Ei fiind pămînteni, cu știința acestui meșteșug „ce le-au coborît de la părinții și moșii lor“, cer să li se dea voie „cu a lor cheltuieală să-și prefacă cherhaneaua, neaducînd prin aceasta nici un „prejudiciu“ fabricii de sticlă a lui Mina Ceriumgiu care inițial fusese asociat cu ei“³.

În anul 1791 se reamintește din nou de fabrica de sticlă a lui Mina Ceriumgiul (Mina Argintarul, turc de origine), care era asociat de data aceasta cu Savu și Coman.

Fabricarea sticlei la Tirgoviște era încurajată și ocrotită de autorități, lucru ce reiese și din tariful vamal al vremii. De exemplu cel

¹ *Istoria României*, vol. III, p. 645.

² *Ibidem*, p. 647.

³ C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III, partea a II-a, p. 564.

de la 1 ianuarie 1792 stabilea ca „sticlele care vin din Tîrgoviște, plătesc taxa de 40 bani carul“ — sumă desigur destul de mică față de cei 220 bani plătiți pentru povara (o măsură mult mai mică decît carul — n.n.) de sticle aduse din „Țeara Ungurească și Leșească“⁴.

Un document din anul 1793 aprilie 26, ne informează despre existența sticlăriei de la Șotinga. Aceasta se bucura de un mare prestigiu întrucît domnitorul, în menționatul act, cerea ispravnicilor județului să-i trimită prin „proto-meșterul fabricii probe de toate felurile de sticlă ce lucrează“.

În istoria Țării Românești editată de frații Tunusli în 1806 se afirmă că se lucrează sticla și la satul Diicești (Doicești).

În tot cuprinsul secolului al XVIII-lea se menționează extragerea sării de la Ocna Mică de lîngă Tîrgoviște⁵.

Mitropolia din Tîrgoviște își mai asigura venituri din exploatarea sării de la Ocna Telega și anume aceasta trebuia să dea anual „mertic de sare bolovani 100“. Așa ne confirmă hrisoavele domnești, din anul 1775 semnat de domnitorul Alexandru Ioan Ispilanti⁶ și din 1783 înțarît de Mihai Suțu⁷.

Tot în veniturile Mitropoliei intra exploatarea petrolului de la Drăgănești (Gura Ocniței) așa cum ne semnalează un document din 11 iunie 1749, care menționează prezența aici a unui „badeu“, adică păcură, ce era folosită de către mitropolie și moșnenii aceluia sat. De altfel exploatarea petrolului de aici era mai veche deoarece moșnenii cereau să ia acest produs, păcura, „după cum am luat și pînă acum“⁸.

Printre morile mai importante din oraș era aceea din anul 1742 din posesia mănăstirii Dealu. Avea „două roate“ și pentru „prefacerea“, „din fier și oțel“ s-au cheltuit 119 taleri⁹. Numărul meseriașilor a crescut în această perioadă, iar printre ei sînt menționați: meșterul cel mare Suiulgiul¹⁰, în anul 1803, vîtaful de zidari Marin zet, Neagoe țiganul și zidarul Nicolae Bucureșteanu ce se angajau pentru facerea caselor din curtea bisericii Sf. Vineri¹¹. Mai erau în anul 1804 pietrarii Gheorghe și Ilie¹². Ion Cizmarul și Andrei Sirbul Cizmarul din Tîrgoviște vindeau la 5 martie 1803 „niște locuri de porumb în cuprinsul grădinii domnești...“, pentru 20 taleri pentru a se face grădină bisericii Sf. Vineri“ (metohul M-rii Dealu)¹³.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 555.

⁶ Arhivele St. Buc., Mitrop., B. XXXIII/7.

⁷ *Ibidem*, XXXIII/8.

⁸ *Ibidem*, CL. XXIII/83.

⁹ Arhivele St. Buc., Mănăstirea Dealul, XXI/5.

¹⁰ Arhivele St. Buc., Mitrop. B, XXXIII/9.

¹¹ Arhivele St. Buc., Mănăstirea Dealu, XVIII/5.

¹² *Ibidem*, XVIII/6.

¹³ *Ibidem*, XVIII/4.

În anul 1802, pe locul bisericii Roșii, se ridica o „prăvălioară de barbierie (...) cu învoire ca să dea bisericii pe tot anul câte una oca făclii“¹⁴. Biserica era metoh al mănăstirii Dealu.

La începutul secolului al XIX-lea exista în Tirgoviște o uliță a măcelarilor¹⁵ ceea ce însemna că această ocupație era destul de răspândită.

În Tirgoviște se mai semnalează la sfârșitul sec. XVIII și începutul celui de al XIX-lea o intensă activitate comercială. Numai în urma hătișerifului din 1792, prin care se întărea comerțul austriac din Țara Românească, în oraș s-au înființat numeroase „prăvălii“ cu „marfă austriacă“¹⁶.

Negustorii localnici erau organizați în companii și corporații. Compania din septembrie 1820 era formată din 9 cruci și 19 nume. O cruce era formată din 2 nume. Fiecare nume plătea 15 taleri pe tetramină (4 luni) sau 285 taleri pe an. În 1821 compania era formată din 10 cruci și 21 nume și plăteau în total 315 taleri. La 20 septembrie 1824 Grigore Dimitrie Voievod dă un hrisov companiei din Tirgoviște prin care fixa dajdia la 25 taleri de nume pe tetramină sau 45 taleri pe an.

În ceea ce privește prețul pământului la Tirgoviște, un loc de casă se vindea cu 6 taleri¹⁷ iar o vie de 7 1/2 pogoane cu 240 taleri¹⁸. Printre cele mai mari proprietăți era Curtea domnească și de aceea era vizată de unii boieri spre a fi acaparată. Boierul Isaac Ralet a reușit de altfel, în 1813, pe motiv că ruinele fostului palat domnesc sînt „cu totul netrebuincioase rămînînd a fi numai pentru încuibarea păsărilor sălbatice“ și să și le însușească cu aprobarea domnitorului Ioan Gh. Caragea. Cererea se înaintată domniei, de a-și face aici „o grădină și o locuință în care să se retragă în caz de nevoie“¹⁹ fusese susținută și de „veliiții boieri“ printre care erau: Constantin Filipescu — vel vistier, Radu Golescu — vel ban, Barbu Văcărescu-vel vornic, Grigore Băleanu-vel logofăt. Dar numai după un an de stăpînire a ruinelor și curții domnești, Isaac Ralet se plînge lui Vodă Caragea că „s-a făcut călcare“ de către unii localnici care și-au ridicat aici „binale“ (prăvălii). Domnul hotărăște ca ispravnicul „ot sud Dimbovița“ să facă imediat hotărnicia locului domnesc“²⁰.

Executînd această poruncă ispravnicul a găsit că grădina domnească „pînă în iazul morilor celor vechi“ de pe Ialomîța avea 143 stînjeni, palme 5, dintre care 72 stînjeni aparțineau atunci Mănăstirii Dealu, iar restul revenea lui Isaac Ralet²¹. Prea mare folos nu i-au adus fa-

¹⁴ *Ibidem*, XVIII/2.

¹⁵ Arhivele St. Buc., M-reă Viforita, 7 11.

¹⁶ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, Buc. 1929, vol. II, p. 81.

¹⁷ Arhivele St. Buc., Mitropol. B, XXXIII/6.

¹⁸ *Ibidem*, LV/25.

¹⁹ *Ibidem*, XXXIII/17.

²⁰ *Ibidem*, XXXIII/21.

²¹ *Ibidem*, XXXIII/23.

miliei Ralet ruinele Curții Domnești căci, în 1827, cei trei fii ai bătrînului vornic hotărâsc să cedeze locul lor bisericii Domnești, spre a-i lărgi proprietățile dimprejur și a nu „se închide drumul sfintei Biserici din toate părțile”²².

Această renunțare își găsește justificarea mai ales în protestele care trebuie să se fi produs din partea orașenilor întrucît în cei aproape 14 ani de stăpînire, Isaac Ralet n-a îndrăznit nici măcar să hotărînească locul sau să-și construiască case, așa cum dorise inițial.

Domnitorii Ioan Gheorghe Caragea, în 1813, și apoi Alexandru Suțu, în anul 1820, încearcă să răpească moșia tirgoviștenilor dar nu reușesc pentru că adevărații stăpîni s-au dovedit, prin unirea și perseverența lor, a fi mai puternici.

În legătură cu diferite construcții de amenajare a orașului la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, adică în perioada de trecere la noua orînduire, capitalistă, se poate menționa construirea unei cișmele în Tirgoviște, a cărei îngrijire era asigurată de „liude patru ot oraș Tirgoviște”²³. Apa urma să fie adusă din afara orașului printr-un canal de olane. Mai tîrziu, și anume în jurul anului 1822, după ce tirgoviștenii își reluaseră moșia cotropită de Alexandru Suțu, îi vedem angajați în lucrările de captare a apei în oraș prin orloaie de olane așezate într-o solidă zidărie de cărămidă. Acum se construiesc cișmele nu mai la tîrgul de afară, ci și la biserica Tîrgului, și Mitropolie.

Zorile noii orînduiri mai sînt anunțate de intensificarea acțiunilor antifeudale pornite din mijlocul maselor populare, adevăratele făuri-toare ale istoriei. Astfel pe baza „unei cărți” a domnitorului lui M. Mavrogheni, cunoaștem cum locuitorii de pe moșia Săcuieni refuzau în anul 1790 să mai dea dijma Mitropoliei Tirgoviștei. Locuitorii, „nu se supun ca să-și facă claca și să dea dijma finului și a porumbului și a altor semnături după vechiul obicei”. Ei „stau cu împotrivire, semețîndu-se numai într-o carte ce o au la mîna de la domnul Mavrogheni și într-o adeverință a răposatului starețului nostru ce le-au dat-o de mare silă”.

Pentru rezolvarea acestei situații domnitorul cerea „cînstitului Divan” să facă strașnică poruncă către dumnealor boierii ispravnici ai județului să-i supună pe acești numiți locuitori²⁴.

În 1792 Mitropolia Tirgoviștei se plîngea domnitorului că locuitorii moșiei Aninoasa nu-și respectau îndatoririle „de achitare a vinăriciului”²⁵. Aceiași nesupunere — formă a luptei de clasă, binecunoscută în evul mediu — se repetă și în anul următor pe moșia Aniroasa, ceea

²² *Ibidem*, XXXIII/25.

²³ *Ibidem*, XXXIII/9.

²⁴ *Ibidem*, CL XXIII/64.

²⁵ *Ibidem*, XXXIV/25.

ce face pe Climet iconomul Mitropoliei să revină asupra aceluiaș caz²⁶. Adesea însă manifestările luptei de clasă în Țirgoviște și împrejurimile sale depășesc stadiul nesupunerii la plata obligațiilor și constituie un vădit pericol pentru boieri și domnie, care cedează în fața celor mulți.

Numai așa se poate explica de ce domnitorul Ioan Gheorghe Caragea se adresa, la 4 aprilie 1815, vistierului că „pentru a rămîne jăluitorii mulțumiți, primim cererea lor și poruncim să li se orînduiască ca județ la orașul Țirgoviște acel cerut de dinșii“. Era vorba de Nicolae Logofătul, „carele și mai înainte au fost județ vechi al lor zicînd că acela le știe starea și puterea și la toate pricinile lor îi îndreptează și îi chivernisesc de rămîne obștea mulțumită“²⁷.

Tot un rezultat al presiunii maselor Țirgoviștene îl constituie desființarea polcovniciei din oraș, prin actul domnesc din 6 iunie 1817. Populația se plînsese că polcovnicul „pricinuieste supărări locuitorilor... și nu numai aici în oraș (...), ci trec și peste hotarele orașului de face jafurile locuitorilor“. Odată cu cartea „de rădicare a polcovniciei“ domnitorul mai porunca ca să se citească această hotărîre în „auzul tuturor locuitorilor de obște (...) spre a le fi sciută“²⁸. Se temea desigur de vre-o răzvrătire din partea celor nemulțumiți și căuta să liniștească spiritele. Domnitorul Ion Gheorghe Caragea suferă o înfrîngere din partea Țirgoviștenilor, atunci cînd cu ajutorul citorva boieri urmărește să cotopească moșia orașului (alcătuită din satele Teiș, Prișeaca, Colanul, Ulmi, sub pretext că ar fi domnească și profitînd de faptul că adevărații stăpîni nu aveau nici un hrisov de întărire a proprietății lor. Orășenii află și, printr-un legămînt scris la 31 martie 1813, se unesc să lupte pentru apărarea drepturilor lor. Aceiași încercare o face și Alexandru Șuțu, iar rezultatul este și mai nefericit pentru domnie, întrucît ea dă naștere la o mișcare în masă a Țirgoviștenilor, în anii 1820—1821, ce este calificată drept „cea mai violentă și cea mai caracteristică luptă a orășenilor împotriva stăpînilor feudali“²⁹. Acesta, sub pretext că moșia Țirgoviștenilor nu avea stăpîn, a trimis comișei s-o delimiteze pentru a o lua în stăpînire. Dar clopotele din mahalale au început să sune, chemînd pe Țirgovișteni la luptă. Aceștia au atacat cu pietre reședința comișeiilor, i-au alungat, și au trimis apoi o delegație de 300 de oameni la București să protesteze împotriva înstrăinării moșiei lor.

Domnitorul, temîndu-se să nu se extindă tulburările și în capitală, a convocat un divan extraordinar care să trateze cu răsculații.

În februarie 1821, în condițiile desfășurării Mișcării lui Tudor, a sosit la București o nouă delegație a Țirgoviștenilor. Guvernul provizoriu a convocat divanul și a trebuit să dea o declarație (martie 1821), prin care obștea Țirgoviștei reîntra în drepturile locuitorilor săi.

²⁶ *Ibidem*, XXXIV/26.

²⁷ V. A. Urechea, *Istoria românilor*, vol. X, p. A., pag. 669.

²⁸ *Ibidem*, p. 690.

²⁹ *Istoria României*, vol. III, p. 681.

Acest moment din lupta orașenilor din Tîrgoviște mai este surprins de Ion Ghica într-una din scrisorile sale către Vasile Alecsandri³⁰. Un călător rus aflat la București în anul 1820 amintește în însemnările sale despre „venirea a 120 deputați din Tîrgoviște cu jalbă la domnitorul Șuțu care voia să răpească pămînturile tîrgoviștenilor pe motiv că „odinioară acele pămînturi aparținuseră familiilor domnești“. Din această pricină, menționează călătorul rus „ei se răsculaseră și erau gata să omoare pe slujbașul însărcinat cu executarea poruncii domnești“³¹.

Un alt călător, de aceeași origine, și anume Ignatie Iacovenco, funcționar la consultatul rus din București, a înregistrat în mai multe scrisori evenimentele legate de Mișcarea revoluționară din anul 1821. Le-a publicat într-o lucrare apărută în 1834, cu titlul „*Moldova și Muntenia de la 1820 la 1829 în 53 de scrisori*“. În lucrare dă relații și despre evenimentele din luna octombrie 1820 (care desigur l-au impresionat) referitoare la „o deputație din Tîrgoviște“, care „veni în București la Alexandru-Vodă Șuțu, ca să protesteze contra intenției domnești de a se lua moșia orașului“³². F. G. Laurençon, care a stat 12 ani în Țara Românească, pretinde că a fost martor ocular la mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu. La Tîrgoviște i se pare a fi văzut puțul lui Negru-Vodă, unde (Tudor) aruncă boierii și unde a fost aruncat el însuși³³.

Din cele câteva aspecte desprinse din noianul de transformări ce au avut loc și în județul Dîmbovița la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, se poate deduce că aceste meleaguri și-au adus aportul și atunci ca și acum la dezvoltarea societății românești la progresul și prosperitatea sa.

³⁰ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, E.S.P.L.A., pag. 205.

³¹ Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, Buc. 1947, p. 225.

³² N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Ed. II, vol. III, Buc. 1929, p. 135—136.

³³ Ibidem, p. 133.

SĂNĂTATEA PUBLICĂ ÎN ORAȘUL TÎRGOVIȘTE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA (I)

TOMA SVINȚIU

Începînd cu al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea, prin le-giuirea Regulamentului Organic, Principatele Române au primit o nouă administrație, de factură modernă. Poporul român a făcut atunci un însemnat pas pe calea progresului, trecînd de la un regim al abuzurilor și al unei fiscalități excesive, la unul întemeiat pe respectul legilor și al regulamentelor izvorîte din acestea. Noua legislație a îmbrățișat toate laturile vieții sociale, de la latura economică și politico-administrativă și pînă la cea cultural-educativă.

Dacă pînă la Regulamentul Organic preocupările de ordin sanitar erau întîmplătoare și în legătură directă cu apariția marilor epidemii, acum acestea au intrat printre obligațiile permanente ale noilor organe de conducere ale orașelor și județelor țării.

Astfel, cînd în noaptea de 6 octombrie 1829, în orașul Tîrgoviște a izbucnit un uriaș incendiu, care a mistuit în întregime „tîrgul din lăuntru“ arzînd 44 prăvălii și 4 case „fără pierdere de vreme, s-au sculat cu toții, oameni și slujitori cu apropiere de spitalurile cele cu bolnavi... i la spițeria împărătească, cum și la magazia cea cu spirt îm-părătesc“¹, localizîndu-l, în ciuda unui vînt puternic și a lipsei de apă, mai înainte de a se întinde asupra întregului oraș.

Este prima mențiune scrisă despre existența unor instituții cu caracter sanitar în orașul Tîrgoviște. Peste doi ani, în 1831 în timpul epidemiei de holeră, a fost înființat vremelnic și un spital de contagioși. Apoi, în tabelele întocmite de către maghistratul orașului cu diferite situații cerute de către guvern, și în care erau trecuți toți capii de familie, sînt menționați și cei dintîi medici domiciliați în orașul Tîrgo-viște, ca și cei 5 bărbieri, care practicau o chirurgie empirică².

¹ Arhivele Statului București, Fondul Vornicia Mare din Lăuntru, dosar nr. 2/1829, fila 11 și 15.

Spitale, farmacia și depozitul de spirt aparțineau armatei rusești de ocupație.

² Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Cîrmurea, dosar nr. 3198/1832 f. 20.

Ingrozitoarea epidemie de holeră care a bintuit în țările române, în vara anului 1831, de pe urma căreia au murit în orașul Tirgoviste 120 de persoane, a lăsat urme de neșters. Comitetul Carantinelor, înființat prin Regulamentul Organic, subordonat Marii Vornicii a Trebilor Dinlăuntru, a trimis cîrmuirilor de județe numeroase instrucțiuni cu măsurile ce trebuiau luate pentru preîntîmpinarea molimelor, mergînd pînă la a recomanda fiecărui locuitor ce plante medicinale avea obligația să culeagă primăvara, să le usuce și să le păstreze pentru orice nevoie. Acest comitet a mai cerut ca, în cazul deceselor cauzate de orice fel de boală, numai membrii familiei „fără comunicare” să participe la înmormîntare, iar apoi „cu toții să stea afară din case, la un loc deosebit, șapte zile”, în care timp casele urmau să fie desinfectate, prin spălare, afumare și aerisire, la fel procedîndu-se și cu lucrurile din casă „pînă la cea mai mică legătură”. Numai „după săvîrșirea acestor măsuri de curățenie, la împlinirea sorocului, să se sloboază să se întoarcă pe la casele lor”³.

Subcîrmuitorii plășilor aveau obligația să trimită rapoarte la cîrmuiri, despre starea sănătății locuitorilor, iar acestea la Comitetul Carantinelor de două ori pe săptămînă, despre starea sănătății locuitorilor

Ciți au fost bolnavi	Ciți au murit	Ciți s-au însănătoșit	Ciți se află bolnavi
3	—	—	9 vopseaua albastră, însă — 2 se află bolnav de lingoare 6 se află bolnav de urdinare — 1 se află bolnav de friguri 11 vopseaua roșie, însă — 1 s-au însănătoșit — 4 se află bolnavi de friguri de brîncă — unul s-au însănă- toșit de lingoare — cinci s-au însănă- toșit de răceală — 1 se află bolnav de urdinare — se află bolnav 20
2	—	2	

³ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Cîrmuirea, dos. nr. 3175/1832, f. 172.

din locurile respective⁴. Din acel timp datează primul „Raport către cinstita Ocîrmuire pentru bolnavi de la iulie 15 și pînă „sfîrșitul leat 1832, însă“⁵.

Comitetul Carantinelor era alcătuit dintr-un președinte (care nu era Marele Vornic, fiind totodată președinte și al Sfaturilor ad-tive ordinar și extraordinar), și trei membri: vel spătarul Nicolae Mavru „obștescu inspector“, serdarul Topliceanu, subinspector, și „doctorul orînduit“⁶.

În anii 1827—1830 s-au înființat în Țara Românească mai multe spitale, în care au fost îngrijiți militarii aparținînd oștirilor rusești, care au luptat împotriva turcilor la sudul Dunării. Comisia Comisariatului de pel îngă Marea Vornicie a cerut în două rînduri, la 17 iulie și 1 septembrie 1831, să se vîndă toate obiectele de lemn ale acestor spitale, iar banii să fie trimiși la București.

Cîrmuirea județului Dimbovița a întîrziat efectuarea strîngerii și vînzării obiectelor din cauza epidemiei de holeră, izbucnită în vara anului 1831. De abia la 10 septembrie, acelaș an, s-a expediat următoarea „Foaie de vasele de lemn și de pămînt ce s-au vîndut prin mezat din Spitalul Mitropolii acestui oraș de fostul isprăvnicat“.

Lei par

3	—	11 felinare
60	—	1000 vase de pămînt
4	20	10 găvane
12	20	3 mese mari
201	10	300 mese mici
70	11	11 bucăți băi ciubere și o putină
82	—	350 paturi
51	30	un dulap de spițerie
2	15	5 perechi terezii de lemn

493 26 adică patru sute nouăzeci și trei, parale douăzeci și șase,

care să trimiseră la cinst. Comisie prin monede ce să arat, însă .

lei par

472	20	în cinsprezece galbeni
21	—	în două ruble
	6	(parale) mărunte
493	26 ⁷	

⁴ Ibidemn, f. 150.

⁵ Ibidem, f. 305.

⁶ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Cîrmuirea, dos. nr. 3175/1832, f. 169.

⁷ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Cîrmuirea, dos. nr. 2189/1831, f. 12, 14.

Terminându-se războiul ruso-turc, spitalele militare fuseseră desființate.

Pină la înființarea unui spital permanent va trece însă mai bine un deceniu. O farmacie este pomenită în anul 1835, farmacia lui Ignatz Gottwald, starostea de sudii.⁸ E de mirare că s-a putut înființa în Tîrgoviște o farmacie, deoarece în acel timp la băcănii se vindeau tot felul de ierburi de leac ca : revent, singe de nouă frați, rînzișoară, turta lupului, precum și multe leacuri ca : gogoși de pește, balsamuri, licori, mercur, plumb și diferite prafuri, multe dintre ele fiind toxice (Numele de „spîțerie“ e luat după franțuzescu „épicerie“, băcănia din limba românească).

Trista experiență din trecut a învățat poporul român că cel mai elementar mijloc de a preveni și combate bolile era păzirea cu strâșnicie a curățeniei.

Sfatul orașului Tîrgoviște — denumit ca în orașele din Transilvania „maghistrat“, a și luat în anul 1832, măsură „ca toate fabricile să fie scoase afară din oraș, sub cuvîntul asigurării sănătății obștești“. Fabricile menționate în poruncă nu erau altceva decît 9 velnițe de făcut rachiu, 6 cojocării, 4 boiangerii și o zalhana de tăiat vite pentru pastramă și seu⁹. Orașul Tîrgoviște își mai păstra, ca de altfel și celelalte orașe din țară, haina medievală, în ajunul avîntului capitalist din răsăritul Europei. Cererile masive de cereale și vite din partea Austriei și a altor țări europene, au determinat o extindere a culturilor cerealiere, ca și a creșterii animalelor. În orașul Tîrgoviște, în afara zahanalei Băncioarei, de la podul lui Bănică Pavel, se mai aflau încă cinci zalhanale. „Sureccii“, negustorii de seuri, au colectat din județul Dîmbovița zeci de mii de ocale de seuri destinate exportului, ca și consumului intern¹⁰. În acelaș timp, prin punctele vamale ale județului se exportau în Austria mari cantități de cereale. Acest comerț înviorat, după recenta desființare a monopolului economic turcesc, a dat viață dezvoltării economice a țărilor românești. Orașul Tîrgoviște, căzut în amorțire de aproape două secole, a beneficiat și el de această conjunctură favorabilă.

Contactele sporite cu străinătatea a schimbat mentalitatea oamenilor, creindu-le preocupări și acțiuni noi pentru apărarea sănătății publice și înfrumusețarea orașelor.

Comitetul Carantinelor a organizat și stimulat ani îndelungați lupta pentru apărarea sănătății. Prin circulara nr. 1408 din 20 octombrie 1833 se cerea ca organele de conducere județene și orășenești „...să îndatoreze pe fiecare locuitor a-și scoate gunoaiile de prin curți, ducîndu-le la locuri depărtate și deosebite mortăciunile să le îngroape

⁸ Idem.

⁹ Arhivele Statului jud. Dîmbovița fondul Primăria oraș. Tîrgoviște dos. nr. 2/1832, f. 9 și fondul Cîrmuirea, dos. nr. 2793/1833, f. 104.

¹⁰ Ibidem, f. 94.

adînc spre paza obșteștei sănătăți..."¹¹. Atît Cîrmuirea județului, cît și maghistratul orașenesc au căutat să aducă cît mai grabnic la cunoștința populației circulara respectivă, cu mijloacele de atunci, prin „publicație și barabancic”¹². Nici pe departe nu putea fi vorba despre un serviciu al salubrității, foarte costisitor, într-o vreme, cînd bugetul comunal nu dispunea de fonduri pentru întreținerea curățeniei în oraș. Nici ordonanțele comunale, care cuprindeau îndemnuri mai mult platonice la curățenie, nu erau respectate, astfel că orașul Țirgoviște a avut din punct de vedere al curățeniei un aspect respingător vreme îndelungată. Terenurile virane, curțile din spatele caselor și străzile erau folosite pentru depozitarea gunoaielor menajere și pentru aruncarea stîrvurilor de animale moarte. Nu puține au fost în acel timp protestele unora din locuitori, împotriva unor asemenea proaste obiceiuri. Astfel, mai mulți locuitori din mahalaua Țirgului „ce sînt șezători în dosul prăvăliilor despre soare spune...” au înaintat o jalbă la maghistratul orașului prin care arătau că „...unii din prăvăliași leapădă gunoi în dosul prăvăliilor, pe locul cel slobod, care gunoi încingîndu-se, poate să aducă putoare și să pricinuiască și boale vecinilor...” și cereau să-i silească să respecte curățenia¹³.

Într-una din publicații, intitulată „Către orașeni”, din 10 aprilie 1833 maghistratul orașului anunța pe locuitori „...că pe vremea verii să nu se afle în oraș zioa nici o vită mare sau mică, căci care nu se vor supune a-și da vitele la păzitor și se vor găsi în oraș, hotărît să știe că li se vor omori, că aceasta este folosul orașului și curățeniei”.

Cînd, în anul 1836, Grigore Tabacu, starostea de meseriași, a vrut să-și facă o zalhana, 21 de locuitori din mahalaua Tabacilor au cerut maghistratului orașenesc nu numai să nu-i îngăduie a-și deschide zalhana, dar și „tăbăcăriile să fie mutate mai razna, cam în malul mîtcii Ialomîiții, iar nu în mijlocul orașului”.

Un staroste de meseriași, o autoritate în acele vremuri, și-a putut îngădui să nu țină seama de protestele vecinilor săi. El și-a clădit zalhanaua în curtea casei sale din Ulița Mare. Din această cauză, s-au ivit proteste mai energice din partea altor 12 și apoi 32 locuitori, ceea ce l-a silit să-și ia angajamentul de a păzi curățenia prin săparea de gropi în curte, pentru scurgerea singelui și aruncarea resturilor provenite din tăierea vitelor, pentru a nu infecta aerul¹⁵. De aici, însă se observă că maghistratul orașului nu a adus la îndeplinire porunca Comitetului Carantinelor din anul 1831, de a scoate în afară întreprinderile insalubre.

¹¹ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Cîrmuirea..., dos. nr. 2811/1833, f. 25.

¹² Idem, Primăria orașului Țirgoviște, dosar nr. 16/1833, f. 4, 5.

¹³ Ibidem, f. 3.

¹⁴ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Țirgoviște dosar Nr. 16/1833, f. 1.

¹⁵ Idem, dosar nr. 21/1836, f. 4—11.

„*Doctorul ocrugului*“, medicul de județ, priveghea la dezvoltarea sanitară a județului și a orașelor pe care le avea în supraveghere. Se numea Iohan Sobel și era originar din Austria. Comitetul Carantinelor a căutat să stabilească anumite criterii pentru practicarea medicinei, domeniu vast în care puteau să se infiltreze tot felul de șarlatani. O primă măsură a fost aceea de a stabili cine putea practica „*meșteșugul gerahlicului, adică a lua sînge, a scoate gloanțe, a îndrepta mîini și picere frînte*“¹⁶.

În lipsa unor școli de specialitate pentru pregătirea cadrelor medicale medii și superioare, singurul criteriu pentru instruirea personalului medical inferior a fost practica. Doctorul Ocrugului, pentru a aduce la îndeplinire porunca Comitetului Carantinelor, a pretins din partea bărbierilor, care aveau cît de cît atingere cu mica chirurgie în practica meseriei lor, dovezi semnalate de către cetățeni care le-au fost clienți, precum că se pricep la meșteșugul lor. Dovezile eliberate de către un medic se asemănau unui certificat de studii. Doctorul Marsille a dat un astfel de atestat, în care scria : „*Încredințez prin iscălitura mea că în vremea în care am fost în Tîrgoviște, am cunoscut pe Costache Bărbierul, vrednic de a lua sînge și a pune lipitori*“. Un al doilea „*chirurg*“ autorizat pe baza multor dovezi de vrednicie, căci cu cît erau mai numeroase cu atît era mai sigur că vor fi luate în seamă, și care a devenit și cadru sanitar comunal, a fost bărbierul Ioniță Șerbănescu¹⁷.

Bărbierii „*chirurgi*“, mai cu seamă Ioniță Șerbănescu, speculau suferințele locuitorilor și, cum este de așteptat, mai mult dăunau decît foloseau. Într-o plingere adresată judecătoriei locale, unul dintre pacienți scria : „*...mai susnumitul Ioniță Bărbierul, găsindu-mă aici în tîrg, văzîndu-mă cu mîna legată și umflată, de loc m-au luat la prăvălia d-sale și s-au pus de mi-au tăiat dosul mîinii cu briciul bucăți, tăindu-mi vinele toate în două zile și doftorii nu mi-au dat de loc, de cît mîna mi s-au schilodit cu tot și s-au zgîrcit și am rămas cu tot slut de mîna de sînt șase luni...*“, cerînd despăgubiri. Același bărbier a pretins unui locuitor din satul Colanu o sumă mare de bani pentru acel timp, 130 lei sau aproape 6 galbeni, pentru îngrijirea soției sale, lovită la cap.¹⁸

Medicii curanți, existenți în orașul Tîrgoviște în prima jumătate a secolului al XIX-lea, au fost străini de țară ; numele lor nemțești, franțuzești sau italienești erau tot atît de valoroase ca și presupusele diplome despre existența și veriditatea cărora nu se interesa nimeni. Pentru o populație aproape în întregime analfabetă, tradiția și expe-

¹⁶ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște ; dos. nr. 13/1832, f. 2.

¹⁷ Ibidem, f. 5.

¹⁸ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Judecătoria orașului Tîrgoviște, dosar nr. 8056/1835 și dosar nr. 9359/1834, f. 111.

riența constituiau unica școală de însușire a unor practici medicale, care țineau mai mult de domeniul regilios, maslul, aghiasma, împărtășania și descîntecul ocupînd primul loc.

În afara doctorilor Sobel și Marsille se mai aflau, în al patrulea deceniu a secolului trecut, doctorul Teodosie, amintit în primul proiect de pavare a străzilor și „*Doctorul particular Franz de Ștefano*“. Acestuia maghistratul orașului după o poruncă a Comitetului Carantinelor, i-a cerut să-și prezinte actele de studii medicale. Cum nici după termenul de un an acordat, Franz de Ștefano n-a putut să-și facă, prin acte, dovada calității de medic, a trebuit să părăsească orașul.

Prima mare acțiune sanitară de combatere a uneia dintre cele mai nocive maladii, atît în rîndul oamenilor maturi ca și a copiilor, a fost vaccinarea antivariolică. Comitetul Carantinelor a trimis cîrmuirilor județene, la sfîrșitul anului 1832, instrucțiuni detaliate „*atingătoare de altoirea copiilor de vîrsat*“. Campania urma să înceapă la 1 martie 1833. Instrucțiunile arătau că sătenii trebuiau îndemnați cu vorbe „*blinde și dulci*“, fără să li se facă nici o silnicie să-și aducă copiii la vaccinare¹⁹. Erau altoiți copiii de la 4 săptămîni la 8 ani. În orașul Tîrgoviște au fost vaccinați în primăvara anului 1833 doar 21 copii, din cauza lipsei de încredere a părinților în eficacitatea vaccinului. În județul Dîmbovița, treburile au mers cu mult mai bine, căci începînd de la 1 aprilie 1833 au fost vaccinați 1953 copii. Vaccinarea copiilor împotriva vîrsatului era făcută sub supravegherea doctorului de județ.²⁰

Ca să se poată face față lipsei de medicamente și spre a se înlătura folosirea dăunătoare a acelor aflate în comerț, Comitetul Carantinelor a trimis circulare la județe, obligînd pe cîrmuitori să inițieze în luna mai a fiecărui an, campanii de recoltare a plantelor medicinale ca : mușețel, floare de soc, de nalbă, pir, sămînță de in și orz, necesare în combaterea răcelilor și a „*obrintelilor*“²¹.

Poliția orașului avea obligația să trimită rapoarte săptămînale despre sănătatea „*hălăduitorilor orașului*“, în care se arăta invariabil că „*se află ferii despre lipicioasele boale, afară de cele obișnuite, cum lîngarea, vîrsat, friguri și altele*“²².

Correspondența dintre maghistratul orașului, cîrmuirea județului și poliție, stă mărturie despre aspectul neîngrijit al orașului Tîrgoviște în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Într-una din adresele maghistratului către cîrmuire se scria : „*Ulițele din tot orașul se află pline de mardalicuri și prin cele mai multe locuri sînt felurimi de stirvuri ce aduc un nesuferit miros, amîndouă acestea fiind pricinui-*

¹⁹ Idem, Fondul Cîrmuirea jud. Dîmbovița, dosar nr. 3218/1832, f. 1, 75, 76 și dosar nr. 3175/1832, f. 536.

²⁰ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Cîrmuirea jud. Dîmbovița, dosar nr. 2733/1833, f. 94.

²¹ Ibidem, f. 95.

²² Ibidem, f. 104.

toare de vătămarea sănătății obștești, (...) înfățișându-i o privire destul de neplăcută, când pretutindeni se vede necurătenia”²³.

Nu era cituși de puțin ușor să se asigure curățenia unui oraș extins și cu toate străzile nepavate, cu numeroase locuri virane și cu o mare afluență de oameni de la țară în zilele de tirg. Pentru a scăpa într-o măsură oarecare de noroaie, bălți și murdării, maghistratul orașului a luat inițiativa pavării unora din străzi, însă cu contribuția locuitorilor. S-au pavat cu piatră de râu câteva străzi centrale și însuși circumscripția a intervenit pentru urgentarea lucrării, scriind: „*Pentru că în oraș pe cele mai multe ulițe precum și în piața mare s-au văzut că din cea mai puțină ploaie se formează noroaie și batacuri cu totul nesuferite și chiar vătămătoare sănătății, subiscălitul am pus îndatorire polițaiului respectiv a stăruî ca fiecare proprietar în dreptul casei sau a proprietății sale să aducă moloz și pietriș pentru stîrpirea unor asemenea batacuri, negreșit în soroc de 30 zile*”²⁴.

*

* *

Comitetul Carantinelor a numit la 9 iulie 1841, pentru prima dată în existența orașului Tîrgoviște, pe Marghioala Oloviceanu ca moașă, pentru a se preveni „...*adesele primejdii și nenorociri ce să întîmplă din neștiința femeilor ce uneltesc meșteșugul moșitului, înfățișînd drept dovadă diploma ce au primit de la institutul întocmit în capitala Bucureștilor pentru predarea învățaturii moșitului*”. Moașa urma să fie plătită cu o leafă lunară de 100 lei din casa orașenească, pentru care avea „*îndatorirea a moși fără plată toate femeile sărace*”. Totodată, se interzicea altor femei, fără pregătire, practicarea moșitului.

Maghistratul orașului, nedispunînd de suficiente mijloace bănești, a gătit cu cale să nu primească moașa, susținînd, în motivarea refuzului său, că „*moașa nu este de trebuință orașului, avîndu-și cucoanele și negustoresele moașele lor, mai niciodată nu au chemat-o, luînd leafa de geaba*”. De aici, un șir de porunci și răspunsuri, pînă ce maghistratul a admis să fie trecut în buget, cu leafa stabilită. Dar Ioniță Șerbănescu, „*hirurgu dintr-acel oraș*” a găsit cu cale că nu poate fi mai prejos decît moașa și atunci a înaintat chiar domnitorului Țării, o jalbă, cerînd să fie trecut în bugetul orașenesc, cu o leafă egală „*căci au vindecă și vindecă pe mulți pătimiși bolnavi*”. Cererea i-a fost aprobată, urmînd ca de la 1 noiembrie 1842 să primească o leafă lunară nu de 100 lei, ci de 60 lei, însă cu obligația ca „*fără nici o pregetare și fără a pretinde de la cei sârmani nici un fel de plată, să le dea îngrijirile necesare*”. Maghistratul a mai încercat odată să arunce din spinarea sa povara achitării lefurilor acestor noi salariați. Departa-

²³ Idem, Fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 10/1840, f. 10.

²⁴ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște dosar nr. 20/1843 și dosar nr. 24/1852, f. 1, 7.

mentul Trebilor din Lăuntru i-a atras însă atenția, pentru ultima oară, asupra obligativității „*tinerii atît a moașei, cît și a aceluia Ioniță Șerbănescu, pentru ajutorul ce asigurază către cei scăpătați orășani și ceilalți locuitori ai județului*“. Suma lefurilor „*va stărui el să o întîmpine din micșorarea altor cheltuieli ce figurează în al său buget, precum din condeiul milosteniei, din hrana arestanților, din meremetul sacalelor și prin cîte alt va mai putea adăoga la ale sale venituri*“.

Dintr-un „*catastih de hrana arestanților*“, pe luna noiembrie 1843, se poate vedea că pentru cei 30 închiși în temnița orașului, s-au cheltuit 261 lei. Se cumpărau zilnic pîine, legume și luminări, iar, din 7 în 7 zile, sare, săpun și rășină. De nicăeri nu rezultă că s-ar fi cumpărat carne și grăsimi, iar acum maghiistratul orășenesc era îndemnat să mai micșoreze și din cheltuiala cu hrana arestaților. Ne putem închipui cît de mizerabilă era hrana acestora, în schimbul căreia erau scoși la diferite munci, printre care și la curățitul orașului.

Deoarece, la începutul celui de al cincilea deceniu al secolului trecut, bolile venerice au cunoscut o extindere îngrijorătoare, Sfatul Administrativ Extraordinar a luat, în luna septembrie 1843, hotărîrea de a înființa spitale venerice temporare în toate capitalele de județe. Aceste spitale urmau să fie instalate în case luate cu chirie, chiria neputînd depăși 1000 lei anual. Apoi, dintr-o sumă de lei 900, aprobată odată pentru totdeauna, trebuiau să se procure 15 paturi cu așternuturile lor. Cheltuiala cu hrana zilnică a bolnavilor, calculată la 1 leu pe zi, priveau pe pacienți. Poliției îi revenea sarcina ca să adune toate „*femeile celemice*“ din oraș pentru examenul medical, cele bolnave și sărace fiind cu forța trimise la spital, iar celelalte avînd obligația să se trateze la domiciliu. După vindecarea, constatată de medici, dacă se vor mai îmbolnăvi, vor putea fi trimise în „*surghiun*“.

La sate, doctorul județului, sprijinit de proprietarii de moșii, examina pe toate femeile bănuite a fi bolnave, trimetînd la spitalul județean pe cele îmbolnăvite și sărace. Pentru cele sărace, satele aveau obligația să le susțină întreținerea din „*cutiile lor*“, plătiînd pentru fiecare 20—30 parale pe zi.

Pentru prevenirea răspîndirii bolilor venerice, s-a interzis cîrmușarilor de a mai ține astfel de femei. Întru susținerea cheltuielilor spitalicești, s-a inițiat o subscripție publică generală, sub controlul cîrmușarilor de județe²⁵. La subscripția publică din județul Dimbovița, „*nu s-a putut dobîndi nimic (...) și nici nu se poate nădăjdui*“, căci nici măcar cîrmușarul n-a binevoit să subscrie²⁶.

De aici a rezultat o întîrziere de cîțiva ani în înființarea spitalului de boli venerice din orașul Tirgoviște. De abia la 6 mai 1846, adunarea obștei a întocmit lista cheltuielilor, prevăzîndu-se lei 14.674, din care

²⁵ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Tirgoviște, dos. nr. 20/1843, f. 2, 3.

²⁶ Idem, dos., nr. 70/1846, f. 9.

5475 lei pentru hrana zilnică a 15 bolnavi. Tîrgurile Găești și Potlogi, făcînd parte din județ, au fost obligate să sprijine spitalul cu cîte lei 1000 pe an²⁷. Fiindcă s-a întîrziat mult cu înființarea spitalului cîrmuirea a primit o admonestare serioasă și obligația de a-l înființa în termen de 10 zile²⁸.

Înființat în luna iulie 1846, spitalul veneric sau „Casa de leac” din Tîrgoviște, pentru 15 bolnavi, a fost deschis numai pe vreme călduroasă, căci, conform vederilor de atunci, iarna era dăunătoare pentru bolnavi. Se ținea o evidență strictă a bolnavilor, prin liste întocmite lunar de cei intrați și ieșiți, sub supravegherea poliției. Biletele de ieșire trebuiau să aibă semnătura medicului județean.

S-au închiriat etajul, beciul și grajdul din casa lui Hristache Tungescu, alături de casa pitarului Mihalache Brătescu, cu o chirie de 450 lei lunar²⁹. S-au cumpărat scinduri pentru 9 paturi, pînă pentru saltele și perne, o căldare de aramă de 4 ocale, 6 oale mari, 18 linguri de lemn, 15 străchini, 4 donițe, 4 sfeșnice de tinichea, 4 tinichele de băut apă, un grătar de fier, o putină de apă, 2 măhuri și un lighean cu ibric de pămînt³⁰. Abia la 16 septembrie 1846, cu puțin înainte de închidere, s-au mai cumpărat 16 castroane pentru scuipători. Contrar prevederilor de a se angaja în serviciul spitalului cinci oameni, printre care și un bucătar, s-au angajat numai doi, soț și soție, cu lefuri de 30 lei pe lună, pe care o primeau numai pe timpul serviciului. Bărbatul îndeplinea toate slujbele dinăuntru și din afară, iar femeia gătea după instrucțiunile medicului, spăla rufe și îngrijea de curățenia odăilor³¹.

Înființarea unor spitale venerice, impusă de răspîndirea îngrijorătoare a unor atare boli, nu s-a datorat atît unor considerente de ordin umanitar, cît mai mult unora de natură egoistă, în legătură cu necesitatea de a apăra clasele avute de primejdia îmbolnăvirii. Într-adevăr, aceste spitale au fost înființate numai pentru slugi, robi și pentru populația săracă de la orașe și sate, internarea pentru aceștia avînd un caracter obligatoriu. Din listele bolnavilor aflați în spitalul veneric din Tîrgoviște lipsesc nume de omeni aparținînd claselor avute. Boierii și negustorii nu erau supuși controlului sanitar veneric. Deci pretenția „de a stîrpi odată din principat boalele venerice ce bîntuie o însemnată parte a locuitorilor” rămînea o vorbă goală, atîta vreme cît ele se cuibăreau necercetate în straturile de sus ale societății, de unde puteau infesta întreaga populație.

Medic al județului Dimbovița în anul 1846 a fost Vahmann, succesorul doctorului Sobel, pensionat. Din listele de cheltuieli de pe anul

²⁷ Ibidem, f. 11, 14.

²⁸ Ibidem, f. 14.

²⁹ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 70/1846, f. 22.

³⁰ Ibidem, f. 37.

³¹ Ibidem, f. 39.

1846 rezultă că au fost internați în spital 16 bolnavi, dintre care 5 slugi, și 3 robi, iar la închidere, la 1 octombrie, mai rămăseseră 7 bolnavi, ale căror boli, fiind considerate cronice, medicul a avizat pentru trimiterea lor acasă. Aceleași liste ne indică și locurile de proveniență ale bolnavilor internați, 5 fiind din Tîrgoviște, restul din satele Cobia, Bolovani, Mătăsaru, Pirlita, Pietroșița, Izvoarele, Bărbuleț, Vîrfuri și Bezdead³². Tot din listele de cheltuieli, se pot cunoaște prețurile unora dintre produsele timpului. Astfel, ocaua de „săpun prost” costa 2 lei și 10 parale, ocaua de luminări 2,20 lei, iar un zimbil pentru transportul medicamentelor 2 lei și 10 parale³⁴. Medicamentele se procurau de la farmacia lui Samuel Graeff, urmașul lui Gottwald, și ultima chitanță din anul 1846 a fost în sumă de lei 410 și 10 parale. Cîrmuirea trimitea spre aprobarea Departamentului Trebilor din Lăuntru pînă și rețetele de doctorii³⁵.

În anul 1848, spitalul veneric, adăpostit tot în casa lui Tungescu și-a desfășurat activitatea între 27 mai și 30 septembrie. Zestrea spitalicească completată între timp, cuprindea acum 15 saltele cu pernele lor, 17 paturi, 4 mese, 1 căldare, 1 pereche pirostriei, 7 oale mari, 15 străchini de scuipat, 4 sfeșnice, 4 tinichele de băut, 14 linguri de lemn, 4 donițe, 1 hîrdău, 1 puțină, 1 albă, 1 lighean cu ibric și (...) 5 lemne mari. Cheltuielile de întreținere variau între 132 lei și 198 lei lunar, inclusiv leafa celor doi îngrijitori, fiind în funcție de numărul bolnavilor³⁶.

Orașul și-a păstrat, și după trecerea a 15 ani, același aspect neîngrijit din cauza răului obicei al locuitorilor de a-și arunca gunoaiele pe străzi și în locuri virane. Din nou maglustratul orașului a cerut cîrmuirii județului...*“ a porunci poliției să se publicuiască prin batere de dărăban, că nimeni pe viitorime să nu îndrăznească a mai arunca murdălicuri pe ulițe populate, căci dacă se va dovedi cineva că au urmat împotrivă, să știe că oricine va fi, fără considerație, se va supune la Straf în folosul casii maghistratului ”*³⁷.

Primul tablou, cuprinzînd numărul nașterilor, al bolilor și al deceselor, este cel întocmit de poliție în luna decembrie 1846 pentru 7 luni din an. Astfel, de la 1 ianuarie 1846 și pînă la 31 iulie 1846, au fost 76 nașteri și 58 decese, dînd un excedent de 18 născuți. În același timp, s-au înregistrat 364 bolnavi, luna februarie fiind cu numărul cel mai

³² Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 70/1846, f. 45, 104.

³³ Ibidem, f. 102.

³⁴ Ibidem, f. 96.

³⁵ Ibidem, f. 115, 133.

³⁶ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște dos. nr. 5/1848, f. 2, 15, 18, 45.

³⁷ Idem, dos. nr. 66/1847, f. 1.

mare : 96 bolnavi. Aceeași listă cuprinde denumirile bolilor frecvente : lingoare, vărsat, brîncă, dropică, dambla, răceală, gîlci, junghi, tuse³⁸.

Puținele cadre sanitare din țară, avînd la conducere Comitetul Sănătății, care a luat locul Comitetului Carantinelor, au trebuit să facă față în anul 1848 teribilului flagel al holerei. Încă înainte de a se fi răspîndit molima în cuprinsul țării, s-au luat, la 30 aprilie 1848, unele măsuri de profilaxie printre care : curățirea străzilor și a curților de orice fel de murdării, spoirea și aerisirea tuturor locuințelor, interzicerea vînzării cărnurilor sărute, a zarzavaturilor și a fructelor stătute ; interzicerea adunărilor în localuri și parcuri, închiderea cîrciumilor, vînzările făcîndu-se prin fereastră, închiderea localurilor de prostituție ; înființarea din vreme a unor spitale pentru holerici ; angajarea personalului spitalicesc și a ciocilor, pregătirea unor care învelite, trase de boi, pentru transportul morților spre locul de îngropare³⁹.

Epidemia de holeră din anul 1848 s-a răspîndit cu iuțeală, astfel că, după puțin timp de la ivirea ei în porturile Galați și Brăila, a fost semnalată și la Tirgoviște, în luna mai. La 1 iunie, maghistratului orașului i s-a poruncit să înființeze de urgență spitalul de holerici⁴⁰.

Acesta a închiriat o „casă de spital“, pentru înzestrarea căreia s-au cheltuit lei 152 și 32 parale. S-au cumpărat scînduri pentru 5 paturi, paie pentru saltele și perne, pînză și sfoară, cuie, var și pămînt pentru lipit pereții și podeaua. Au fost angajați doi îngrijitori cu cîte 15 lei pe lună, 2 ciocli cu cîte 40 lei pe lună și un șef al lor cu 50 lei pe lună. *Hirurgul* Ioniță Șerbănescu a găsit prilejul, pentru că a îngrijit pe holerici, să ceară un spor la leafă, de 30 lei lunar.

S-au luat noi măsuri pentru combaterea epidemiei, printre care : înființarea unor comisii județene, formate dintr-un număr de deputați și doctorii județelor și prezidate de cîrmuitori, răspunzătoare în fața Comitetului Sănătății ; punerea în carantină a orașelor și satelor moolipsite ; transportarea fără nici o întîrziere a bolnavilor și morților la locurile respective⁴¹.

Cum epidemia de holeră se intensifica zi de zi, polițaiul orașului a solicitat maghistratului, la 28 iunie, să-i puie la dispoziție o trăsură pentru a merge la bolnavi⁴². De abia la sfîrșitul lunii august epidemia a scăzut din intensitate, iar la 21 septembrie 1848, mobilele spitalului de holerici, desființat, au fost scoase la mezat⁴³. Epidemia de holeră a costat orașul lei 542 și 6 parale, inclusiv prețul mobilelor⁴⁴.

³⁸ Idem, dos. nr. 31/1847, f. 2—9.

³⁹ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Tirgoviște dos. nr. 11/1848, f. 2.

⁴⁰ Ibidem, f. 17

⁴¹ Ibidem, f. 3.

⁴² Ibidem, f. 25.

⁴³ Idem, dos., nr. 11/1848, f. 47.

⁴⁴ Ibidem, f. 50, 59.

„Lista de boala holerei în orașul Tîrgoviște de la început și pînă la sfîrșit“ ne înfățișează pe cartiere mersul acestei epidemii. Din listă se poate observa cum cartierele orașului din vopseaua de roșu și cea de galben, locuite de populația săracă, au fost cele mai lovite de flagel, avînd un număr de 465 îmbolnăviți din totalul de 775 bolnavi și 211 morți din totalul de 260 decese.

Față de gravitatea epidemiei, spitalul de holerici cu 5 paturi a fost cu totul insuficient, bolnavii fiind culcați pe jos, în odăi și chiar în curte ⁴⁵. În anul 1849, a fost temporar înființat și un spital ostășesc care a avut și o farmacie. Acest spital a fost în subsistența orașului, avînd ca administrator pe N. Ioanid. Numai într-o singură lună, de la 15 ianuarie la 15 februarie s-au eliberat 55 de rețete, iar unuia din soldați i s-au pus lipitori, plătinindu-se 3 lei pentru 6 lipitori.

*
* *

La spitalul veneric, reînființat în anul 1849, de abia în luna iulie, au fost îngrijiți lunar între 2 și 8 bolnavi, cu scăderea proporțională a cheltuielilor pentru oraș.

În anul 1850, s-au închiriat pentru spital, pentru o chirie de numai 230 lei, casele cu 4 camere ale bisericii Sf. Nicolae, „*alătura de casele pitarului Ion Hristodorescu*“ ⁴⁶. În anul următor, spitalul veneric cu 12 paturi a fost mutat în casa cluceresei Elena Hiotu, cu o chirie de lei 450 pe an, cele dinainte ne mai fiind locuibile, din cauza degradării. Cheltuielile cu întreținerea spitalului s-au urcat la lei 1928 și 28 parale ⁴⁷. Doctorul Popovici, care era și la județ, s-a angajat să îngrijească, fără nici o plată, de bolnavii venerici. În luna august 1851, au fost 11 internări de bolnavi.

În același an, a fost adusă la cîrmuire o ladă cu doctorii a lui Constantin Popa Hristu „*cel ce întrebuița profesia medicală, lipsa din oraș*“, poate din cauza că profesa clandestin și se temea de consecințe. După pecetluire, lada a fost dată în păstrare doctorului județului ⁴⁸.

Pentru transportarea gunoaielor în afara orașului, poliția a solicitat maghiistratului să cumpere 2 dube cu cîte 2 roate, amîndouă costînd 45 lei ⁴⁹.

Consumul de pîine și carne al orașului în anul 1855 a fost de 12.800 chile griu și 6650 vite, mari și mici. Orașul avea 1105 case cu 1—5 camere. Se plăteau chirii anuale de lei 30 lei la 1000 lei. Un han

⁴⁵ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 11/1848, f. 50, 59.

⁴⁶ Idem, dosar nr. 34/1851, f. 10, 28.

⁴⁷ Ibidem, f. 36, 42, 48.

⁴⁸ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul primăria orașului Tîrgoviște dos. nr. 23/1851, f. I, 4, 7.

⁴⁹ Idem. dos. nr. 50/1851, f. 1.

fusese însă închiriat cu 2000 lei pe an. Orașul avea 64 circiumi, 15 haturi și 106 prăvălii, 161 case arendate cu chirie. Spitalul era instalat în casa cu nr. 693, în casele lui N. Andronescu.

Feciorul lui Tudor Tabacu, cumpărând casele lui Pană Matiuca din mahalaua sirbească, a înființat în curte o tăbăcărie, fără să întrebe pe nimeni. Locuitorii mahalalei au înaintat maghistratului mai multe jalbe, prin care arătau că nu mai pot sta din cauză că „*murdălicul și putoarea le aduce vătămarea sănătății, precum și apa nu mai este de băut, că toate murdăliciurile le aruncă pe dînsa*“. Ei cereau mutarea tăbăcarului în mahalaua Tabaci, unde se află toate tăbăcăriile⁵⁰.

Comitetul Sanitar al Sănătății Publice, înființat în locul Comitetului Carantinelor, îndruma activitatea sanitară în județele și orașele Țării Românești. Șeful acestui Comitet, în anul 1855, a fost târgovișteanul Nicolae Fusea care semna cu titlul de protomedic⁵¹. S-au înființat comisii spitalicești locale pentru sprijinirea spitalelor județene. Vistieria subvenționa spitalul județean cu 5000 lei pe an, însă plătea subvenția cu mari întârzieri. Medicul județului era în anul 1855 doctorul Schramm⁵².

Printr-un jurnal anterior Sfatul Administrativ a acordat comisiilor spitalicești județene mai multă libertate în mînuirea fondurilor, acestea putînd angaja funcționari sau mări lefurile mici, fără aprobarea Comitetului Sanitar⁵³.

În anul 1855, s-au înființat în orașul Tîrgoviște două spitale militare provizorii⁵⁴. Tot în acest an, a fost adus în oraș regimentul nr. 2 de infanterie al armatei românești, soldații și ofițerii fiind incartiruiți pe la casele locuitorilor. Vara s-a trimis la m-reă Dealului o comandă de soldați, pe tot timpul cît va dura căldura. S-au dat dispoziții ca soldații bolnavi să fie tratați la spital, pe cheltuiuala organelor militare. Tot în anul 1855, a staționat în orașul Tîrgoviște și un batalion al armatei austriace de ocupație⁵⁵.

Membrii Comitetului Sanitar se întitulau medici inspectori și medici revizori. Ei inspectau cu regularitate spitalele județene, consemnînd în rapoarte lipsurile constatate. La inspecția care a avut loc pe data de 22 decembrie 1854, medicul revizor a dispus completarea zestreii spitalului conf. schemei prevăzute. Obiectele de îmbrăcăminte urmau să se ia de la carantinele desființate și din îmbrăcămintea rămasă de la pasageri. La o nouă inspecție, efectuată de medicul revizor Vartiadi, spitalul a fost găsit într-o „*neplăcută stare*“. Bolnavii nu erau prea

⁵⁰ Idem, dos. 74/1855, f. 4.

⁵¹ Idem, dos. nr. 104/1855, f. 10.

⁵² Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 104/1855, f. 40.

⁵³ Idem, dos. nr. 104/1855, f. 15.

⁵⁴ Ibidem. f. 375.

⁵⁵ Ibidem f. 204 și idem dos. nr. 108/1855, f. 422.

curat îmbrăcați și numai o singură odaie fusese spoită proaspăt. În spital se aflau și zece soldați bolnavi, dintre care doi cu rîie. S-a constatat că medicul județean inspecta regulat spitalul⁵⁶.

În anul 1854, în spital au fost îngrijiți 178 bolnavi. Din bilanț se poate vedea că veniturile însumau 13.156 lei și 18 parale iar cheltuielile au fost de lei 12.619 și 39 parale. Veniturile erau alcătuite din subvenția Comitetului Sanitar și din aplicarea cotei de 8,30‰ asupra veniturilor bugetare ale Maghistratului orașului Țirgoviște. Țirgurile Găești și Potlogi sprijineau, la rîndul lor, spitalul județean, proporțional cu veniturile lor⁵⁷. Întocmai cum maghistratul orașului era obligat să-și încheie bugetul de fiecare dată cu un excedent cît mai mare, la fel și spitalul județean trebuia să rezolve economii bugetare, sursa principală a oricărui excedent. Excedentul anului 1854 a fost de lei 536 și 19 parale, iar al anului 1855 de lei 6435 și 38 parale⁵⁸. Urmarea unor asemenea iraționale economii s-a observat la revizia din cursul anului, cînd s-au constatat lipsuri importante în îngrijirea bolnavilor.

Numărul bolnavilor tratați în spital era în creștere. Astfel, în anul 1855, au fost internați 198 bolnavi, iar în luna ianuarie 1856 — 31 bolnavi, dintre care 16 au fost femei. Cum spitalul avea numai 15 paturi, 5 pentru bărbați și 10 pentru femei, bolnavii suplimentari au fost culcați pe jos și o hotărîre în acest sens a fost luată cu obligația pentru cei ce nu aveau locuri, să-și aducă așternut de acasă⁵⁹.

Prin legea sanitară din anul 1853 spitalele venerice li s-a schimbat denumirea, mai întîi în spitale districtuale, și apoi județene. Prin aceeași lege, aceste spitale au devenit permanente. Din pricina evenimentelor politico-militare din 1853—1856, legea nu a putut fi aplicată. De-abia prin afîșul nr. 75 din 27 august 1856 al Căimăcămiei s-a trecut la aplicarea legii în toate prevederile ei⁶⁰.

Prin acelaș afîș, s-a admis primirea în spitale a bolnavilor de orice fel de boală, lucru de altfel practicat și în anii precedenți, fără o aprobare prealabilă. De acum în spitalele județene, pe lîngă bolnavii venerici, se vor întîlni bolnavi de tifos, de disenterie, de dropică, de leșinuri, de „*periplimonie*“, de reumatism, de dureri de oase, de „*boală hronică*“, Spitalul districtual era administrat de „felcerul“ Vasilache Hagi Asador⁶¹.

Prin aplicarea noii legi sanitare, spitalele districtuale au fost mai bine organizate, avînd și o cancelarie, căreia i s-au trimis de către Comitetul Sanitar Superior patru condicii : pentru contabilitate, pentru

⁵⁶ Ibidem, f. 275.

⁵⁷ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria oraș Țirgoviște, dos. nr. 104/1855, f. 96.

⁵⁸ Idem, dos. nr. 105/1856, f. 86, 87.

⁵⁹ Ibidem, f. 39.

⁶⁰ Ibidem, f. 283, 259.

⁶¹ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Țirgoviște, dos. nr. 105/1856, f. 35, 102, 160, 205.

intrarea și ieșirea hirtiiilor, pentru inventar și pentru intrarea și ieșirea bolnavilor. Comisia spitalicească de sprijinire a spitalului număra patru membri, unul din ei fiind prezidentul maghistratului, iar altul doctorul județului ⁶².

Comitetul Sanitar Superior a interzis medicilor județeni să prescrie bolnavilor spitalizați „medicamente de lux și scumpe, fără vreo trebuință adevărată”, ca să nu se mărească cheltuielile. O altă măsură, pentru degrevarea bugetului spitalelor de prea mari cheltuieli, a fost aceea ca slujbașii să-și primească lefurile, începînd cu 1 ianuarie 1857, prin medicul județean, din fondurile puse lui la dispoziție de Casa spitalicească din București. Prin aceeași lege sanitară din 1853, s-a instituit, de la 1 octombrie 1856, reținerea de 20% pentru pensii, la slujbașii mărunți ai spitalului ⁶³. Înregistrîndu-se o scumpire a traiului, cauzată de ocupația străină lefurile servitorilor de la spitale s-au majorat cu 30 lei, ajungînd la 80 lei lunar ⁶⁴.

Cum exista un singur medic, atît pentru oraș cît și pentru județ, supraaglomerat, s-a cerut aprobarea unui al doilea medic cu leafă. Departamentul Trebilor din Lăuntru, respingînd cererea a arătat totodată că nu se opune la angajarea lui, însă, plata să se facă prin contribuție cetățenească.

Conducerea orășenească, denumită *maghistrat* din 1831 și-a schimbat denumirea din anul 1858 devenind *municipalitate*. S-au înregistrat progrese simțitoare în privința iluminatului. La spital ardeau luminări toată noaptea și odaia subchirurgului, unde mai ardea o luminare. cunoaște mărimea spitalului : două odăi ale bolnavilor luminate noaptea prin luminări, cîte una de fiecare odaie, sala avea un felinar aprins toată noaptea și odaia subchirurgului, unde mai ardea o luminare. Într-o lună se consumau la spital 7 1/2 oca luminări, ocaua avînd 16 luminări. Zestrea spitalului e mai bogată ca în anul 1846, anul înființării. Acum ea e alcătuită din : 20 paturi, 45 perechi izmene, 33 cămăși bărbătești, 12 femeiești, 15 pături și plăpumi, 30 scufe, 15 prosoape, 15 fețe saltele, 15 fețe pernă, 15 dosuri de pernă confecționate din nou, 15 perechi papuci, 30 perechi ciorapi, 60 cearșafuri, 1 „clistir de șezut”, 1 lighean de alamă, 1 pahar de cleștar „sadea” de apă, 1 cazan mare de fiert, 4 sfeșnice de tinichea, 2 căldări, 1 grătar de fier, 2 ălbii pentru spălat rufe, 5 căni de băut apă, 1 baie în stare proastă, 5 tacîmuri de masă proaste, 15 străchini mari pentru bucate, 5 talere de pămînt, 4 ibrice de tinichea, 3 lighene de tinichea, 1 satîr de tăiat carne și 1 cuțit ⁶⁵.

⁶² Ibidem, f. 1.

⁶³ Ibidem, f. 331.

⁶⁴ Ibidem, f. 439, 461.

⁶⁵ Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște dos. nr. 1/1860, f. 168 și 180.

Diligențele poștale au stat la dispoziția populației, ca mijloace de transport pînă la înființarea căilor ferate. Principalul drum pentru transportul mărfurilor și al călătorilor spre București și Dunăre, trecea prin târgul Găești. Din Tîrgoviște diligența poștală pleca de două ori pe săptămînă, marțea și vinerea, la orele 12 noaptea, cu sosirea în Găești la 6 dimineața. Din Găești diligența pleca miercurea și duminica la 3 dimineața, cu sosirea în Tîrgoviște la orele 9.

De abia numit ca medic al orașului în anul 1861, Ignat Freidental, s-a mutat la Cîmpulung Muscel, în locul lui venind „Maestru în chirurgie“ Const. Daraghi. Din anul 1862, medic al districtului Dîmbovița a fost dr. Tziegler. La 28 iunie 1861 Consiliul medical de pe lângă Comitetul Sanitar a dispus înființarea de registre la toate farmaciile, în care farmaciștii erau obligați să treacă rețetele medicilor, ca un mijloc de control în privința tratării corecte a bolilor. Numărul din registru al rețetei se scria pe ambalajul medicamentelor eliberate. Președinte al Consiliului Medical a fost dr. Al. Davilla, alături de care semneau ca membri: dr. G. Atanasovici, dr. Capșa, dr. Polizu, dr. Protici și dr. Scarlat Zürner. Aceștia au fost medici cu cel mai mare renume, care au contribuit la progresele medicinei în țara noastră⁶⁶. Consiliul Medical a dat dispoziția „ca în jurul patului unui bolnav muribund, să se așeze un paravan pentru a-l feri de indiscreta curiozitate a asistenților și totodată a pune o barieră între ei și trista agonie a muribundului“⁶⁷.

S-a reluat și vaccinarea antivariolică a copiilor, iar populației i s-a pus la îndemînă „Cărticica altoitului“ a dr. Polizu, din care au fost trimise 30 de exemplare orașului Tîrgoviște⁶⁸. Din anul 1859 datează primul certificat medical, cu următorul cuprins: „*Testimoniu: În urma adresei d-lui primar al comunei Tîrgoviște nr. 583 prin care cere a i se libera un certificat pe timpul cît a fost bolnav, se atestă printr-aceasta că domnia sa d-l George Ludescu pătîmind de boala Stranguria, fu tratat de subsemnatul în timpul de la șapte pînă la paisprezece martie curent. Drept care s-a dat acesta*“.

„*Medic primar al districtului Dîmbovița Dr. Rosdol*“.

Nr. 141 martie în 22 zile“⁶⁹.

Pentru cel care vizita pentru prima dată orașul Tîrgoviște, era izbit nu numai de străzile înguste și de neorînduiala în care se aflau casele, cele mai multe nerespectînd alinierea, dar și de totala lui lipsă de curățenie. Raportul revizorului general statistic, Marin Serghiescu, participant la revoluția din 1848, întocmit în luna noiembrie 1859, este edificator: „*M-am preumblat cu revizia a mai multor orașe din principat*

⁶⁶ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 94/1861 f. 5.

⁶⁷ Idem, dos. nr. 46/1862, f. 12.

⁶⁸ Idem, dos., nr. 82/1859, f. 4.

⁶⁹ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fond Primăria oraș Tîrgoviște, dos. nr. 74/1859, f. 1.

și la nici un loc (...) nu am avut nenorocirea a vedea maghistratele în paralizie, ca la nefericitul oraș al d-voastră și totul devine că unii din domnii membrii se ocupă numai de reciprocele interesuri, neglijând pe cele orașenești la care s-au chemat prin încrederea obștească. Tristă împrejurare, domnilor, când cineva nu este în stare sau nu voește a corespunde cu încrederea ce li s-a dat și de câte ori am avut necesitate de lucrările d-voastră, nu am găsit pe nimeni, decît lacătul pus la localul municipalității și curtea plină de rîmători (...) Unii din d-voastră s-au opozat și la curățirea orașului chiar de spurcatele turme de porci, de care mă împiedic la tot pasul ce fac ulițele acestui nefericit oraș”⁷⁰.

Între timp Ministerul din Lăuntru, fostul Departament al Trebilor din Lăuntru, primea nenumărate rapoarte, sesizări ale Comitetului Sanitar și reclamații din partea locuitorilor, despre neajunsurile întîmpinate cu lipsa de curățenie din orașe. De aceea, Ministerul a stabilit prin circulara nr. 3158 din 22 august 1861, pînă la elaborarea unei noi legi comunale, decurgînd din art. 46 al Convenției de la Paris, prin care a fost înlocuit Regulamentul Organic, îndatoririle consiliilor municipale, între acestea mai cu deosebire :

„I. Privegherea ce datorau o aveau asupra articolelor din iniția trebuință a hranei locuitorilor.

II. Buna îngrijire a bolnavilor în spitalul orașului.

III. Întreținerea și curățenia orașului.

IV. A veni în ajutorul administrației spre moralizarea societății“.

În circulară se insista ca „bolnavii să aibe o hrană convenabilă și bună îngrijire, căci negreșit cunoașteți ca buna îngrijire și ținerea în curățenie a localului, așternutului și hainelor contribuie într-un grad foarte însemnatu la însănătoșirea bolnavului“.

Circulara mai atrăgea atenția asupra „necurăteniei în care se află unele orașe, care, nu numai face un efect din cele mai neplăcute, dar încă prin grămădirea bălegarelor, necurătențiilor, mortăciunilor și batacurilor conrupe aerul, încît, dupe toate rapoartele medicilor acestea sînt motivele ce produc, mai cu deosebire în timpul verei, epidemiile ce bîntuie sănătatea locuitorilor“⁷¹.

⁷⁰ Idem, dos. nr. 93/1859, f. 1.

⁷¹ Arhivele Statului jud. Dîmbovița, fondul Primăria orașului Tîrgoviște, dos. nr. 6/1861, f. 10.

Comisia spitalului districtului Dimbovița*)

B I L A N Ţ

Pentru suma de bani ce s-a primit de această comisie şi cei care s-a cheltuit printr-insu în trebuinţa ţinerii spitalului pe un an 1855, precum la vale se arată

Venituri	Lei	par	Cheltuieli	lei	par
<p>I. Cei ce sã aratã cã au rãmas capital la sfârşitul lui decembrie an 1854 din socotelile celui an, înaintate onor. Comitetului cu raportul nr. 39 din 20 martie anul 1855 şi trecuţi aceşti bani la nr. 1 din condica de venituri.</p> <p>II. Primiţi de la onor. Administraţia locală după ordinele onor. Comitet nr. 423 şi 530 anului 855 şi trecuţi aceşti bani cu deslăşirea cerută la nr. 2 şi 3 din condica de venituri.</p> <p>III. Primiţi din casa maghiestrului oraşului Tîrgovişte, datorita sa pentru ajutorul spitalului pe anul următor 855, cîte lei 8 şi 30 par. la sutã din suma de lei patruzecişinouã de mii patru sute optzeci şi patru, parale douãzecişuna, venitul acelei case după socotelile înaintate onor Departamentului din Năuntru cu raportul nr. 170 din 15 februarie anul 856, trecuţi la nr. 4 din condica de venituri.</p>	536	19	<p>1. Lefile slujbaşilor spitalului, adicã a fclcerului, a rîndaşului, a unei femei şi a preotului după dezlegăturile onor. Comitetul nr. 713, 1453, 1895, 2465, 3034, 3892, 5340, 5747, 6308, 7095, 7500 leatul 1855, 368 leatu 856 şi trecuţi aceşti bani la despărţirea 1 din condica de la nr. 1 pînã la 33.</p> <p>II. În hrana bolnavilor intraţi în cãutarea acestui spital pentru 198 bolnavi arãtaţi în condica de intrare şi eşirea lor, iar aceşti bani s-a cheltuit dupã aceleaşi dezlegãri arãtate mai sus şi s-a trecut în condica de cheltuieli la despărţirea a douã de la nr. 1 pînã la 12.</p> <p>III. În plata dohtorilor date la bolnavi dupã aceleaşi deslegãri arãtate mai sus şi trecuţi la despărţirea III din condicã, de la nr. 1 pînã la 8.</p>	3640	
	4329	29		1801	15
	14866	8		8430	10

Nr. 31, anul 1856 luna februarie 25.

* Arhivele Statului jud. Dimbovița, fondul Primăria oraş Tîrgovişte dos. nr. 105/1856, f. 86, 87.

FOLITIA ORĂȘULUI

Lista de bolnavi însănătoșiți, rămași bolnavi, însănătoșiți

Bolnavi vechi	Bolnavi noi	Toată suma dinainte	Au murit	S-au însănătoșit	Au rămas bolnavi în filință	S-au născut
2	20	22	3	16	3	1
1	17	18	—	11	2	3
3	10	13	1	11	1	1
2	20	22	—	20	2	—
8	67	75	4	58	8	5
4	37	41	6	32	3	—
3	22	25	3	19	3	3
2	7	9	—	7	2	4
3	18	21	2	17	2	—
12	84	96	11	75	10	7
3	19	22	4	16	2	—
3	24	27	5	22	—	3
2	9	11	3	8	1	1
2	6	8	—	7	1	—
10	58	68	12	53	4	4
2	12	14	1	10	3	1
—	8	8	2	6	—	2
—	9	9	1	8	—	1
1	4	5	1	4	—	2
3	33	36	5	28	3	6
3	6	9	—	9	—	2
—	8	8	—	8	—	2
—	6	6	—	6	—	—
—	1	1	—	1	—	—
3	21	24	—	24	—	4
—	4	4	—	4	—	1
—	5	5	—	5	—	1
—	9	9	1	8	—	—
—	2	2	—	2	—	3
—	20	20	1	19	—	5
—	13	13	1	11	1	1
—	18	18	—	18	—	7
—	12	12	—	11	1	3
—	2	2	1	1	—	—
—	45	45	2	41	2	11

TÎRGOVIȘTE

ANEXA II

și născuți în tot cursul trecutei luni a lui decembrie cu leat 1856 *

Numirea mahalalelor	Nr bolnavilor	Dă ce boală	Nr. morților	Dă ce au murit	< OBSERVAȚII >
Vopseaua galbenă	3	dă lingoare	2	dă lingoare	
„ roșie	2	dă brîncă	1	dă bătrînețe	
„ verde	1	dă junghi	1	dă vărsat	
„ albastră	2	dă tuse	—	—	
	8		4		
„	4	dă lingoare	4	dă bătrînețe	pe luna februarie
„	3	dă răceală	5	dă lingoare	
„	2	dă gîlci	1	dă facere	
„	1	dă brîncă	1	dă răceală	
	10		11		
„	1	dă vărsat	5	dă lingoare	
„	1	dă naștere	3	dă bătrînețe	
„	1	dă lingoare	1	dă dambă	
„	—	—	12	—	
	3		21		
„	1	dă lingoare	3	dă lingoare	aprilie
„	1	dă tuse	1	dă răceală	
„	1	dă friguri	1	dă bătrînețe	
„	—	—	—	—	
	3		5		
„	—	—	—	—	mai
„	—	—	—	—	
„	—	—	—	—	
„	—	—	—	—	
	—		—		
„	—	—	—	—	iulie 1847
„	—	—	—	—	
„	—	—	—	—	
„	—	—	1	dă dropică	
	—		1		
„	1	dă lingoare	1	dă friguri	iulie
„	1	dă friguri	1	dă lingoare	
„	—	—	—	—	
„	—	—	—	—	
	2		2		

*) Arhivele Statului Jud. Dîmbovița, fondul Primăria oraș Tîrговиște, dos. nr. 31/1847, f.2—9, 11—16

LUPTA PETROLIȘTILOR DÎMBOVIȚENI, CONDUȘI DE PARTID, ÎN ANII CRIZEI ECONOMICE DIN 1929—1933

DUMITRU ANGELESCU

Greu lovite de efectele crizei economice din anii 1929—1933 au fost și masele muncitoare din județul Dîmbovița, regiune bogată în materii prime pentru industrie și cu un numeros detașament de muncitori.

Ramura cea mai dezvoltată a industriei dîmbovițene, extracția petrolului, dădea în 1931 mai mult de 68%, iar în 1933, pînă la 70% din întreaga producție de petrol a României.

În anii grei ai crizei s-a înregistrat o creștere continuă a producției de petrol, atît în țară, cît și în județul nostru, spre deosebire de alte ramuri ale economiei naționale, unde au avut loc scăderi catastrofale. Acest fenomen este bine explicat de tovarășul Nicolae Ceaușescu, care arată că această ramură s-a dezvoltat pentru că se găsea în mîna monopolurilor străine, interesate să obțină cantități cît mai mari de petrol, la prețuri cît mai mici și să-și protejeze în acest mod rezervele din propriile țări ¹.

De la terminarea primului război mondial și pînă la începutul crizei, pe teritoriul județului Dîmbovița s-au înmulțit în mod considerabil schelele petrolifere, numărul societăților active, în mare majoritate cu capital străin, ridicîndu-se la 18 ². După statisticile oficiale ale vremii, aceste societăți dețineau 3218 ha. în concesiune și 4630 ha. în exploatare din terenurile statului și ale particularilor ³.

Societățile petrolifere exploatau în chip nemilos rezervele de petrol din Dîmbovița și se concureau, între ele, pentru a obține producții cît mai mari și la prețuri cît mai scăzute. Se ajunsese la situația paradoxală ca petrolul românesc să coste mai ieftin în Statele Unite, decît cel ame-

¹ NICOLAE CEAUȘESCU, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, București, Ed. politică, 1968, vol. I, p. 362.

² *Statistica industriei extractive 1935—1939*, București, 1939, pp. 20—21.

³ Ibidem.

rican, iar „marile trusturi occidentale să se concureze între ele, pe piața mondială, cu produsele petroliere românești”⁴.

Pentru a ne edifica mai bine asupra modului cum se făcea exploatarea petrolului dîmbovițean, dăm mai jos un tabel care arată dinamica extracției, în comparație cu producția pe țară⁵.

ANII	Producția pe întreaga țară	Producția din Județul Dîmbovița
1928	100,0	100
1929	112,9	152,7
1931	157,8	173,1
1932	171,6	191,8
1933	172,2	193,8

Analizînd cu atenție cifrele de mai sus, avem și imaginea modului cum erau exploatați lucrătorii din petrol. Teoretic, creșterea producției, aducătoare de beneficii fabuloase pentru societățile anonime, ar fi trebuit să se reflecte în mod direct și în creșterea nivelului de trai al muncitorilor petroliști, dar în această perioadă s-a înregistrat „...o și mai sălbatică exploatare a maselor pe spinarea cărora burghezia vrea «o ieșire» din criză cu orice preț”⁶. Dominate de ideea unor producții în plină creștere, administrațiile societăților petrolifere foloseau utilaje învechite, măreau duzele, intensificau ritmul zilnic de lucru, micșorau salariile și măreau durata zilei de lucru; totul pentru investiții mici și beneficii sporite.

Intensificarea ritmului de lucru cu un utilaj rămas la nivelul tehnic dinaintea primului război mondial a făcut ca, în anii crizei, accidente de muncă, mortale și grave, să se înmulțească și, din acest punct de vedere, județul Dîmbovița să înregistreze, chiar oficial, un trist record pe țară.

⁴ Gh. Ravaș, *Din istoria petrolului românesc*, București, E.S.P.L.A. 1957, p. 228.

⁵ *Statistica industriei extractive 1935—1939*, București, 1939, pp. 20—30 (prin includerea schelelor Moreni).

⁶ N. CEAUȘESCU, *op. cit.*, pp. 498—499.

În lupta pentru cît mai mult petrol, marile monopoluri foloseau mijloace diferite, printre care și sabotajele reciproce la exploatare, transport și desfacere. A rămas istoric incendiul din 28 mai 1929, de la sonda 106 din Moreni, sondă care aparținea Societății „Româno-Americana”. Incendiul a produs însă pagube enorme sondelor și instalațiilor din perimetrul vecin, care aparțineau Societății „Astra-Română” (societate rivală cu prima). Marea de flăcări a durat doi ani și patru luni, a distrus milioane de metri cubi de gaze naturale și mii de vagoane de țiței... Peste cîțiva ani s-a descoperit, ceea ce de fapt se bănuia și anume că incendiul fusese pus la cale de Monopolul „Standard Oill” pentru a lovi în „Royal Dutch Schell”. Cînd acești coloși se judecau la tribunalele internaționale, pentru a se despăgubi, Partidul Comunist Român atrăgea atenția lumii întregi că adevăratul păgubit era poporul român și îndemna pe muncitori să organizeze largi acțiuni pentru cucerirea dreptului de organizare și pentru condiții omenești de viață și muncă.

Dînd viață acestei chemări, muncitorii petroliști de la Moreni, Gura Ocnitei și Ochiuri și-au organizat încă din 1929, comitete locale de acțiune⁷, care activau în strînsă legătură cu Sindicatul petrolist din Moreni, Sindicatul muncitorilor din Răzvad⁸ și care militau pentru revendicări politice și economice. Cea mai intensă activitate, din acești ani, au desfășurat comitetele de acțiune la Moreni unde, sub îndrumarea comuniștilor, ele deveniseră atît de active, încît autoritățile recunoșteau că s-a creat „...o stare de spirit care nu mai asigură normale raporturi între muncă și capital”.

În ce-i privește pe comuniști, la 25 septembrie 1929, se cerea tuturor organelor județene să se întocmească o listă „cu localitățile din județ unde există sau se presupune a fi centre socialiste și comuniste pentru că aceștia au devenit prea activi în rîndul muncitorilor”⁹.

În toată perioada crizei economice, la schelele petrolifere din județul Dimbovița au lucrat în jur de 8.000 de petroliști, din care o bună parte veniți din celelalte provincii ale țării. Pentru acești „străinași”, în localitățile Moreni, Schela Mare, Ochiuri și Gura Ocnitei, existau dormitoare comune, cărora muncitorii le spuneau „cazărmi”, pentru că în ele se dormea în paturi de fier suprapuse și aveau, în loc de saltele, table (din cele care se pun pe case) unse cu păcură¹⁰. Construite înainte de primul război mondial, acestor clădiri nu li s-a făcut nici un fel de reparații cu toate că o anchetă întreprinsă în octombrie 1929 stabilea „că sînt ruinate și complet nehygienice”¹¹.

⁷ Arhivele statului, județul Dimbovița, fond Inspectoratul muncii, dos. nr. 4/1931, f. 3.

⁸ Idem, dos. nr. 34/1929, f. 127.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Gh. Surpat. *Pauperiazrea clasei muncitoare din România burghezo-moșierească*, București, Ed. științifică, 1962, p. 226.

¹¹ Arhivele statului, Județul Dimbovița, fond Inspectoratul muncii, dos. nr. 19/1929, f. 14.

În schelele petrolifere din Dîmbovița se generalizase atît de mult brutalitatea, încît la data de 27 septembrie 1929 Inspectoratul Muncii din Tîrgoviște, raportînd Ministerului Muncii rezultatele unei anchete făcută sub presiunea sindicatelor, era nevoit să consemneze că „...fiind multe reclamații pentru bătăi grave din partea chirovnicilor și inginerilor sîntem de părere să binevoim a interveni dvs. către Direcțiile generale ale societăților petrolifere ca să se dea ordine directorilor schelelor să evite asemenea reclamații foarte numeroase”¹². De altfel, în toate memoriile lor, din această perioadă, muncitorii petroliști amintesc, pe lîngă alte nedreptăți, și faptul că sînt „bătuți fără milă și fără motive”.

Comitetul regional de partid Prahova, care îndruma munca politică și din schelele dîmbovițene, cerea sindicatelor din zona noastră să „apere interesele fiecărui muncitor care ar fi concediat și să se adreseze, în acest scop, organelor de administrație și Inspectoratului Muncii pentru a cere anularea nedreptăților...”¹³.

Sindicatul petroliștilor din Moreni are meritul de a fi aplicat cu multă consecvență această indicație a partidului, făcînd numeroase demersuri sau inițiindu-i pe muncitori cum să-și alcătuiască plîngerile și cui să se adreseze. În august 1929, de pildă, muncitorul timplar Popa Vasile din comuna Săcele—Sibiu reclama că, fiind angajat la schela „Prahova” de la Gura Ocniței, a fost concediat de inginerul Dumitrescu fără preaviz și i s-a oprit și salariul pe 15 zile. În plîngere mai arăta că a fost angajat cu 12 lei pe oră, că lucra 12 ore pe zi, în condiții extrem de grele. În martie 1933, muncitorul timplar Ivan Pavel din Transilvania reclama că a fost concediat și, în urma anchetei făcută la cererea Sindicatului Moreni, se constata că acesta „n-a primit banii pe 5 luni”¹⁴.

Practica de a angaja lucrători din alte provincii ale țării era foarte rentabilă pentru anumiți funcționari din schelele petrolifere. În legătură cu această practică, în urma unor anchete făcute la cererile repetate ale comuniștilor și ale membrilor de sindicat, Inspectoratul Muncii din Tîrgoviște este nevoit să raporteze organelor superioare, la 21 martie 1933, că muncitorii din alte părți, din cauză că nu sînt plătiți cu lunile, după ce protestează pe la porțile întreprinderilor și siliți de mizerie se retrag, pe la casele lor, iar „cei care rămîn ajung după foarte mult timp să încaseze lefurile dar li se opresc bani sub diferite motive, de către unii ingineri (Budui și Dorobanțu) cu scopul de a obține cîștiguri ilicite”¹⁵.

Împotriva concedierilor abuzive și fără preaviz s-au ridicat de mai multe ori atît „Sindicatul petroliștilor din Moreni” cit și cel din

¹² Idem, dos. nr. 18/1929, f. 89.

¹³ Idem, dos. nr. 21/1930, f. 18, dos. nr. 4/1929, f. 10.

¹⁴ Idem, dos. nr. 3/1933, f. 26.

¹⁵ Ibidem, f. 21.

Răzvad, care adresează, pentru fiecare situație în parte, plingeri organelor județene în sprijinul celor loviți de arbitrarul administrațiilor. La 20 august 1929, de pildă, Sindicatul din Moreni arăta Inspectoratului Muncii din Tîrgoviște că „Matei Alexandru și Aldea Nicolae din serviciul Societății „Forachi Românească“ au fost siliți să părăsească serviciul după o vechime de 4 ani și fără un motiv legal ca să justifice această concediere”¹⁶. La fel protestează în cazul similar al mecanicului Alexandru Irimescu din serviciul Societății „Sondrum“ din Moreni cu vechime și concediat fără motive legale. În realitate erau concediați muncitori care activau fie în comitetele locale de acțiune, fie în sindicate sau erau bănuți de a fi comuniști și socialiști.

Înrăutățirea permanentă a condițiilor de muncă și de viață, cum și ofensiva patronală împotriva lor i-a ridicat la luptă eroică pe muncitorii din țara noastră. În aceste condiții partidul comunist s-a găsit permanent în fruntea acțiunilor, intensificându-și activitatea în toate ramurile economiei naționale. Între anii 1929—1933, în zona petroliferă mișcarea muncitorească era deosebit de intensă. Aici își desfășura activitatea Comitetul regional Prahova care grupa activiști încercați ca: „Gheorghe Vasilichi, (secretarul comitetului județean) Tănase Avramescu, Constantin Nicolescu, Constantin Mănescu, Mihai Moraru”¹⁷, cum și pe „Antonescu Dumitru, Ghica Gheorghe, Vidrașcu Gheorghe și alții”¹⁸.

Urmăriți de autorități, supuși unor acte de teroare, activiștii de partid au dovedit în aceste condiții trăsături eroice de caracter și au mobilizat în jurul lor mase tot mai mari de oameni ai muncii pe care le-au organizat și le-au condus la luptă. Sub conducerea directă a partidului, la 1 iulie 1929, un număr de 249 de salariați de la Societatea „Sirius” (schela Gura Ociștei) au alcătuit un memoriu pe care l-au înaintat administrației și, prin care cereau satisfacerea unui număr de 15 revendicări. Timp de câteva zile acest memoriu a fost ascuns de inginerul șef dar, îndemnați de comuniști, petroliștii, au amenințat cu greva, dacă nu se vor începe tratativele. Cele 15 revendicări ale muncitorilor erau formulate astfel:

1. „Reprimirea muncitorilor concediați de la 1 aprilie 1929.
2. Respectarea demnității omenești (era vorba de bătaie — n.n.).
3. Toate drepturile cîștigate să rămînă în vigoare.
4. Să se acorde tuturor lucrătorilor aflați în conflict un spor de 30% la salariul ce primesc.
5. Salarizarea ucenicilor...

¹⁶ Arhivele statului, județul Dimbovița, fond Inspectoratul muncii, dos. nr. 4/1929, f. 5.

¹⁷ N. CEAUȘESCU, *op. cit.* pp. 366.

¹⁸ Ada Gregorian și Nicolae Popescu, *O pagină glorioasă din istoria luptei revoluționare a clasei noastre muncitoare*, în „Momente din istoria Partidului Comunist Român”, Ed. politică, București, 1966, p. 84.

6. Recunoașterea delegaților pe ateliere.
7. Aplicarea zilei de lucru de 8 ore.
12. Respectarea legii repausului duminical și pentru schimburi.
15. Să nu se mai concedieze nici un muncitor“¹⁹.

La intervenția hotărâtă a petroliștilor, la data de 23 iulie 1929 se formează o comisie care să judece acest conflict, alcătuită dintr-un inspector al Ministerului Muncii, inginerul șef al societății, iar din partea muncitorilor : Ștefan Vasilescu, Ion Șuță, Carol Patera, Alexandru Moldoveanu, Ilarie Popescu²⁰. Din procesul-verbal întocmit rezultă că reprezentanții societății s-au opus categoric măririi salariului, iar în ce privește punctul 7, prin care se cerea respectarea zilei de muncă de 8 ore, reprezentanții administrației au răspuns că vor căuta să aplice această prevedere care, la acea dată, era pentru a doua oară legalizată în țară. Din analiza procesului-verbal mai rezultă că „s-a căzut de acord asupra punctelor 1, 2, 8, 10, că asupra punctelor 4, 5, 6, 13 nu s-a căzut de acord, iar asupra punctelor 3, 7, 9 și 14 s-a căzut de acord numai în parte“²¹.

Așadar, tocmai asupra celor mai importante cereri, adică asupra acelor care se puteau aplica imediat, părțile n-au căzut de acord și aceasta, pentru că administrația nu dorea acest lucru. Reprezentanții societății au promis în schimb îmbunătățiri care nu puteau fi urmărite în practică și pentru a căror aplicare trebuia să treacă timp.

Un alt conflict de muncă s-a produs la Gura Ocniței, în luna august 1929 între conducerea schelei aparținând Societății „Forachi Românească“ și lucrătorii săi care printr-un memoriu cereau tot 15 revendicări aproape identice cu cele formulate de tovarășii lor de la „Sirius“ cu o lună mai devreme. Și în acest memoriu, la punctul 2, se cerea „respectarea demnității omenești“ și în plus „...încheierea unei noi convenții de muncă pe un an, cu drept de revizuire la 6 luni“²².

Este ușor de înțeles că, lucrând în aceeași localitate, unde activau aceleași cadre de partid, muncitorii s-au susținut în chip tovarășesc; frământările unora având cauze similare și la ceilalți. Din cele 15 puncte ale memoriului au fost soluționate numai 8. Nu s-a acceptat majorarea salariului cu 30% și nici nu s-a promis respectarea zilei de muncă de 8 ore, sub motiv că „atunci când nevoile o cer, lucrătorii trebuie să rămână la lucru pînă la sfîrșitul trebii“²³, fără ca aceștia să fie salarizați în consecință.

Respectarea zilei de muncă nu s-a făcut nici după aceste conflicte, deoarece și în anii următori această revendicare revine în memoriile

¹⁹ Arhivele statului, județul Dimbovița, fond Inspectoratul muncii, dos. nr. 19/1929, f. 93.

²⁰ Ibidem, f. 29.

²¹ Ibidem.

²² Arhivele statului, județul Dimbovița, dos. nr. 4 1929, f. 29.

²³ Ibidem, f. 96.

muncitorilor alături de cererea de a se asigura lucrătorilor un minimum de asistență socială și protecție a muncii. Semnificativ, în acest sens, este documentul întocmit de Inspectoratul Muncii la data de 15 decembrie 1929 la schelele din Gura Ocniței și în care, printre altele, se arată că : „în tot anul 1929 s-au produs aici 22 accidente grave... majoritatea schelelor întrebuintînd numai cîte două schimburi a cîte doi oameni, fiecare schimb lucrînd cîte 12 ore”²⁴. Tot în raportul citat se menționa că numai la schela societății „I.R.D.P.” din aceeași localitate, lucrau atunci 24 de minori...”.

În anul 1930 situația materială a petroliștilor era și mai grea, deoarece, începînd cu acest an, au apărut simptomele șomajului și în industria petrolului. Situația fiind deosebit de alarmantă, iar activitatea comuniștilor și socialiștilor tot mai intensă, pentru a preîntîmpina grave tulburări, prefectul de Dîmbovița a organizat la data de 30 august 1930, la sediul societății „Astra Română” din Ochiuri o ședință la care au răspuns reprezentanții a 12 schele.

La această ședință s-au discutat „măsurile practice” necesare pentru a se opri concedierile mari din întreprinderile petrolifere, deoarece în ultimul timp acest fapt îi determina pe șomeri „să-i asculte tot mai mult pe comuniști” și să ia atitudine contra administrațiilor. În cuvîntul său, prefectul arăta că „muncitorii de la „Societatea Creditul Minier” au lipit afișe cu amenințări că vor da foc schelei dacă nu li se face dreptate”²⁵.

În urma dezbatelor s-au hotărît în esență următoarele măsuri : „Să se concedieze toți lucrătorii din alte provincii, ...să se lucreze cu 4 echipe în loc de 3, cîte 6 ore, iar dacă nu, să se lucreze tot cîte 8 ore, însă cîte 3 zile pe săptămînă... pentru ajutorarea șomerilor să se înființeze cîte o cantină în comunele Gura Ocniței și Șotînga, unde va funcționa și cîte un comitet de triere”²⁶. Sistemul lucrului de trei zile sau al celui de șase ore, dădea încă o lovitură salariului și așa destul de mic al petroliștilor, pentru că odată cu reducerea, mai mult formală a timpului de lucru se reducea și salariul nominal.

Anii 1931 și 1932 au fost deosebiți de grei, deoarece șomajul a atins, și în rîndul petroliștilor, cota cea mai înaltă din anii crizei economice, iar lucrătorii neconcediați rămîneau neplătiți de mai multe ori, pe mai multe luni în urmă. Pentru a ilustra această tristă situație e suficient să arătăm că la 25 noiembrie 1932 existau la schela „I.R.D.P.” din Ochiuri „un număr de 280 de lucrători neplătiți pe ultimele 4 luni”²⁷, la schela „Astra Română” 65 iar la „Româno-Americană” 89

²⁴ Idem, dos. nr. 19/1929, f. 13—14.

²⁵ Arhivele statului, județul Dîmbovița, fond Inspectoratul Muncii, dos. nr. 6/1930, f. 82—93. (procesul-verbal al dezbatelor).

²⁶ Ibidem.

²⁷ Arhivele statului, județul Dîmbovița, fond Inspectoratul Muncii, dos. nr. 19/1932, f. 12.

lucrători neplătiți pe ultimele 3 luni²⁸, în afara altora pe termene mai mici. Din această cauză și din altele, la 4 decembrie 1932, un număr de 190 de lucrători de la schelele din Gura Ocnitei „nefiind plătiți pe mai multe luni în urmă au trecut la demonstrații împotriva administrației”²⁹, conduși fiind de comuniști și socialiști.

De fapt, încă din 7 aprilie 1932 printr-un raport special, prefectul era informat despre starea de spirit a muncitorilor din județ și de faptul că peste 3.000 erau hotărâți să plece în corpore pe jos la București și că măsurile de represiune nu vor fi suficiente ca să pună capăt revoltei.³⁰

După Congresul al V-lea al Partidului Comunist Român, comunistii au trecut în toate localitățile și în toate întreprinderile la organizarea frontului unic de jos și la crearea celulelor de partid. Ziarul „Scînteia” pătrundea tot mai mult în rîndul petroliștilor la locul de muncă și în comunele: Glodeni, Virfuri, Bezdead, Bucșani, Văile Lungi etc. unde aceștia făceau zilnic naveta.

Ca să-i împiedice pe muncitorii petroliști să organizeze noi greve, autoritățile județene au recurs la amenințări fățișe, la urmărirea comunistilor și la unele manevre politice. În luna noiembrie 1932 „s-a pus în vederea lucrătorilor că greva este cu desăvîrșire interzisă la sondele petrolifere și că sabotarea întreprinderii se pedepsește cu închisoarea”³¹. În acest sens, de mai multe ori, prefectul și comandantul Legiunii de jandarmi din Tîrgoviște s-au deplasat în zona Ochiuri — Gura Ocnitei, pentru a face propagandă cu care să-i intimideze pe muncitori, în special pe cei de la I.R.D.P. care la data de 26 noiembrie 1932 erau cu toții neplătiți pe lunile august, septembrie, octombrie și noiembrie³².

Pentru că situația era deosebit de alarmantă și pentru ca socialiștii și comunistii să nu organizeze noi acțiuni de luptă, Inspectorul Muncii din Tîrgoviște a organizat o ședință „pentru reglementarea situației”, la data de 27 noiembrie 1932, la care au participat atît delegați din administrațiile societăților cit și delegați ai muncitorilor.

În timpul dezbaterilor, delegatul muncitorilor Apostol M. Gheorghe a declarat că „dacă nu li se face dreptate și nu li se plătește salariul la zi, lucrătorii vor face grevă, postîndu-se fiecare la postul său, cu însărcinarea de a nu mai permite nimănui să continue lucrul”³³. După furtunoase dezbateri, s-a ajuns la concluzia ca muncitorii demisionați și concediați să fie complet salarizați pînă la 20 decembrie iar restul în etape succesive, pe cite două trei luni în urmă, pînă la sfîr-

²⁸ Idem, dos. nr. 18/1932, f. 8—9.

²⁹ Idem, dos. nr. 13/1932, f. 15.

³⁰ Idem, dos. nr. 5/1932, f. 28. (doc. 1.055).

³¹ Arhivele statului, județul Dîmbovița, fond Inspectoratul muncii, dos. nr. 16/1932, f. 5.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, f. 8. (procesul-verbal al dezbaterilor).

șitul anului³⁴. Nemulțumit de această hotărîre, delegatul Apostol M. Gheorghe a refuzat să semneze procesul-verbal ; mențione făcută în dreptul numelui său.

Anul 1933 a fost cel mai frămîntat din toată perioada crizei economice, cu cele mai mari înclăsări de clasă, cu cele mai strălucite exemple de solidaritate muncitorească în fața reluării ofensivei patronale.

Referindu-se la muncitorimea din zona petrolului, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta că „una din paginile luminoase ale luptei revoluționare a proletariatului din țara noastră, o constituie luptele petroliștilor din ianuarie-februarie 1933, organizate de partidul comunist³⁵.

În zona schelelor petrolifere din Dîmbovița, în iarna anului 1932—1933 au avut loc adevărate concentrări de forțe armate, deoarece se dăduse alarma că la indicația P.C.R. muncitorii vor organiza mari demonstrații și acțiuni de luptă.

La sfîrșitul anului 1932, activitatea comuniștilor era atît de intensă, încît, în luna următoare, autoritățile județene au dispus ca forțe militare să se deplaseze în localitățile cu schele petrolifere (Ocnița, Gura Ocniței, Ochiuri) pentru a menține ordinea, deoarece muncitorii concediați „au scos cu forța pe funcționari din birouri și s-au instalat ei în locul lor“ iar comuniștii au pus pe case și sonde afișe cu îndemnuri la luptă împotriva nedreptăților comise de administrații³⁶.

Reprezentanții autorităților județene : Prefectură, Jandarmerie, Poliție, Inspectoratul Muncii etc. s-au deplasat între muncitori încercînd, pe deoparte să-i intimideze, iar pe de alta să-i convingă să renunțe la planurile lor. Muncitorii de la schelele societății „Dîmbovița petroliferă“ spre exemplu, voiau să-l aducă în fața mulțimii pe Güess, directorul societății, despre care spuneau ei că „vine numai noaptea și se informează cum merg treburile și tot noaptea se înapoiază“³⁷.

Agitația a fost atît de mare încît toate unitățile militare din garizoană au fost puse sub stare de alarmă și consemnate în cazărmi. În același timp, autoritățile județene se străduiau să găsească „pe cei doi comuniști veniți de la Cîmpina“ și totodată se luptau să împiedice pe minerii de la Șotînga să se deplaseze în corpore la Tîrgoviște pentru a cere de lucru³⁸.

În zilele de 2, 3 și 4 februarie 1933 a avut loc la Gura-Ocniței o demonstrație enormă la care au participat, în afara muncitorilor din schelele locale, și cei din comunele vecine. Această mare demonstrație s-a desfășurat concomitent și în sprijinul muncitorilor de la Ploiești

³⁴ Ibidem.

³⁵ N. CEAUȘESCU, *op. cit.*, p. 363.

³⁶ Arhivele statului, județul Dîmbovița, fond Inspectoratul muncii, dos., nr. 5/1933, f. 5.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem.

și din alte centre ale țării fiind o dovadă a solidarității de clasă și a faptului că muncitorimea devenea tot mai organizată sub steagul partidului comunist.

Pentru a-i intimida pe muncitori și pentru a-i descoperi pe organizatori „s-a recurs la intervenția jandarmilor și la multe arestări”³⁹; cei arestați și bănuți de activitate fiind maltratați în modul cel mai violent. Inspectorul muncii notează că muncitorii au fost loviți cu patul armelor, cu răngi de fier și amenințați că vor fi cu toții arestați.

Această mare demonstrație de la Gura Ocniței, care „a cuprins toate comunele rurale din județ”, a fost potolită numai când s-a aflat despre decretarea stării de asediu. Textul legii a fost împărțit printre muncitorii manifestanți și amenințați cu închisoarea. Deși înfrîntă, această mare acțiune face parte din marile bătălii de clasă conduse de partidul comunist din anii crizei economice și ne dovedește, ca și toate celelalte, că proletariatul nostru s-a aflat mereu la luptă sub steagul glorios al partidului.

³⁹ Ibidem.

ISTORIE A CULTURII

ASPECTE ALE CERCETĂRII ETNOGRAFICE EFECTUATE ÎN ANUL 1973 *

GHEORGHE BULEI

În cursul anului 1973 a fost efectuată o cercetare etnografică într-o serie de localități ale județului Dimbovița. Scopul cercetării l-a constituit cunoașterea realităților etnografice oferite de județul nostru pentru valorificarea lor ulterioară pe plan expozițional și implicit științific. Cercetarea venea să continue un slab precedent în sensul că etnosul județul Dimbovița, cu excepția cercetărilor sociologice inițiate de Dimitrie Gusti în anul 1938¹, și a unor materiale apărute în revista muzeului nostru, precum și unele investigații accidentale ale marilor muzee de profil din țară, nu s-a bucurat de nici o cercetare organizată și de amploare care să-i definească specificul pe criterii științifice.

O consecință firească a lipsei unei serioase preocupări în acest domeniu o constituie ne semnificativa reprezentare a elementelor de etnografie, proprii meleagurilor dimbovițene, în muzeele cu caracter etnografic din țară, care să-i releve specificitatea într-un context mai larg, național, (cu excepția unei gospodării — casă și atelier de rotar — fierar din comuna Mănești, a unui cuptor de uscat prune din Bărbulețu, care se găsesc actua'mente în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibului², o gospodărie — casa de la mijlocul secolului al XIX-lea — din comuna Valea-Lungă precum și o lozniță (uscătoarea de prune) — ambele la Muzeul pomiculturii și viticulturii din Golești-Argeș³). În urma cercetărilor de teren din acest an au fost depistate o multitudine

* Aducem și pe această cale mulțumiri colegilor Ileana Rădulescu și Corneliu Ionescu pentru prețiosul sprijin acordat.

¹ Miron Constantinescu, „*Bogați, un sat de negustori de frunte și de emigranți la oraș din Dimbovița*” în „*60 de sate românești cercetate de echipele studențești în vara anului 1938*”, Institutul de științe sociale al României, Buc., 1941, p. 184—205. Actualmente, satul Bogați nu se mai găsește în hotarele județului Dimbovița, fiind încorporat în județul Argeș.

² *Muzee cu caracter etnografic — sociologic din România*, Muzeul Brukenthal — Sibiu, 1971, p. 128—130.

³ *Ibidem*, p. 165, 171.

de elemente de etnografie și artă populară care se cer valorificate în minimum de timp; căci, făcînd parte dintre elementele care constituie contextul în care se încadrează individual uman ele evoluează într-un ritm concordant cu al acestuia, sînt supuse acelorași legi de schimbare pe care le suferă și individul.

În cazul nostru dinamica vieții actuale face ca o serie de elemente de cultură materială și spirituală să cedeze locul noului care, grație mijloacelor oferite de confortul modern, nu mai aparțin prin concepție și realizare micilor meseriași sau unei zone restrînse; înseși materialele din care sînt confecționate elementele vieții materiale sînt înlocuite. Această dinamică ascendentă ne obligă la acțiuni urgente de cercetare și recuperare. În cercetarea noastră am fost urmăriți de ideea considerării vieții populare ca un sistem complex în cadrul căruia fiecare obiect, începînd cu casa propriu-zisă și terminînd cu cel mai neînsemnat, este determinat de legitățile acestui sistem și nu poate fi considerat decît în cadrul acestei legități precise în strînsă interdependență cu tot ansamblul de obiecte destinate să îndeplinească nevoile vieții. Cercetarea izolată, în sine, a unui obiect ne-ar îndepărta de pe drumul pe care trebuie să mergem în cunoașterea vieții populare, unde trebuie să încadrăm particularul în general, căci numai astfel este posibil să-i definim prezența.

În cadrul cercetării efectuate în anul 1973 am avut în vedere patru grupe de localități ale județului, situate în majoritate în jumătatea nordică a zonei, localități ce poartă semnul specificului după cum urmează :

1. bazinul superior al Văii Ialomiței cuprinzînd localitățile : Moiroieni, Muscel, Pietroșița, Dealu-Frumos, Runcu, Brebu, reprezentative pentru civilizația așezărilor situate la adăpostul munților și a dealurilor înalte ;

2. partea de nord a Văii Dîmboviței cu localitățile : Văleni-Dîmbovița, Malu cu Flori, Cîndești, Voinești, precum și grupul de așezări situate în latura de vest a județului cu comunele Ludești, Hulubești, la care se adaugă comuna Vișinești din estul județului, specifice pentru ținuturile subcarpatice ;

3. din zona colinară, caracterizată prin văi largi care facilitează comunicarea localitățile Doicești, Șotînga, de la nord de Tîrgoviște ;

4. localitățile Dragomirești, Văcărești, Cobia reprezentative pentru așezările situate în zona cîmpiei înalte din S-E Tîrgoviștei.

Compartimentarea pe grupe de localități a urmat criteriul unității etnografice în cadrul unor microzone care, în general, corespund unor caracteristici de relief (zonă de munte și dealuri înalte, dealurile mai domoale, zona colinară și zona de cîmpie înaltă).

Trebuie menționat, ca o caracteristică a primelor două grupe de localități, faptul că, așezate fiind în condiții geografice montane și submontane, dificultatea comunicării, mai puțin pentru așezările situate pe

Valea Dimboviței, a făcut ca localitățile să fie mai conservatoare, mai puțin dispuse să accepte noul, deci mai bogate în materiale etnografice. Celelalte două grupe de localități sînt supuse influențelor civilizației urbane, grație vecinătății orașului Tîrgoviște și, în același timp, condițiile lor naturale le-au permis comunicarea cu o arie geografică mai largă.

Cercetările efectuate de noi s-au axat pe următoarele domenii, care vor constitui capitolele pe care se structurează lucrarea :

a) arhitectura construcțiilor de locuit și modalitățile de amenajare a interiorului, modalități studiate prin două metode : „pe viu“ acolo unde realitățile de teren ne permit și prin reconstituire în ceea ce privește interioarele de tip vechi, pe baza relatărilor obținute de la informatori prin chestionare ;

b) mobilierul țăranesc ;

c) textilele de uz și decorative.

Abordarea acestor puncte de cercetare nu o vom face la modul total disparat pentru că o delimitare strictă este imposibil de realizat avînd în vedere structura unitară a fenomenului etnografic și interdependența elementelor sale.

Lucrarea își propune, deci, o prezentare de ansamblu, fără pretenția analizei detaliului, a valorilor etnografice existente în localitățile investigate.

A. Vom vorbi de arhitectura locuințelor în măsura în care aceasta ne ajută să stabilim modalitățile de rezolvare a amenajării interiorului, avînd în vedere că arhitectura interioară (spațiu de locuit) oferă cadrul organic în care piesele se desfășoară spațial în raporturile cerute de necesitățile vieții și rezolvate specific.

În zona premontană a județului s-a dezvoltat o arhitectură impusă în aceeași măsură de condițiile naturale și de condițiile vieții economice ale respectivelor așezări. Cadrul natural geografic determină materialele de construcție, respectiv lemnul și piatra căreia i se adaugă în multe din cazuri și cărămida. În egală măsură cadrul natural impune, în cazul așezării unei locuințe pe teren în pantă, cristalizarea unor soluții de locuințe cu un rînd situat la o oarecare înălțime de sol iar sub acest rînd, în partea joasă a terenului, apar pivnițe rezistente și spațioase, care corespund cerințelor economice : adăpostirea fructelor și a uneltelor. Aceste construcții însoțite de o prispă marginală, pe una sau două laturi, au aspectul unor case cu parter și etaj, la care parterul este conceput masiv și plin din zidărie (bolovani de rîu sau lespezi de piatră, îmbinată uneori cu cărămidă) în vădită notă contrastantă cu lejeritatea etajului lucrat din materiale ușoare, de obicei din lemn în zone bogate în acest material, grădea cu lut și cu lemn cu umplutură de zidărie de cărămidă, la casele ceva mai noi și în zona dealurilor line. Se evidențiază în această privință casele din satul Mesteacăn, Văleni-Dimbovița Cîndești-Vale și Valea-Mare (comuna Cîndești), Cobia.

Un alt tip îl constituie locuințele cu două nivele dintre care, cel superior pentru locuit (în general cu planul cu două camere cu intrări separate din prispă) și parterul destinat, ca și în cazul precedent, depozitării uneltelor și diferitelor produse obținute în gospodărie. Astfel de exemplare le întâlnim pe valea Ialomiței în Pucioasa și Șerbănești, la Runcu și pe Valea Dimboviței la Voinești și Văleni Dimbovița.

Pe lângă casele cu două nivele în zonă sînt întâlnite într-un număr mare casele cu un singur nivel, comun unei arii geografice largi.

Fig. 1

Fig. 2

Tipurile de planuri întâlnite în cercetarea efectuată :

— casele cu planul cu o singură încăpere. Un asemenea exemplar am depistat în satul Muscel unde pînă nu demult populația avea ca principală ocupație păstoritul. Casa, fără prispă, are o vatră de factură ceva mai nouă, situată la peretele nordic. Inventarul locuinței nu se păstrează decît în mică măsură (fig. 1).

În ordine evolutivă urmează apoi casa cu o singură încăpere și o cămară îngustă⁴, în latura de est a acesteia. Cămara servește pentru depozitarea și păstrarea produselor alimentare. Accesul între cele două încăperi se face din odaia de locuit, ceea ce face ca tipul în cauză să

⁴ Vezi Gr. Ionescu, — *Arhitectura populară în România*, Buc. 1971, p. 16 ; I. Vlăduțiu, *Etnografia Românească*, Buc. 1973, p. 160, unde se menționează că cercetările recente au stabilit că tipul de plan cu două încăperi dintre care una servea exclusiv păstrării produselor cu o singură intrare (accesul în încăperea depozit se făcea din încăperea de locuit) este la fel de vechi cu tipul corespunzător aceleași faze dar cu două intrări separate.

fie derivat din tipul de plan cu două încăperi independente (în care una din camere servea exclusiv pentru păstrarea produselor iar cealaltă pentru locuit). Casa are o prispă joasă, fără parmalic, cu stâlpii neprelucrați și cu streșina deschisă permițând ventilația podului prin spațiile dintre căpriori (fig. 2).

— case cu două camere cu intrări separate din prispă, cu sau fără legătură interioară între ele, în care una din camere servește ca locuințe, iar cealaltă este destinată depozitării produselor alimentare.

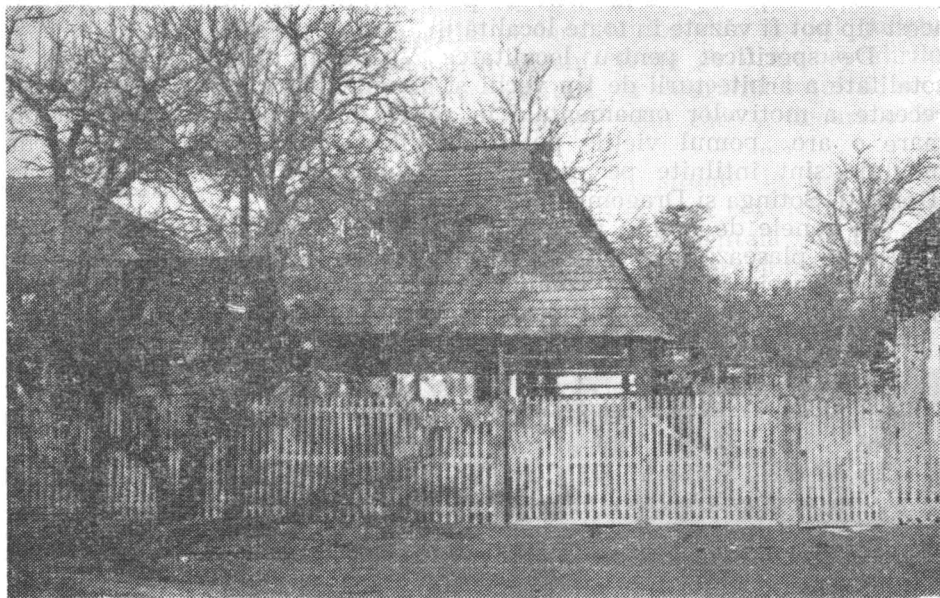

Fig. 3

Exemplare des întâlnite în satul Brebu, (casa Ceapă Lazăr și casa Ceapă Mareș), în comuna Pietroșița (casa Marmandiu Florea).

— case cu două încăperi, la care o cameră se extinde și asupra spațiului de prispă corespunzător ei (exemplare frecvente în localitățile Ludești, Runcu și Brebu) ;

— case cu tindă și o cameră, precum și tipul derivat din aceasta, cu tindă centrală și două camere alăturate, cu o singură intrare din prispă, la care tindă îndeplinește funcțiunea de pregătire a hranei și de consumarea ei. Concomitent tindă are și funcția de tampon între interior și exterior ; în cazurile în care familia era numeroasă, servea și ca loc de dormit (fig. 3). În general tipul cu o tindă și o cameră se întâlnește în zona de cîmpie iar tipul cu două camere este mai frecvent în zona de deal. În anotimpul rece funcția de pregătire a hranei este

preluată de odaia de locuit, în tindă ea fiind înlocuită cu aceea de depozitare (caz întâlnit în comuna Văcărești la casa Ioniță Floarea).

— case cu foișor, situat în latura dreaptă a fațadei. În acest caz pe lângă accentuarea farmecului de ansamblu al construcției foișorul aducea un surplus de spațiu de locuit, acoperind în același timp și intrarea la pivniță. Exemplarele sînt rare astăzi: s-au întâlnit cîteva exemplare în Bezdead și Pucioasa. La casele ceva mai noi foișorul, de regulă cu acoperișul în două ape și cu fronton traforat, este plasat în axul fațadei și are menirea să acopere intrarea în casă. Exemplare de acest tip pot fi văzute în toate localitățile.

De specificat pentru localitatea Vișinești, dispariția aproape în totalitate a arhitecturii de tip vechi și abundența pînă și pe exemplarele recente a motivelor ornamentale în relief dintre care o frecvență mai mare o are „pomul vieții” puternic stilizat. Frecvent, motivele ornamentale sînt întîlnite pe casele vechi împodobind, de regulă, fațada (Doicești, Sotînga și Dragomirești).

În zonele de munte pe latura de nord și uneori și pe cea de vest a casei se plasează anexe (grajduri și magazii) cu acoperișul prelungind pe cel a casei, cu rol de izolator termic împotriva vîntului dominant de iarnă (case din Brebu Pietroșița. Dealu-Frumos, Baia.

În cadrul investigațiilor de teren am constatat că amenajarea interiorului urmează cam aceleași legi și principii pe care le întîlnim în arii spațiale cu mult mai largi. Diferențele specifice apar însă, și în ceea ce privește Dimbovița în raport cu celelalte zone, cît și de la așezare la așezare, atît din mici deosebiri de rezolvare a spațiului de locuit, cît și din elementele decorative specifice pe care le prezintă mobilierul și țesăturile folosite.

În momentul în care s-a efectuat cercetarea nu mai avem decît puține exemplare de interioare care n-au fost afectate de schimbări în ultimii 40—50 de ani. (Exemple casa Moise Ceapă din Brebu, casa Cioranul Ruxandra din Moroieni și casa Maria Zăbavă din Văleni-Dîmbovița), în rest n-am avut de-a face decît cu frînturi de interioare și ne-am bazat pe informațiile orale cîpătate de la informatorii mai vîrstnici și care în copilărie și tinerețe au trăit în asemenea interioare complete.

Pieselor utilitare li s-a dat o formă și tratări artistice corespunzătoare gradului de cultură al grupurilor sociale din care făceau parte creatorii lor.

La realizarea interiorului concură multiple categorii de piese, între care, un rol însemnat îl au piesele de mobilier (pat, masă, scaun ladă de zestre) piesele textile de uz și decorative (țoale, straie, perne, părețare, velințe, covoare, ștergare), obiectele de uz casnic, ceramică și obiectele de cult care duc la realizarea dualității funcționare a interiorului țărănesc: latura practică și cea decorativă pe care o întîlnim prezentă în toate localitățile, indiferent de tipul de plan și de elevație.

Intrucît într-o serie de localități nu am găsit toate categoriile de materiale care definesc interiorul nu am putut preciza în toate cazurile ponderea exactă a elementului utilitar și artistic. Stabilirea cu certitudine a acestei realități poate fi realizată numai în condițiile cercetării amănunțite a întregului teritoriu al județului.

Toate piesele (elementele care alcătuiesc interiorul) se găsesc în echilibru, adică și materialul și formele și culorile, suprafețele, masele sînt subordonate unei idei sintetice a interiorului în care fiecare element este strict în funcție de întreg ansamblul interiorului.

Dată fiind poziția mai apărută a localităților din nordul județului, care în trecut au avut mai puțin de suferit de pe urma năvălirilor turcești, situație care a asigurat o continuitate și siguranță locuirii, acestea au creat locuitorilor o oarecare bunăstare, din care a decurs o bogăție mai mare a interiorului locuinței.

O trăsătură specifică a locuințelor vechi situate în bazinul superior al văii Ialomiței o constituie bogata utilizare a texturilor, în special covoarele de o mare varietate cromatică și ornamentală ; de la velnițele învârgate pînă la scoarțele de mari dimensiuni care folosesc cu pre-dilecție un decor geometric (în deosebi romburi cu variantele lui) bazat pe principiul simetriei și echilibrului cromatic și linear. (fig. 4).

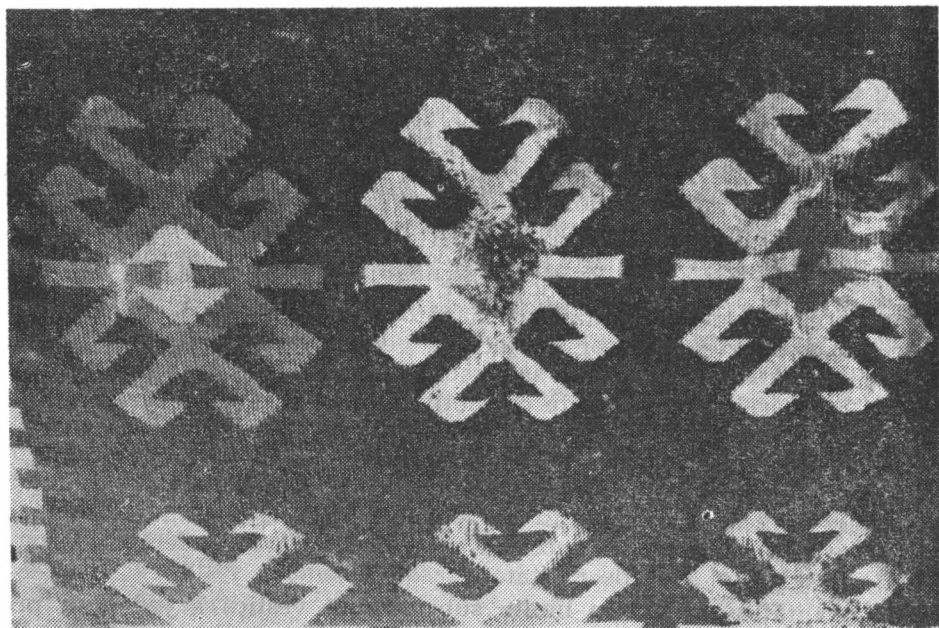

Fig. 4

Meșteșugul țesutului, utilizînd din plin materia primă abundentă a zonei, a căpătat de timpuriu o pondere însemnată în viața locuitorilor și se menține cu deosebită vigoare și astăzi. În această direcție excelează centrele Moroieni și Pietroșița ale căror produse s-au impus deja pe un spațiu geografic destul de întins. Prezența covoarelor în realizarea armoniei interiorului este completată de apariția frecventă a ștergarelor, piese prin excelență decorative, cele mai vechi și autentice exemplare sînt lucrate în război cu motive geometrice și geometrizate, la care se adaugă produsele mai noi țesute și cusute. De factură ceva mai nouă, macaturile care înlocuiesc țoalele de lînă cu o culoare de bază și una de accent, lucrate în culori vii dau o și mai mare vigoare și prospețime cromatică interiorului, din zonă (casa Cioranu Roxandra din Moroieni).

La realizarea notei specifice în interiorul din zonă o însemnată pondere o are și mobilierul țărănesc, dintre care se remarcă lăzile de zestre (tronurile) cu o ornamentică de veche factură, cuiere, blindare, paturi, lavițe, mese și scaune (vezi schemele I, II, III).

O piesă cu rol important în plastica interiorului este soba înaltă și zveltă cu o vatră joasă, exemplu casa Ceapă Moise din Brebu și Simionescu din Pietroșița. În primul dintre exemple, din cauză că încăperea de locuit servește și ca loc de pregătire a hranei, vatra, care este joasă și cuptorul, sînt asociate cu soba pentru încălzit, care se dezvoltă pe verticală în forme elegante.

De o factură aparte sînt și interioarele țărănești din localitățile aflate pe firul văii Dîmboviței, în special cele din latura nordică a subzonei; comuna Văleni-Dîmbovița cu satul Mesteacăn și comuna Cîndești cu satele Cîndești-Vale și Valea-Mare, așezări care stau sub semnul unei evidente prosperități economice (ca principală activitate a căpătat contur în cadrul economiei locale cultivarea pomilor fructiferi care aduce însemnate venituri populației). Normele de amenajare a spațiilor de locuit sînt în mare aceleași cu deosebiri impuse de specificul locului. Un element nou, caracteristic pentru aceste meleaguri, îl constituie apariția meselor-dulap, asemănătoare produselor de gen din Arges, cu un interesant decor de factură geometrică; piesele textile care impun cromatica interiorului se desting prin finețea și echilibrul realizării. Ștergarele sînt decorate cu motive geometrice și florale în nuanțe de roșu, galben și albastru. Printr-o deosebită originalitate se distinge în acest sens interiorul casei Maria Zăbavă din Văleni-Dîmbovița, la care, pe lîngă prezența atît de puternică a factorului tradițional, în concepția și realizarea produselor textile, ștergare, chilimuri, piese de port), se adaugă măiestria creatoare, realitate care conferă pieselor o notă aparte și un plus de noutate.

Localitățile situate în limita subcarpatică vestică a județului prezintă mai puține elemente tradiționale pentru amenajarea interiorului, drept consecință a imediaței vecinătăți a orașului Găești, puternic centru

industrial. O caracteristică a interiorului vechi o constituie apariția mai puțin simțită a produselor textile decorative. Din atestările informatorilor constatăm că acum 50—60 de ani pereții locuinței erau lipsiți de elemente decorative, cu excepția ștergarului care însoțea totdeauna icoana, bagajul de piese de interior fiind sărăcăcios și datorită unui nivel economic mai puțin prosper. Deducem această realitate din enumerarea principalelor piese de interior utilizate în acea vreme : în tindă un coș cu vatră deschisă, fixată în colțul format din peretele interior cu peretele nordic, o lăvăcioară (scaun), pentru doină și urcior în colțul situat în spatele ușii, iar spațiul rămas gol fiind utilizat pentru depozitarea temporară a unor obiecte necesare. În camera de locuit principalele elemente le constituia : patul așezat la peretele din fund, tronul lucrat simplu din lemn de fag, folosit pentru păstrarea hainelor și așezat în colțul opus patului, și soba de cărămidă, în colțul format de peretele interior cu peretele nordic. În mijlocul camerei se afla masa rotundă și joasă înconjurată de scăunele. Aceasta era o prezență de moment și numai atunci când era folosită (vezi schema IV). Slaba prezență a țesăturilor se explică și prin lipsa linei ca material principal pentru confecționarea produselor textile. Se menționează ca material cu largă utilizare pentru acea vreme cînepa⁵.

Informațiile au fost verificate și în satul vecin, Hulubești, prin bogata relatare a informatoarei Maria Iordache, 64 de ani, fără știință de carte, călătorii de scurtă durată, domiciliul Hulubești.

Desigur că viața materială care înconjoară individul corespunde situației lui economice și sociale și în acest sens informatoarea aflată într-un context social diferit și aparținând unul alt plan temporal (între cele două existind o diferență de vîrstă de 10 ani), adaugă unele elemente noi : culmea (ca element rar întîlnit în Dîmbovița) deasupra patului și folosită pentru „țoale“, patul din blăni așezat pe scaune, acoperit cu țoale în unele cazuri iar la cei mai puțin avuți cu rogojină, perne așezate lîngă perete, masa închisă, simplă sau lucrată, situată lîngă fereastră, tronul „de țoale“ în apropierea patului, lîngă perete. În tindă, pe lîngă coș și laviță pentru apă, informatoarea menționează existența unui pat din blăni, care nu folosea pentru dormit, și o corlată pentru oale (la jumătatea peretelui ; lucrată dintr-o blană de lemn). Un element în plus, față de cazul precedent, îl constituie prezența mai bogată a ștergarelor care-și găsesc locul nu numai lîngă icoane ci și încadrînd ferestrele sau expuse liber de-alungul pereților. Desigur că, numărul lor depindea de posibilitățile materiale ale familiei. Ștergarele erau decorate cu alesături și cu ajur de borangic fie, erau cusute „în cruci“ cu motive zoomorfe, (păsări) antropomorfe sau motive vege-

⁵ Informațiile aparțin Gheorghitei Predoiu, originară din Ludești, domiciliată în acest sat, vîrsta de 74 ani, călătorii în țară și o perioadă de timp petrecută la București.

tale. Decorul era situat la capete iar cîmpul piesei erau dispuse vîrguțe în nuanțele roșu, verde și albastru.

Localitățile situate în zona colinară din nordul Tîrgoviștei, precum și cele din zona cîmpiei înalte din sud-vestul orașului, prin însăși așezarea lor în imediata vecinătate a unui mare centru urban și prin existența unor facile căi de comunicare, păstrează mai puține elemente de cultură populară tradițională. Așezările de aici sînt mai bine reprezentate în domeniul arhitecturii populare și în textile. Deținem un sistem informațional mai larg referitor la comuna Văcărești. Din relațiile informatorilor s-au putut desprinde principalele caracteristici de amenajare a locuințelor bătrînești cu stabilirea tuturor elementelor de inventar (piese de mobilier, textile, sistem de încălzire). Astfel, în casele cu tipuri de plan cu o tindă și o cameră, plus celarul adosat peretelui de est și care servea în exclusivitate pentru depozitarea proviziilor, tinda îndeplinea aceleași funcțiuni expuse și în cazul precedent cu unele particularități locale : de proporții reduse, extrem de înguste (lățimea medie de 1,5 m) adăpostea în colțul format de peretele interior cu peretele nordic un coș de zid închis pe trei laturi, destul de înalt, (la cca. 1,5 m înălțime), cu o vatră joasă.

De remarcat lipsa elementelor decorative precum și faptul că în această localitate tinda, date fiind și proporțiile reduse, nu a fost niciodată întrebuințată ca loc de dormit. În cadrul odăii de locuit dispoziția pieselor urma aceleași linii generale întîlnite și pînă acum cu singura deosebire că masa înfundată era fixată la peretele de sud, imediat sub fereastră și, în funcție de mărimea familiei, în încăpere exista unul sau mai multe paturi. Piese textile erau puțin prezente, decorul fiind extrem de simplu (covoarele existau rar), servetele lucrate din pînze de casă, decorate cu arnici în culori de roșu și negru sînt și ele destul de puțin frecvente ⁶.

Aceiași situație în legătură cu modalitățile de amenajare a interioarelor vechi, o întîlnim și pe valea Cobiei. O caracteristică etnografică este menținerea unei arhitecturi populare valoroase, în general cu planul cu tindă și o cameră, la care se adaugă numărul mare al bisericilor din lemn, elementul de podoabă al așezărilor de aici. La 3 dintre exemplele de case vechi se mai păstrează într-un tipar tradițional, coșul și vatra, deci, elementele esențiale ale acestui component de bază al locuinței, pot fi surprinse încă „pe viu“ (exemplul casei Ungureanu Ilie din satul Călugăreni cu planul cu tindă și o cameră, aflată actulamente într-o stare de păragină).

Enunțarea normelor de amenajare a interioarelor vechi din zonă conduce la concluzia că interiorul țărănesc din Dîmbovița este o realitate concretă care merită strădania unei definitivări a muncii începute

⁶ Informatoare : Gheorghina Alexandru, născută la Cazaci 80 ani, călătorii : la Tîrgoviște și o singură dată la București.

și că prin valențele sale calitative și valoarea de ansamblu se încadrează perfect organic în manifestările de amploare, semnificative pentru cultura populară din județul nostru, totodată venind să confirme caracterul unitar al creației populare tradiționale pe întreg cuprinsul țării.

B. O parte din obiectele de mobilier cercetate, am amintit-o, cum era și firesc, în cadrul prezentării amenajării interiorului. Obiectele de mobilier se încadrează în categoria elementelor de cultură populară puternic supuse înlocuirii cu produse noi, mai ieftine și confortabile, oferite de civilizația modernă. În grupul de localități cercetate, în special

Fig. 5

în latura nordică a zonei, au fost depistate o multitudine de piese de mobilier, dintre care o parte au intrat în colecțiile muzeului.

Ne vom referi la categoria pieselor de mobilier încercînd o grupare funcțională a lor urmărită în mod evolutiv și pe tipuri caracteristice.

Trebuie menționată marea diversitate de forme și tipuri ornamentale a diferitelor piese de mobilier, în care se remarcă o strînsă continuitate și legătură a acestor produse cu nevoile imediate ale vieții.

Primele în ordinea evolutivă, constituind în același timp un tip aparte în cadrul mobilierului, sînt scăunelele lucrate în lemn de brad prin secționarea trunchiului în locurile unde lemnul era prevăzut cu crengi (în număr de patru), care prin tăiere și cojire să poată deveni picioare. Aceste produse fac parte din seria pieselor așa zise „culese din natură” la care tehnica de prelucrare este sumară. Cîteva exemplare au intrat în colecțiile muzeului, ele fiind achiziționate din satul Brebu, comuna Runcu (fig. 5). Multe exemplare pot fi văzute în localitățile din limita nordică a județului îndeosebi în satul Mesteacăn. Pro-

dusele sînt creații ale oamenilor legați de viața de pădure și de păstorit.

Un alt tip de scaune, întîlnite pe teren, sînt cele cu spătar cioplit simplu (exemplare găsite la Brebu și Valea-Mare). Ceva mai noi sînt scaunele cu spătar traforat (întîlnite în comuna Pietroșița).

Între piesele aparte se încadrează și „uleile“, întrebuințate pentru depozitarea cerealelor, sau ca stupi de albine în acest caz numindu-se și „budoroaie“, piese de formă cilindrică lucrate în lemn de fag, scobite

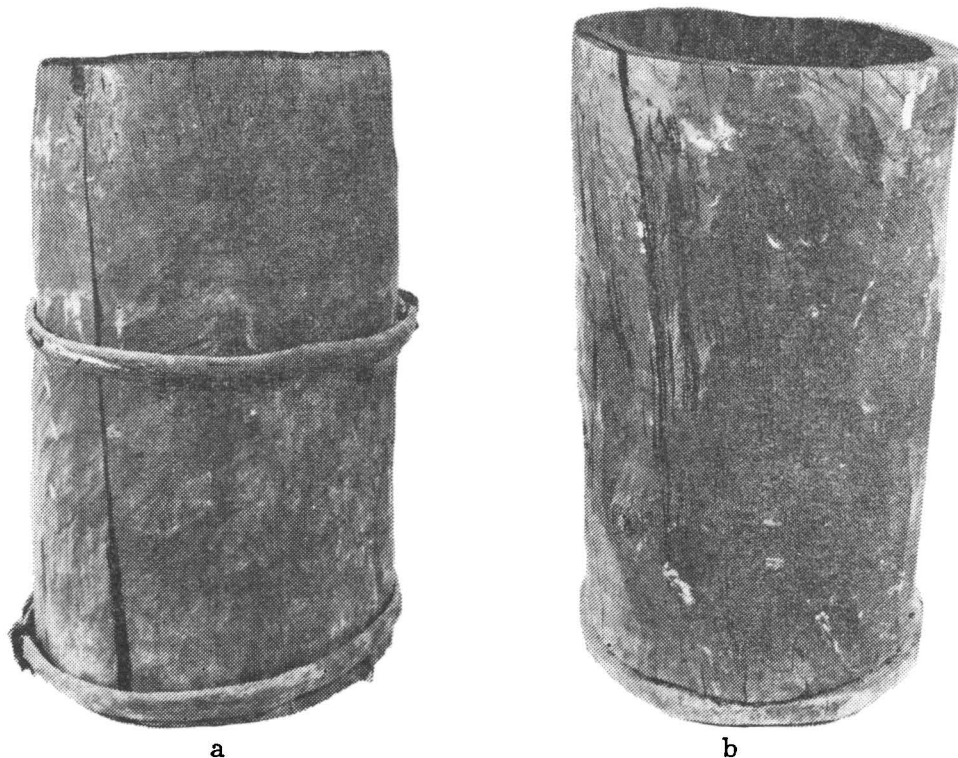

Fig. 6

cu dalta într-o singură bucată de lemn, sau realizate prin despicarea pe din două a trunchiului ales la înălțimea și grosimea dorită și cioplitirea lui cu tesla, cele două segmente în urma prelucrării fiind prinse cu cercuri de lemn. Piesa își găsea locul în vechile interioare, fie în interiorul locuinței, de regulă în tindă, fie pe prispă. Acum ele sînt de găsit numai în poduri, pierzîndu-și în bună măsură funcționalitatea inițială (trei piese au intrat de curînd în colecțiile muzeului) (fig. 6; a, b). Multe exemplare se mai găsesc încă pe teren la Virfuri, Brebu, și Muscel.

Tot pentru depozitare sînt folosite și hambarele de diverse mărimi. Piese de acest gen au o foarte mare căutare în toate localitățile județului; ele fiind întîlnite în cadrul fiecărei gospodării întru-cît lucrute durabil din lemn de fag, cu blănille îmbinate în sistemul „lambă și uluc” oferă bune condiții pentru depozitarea produselor cerealiere. Meșteșugul confecționării hambarelor și a tronurilor, în general, este de veche tradiție în localitățile din nord, bogate în păduri, cum este cazul comunei Runcu cu satul Brebu, Riul-Alb și satul Valea-Mare, unde și astăzi activează un centru de lădari, cu o producție destul de însemnată.

Produsele acestor centre au ajuns pînă departe în satele de cîmpie. Trebuie remarcat, totuși, că în vremurile actuale, cînd produsele micilor meșteșugari sînt puternic concurate de mărfurile din comerț și deci, au mai puțină căutare, în localitățile menționate numărul meseriilor se împuținează. Avem în acest sens exemplul elocvent al comunei Runcu unde pînă acum 30—40 de ani exista un număr însemnat de meșteri iar actualmente nu mai lucrează efectiv decît unul singur.

O altă categorie a mobilierului o constituie lavițele pe care nu le-am mai găsit în dispunerea lor inițială, situație întîlnită la casa Grigore Voicu din satul Bela. Aflată în camera de locuit, adosată peretelui de vest ocupa toată adîncimea odăii și aproximativ jumătate din lungimea ei (pe ea dormea toată familia) piesa este lucrată din dulapi de stejar ciopliți cu barda, montați pe pari de lemn îngropați în pămînt.

O formă evoluată a laviței o constituie paturile. Exemplarele pe care le-am întîlnit pe teren, în mai toate localitățile cercetate, sînt lucrate din blăni, fixate pe pari bătuți în pămînt sau pe capre (scaune). Patul are în cadrul locuinței un loc fix bine precizat, așezat fiind în continuarea sobei de-alungul peretelui din fund al camerei de locuit. Ulterior își face apariția și al doilea pat așezat de-alungul peretelui opus. Patul are o funcționalitate precisă, servind ca loc de dormit și, temporar, și, numai în camerele curate, fiind depozitarul produselor textile (piese de port, covoare, etc.).

Apariție recente și numai într-o zonă restrînsă întîlnite frecvent, băncile lucrate în tehnica traforului, se găsesc actualmente de regulă pe prispă. Sînt produse de influență transilvăneană cu o arie restrînsă de folosință, ea limitîndu-se la localitățile din bazinul superior al văii Ialomitei, în special Pietroșița și Moroieni. În anumite localități ale județului pot fi întîlnite și bănci simple, cioplite (o asemenea piesă a intrat în colecțiile muzeului, fiind achiziționată din satul Dealu-Frumos comuna Pietroșița). Așezată în tindă în prelungirea sobei ea folosea ca loc de odihnă.

În cadrul interioarelor locuințelor și-a făcut apariția masa înaltă de factură orășenească care poate fi văzută în cea mai mare parte a localităților.

Reprezentative pentru creația populară din zona premontană a județului și, în același timp piese de o incontestabilă realizare artistică sînt tronurile, (lăzile de zestre) de formă paralelipipedică, cu capacul drept, cu picioarele joase și de lungimi variabile de la așezare la așezare. Piese de acest gen au fost descoperite în Brebu, Runcu, Dealu-Frumos, fiind lucrate de meșterii locali. Lăzile de zestre erau folosite pentru păstrarea hainelor. De precizat că, în ultima vreme s-a produs o mutație de întrebuintare în sensul că, numai în puține din cazurile întîlnite în teren ele își mai păstrează funcționalitatea inițială, locul lor fiind luat de produsele pe care le oferă civilizația modernă.

Decorul realizat cu scoaba și compasul în masa dură a lemnului este dispus pe suprafețele libere ale pieselor în compoziții diverse imprimînd ansamblului o notă armonioasă și unitară.

Creatorii populari din zonă au acordat realizării acestor piese o atenție cu totul deosebită, realitate argumentată și de importanța pe care urma să o aibă piesa în cadrul vieții familiare (ea fiind dată de zestre fetelor), și de faptul că dintre piesele de mobilier lada de zestre este cea mai valoroasă.

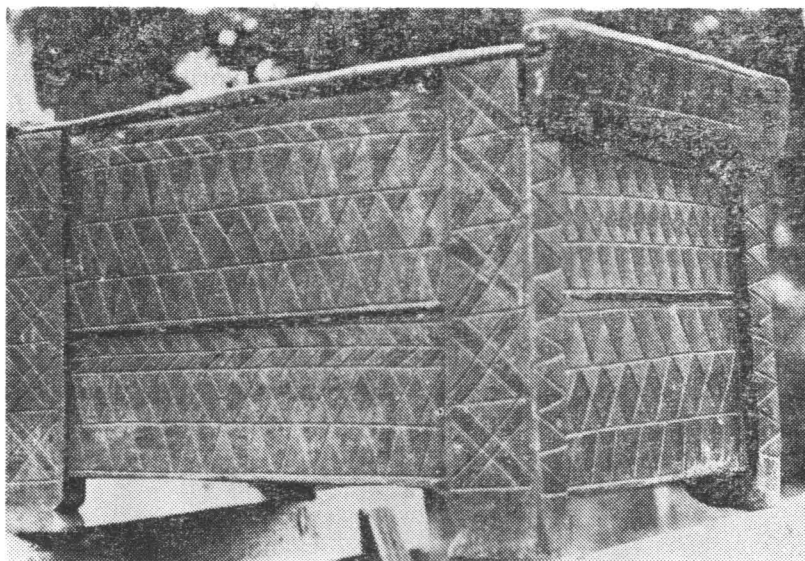
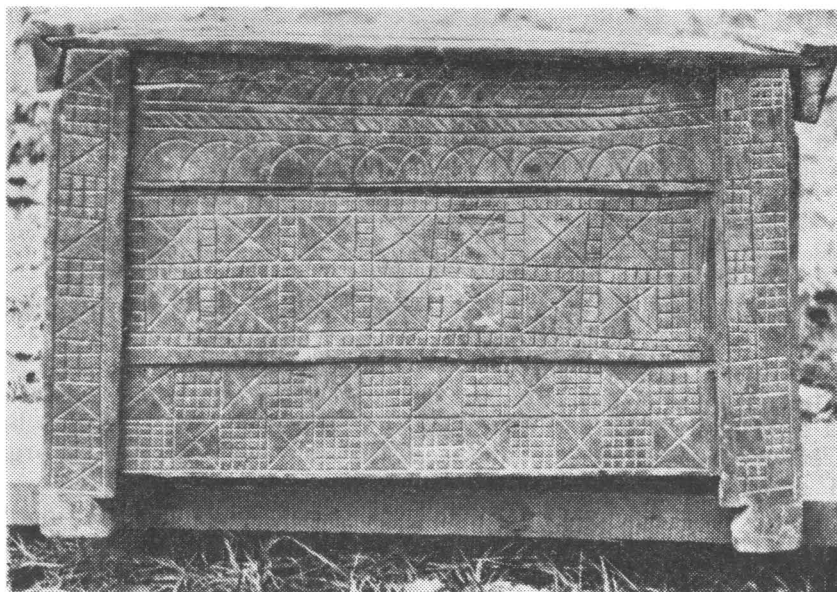
Decorația folosește din plin simbolistica solară (rombul, X-ul înscris în patrat, triunghiul, patratul hașurat, linia în zig-zag, rozeta etc.) în diverse combinații. Simbolul solar apare de cele mai multe ori în combinație cu pomul vieții, „bradul“ reprezentat cu rădăcini (în cazul nostru rădăcina este trifurcată înscrisă într-un triunghi), sau fără rădăcini într-o puternică stilizare, redîndu-se uneori numai frunza (fig. 7 ; a, b).

Exemplele mai noi au o compoziție ornamentală mai complicată și mai puțin expresivă.

De menționat că motivele decorative întîlnite pe lăzile de zestre și-au pierdut cu totul semnificația inițială ; la întrebările noastre bătrîinii răspund unanim că au „înflorat“ tronurile, „ca să fie mai frumoase“.

Interesante prin formă, prin realizare și decor sînt și mesele-dulat (mese înfundate în terminologia locală) din zona limitrofă cu Argeșul. Am depistat cîteva piese în satul Valea Marea, în Cîndești și în Văleni Dîmbovița. Motivele decorative folosite cu predilecție sînt : rozeta, linii întretăiate, arcele de cerc etc. Un exemplar achiziționat de noi este din satul Brebu, lucrat în lemn de fag, cioplit fără decor, de către meșterul Neagu Grigore din localitate. Piesa interesează prin formă care îmbracă linii elegante (fig. 8).

C. În domeniul textilelor Dîmbovița este încă destul de bine reprezentată. O parte a produselor textile a fost prezentată în paralel cu modalitățile de organizare a interiorului, indicîndu-se pentru fiecare din cazuri specificul decorației și ponderea pieselor textile în realizarea armoniei de ansamblu a interioarelor tradiționale.

Fig. 7 a**Fig. 7 b**

În cadrul cercetărilor de teren au fost în principal urmărite textilele de interior. Produse de acest gen se găsesc în număr mare în localitățile investigate, ele distingându-se prin rafinamentul execuției, prin varietatea și bogăția de forme ornamentale și coloristice.

Toate produsele din domeniul textilelor de interior (cele folosite pentru acoperirea patului) — Țoale, procoițe, macaturi, piesele dispuse pe mobilier; precum și cele care se găsesc fixate pe pereți — pără-

Fig. 8

tare, velnițe, covoare, șervete — sînt realizări de înaltă ținută în care aspectul utilitar cristalizează rafinate forme decorative.

Desigur că de la localitate la localitate, de la zonă la zonă, apar diferențieri care sînt generate atît de nivelul de dezvoltare social-economică diferit, cît și de natura materialului folosit, cîneapă, in, lînă bumbac, precum și de tehnica de lucru ca și diferitele modalități de organizare și dispunere a motivelor decorative.

Trebuie remarcat că în esență, produsele textile folosite la organizarea interiorului unei locuințe sînt în strînsă concordanță cu specificul spațiului de locuit, cît și cu forma și ornamentica pieselor de mobilier⁷.

⁷ *Arta populară românească*, Buc. 1969, p. 227.

Citeva din produsele textile depistate în teren au intrat în colecțiile muzeului. Între ele se remarcă : un Țol din lână lucrat în patru Țe „în coaste” cu un decor simplu, obținut din urzeală și băteală, în lână, în colorit natural. Decorul se bazează pe principiul alternanței vergilor de mărimi diferite pe întreg cimpul ornamental realizându-se o armonie de efect prin contrast (fig. 9). Țolul este o piesă cu multiple întrebuințări

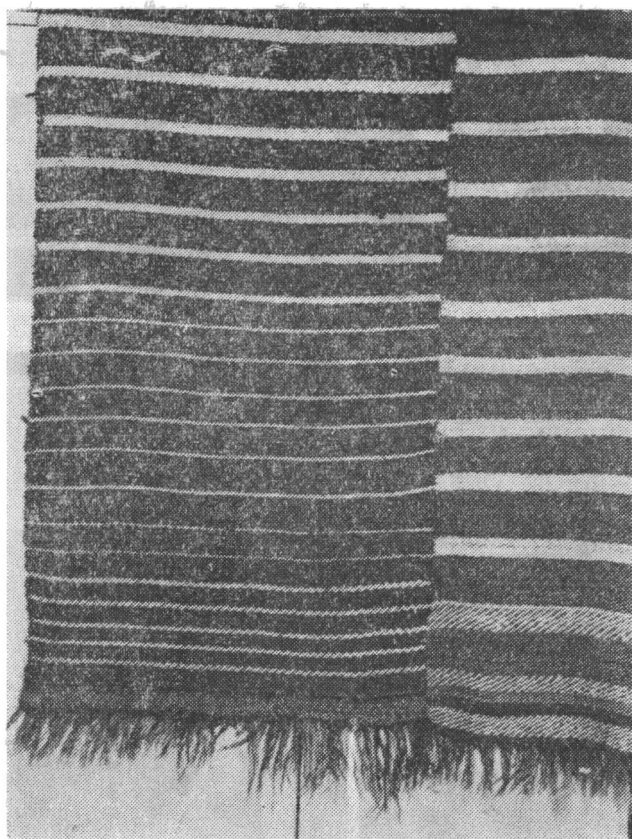
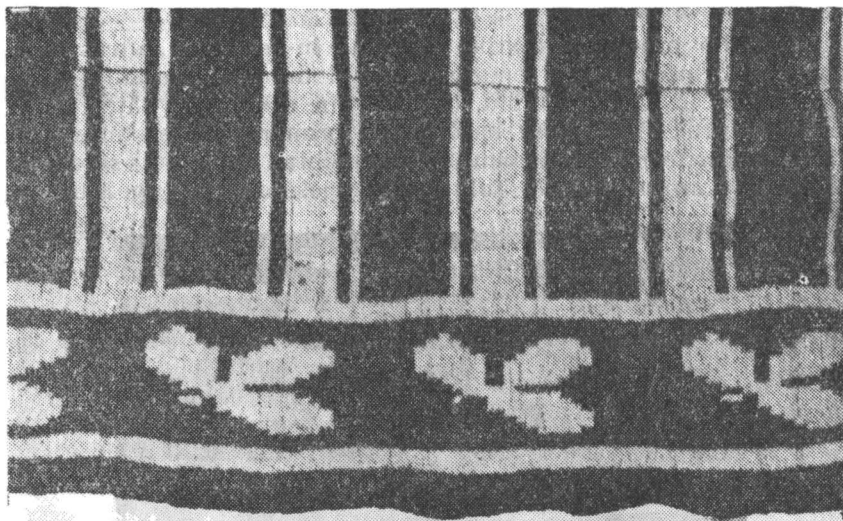

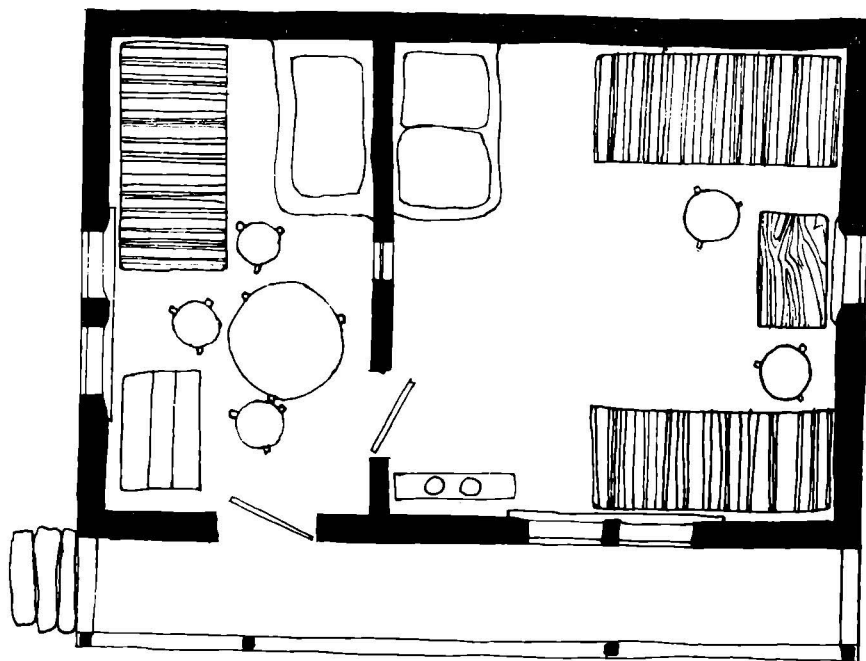
Fig. 9

folosit pentru acoperit patul și ocazional, și mai ales în zonele de munte unde se practică intens păstoritul, este îmbrăcat pe vreme răcoroasă de ciobani ; o procoiță, achiziționată tot în satul Brebu, folosită ca acoperitoare de pat, are o țesătură densă bicoloră (în alb și brun în colorit natural). Decorul este fragmentat : în partea de sus a piesei într-o compoziție elegantă și discretă realizat din benzi late de culoare, iar în latura de jos fiind dispus în alesături florale mari (fig. 10).

Fig. 10**Fig. 11 a****Fig. 11 b**

La acestea se adaugă ștergarele, câteva dintre ele de la sfârșitul secolului al XIX-lea țesute sau cusute cu un frumos decor în nuanțe de roșu și albastru, de negru și roșu pe fondul alb al țesăturii (fig. 11 a, b).

Covoarele, categorie de piesă discutată și în capitolul referitor la amenajarea interiorului, în categoria cărora se disting produsele vechi,

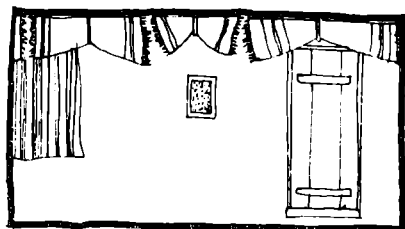
Schema I

Plan cu dispunerea principalelor piese de interior
(casa Dicu Constantin, Pucioasa — Zărăfoaia)

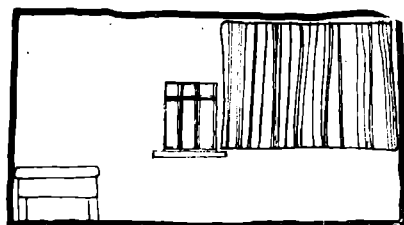
în care s-a impus ca decorație câteva motive larg uzitate : „roțițele pe negru“, „coroana“, „calea răătăcită“, „România“⁶. Exemplarele de acest gen mai pot fi văzute în centrele în care producția lor a ajuns la cea mai mare înflorire, la Moroieni și Pietroșița. Produsele mai noi au o ornamentică complicată în general manifestându-se tendința înlocuirii motivelor tradiționale cu altele mai noi nesemnificative și nereprezentative pentru zonă. De altfel, centrele și-au pierdut în ultima vreme personalitatea și originalitatea care le-a impus produsele pe spații largi.

⁶ Vezi și Georgeta Stoica și Maria Georgescu, *Acta Valahica*, 1972, p. 379—396.

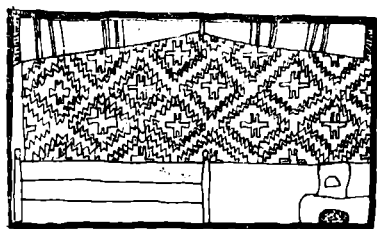
În urma cercetărilor efectuate în anul 1973, județul Dimbovița se dezvăluie ca o zonă bogată în elemente tradiționale etnografice care se cer descifrate și valorificate. Primul imperativ îl constituie continuarea activității de cercetare, în vederea întocmirii unei colecții de etnografie reprezentative pentru cultura materială și spirituală a locui-

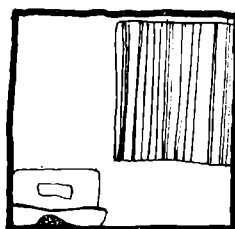
1.

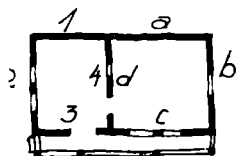
a.

2.

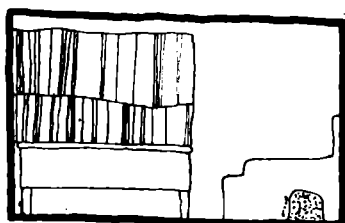
d.

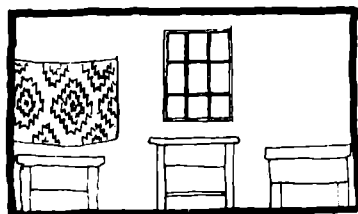
Schema II

Interior din Pucioasa (Zărăfoaia) — casa Dicu Constantin

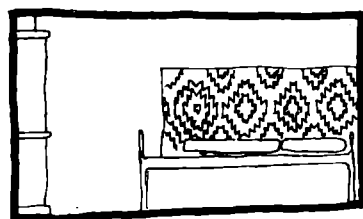
torilor și valorificarea ei ulterioară în cadrul unei expoziții de bază. Aceasta aduce o contribuție însemnată la cunoașterea particularităților istorice locale și este o acțiune care se înscrie pe linia politicii actuale de recuperare și valorificare a bunurilor culturale ale trecutului și de încadrare a lor în circuitul național de valori.

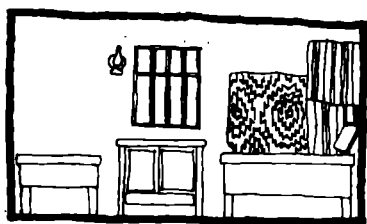
1.

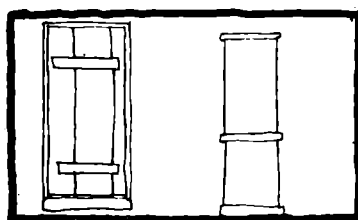
6.

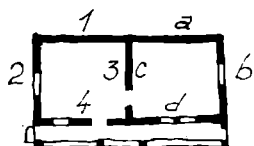
a.

2.

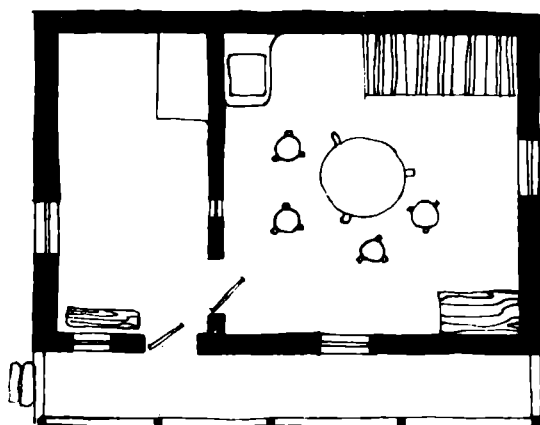

c.

Schema III
Interior din comuna Pietroșita. Casa Moraru Maria

Acțiunea de salvare trebuie să privească în întregime fenomenul de viață materială și spirituală a populației din această zonă, cercetarea parțială ar conduce la o imagine confuză. De altfel o primă măsură

Schema IV
Interior din comuna Ludești (reconstituire)

în acest sens o constituie inițiativa restaurării „Casei Dobrescu” din Pucioasa, valoros monument de arhitectură din ultimii ani ai sec. al XVIII și anii de început ai sec. al XIX-lea și, întrebuințarea ei ca muzeu de etnografie și artă populară.

PARALELĂ ÎNTRE REMINISCENȚELE MAGIEI TERAPICE ȘI TERAPIA ȘTIINȚIFICĂ

ILEANA RĂDULESCU

O. 1. Din totdeauna omul a acoperit cu mintea sa un cerc din realitatea înconjurătoare, cerc care are raza cu atât mai adîncă în juru-i cu cît el cunoaște mai mult și, implicit, gîndirea-i merge mai departe. Acolo unde realitatea refuză explicația pe care mintea o cere, mintea însăși își acoperă golul prin produsele imaginației, care, pentru că vin să completeze golurile concretului, intră în cea mai concretă și mai palpabilă realitate în funcție de care comportamentul însuși poartă semnul firescului.

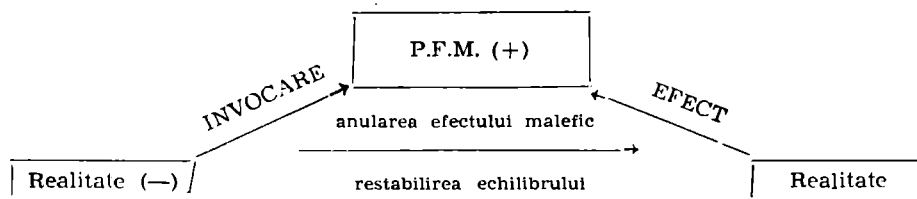
Așa se întîmplă în gîndirea primitivă cu stabilirea cauzalității fenomenelor, așa se întîmplă, de pildă, cînd omul, pentru a avea animalul dorit, trebuie să-i cîștige mai întîi esența, adică zeitatea. El comunică dincolo, cu planul forțelor magice (spunem noi astăzi) creat de el însuși pentru certitudinea supraviețuirii.

Lumea devine în gîndirea primitivă un sistem, dacă nu complex, cel puțin complet și ale cărui planuri și elemente poartă o ordine interioară și-un sistem perfect de relații atât între componente, cît și legi stricte de încadrare a individului în ele.

Privită prin prisma actuală această lume ar putea fi împărțită în două categorii : lumea concretă, palpabilă, inteligibilă a lucrurilor înconjurătoare, a grupului social și a doua realitate pe care azi am numi-o planul forțelor supranaturale, populat de zeități primitive, care ar fi cauza fenomenelor, esența fiecărui lucru din natura înconjurătoare etc. ; lume de dincolo de individ, căreia acesta i se supune, dar pe care în același timp, pentru a supraviețui, trebuie să și-o cîștige. El trebuie deci, pentru a realiza comunicarea cu această a doua lume să se ridice în planul ei sau să și-o cheme. Pentru aceasta el o invocă prin elemente care crede că-i aparțin. Exemple : de la animalul invocat prin colți,

coarne, desenarea formei, imitarea mugetului sau a mișcării specifice, pînă la un anume grad de abstractizare cînd invocarea se face prin ritmul muzicii sau al mișcării. Și încă o sursă și un mijloc important de realizare a acestei comunicări : cuvîntul. Astfel gîndirea primitivă naște prima sa creație literară : incantația magică ce se încadrează ca o componentă a ritualului.

Transmise din generație în generație procedeele se cristalizează și ajung, în parte, pînă în zilele noastre — cele mai bine conservate sub forma descîntecelor. Descîntecele vin să restabilească prin contactul cu planul forței magice * echilibrul realității stricat prin intervenția unei forțe malefice. Schema minimală de realizare a descîntecului este :

Schema 1

Fiind cea mai veche creație a gîndirii umane și zonă de interferență a procedeelor de realizare a discursului poetic, descîntecele, conservate pînă astăzi grație caracterului lor ezoteric, constituie zona cea mai formalizată și mai conservatoare a tradiției. Studiarea lor ne permite concluzii interesante privind gradul de evoluare al vieții materiale și spirituale din zona respectivă.

O. 2. Cercetarea efectuată cuprinde zona Ludești-Hulubești de pe latura vestică a județului, satele comunei Vișinești din partea de răsărit a județului și satele comunei Runcu din nord. Localitățile cercetate se află în partea nordică a Dîmboviței, în regiunea deluroasă. Satele din sud, din zona de cîmpie, sînt mai puțin conservatoare fiind mai supuse acceptării noului, grație facilității comunicării, vecinătății orașului sau a unor obiective industriale. Prezentarea repertoriului acestor zone din județ se va structura pe următoarele capitole :

- prezentarea ariei de referință a descîntecelor din zona respectivă ;
- tipul de realizare al comunicării cu P.F.M. la nivelul gesticii, instrumentelor folosite și al textului ;
- transcrierea textelor la care se apelează în cadrul analizei, texte prezentate pe localități și numerotate de la 1 la 19, astfel ca referința să se poată face cu suficientă ușurință.

* Vom folosi, pentru „planul forței magice” prescurtarea P.F.M. iar pentru „forța magică” prescurtarea F.M.

Aria de referință

1. Comentariul sferei de referință a descintecelor culese trebuie să înceapă prin analiza acestui tablou sinoptic care prezintă pe localități tipurile de descințe folosite :

		Ludești	Hulubești	Runcu	Vișinești
1	De deochi	** 3	1	2	
2	De sperietură	1		1	
3	De șarpe	1	1		
4	Din devînt				1
5	De brîncă			2	
6	De plecate			1	
7	De rînză			1	
8	De Muma Pădurii			1	1

** Numărul de tipuri depistate în sat.

Vedem, deci, că descintecul, încadrat în meditația populară „vin-decă“ boli ca : frigurile (din devînt), brîncă, plecatele, rînză, cit și stări incerte de natură psihică : deochiul și sperietura. O categorie aparte o reprezintă descintecul de Muma Pădurii, care vine să anihileze efectul malefic al acestei zeități a straniului nopții, care, prin contact, provoacă insomniile și plînsul sugarilor.

Această terapie, potrivit frecvenței arătate de grafic, vine să anihileze în primul rînd efecte malefice de ordin psihic, cel mai cunoscut fiind deochiul. În cazul unor maladii fizice, frecvența magiei terapice a redusă, descințele de rînză, plecate și brîncă, avînd circulație redusă, respectiv numai zona Runcu, iar în cazul bolilor grave cedează locul științei.

Prezența Mumei Pădurii e simțită doar în zonele mai izolate din Runcu și Vișinești, respectiv satele Brebu și Sultanu și nu în centrele de comună care, oricum, sînt mai circulate și mai supuse acceptării noului, deci și a concepției științifice.

În această luptă dintre medicația științifică și cea empirică, vedem, deci, că prima cîștigă teren, dar, în aceeași timp, zonele pe care ea nu le acoperă : deochiul și sperietura rămîn medicației populare.

Tipuri de realizare a comunicării

2. În schema nr. 1 am prezentat modelul teoretic de realizare a comunicării cu P.F.M. Deci punctul de plecare este realitatea care a suferit o dezechilibrare în urma intervenției unei forțe malefice, (negativă fiind o notăm $-/-$). În acest plan se află individul pe care l-am notat cu X și care a suferit intervenția de $-/-$, deci se află în starea de dezechilibru $-X/$. Inițial descîntătoarea trăiește tot în planul realității notat cu R. Pentru stabilirea legăturii cu P.F.M. care deține forțe benefice $+/+$ capabile să anihileze $-/-$, cum s-a spus, este necesar ca descîntătoarea să se ridice în planul ei s-au s-o coboare. Această legătură se stabilește prin invocare, notată cu I. Invocarea se realizează printr-un sistem complex de semne la nivelul gestic și verbal și realizate cu ajutorul unor materiale și instrumente concrete în categoria cărora încădrăm și sintagmele verbale.

Efectul E este inclus în invocare iar în momentul în care contactul cu F.M. este întrerupt se revine la realitatea preexistentă momentului de intervenție $-/-$, echilibrul inițial și firesc. Cu toate că invocarea se realizează prin procedee sincretice, ne vom permite, pentru clarificare, să le analizăm separat, respectiv întii realizarea gestică și instrumentele ei, apoi cea verbală.

2.1. În cazul celor mai multe descîntece (17, 9, 6, 5, 18, 3) gestică se compune din descîntecul în apă neîncepută; cu o nuia oarecare, cu un băț de viță sau de salcie (5) sau cu cuțitul (17, 11). Cu apa descîntată este stropit X în timp ce i se descîntă. Descîntecul în apă urmat de stropit apare în majoritate în cazul descîntecelor de deochi. Descîntecul 17, deși cu un text simplu, are o gestică bogată formată din :

- 1. descîntecul în apă cu o nuia
- 2. se sting în apa descîntată trei cărbuni
- 3. celui deochi i se dă să bea de trei ori apă
- 4. X e spălat cu apa descîntată pe față în zona ombilicală.
- 5. Se toarnă apa rămasă „între uluci” spunîndu-se.

„Cum nu șade apa între uluci.

Așa să nu șadă deochiul pe mine”,

deci magie prin similitudine la nivelul gesticii și realizării verbale.

Funcția fatică a descîntecului este realizată în momentul 2, căci, dacă X este deochi se lasă la fund, dacă nu, rămîn la suprafață și descîntecul trebuie întrerupt, comunicarea fiind ineficace.

Stinsul cărbunilor apare și în cazul descîntecului 18, pentru vindecarea frigurilor.

Există și gesturi mai apropiate de medicația propriu-zisă; frecționarea timpelor și a frunții în cazul deochiului (8) comprese pe abdomen cu ceapă (14), mălai descîntat, ceapă, izmă sau leuștean (15) în cazul bolilor de stomac : de plecate și de rinză.

Ambele descîntece de sperietură culese (4 și 13) sînt însoțite de afumarea celui speriat cu păr de la animalul sau omul care i-a pricinuit starea de dezechilibru.

O gestică specială pe care o vom relata în întregime cuprinde descîntecul de Muma Pădurii. Muma Pădurii este percepută ca zeitatea nopții, a straniului care aduce sugarilor plînsul, prin contactul direct cu obiecte care le aparțin (lucruri) sau cu apa care au fost scăldați. Contactul se realizează după apusul soarelui așa că, pentru a evita aceasta, mamele sînt obligate să nu lase cîrpele copiilor afară după vremea chin-diei, sau să nu arunce în întuneric apa în care pruncul a fost scădat. În cazul contrar copilul capătă plîns noaptea și nu se lecuiește decît după ce : la vremea înserării o femeie așezată între praguri pisează într-o lingură nouă muguri de la nouă pomi diferiți, cîte trei de o specie. În acest timp un copil ocolește casa de trei ori iar de fiecare dată ajungînd în dreptul femeii are loc următorul dialog :

— copilul : „Ce ciocănești ?

Ce bocănești ?

— femeia : „Nu ciocănesc

Nu boncănesc

Inima lui X o plămădesc“.

Apoi femeia pune mugurii pisați într-un vas cu puțină apă, îi lasă ca o jumătate de oră să se „plămădească“ și dă copilului să bea.

Descîntecul se repetă trei zile la rînd sub aceeași formă.

Oamenii cred în eficacitatea lui în aceeași măsură în care cred și în existența Mumei Pădurii, zeitate respectată și temută în sat.

(Relatarea aparține informatoarei Alexandrina Trestianu din satul Brebu, comuna Runcu).

2.2. Vom căuta, în acest subcapitol să punem în evidență tipurile de construcție de text pentru a avea, pe cît posibil, un inventar al posibilităților de comunicare verbală cu P.F.M.

2.2.1. Cel mai simplu tip întîlnit se încadrează în categoria magiei prin similitudine și constă în verbalizarea efectului real al gestului magic, verbalizare prin care acțiunea efectuată se mută pe un plan mult mai larg incluzînd și forțele malefice care au acționat ; e vorba de descîntecele (18,4).

„Cum fuge fumul

Să fugă sperietura de la X“

Deci, descîntătoarea face o gestică (afumă) iar obținerea efectului se realizează după modelul a ceea ce face descîntătoarea să se întîmple („fuge fumul“) în planul real și strănută apoi într-un plan mai larg în care se încadrează și X /-/. De data asta forța benefică /+/-/ se află în planul real, în însăși gestică efectuată. Invocația lipsește.

2.2.2. Un tip interesant de verbalizare a comunicării îl constituie descîntecul 19 pe care îl vom analiza :

— 1. invocarea forței malefice :

Una Muma Pădurilor
Una Muma muierilor

— 2. stabilirea relației, întîi pe plan verbal (A), apoi ca verbalizare a gesticii (B), pînă la totală concretizare a schimbului (C), care include și efectul (D), moment asupra căruia se insistă printr-o comparație cu planul real (d') ca efectul să se poată realiza la modul concret (d'').

A { Eu te strig
Tu-mi răspunzi

B { Eu îți dau
Tu să-mi dai

C { Eu îți dau plînsul copilului meu
Tu să-mi dai odihna ta

D { d' — Cum stă păsările-n tine
d'' — Să doarmă copilul lingă mine

Segmentul D este în același timp reprezentativ ca tip de magie prin similitudine.

2.2.3. Un alt tip de verbalizare îl găsim în descîntecul „de șarpe” (7 și 3). Nucleul acestor descîntece îl constituie dialogul dintre descîntătoare și forța /-/. În ambele descîntătoare îi cere forței /-/ „leacul” pe care acesta îl dă. În cazul descîntecului (7) efectul se obține fără gestică prin :

„Nouă buți de vin legate
Nouă buți de venin dezlegate
Opt buți” ... pînă la
„O bute cu vin legată
O bute cu venin dezlegată”.

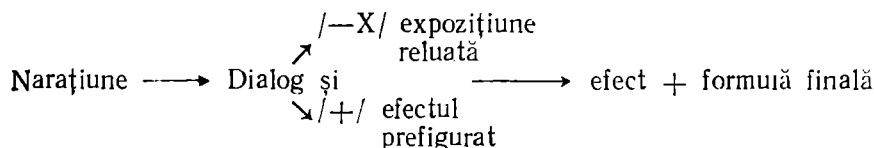
Remarcăm aici apropierea elementelor vin („legat”) care constituie /+/ și venin („dezlegat”) /-/, prin care se restabilește echilibrul : termenul de „dezlegat” reprezentînd efectul.

Se pleacă deci, de la o cifră fatidică = 9 cantitate capabilă să anuleze aceeași cantitate existentă în /-X/, descrescînd pînă la cifra 1 în care /+/ și /-/ se anulează, ajungîndu-se la echilibrul preexistent.

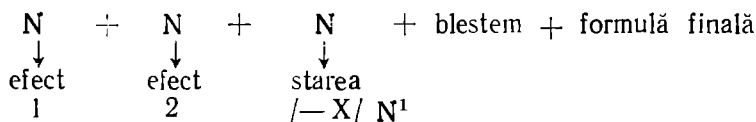
2.2.4. În cazul descîntecului (6) un loc de seamă îl ocupă dialogul. Procedeele de realizare a construcției textului sînt însă mai complexe : e vorba de o expozițiune narativă care prezintă momentul de interven-

ție /-/ și efectul acestei intervenții, respectiv /-X/ ca și intrarea în contact cu forța benefică /+/ reprezentată printr-un element religios (Măica Precista), loc comun al unui mare număr de descîntece, ceea ce confirmă apariția lor la o dată mai recentă. Această expozițiune pregătește dialogul care are loc între /-X/ și elementul /+/ capabil să-l readucă la starea /X/. În replica sa /X/ reia narațiunea din expozițiune, iar personajul /+/ prefigurează verbal efectul; efect narat încă o dată după epuizarea dialogului ca o realitate existentă.

Urmează apoi formula de încheiere, formulă stereotipă în cadrul repertoriului descîntătoarei Maria Iordache. Deci schematizînd avem de-a face cu o construcție de tipul :

Narațiunea (o notăm cu N) devenită element stereotip în text și fiind nucleul care structurează construcția însăși, apare și în descîntecul (1) care se prezintă astfel :

Deci structura textului este mai complexă. Înseși efectele introduse prin N își au determinanții prezentați prin enumerare, procedeul des întîlnit în folclor.

Un singur descîntec (9) este pur narativ, dar efectul magic este obținut grație insistenței cromatice (aici culoarea roșie); culorile constituiau, după cum se știe, în gîndirea primitivă, o forță benefică.

2.2.5. Blestemul este unul dintre componentele frecvent întîlnite în descîntece. Există chiar descîntece structurate prin repetare de blestem, în cadrul cărei repetări doar destinatarul blestemului se schimbă (nr. 8). Se schimbă pentru că descîntecul caută să-l indice : codru, păsări, femeie, copil, om, fată) pentru a-și asigura astfel eficacitatea. În cazul acestui tip de construcție efectul se obține prin întoarcerea elementului /-/, sub altă formă, la forța de la care provine.

2.2.6. Construcția descîntecului (2) este realizată prin procedee de insistență dintr-un element dinamic („ieși deochiule”) și lungul șir al

enumerării elementelor componente ale lui /X/ ; urmează formula tradițională de încheiere, după care, ca o argumentare a efectului, un element narativ ce se desfășoară în planul fantastic, pentru a se confirma încă o dată, în final, existența efectului în planul real (se folosește deja timpul perfect deci, efectul e deja perfectat).

2.2.6. În cadrul culegerii de descîntece apar și textele repertoriului informatoarei Maria Lupoiu (12, 13, 16, 14, 15) ca exemple ale unui inventar de elemente cristalizate, cu care informatoarea operează fără a-și impune cu strictețe vre-un tip de construcție sau măcar existența formulei finale.

Repertoriul Marei Lupoiu este reprezentativ pentru stadiul actual al magiei terapeutice căci n argumentează încă o dată faptul că aceasta pierde în importanță, deci implicit în conținut, formă, frecvență.

Capitolul III

Capitolul de față cuprinde textele la care ne-am referit pe localități și repertorii de informatori.

A. LUDEȘTI

a. Informatoarea ANTON DUMITRA, 68 de ani, născut la Riul Alb, căsătorită în Scheiul de Sus, n-a călătorit în alte zone, nu știe carte :

I. DE DEOCHI

A plecat pe cale
Pe cărare
S'a-nțilnit cu deochiu-n cale
 Ieși deochi
 Dintre ochi
 Din fața obrazului
 Din zgirciul nasului

A plecat pe cale
Pe cărare
S'a-nțilnit cu deochiu-n cale
 Ieși deochi
 Din mîncare
 Din culcare
 Din cîntările cocoșului

A plecat pe cale
Pe cărare
S'a-nțilnit cu deochiu-n cale
 Ea plîngea
 S'orăcăia
 Sîngele se tulburase.
Maica Precista
D'auzea
De mîna mi-l lua
Și cu el la rouă pleca
Și cu rouă mi-l spăla
Tot deochiul lepăda
Și la Marea Neagră pleca
În Marea Neagră-l arunca
Toate apele le tulbura
Și pe X curat mi-l lăsa.

De-o fi deochiat de voinic
 Ochii-n cap i-a plesnit
 I-a sărit
 N-a mai văzut
 De-o fi deochiat de nevastă
 Ochii-n cap să-i plesnească

P...l s-o taie
 Țițele să-i crape
 Să se mire satu'.
 Să rămână X
 Curat
 Luminat
 Ca argintul strecurat.

b. Informatoarea VILĂU ANDREANA, 75 de ani, cătunul Valea Ursului, sat Scheiul de Sus, nu știe carte, a vizitat doar satele vecine :

2. DE DEOCHI

Ieși deochiule
 Ieși spurcatule
 Cu toate junghiurile
 Cu toate cuțitele
 Cu toate durerile
 De la X
 Din creierii capului
 Din zgîrciul nasului
 Din ochi
 Din sprîncene
 Din dinți
 Din măsele
 Din mîini
 Din picere
 Din carne
 Din piele
 Din șale
 Din spinare
 Din rînză
 Din osînză
 Din bojocii lui X
 Din fîcății lui X
 Din inima lui X

De-o fi deochiat de băiat,
 de om înșurat
 Să-i plesnească ochii-n cap
 De-o fi deochiat de nevastă,
 de fată mare
 Să-i crape țițele
 cosițele
 Deochiul să fugă
 să se ducă
 Să rămână X
 Curat
 Luminat
 Ca argintul strecurat.
 C-a venit nouă surori
 Și-a luat nouă feluri de deochi
 S-a dus cu ele-n sbor
 În mare le-a aruncat
 Pe fundul mării le-a așezat
 Ele s-a supărat
 Ele s-a mîniat
 Eu de vîrf le-am apucat
 De rădăcină le-am uscat
 Și lui X pe leac i-am dat.

c. Informatoarea PREDOIU GHEORGHÎȚA, 74 de ani, nu știe carte, născută în Ludești, a stat cîțva timp la București :

3. DE MUȘCĂTURA DE ȘARPE

Tu șarpe veninat
 De ce pe X l-ai mușcat
 că m-ai supărat ?
 Leacul din ce să-ți fie ?
 — Din băț de alun
 Și apă ne-ncepută.
 Păsărică grăsuie
 Pe buciom se suie

Cu buciomu-a buciumat
 Gură de șarpe-a vindecat
 Viță de vie tăiată
 Peste șanț aruncată
 Gură de șarpe vindecată.
 Amin, amin
 Constandinin
 Vorbele mele să fie din plin.

4. DE SPERIETURĂ

Cum fuge fumul
Să fugă sperietura de la X.

B. HULUBEȘTI

a. Informator IORDACHE MARIA, 64 de ani, nu știe carte, a umblat puțin :

5. DE SPERIETURĂ

Păsărică albă
Coadă albă
În sus sburași
În jos picași
Trei picături de sînge picat
Piatra-n patru s-a despicat
Plesnească-i ochii-n cap
Cui l-a deochiat pe X
Fugi deochi din inima lui
Fugi deochi din capul lui
Să te duci pe pămînt
Că eu cu gura te-am descîntat

Cu limba te-am scuipat
Să piei
Să răspiei
Cum pieri roua de soare
Apa de mare
Așa să piardă deochiul de la X
Să-l lăsați curat
Luminat
Că eu cu descîntecul
Și Maica Precista cu leacurile
Leac să-i fie !

6. DE DEOCHI (cînd pieri laptele vacii).

S-a sculat X
Joi de dimineață
La iarbă să pască
Și nu știu cine a văzut-o
Și a deochiat-o
Și zbiera
Și se tînguia
Că laptele pierise
Ugerul se golise
Vițelul zbiera
Maica Precista din cer auzea
Pe scări de-argint se cobora
Și la X venea
Și o-ntreba :
— Ce-ai X
De ce zbieri
De ce te tînguești
De ce te vâicărești ?
— Zbier și mă vâicăresc

Că m-am sculat
Joi de dimineață
La iarbă să pasc
Și nu știu cin' m-a văzut
Și m-a deochiat
Laptele mi-a pierit
Ugerul s-a golit
Laptele s-a zăurdit
— Taci X
Nu te mai vâicări
Nu te mai vâicări
Că la o salcie pletoasă
Tot laptele tău se lasă.
Laptele se îngroșă
Țițele i se umplea
Brînză se bolovănea
Vițelul se netezea.
Eu cu descîntecul
Maica Precista cu leacurile
Leac să-i fie !

7. DE MUȘCĂTURĂ DE ȘARPE

Lăurel
Băurel
De ce pe X l-ai mușcat ?
— L-am mușcat
C-am fost pe-o piatră de lipioară
culcat
Și el a venit de m-a călcat.

— Si acum ce leac îi dai ?
— Îi dau leac :
Nouă buți de vin legate
Nouă buți de venin dezlegate
Opt buți de vin legate
Opt buți de venin dezlegate
Șapte buți de vin legate

Șapte buți de venin dezlegate
 Șase buți de vin legate
 Șase buți de venin dezlegate
 Cinci buți de vin legate
 Cinci buți de venin dezlegate
 Patru buți de vin legate

Patru buți de venin dezlegate
 Trei buți de vin legate
 Trei buți de venin dezlegate
 Două buți de vin legate
 Două buți de venin dezlegate
 O bute de vin legată
 O bute de venin dezlegată.

C. RUNCU

a. Informator : ALEXANDRINA TRESTIANU, 63 de ani, din Muscel, căsătorită în Brebu, trei clase :

8. DE DEOCHI

De-o fi X deochiat
 De codru
 S-i pice frunza
 Să-i fie mai mare ciuda
 De-o fi X deochiat
 De păsări
 Să-i pice penele
 Să-i fie mai mare ciuda
 Dacă o fi X deochiat
 De femeie
 Să-i crape țitele
 Să-i curgă laptele

Să-i fie mai mare ciuda
 Dacă o fi X deochiat
 De copil
 Să piardă puterea
 Să-i fie mai mare ciuda
 Dacă o fi X deochiat
 De om
 Să-i crape b.....
 Să-i fie mai mare ciuda
 Dacă o fi X deochiat
 De fată
 Să-i crape țitele
 Să-i curgă laptele.

9. DE DEOCHI (pentru vacă)

Am apucat pe un drum mare roșu
 Cu-n topor mare roșu
 Tăiai un copac mare roșu
 Făcui un obor mare roșu
 O vacă mare roșie

Un șistar mare roșu
 Făcui un foc mare roșu
 Făcui un caș mare roșu
 Cine-l văzu se miră
 Și deochiul de la inima vacii X ieșiră.

10. DE MUMA PĂDURII

— descîntecul se compune din gestică prezentată pe larg în cadrul capitolului precedent ; textul constă în acest dialog :

Copilul : „Ce ciocănești
 Ce bocănești ?”
 femeia : „Nu ciocănesc

Nu bocănesc
 Inima lui X o plămădesc”

11. DE BRÎNCĂ

Uiu ciine bălțat
 Cîte grădini am colindat
 Iar acum ți s-a'nfundat

Cu cuțitul te-oi tăia
 Cu acu' te-oi înțepa
 Din capul lui X îi ieși.

b. Informatoarea MARIA LUPOIU, 81 de ani, născută și măritată în Runcu, n-a ieșit din sat, nu știe carte :

12. DE DEOCHI

Ieși deochi din capul lui X
Ieși deochi din oasele lui X
O fi deochiat de vînt
O fi deochiat de codru
O fi deochiat de femeie

Să-i crape țitele
Să-i crapă codițele
Să rămie X curat
luminat
Dumnezeu cum l-a lăsat.

13. DE SPERIETURĂ

Îi fi speriat de om
Îi fi speriat de copil
Îi fi speriat de vacă

Lăsați-l pe X luminat
curat
Ca argintul strecurat.

14. DE PLECAT

Plecat din mîncare
Plecat din băutură
Plecat din ardicătură
Plecat din călcătură

Ieșiți plecate din burta lui X
Ieșiți plecate din stomăcul lui X
Din toate închieturile lui X.

15. DE RÎNZĂ

Rînză din mîncare
Rînză din băutură
Rînză din ardicătură
Rînză din călcătură

Rînză seacă
Dă-i doamne să-i treacă
Două rațe și-un boboc
Rînză lui X se dă la loc.

16. DE BRÎNCĂ

Brîncă neagră
Brîncă albă
Brîncă din iele
Brîncă din ceas rău
Brîncă din încheturile lui X
O fi obrîntit din apă rea
O fi obrîntit de frig
O fi obrîntit de vînt
O fi obrîntit de acreală

Ieși brînteală
Ieși brîncă
Din capul lui X
Din oasele lui X
Din toate încheiturile lui X
Să fie X lăsată
Curată
Luminată
Ca argintul de curat
Ca aurul strecurat.

D. VIȘINEȘTI

a. Informator CONSTANTINESCU MARIA, 91 de ani, născută la Valea Lungă măritată în Vișinești, nu știe carte, drumuri scurte la sat și oraș:

17. DE DEOCHI

Ieși deochi
De la X dintre ochi
Din fața obrazului
Din creierii capului
Din toate închieturile

Să rămiie X
Luminat
Și curat
Ca argintul strecurat
Cu Maica Precista împreunat.

*

Cum nu șade apa între uluci
Așa să nu șadă deochiul pe mine.

18. DIN DEVINT

Cum nu șade tăciunii ăștia aprinși
Așa să nu șadă din devîntul pe X.

b. Informator : BADEA ELEONORA, 71 de ani, sat Sultanu, a stat 6 ani la București, a vizitat Ardealul, cinci clase :

18. DE MUMA PĂDURII

Una Muma Pădurilor
Una Muma Muierilor
Eu te strig
Tu-mi răspunzi
Eu îți dau

Tu să-mi dai
Eu îți dau plînsul copilului meu
Tu să-mi dai odihna ta
Cum dorm păsările-n tine
Să doarmă copilul lângă mine.

PODOABE DIN EPOCA FEUDALĂ AFLATE ÎN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN DÎMBOVIȚA

MARIA GEORGESCU

Ne propunem prezentarea unui catalog al obiectelor de podoabă existente în colecțiile mai vechi ale muzeului nostru, precum și a celor descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate în anul 1967, 1968, 1973, la biserica Sf. Vineri din Tirgoviște¹, ocupîndu-ne de descrierea lor sub aspectul artistic și stilistic, pentru a face cunoscut pe această cale materialului existent.

Obiectele sînt grupate în următoarele categorii : cercei, ace, mărgelile ; inele și brățări ; podoabe de îmbrăcăminte.

I. CERCEI, ACE, MĂRGELE

1. Tortițe de cercei din bronz (fig. 1) fiecare avînd ($g = 0,75$; diam. 17 mm), sînt în formă de urechiușe din sîrmă împletită. Lucrate prin turnare. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XVI-lea.

2. 2 monturi de cercei din bronz (fig. 2) avînd fiecare ($g = 1,50 \times \times 1,20$ diam. 9 mm), sînt în formă de rozetă, prezintă o piatră montată central și ornament cu email alb. Turnare. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XVI-lea.

3. Cercei din argint (fig. 3) ($g = 1,20$, diam. 18 mm), în formă de coșuleț, cu o montură din sîrmă împletită pe partea inferioară ; lipsește o parte din tortiță. Turnare. Dată probabilă sfîrșitul secolului al XVI-lea.

4. Montură de cercei din argint (fig. 4) ($g = 2,05$; diam. 9 mm), de formă circulară cu motiv cruciform, în centru cu o piatră, iar mar-

¹ Gh. I. Cantacuzino, *Aspecte ale evoluției unui vechi monument din Tirgoviște. Biserica Sf. Vineri, Valachica*, vol. I, 1969, p. 61—69.

Obiectele au fost descoperite fie în mormintele din interiorul bisericii, fie în săpăturile efectuate în anul 1967 în jurul acesteia.

Mulumim lui Gh. I. Cantacuzino de la D.M.I.A. pentru materialul pus la dispoziție și colegului nostru arh. Corneliu Ionescu pentru sprijinul acordat.

ginea este din sîrmă împletită. Turnare, granulare. Biserica Sf. Vineri 1968, S. 1, mormînt 1. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XVI-lea.

5. Piatră de cercei (fig. 5) ($g = 3,10$; diam. 15 mm), în formă de lacrimă este prevăzută cu o tortiță de fixare.

6. 2 cercei din argint inferior (fig. 6) ($g = 2,55$; 2,25 diam. 20 mm), în formă de coșuleț cu părțile laterale din sîrmă, cea centrală ornamentată se prezintă ca un ghem, alcătuit din trei roțițe tangențiale, dispuse în jurul unei sîmne și închise cu sîrmulițe împletite. Turnare, filigranare. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XVI-lea. Variantă asemănătoare la Retevoiești ².

7. Cercei din argint (fig. 7) ($g = 0,55$, diam. 18 mm) în formă ovală din sîrmă cu un capăt răsucit într-o spirală. Turnare. Dată probabilă sfîrșitul secolului al XVI-lea.

8. Cercei din argint (fig. 8) ($g = 2,25$, diam. 15 mm), alcătuit dintr-o verigă cu capătul răsucit într-o spirală ; pe partea inferioară este dispusă o montură ornamentată cu două roțițe perlate. Turnare. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XVI-lea.

9. Cercei de bronz aurit (fig. 9) ($g = 0,45$ diam. 24 mm) din două clipe între ele cu un motiv vegetal ajur ; lipsește tortița. Turnare, ajurare. Dată probabilă : sec. al XVII-lea.

10. Cercei din bronz aurit (fig. 11) ($g = 4,40$, 6 ; diam. 20 mm) cu o piatră verde, decorat ajur cu un motiv cruciform și cu trei pandative în formă de bastonașe, la unul dintre cercei lipsește un pandativ, iar ceilalți sînt desprinși de montură. Turnare, ajurare, Biserica Sf. Vineri, S. VI. Nord, D. 2 — 1,45 m. Dată ; a doua jumătate a sec. al XVII-lea.

11. 2 cercei din bronz aurit (fig. 11) ($g = 6,60$ și 6,30 diam. unei laturi 12 mm) montura cercelului are formă poliedrică și se compune din șase fețe rombe cu laturile de 12 mm, cu un motiv cruciform din bobite, iar în centrul fiecărei fețe cîte un coșuleț cu o piatră montată. De partea inferioară a monturii fixate de colțurile fețelor romboidale atîrnă un număr de patru pandative avînd forma unor petale. Turnare, ciocănire. Biserica Sf. Vineri, 1968, S. I. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XV-lea. Varianta asemănătoare la Olteni ³.

12. Cercei din argint (fig. 12) ($g = 2,45$; diam. 13 mm) de formă sferică este decorat cu puncte în relief și cu tortiță prinsă prin două verigi de corpul cercelului. Turnare. Dată : sfîrșitul secolului al XVI-lea.

13. Cercei din bronz (fig. 13) ($g = 8,20$; diam. 20 mm) de formă elipsoidală, terminat cu o proeminență ; este împărțit în două registre decorate cu cercuri și bumbi. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

² Dinu V. Rosetti — *Săpăturile de la Retevoiești, în „Materiale și cercetări arheologice”, vol. VI, 1959, p. 713, fig. 14/1.*

³ N. Constantinescu, Gh. Untaru, *Podoabe feudale descoperite la Olteni, în „Studii și cercetări de istorie veche” nr. 2, 1959, p. 500, fig. 2/1.*

14. Cercel din argint (fig. 14) ($g = 4,60$; diam. 24 mm) format din trei segmente, segnetul superior este în formă de semilună, ajurat cu o montură cu piatră, segmentul inferior este din sîrmă împletită, iar la capete cu cite o mărgea. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

15. Cercel din bronz (fig. 15) ($g = 3$; diam. 17 mm) de formă elipsoidală terminat cu o proeminență și este împărțit în două registre decorate cu cercuri și bumbi. Turnare, granulară. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

16. Cercel din argint (fig. 16) ($g = 8,50$; diam. 40 mm) de formă circulară format dintr-o placă circulară centrală, prevăzută cu o proeminență decorată cu o floare cu cinci petale în turbină cu un ornament emailat ; pe ea se află montate radial un număr de 14 petale în formă de picătură, decorate cu incizii înfășurate. Turnare Atelier sud-dunărean ⁴. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

1. Ac de argint (fig. 16) se compune dintr-o tijă ascuțită de o extremitate, iar la cealaltă prevăzută cu o montură de formă circulară cu o piatră. Turnare. Biserica Sf. Vineri, 1967, S. II nord. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XV-lea.

2. 2 ace din bronz (fig. 17) compuse dintr-o tijă ascuțită la o extremitate, iar la cealaltă cu un bumb realizat din înfășurarea unei sîrmulițe în jurul axului. Turnare. Dată probabilă : sfîrșitul sec. al XV-lea, Variante asemănătoare la Comana ⁵.

1. mărgele (fig. 18) ($g = 26,40$) lucrate de sticlă translucidă, de culoare verde-deschis, roșie, sau albă, de dimensiuni mici, neornamentate, sînt de formă sferică și puțin turtite. Dată probabilă : sec. XV-XVI.

II. INELE, BRĂȚĂRI

1. Inel din bronz aurit (fig. 19) ($g = 3,5$, diam. interior 20 mm ; diam. exterior 22 mm). Placa de formă ovală, sudată de verigă, prezintă o montură pentru piatră (piatra lipsește). Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri 1967 S. IV. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XV-lea.

2. Inel sigilar din argint (fig. 20) (g 4, diam. interior 16 mm ; diam. exterior 18 mm). Placa de formă circulară este sudată de verigă. Figurație : motivul cruce, iar între brațele crucii este gravat cu slove chirilice. Numele : C.I.M.I.ON. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri 1968, S. I., mormînt 4. Dată probabilă : sfîrșitul sec. al XV-lea. Varianta apropiată la Suslănești ⁵.

⁴ Marin Matei Popescu — *Podoabe medievale în țările române*, nr. cat. 38, fig. 9.

⁵ Lia Milencovici-Bătrîna, *Podoabe din necropola fostei mănăstiri Comana*. B.M.I., nr. 3/1973, p. 13, fig. 11.

3. Inel sigilar (fig. 21) ($g = 6,60$; diam. interior 17 mm ; diam. exterior 19 mm). Placa de formă ovală este sudată de verigă. Figurația : motivul cruce, în centrul plăcii, iar de jur împrejur este gravat cu inițiale chirilice numele KOCTAN. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri (1967). Dată probabilă : sfârșitul sec. al XV-lea.

4. Inel sigilar din argint (fig. 22) ($g = 5,40$; diam. interior 15 mm ; diam. exterior 16 mm). Placa de formă patrată cu laturile țesite, face corp comun cu veriga. Figurația : motivul cruce, dispus central, două păsări afrontate și o stea ; este gravat cu inițiale chirilice numele CAΦT. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri, 1968. Dată probabilă : sfârșitul secolului al XV-lea.

5. Inel sigilar din argint (fig. 23) ($g = 4,60$; diam. interior 15 mm ; diam. exterior 17 mm). Placa de formă ovală face corp comun cu veriga. Figurația : motivul cruce și este gravat cu inițiale chirilice numele 3OJIΓ. Turnare, gravare, Biserica Sf. Vineri, 1968, S. I. mormint 6. Dată probabilă : sec. al XVI-lea.

6. Inel sigilar din argint (fig. 24) ($g = 9,50$; diam. interior 20 mm ; diam. exterior 22 mm). Placa de formă ovală face corp comun cu veriga. Figurația : o crenguță de brad cu motivele : cruce, soare, lună și este gravat cu slove chirilice. Numele : NIK, NIKOIO. Turnare, gravare. Dată probabilă : sfârșitul sec. al XV-lea.

7. Inel din argint (fig. 25) ($g = 10,40$; diam. interior 22 mm, diam. exterior 24 mm). Placa neornamentată este de formă circulară și face corp comun cu veriga. Turnare. Dată probabilă : sec. al XVI-lea.

8. Inel sigilar (fig. 26) ($g = 4,90$; diam. interior 16 mm ; diam. exterior 18 mm). Placa de formă circulară face corp comun cu veriga. Figurația : două păsări și o coroană. Turnare, gravare. Dată probabilă : sec. al XVII-lea.

9. Inel sigilar din argint inferior (fig. 27) ($g = 2,10$; diam. interior 20 mm ; diam. exterior 22 × mm), veriga în parte este ruptă. Turnare, Dată probabilă : sec. XVI—XVII.

10. 2 inele-verigă din argint (fig. 27) ($g = 1,50$; diam. interior : 23 mm ; diam. exterior : 26 mm) sînt de formă circulară, din sîrmă împletită. Turnare. Biserica Sf. Vineri 1968 S. I. mormint 1. Dată probabilă : sfârșitul secolului al XVI-lea. Variantă apropiată la Suslănești ⁶.

11. Inel din argint (fig. 28) ($g = 3$, diam. interior 16 mm ; diam. exterior 18 mm). Placa de formă ovală este sudată de verigă. Figurația : doi arbori gravați. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri, 1967, S. II. sud. Dată probabilă : sfârșitul secolului al XV-lea.

12. Inel din argint (fig. 29) ($g = 6$, diam. interior : 18 mm, diam. exterior 20 mm). Placa de formă ovală face corp comun cu veriga. Figu-

⁶ Dinu V. Rosetti, *Vestigiile feudale de la Suslănești*, B.M.I., nr. 2, 1972, p. 32, planșa 5, 6, fig. 4, 10.

rația : pe linie transversală sînt gravate de o parte și de cealaltă două mcizii ovale. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri, 1968, mormînt 8. Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XV-lea.

13. Inel din argint (fig. 30) ($g = 4,20$; diam. interior : 17 mm, diam. exterior 20 mm). Placa de formă circulară fără corp comun cu veriga. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri 1967 ; S. II nord, Dată probabilă : sfîrșitul secolului al XV-lea.

14. Inel din argint (fig. 31) ($g = 2,80$, diam. interior 17 mm ; diam. exterior 19 mm). Placa de formă ovală, face corp comun cu veriga. Figurația : o pasăre în zbor pe o ramură de brad și motivul soarelui, veriga în parte este ruptă. Turnare, gravare. Dată probabilă secolul al XVI-lea.

15. Inel din argint (fig. 32) ($g = 6,60$; diam. interior : 16 mm ; diam. exterior 18 mm). Placa de formă circulară face corp comun cu veriga și este ornamentată cu o palmetă. Biserica Sf. Vineri, 1967 ; Dată probabilă sec. al XVI-lea.

16. Inel din aramă (fig. 33) ($g = 4,60$; diam. interior : 18 mm ; diam. exterior 20 mm). Placa în formă de floare cu șase petale din bumbi, este sudată de verigă. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

17. Inel din aramă (fig. 34) ($g = 2,40$; diam. interior : 18 mm ; diam. exterior 20 mm). Placa de formă circulară, prezintă o montură pentru piatră (piatra lipsește), iar de o parte și de alta a plăcii cu cîte trei pietre mici albastre. Turnare. Dată probabilă sec. al XVI-lea. Varianta asemănătoare la Retevoiești ⁷.

18. Inel (fig. 35) ($g = 4,90$; diam. interior : 20 mm ; diam. exterior : 23 mm). Placa sudată de verigă prezintă o montură cruciformă cu o piatră verde ; veriga în parte este ruptă. Turnare. Dată probabilă : sec. al XVI-lea.

19. Inel din argint (fig. 36) ($g = 9,10$; diam. interior : 16 mm, diam. exterior : 17 mm), lățimea verigii 7 mm). Placa face corp comun cu veriga (veriga este în parte ruptă). Turnare. Dată probabilă : sec. al XVII-lea.

20. Inel din aramă argintată (fig. 37) ($g = 17,80$; diam. interior : 23 mm, diam. exterior : 25 mm). Placa de formă ovală, face corp comun cu veriga. Figurația : motive vegetale și pomul vieții. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri, 1967, S. IV, sud, Dată probabilă : sec. al XVI-lea.

21. Inel (fig. 38) ($g = 2,60$; diam. interior : 16 mm, diam. exterior 18 mm). Placa de formă cruciformă este sudată de verigă și prezintă o montură pentru piatră ; veriga în parte este ruptă. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

22. Inel din argint (fig. 39) ($g = 2,85$; diam. interior : 17 mm ; diam. exterior : 18 mm). Placa neornamentată, este de formă ovală,

⁷ Dinu V. Rosetti, *Săpăturile de la Retevoiești*, p. 713, fig. 14/3a.

face corp comun cu veriga. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea — XVII-lea.

23. Inel din argint (fig. 40) ($g = 9,80$; diam. interior : 21 mm ; diam. exterior : 23 mm). Placa face corp comun cu veriga, inelul este corodat și nu se deosebește ornamentul. Turnare. Dată probabilă : sec. XVI-XVII.

24. Inel din argint (fig. 41) ($g = 10,70$; diam. interior : 22 mm, diam. exterior : 24 mm). Placa de formă ovală, face corp comun cu veriga ; nu se deosebește ornamentul. Turnare. Dată probabilă : sec. XVI-XVII.

25. Inel din aramă (fig. 42) ($g = 15,20$; diam. interior : 21 mm ; diam. exterior : 23 mm), lățimea verigii 5 mm. Placa este de formă circulară sudată de verigă cu marginile zimțate. Cimpul plăcii este împărțit în patru sectoare, despărțite prin linii formate din proeminențe perlate în fiecare sector, iar în centrul circular se află cîte o proeminență. Pe părțile laterale veriga este prinsă de placă prin două plăcuțe circulare decorate cu o stea în două colțuri. Placa este decorată pe muchii cu un motiv în spic de griu, iar veriga cu o sinusoidă. Dată probabilă : sec. XVII-XVIII.

26. Inel din bronz (fig. 43) ($g = 10,00$; diam. interior : 26 mm ; diam. exterior : 28 mm). Placa de formă dreptunghiulară este sudată de verigă. Figurația : un vultur cu aripile desfăcute și un chenar cu frunze de acant ; veriga lătită este ornamentată cu motivul în frînghie răsucită, între fascicule de linii paralele. Turnare, gravare. Dată probabilă : sec. al XVII-XVIII.

27. Inel sigilar din plumb (fig. 44) (diam. interior : 28 mm ; diam. exterior 30 mm ; diam. placă : 26 mm). Placa în formă de elipsă este sudată de verigă. Figurația : fascicule de linii gravate și cu un motiv vegetal sau stilizat, este gravat cu litere chirilice numele : MIXAINIGA. Anual 18... Veriga este ornamentată cu un mănunchi de ramuri incizate. Turnare gravare, Dată probabilă : secolul al XIX-lea.

28. Inel din argint (fig. 45) ($g = 5$; diam. interior : 18 mm ; diam. exterior : 20 mm). Placa de formă octogonală face corp comun cu veriga. Figurația : motive în acoladă, ungrifon și o stea. Dată probabilă sec. XVIII-lea-XIX-lea.

29. Inel din argint (fig. 46) ($g = 10,6$, diam. interior 18 mm ; diam. exterior : 22 mm ; diam. plăcii : 15 mm). Placa este de format circulară, face corp comun cu veriga. Figurația : în jumătatea de sus a plăcii este gravat cu inițiale chirilice numele : АНДРЕИ scris pe două rînduri, motivul cruce, două imagini ale motivului solar și un motiv vegetal cu flori și frunze. Turnare, gravare. Biserica Sf. Vineri, 1973, mormînt 1, Dată probabilă : sec. XVII—XVIII.

*

1. 2 brățări din argint (fig. 47) cu corpul scurt și gros. La extremitate sînt sudate două plăci de formă triunghiulară (cu colțurile rotun-

jite), ornamentate cu 9 granule dispuse în potcoavă și cu o altă centrală, sprijinită pe alte trei granule de dimensiuni mai mici. În interiorul șirului de granule mari se găsește un șir de granule mici dispus tot în potcoavă. Cîte o emisferă mare (diam. 3,8 cm) este lipită de locul de contact al corpului brățării cu placa ornamentată de la extremități. Această emisferă este decorată cu flori de crini. În centrul emisferei este lipită o alta de dimensiunea celor dispuse în potcoavă. Turnare, granulare. Atelier sud-dunărean⁸. Din vechile colecții ale muzeului. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

2. 4 brățări din aramă (fig. 48) cu corpul scurt, curbat cu capetele lățite, despărțite la mijloc prin cîte o emisferă ornamentată cu o decorație vegetală ; capetele sînt decorate pe conture cu mici proeminențe perlate, iar pe porțiunea centrală un motiv cruciform. Turnare, granulare. Atelier sud-dunărean. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

III. PODOABE DE ÎMBRĂCĂMINTE

1. Cataramă din argint (fig. 49) ($g = 4,40$; $l = 30$ mm, $L = 15$ mm), de formă dreptunghiulară cu capătul rotunjit este ornamentată cu motive vegetale. Dată probabilă secolul al XVI-lea.

2. Aplică de bronz (fig. 50) ($g = 1,20$; diam. : 9 mm), sînt în formă de rozetă, central cu o montură pentru piatră, una dintre aplice este prevăzută cu o prelungire ; prezintă urme de oxid de cupru. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

3. Bumbi de bronz (fig. 51) împlețiți din sîrmă, sînt neornamentați și prevăzuți cu o tortiță de fixare. Turnare. Biserica Sf. Vineri, 1967, S. IV, nord. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

4. Nasture din argint (fig. 52), de formă sferică, decorat cu un motiv floral cu opt petale ; în centrul și în vîrfurile fiecărei petale cîte o proeminență. Turnare. Dată probabilă : secolul al XVI-lea.

5. Pafta din aramă (fig. 53) argintată $L = 25$ mm, $l = 9$ mm) fiecare avînd forma unui sîmbure de migdală, prinse printr-un cîrlig și o verigă sudate pe dosul lor (cîrligul și veriga sînt mascate de o placă circulară decorată în relief). Paftaua este ornamentată cu motive florale și cu chenar din bumbi. Pe revers se află lamele metalice pentru prinderea paftalei de cordon. Din vechile colecții ale muzeului. Turnare, ciocănire. Atelier balcanic. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

6. Pafta din argint inferior (fig. 54) ($L = 27$ cm, $l = 10$ cm), este compusă din două părți fiecare avînd forma unui sîmbure de migdală prinse printr-un cîrlig și o verigă, mascate cu o rozetă ajurată cu două

⁸ Marin Matei Popescu Op. cit, cat. 87, fig. 43.

prelungiri. Paftaua este ornamentată cu un motiv vegetal cu chenar. Pe revers se află lamele metalice pentru prinderea paftalei de cordon. Din vechile colecții ale muzeului. Turnare, ciocănire. Atelier balcanic. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

7. Pafta argintată (fig. 55) ($L = 24$ cm, $l = 9$ cm), este compusă din două părți fiecare avînd forma unui sîmbure de migdală prinse printr-un cîrlig și o verigă sudate pe dosul lor. Cîrligul și veriga sînt mascate de o rozetă ajurată cu două prelungiri și central cu o montură cu piatră. Paftaua este ornamentată cu un motiv oriental cu păsări pe o ramură cu flori și fructe, înconjurat de un decor cu motiv floral. Pe revers se află lamele metalice pentru prinderea paftalei de cordon. Din vechile colecții ale muzeului. Turnare, ciocănire. Atelier balcanic. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

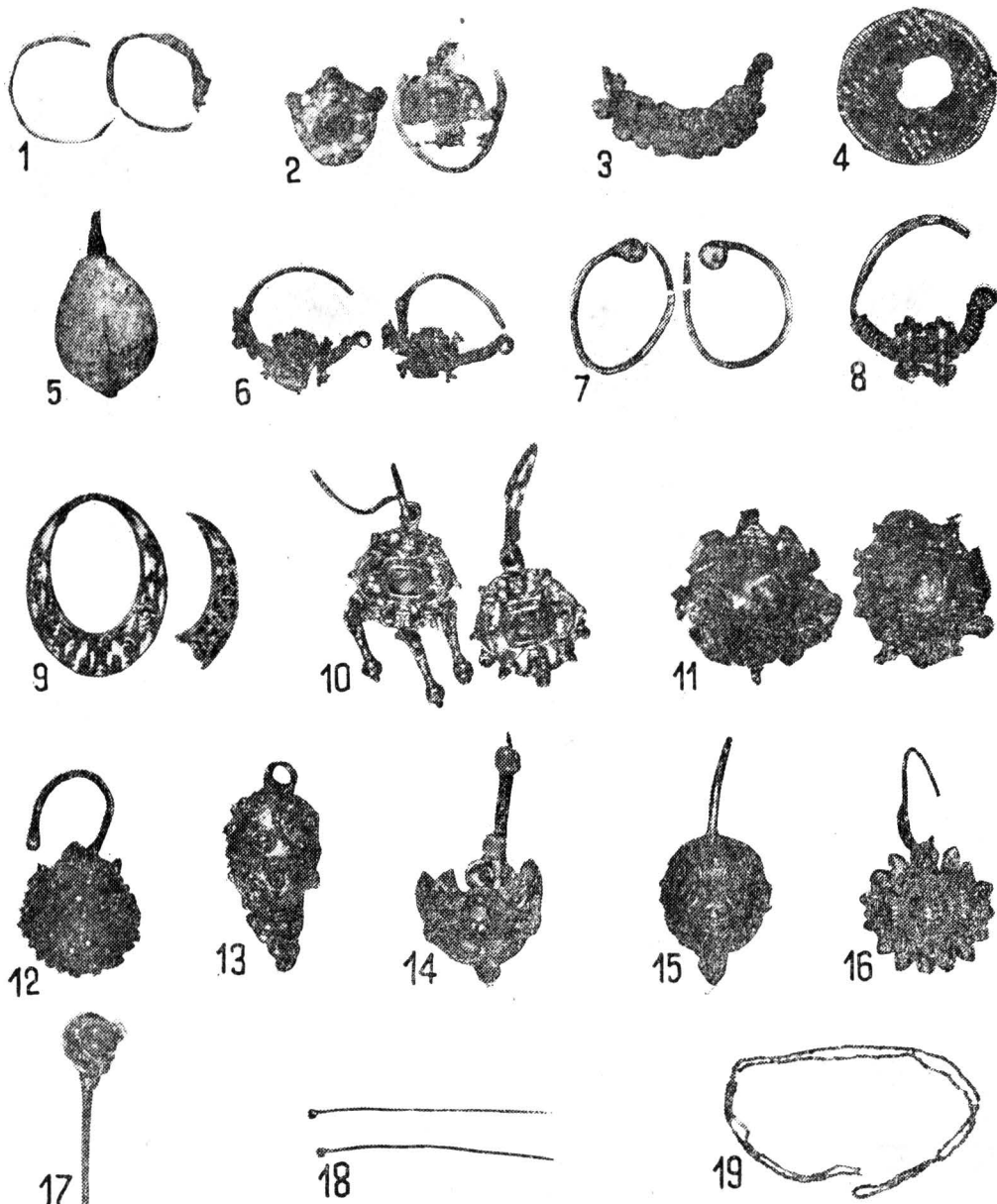
8. Pafta din argint inferior (fig. 56) ($L = 24$ cm, $l = 11$ cm), este compusă din două piese identice de formă discoidală prinse printr-un cîrlig și o verigă (mascate de o rozetă ajurată care prezintă două prelungiri). Paftaua este ornamentată cu un motiv central floral, iar marginile cu două benzi, una cu motive geometrice, alta cu motive vegetale, despărțite printr-un motiv de frînghii răsucite. Pe revers se află lamele metalice pentru prinderea paftalei de cordon. Din colecțiile vechi ale muzeului. Turnare, ciocănire. Atelier transilvănean. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

9. Pafta din aramă argintată (fig. 57) ($L = 25$ cm, $l = 10$ cm), este compusă din două părți, fiecare avînd forma unui sîmbure de migdală prinse printr-un cîrlig și o verigă (cîrligul și veriga sînt mascate de o placă decorată cu un blazon imperial, vultur bicefal încoronat). Paftaua este ornamentată cu motive geometrice patrute și flori cruciforme, cu două chenare concentrice, iar pe margine cu un chenar cu un motiv vegetal festonat. Pe revers numai pe o parte prezintă lamele metalice pentru prinderea paftalei de cordon. Din colecțiile vechi ale muzeului. Turnare. Atelier balcanic. Dată probabilă : secolul al XVIII-lea.

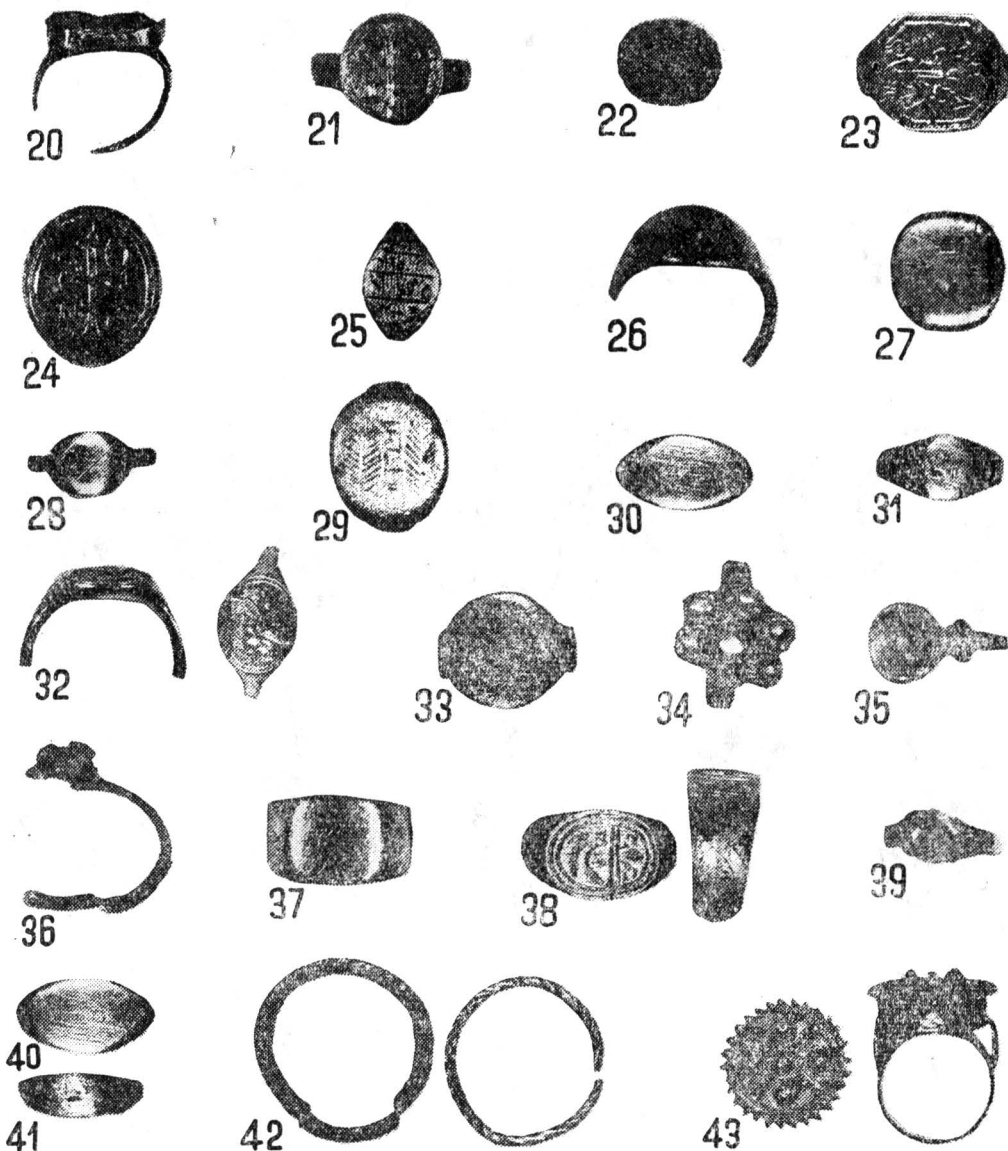
10. Pafta din argint și sidef (fig. 58) ($L = 19$ cm, $l = 10$ cm), este compusă din două părți, fiecare avînd forma unui sîmbure de migdală prinse printr-un cîrlig și o verigă sudate pe dosul lor. Paftaua este neornamentată pe margini, iar la mijloc se află cîte o placă de sidef decorate în relief cu un chenar vegetal pe margini ; cu motive vegetale și o scenă religioasă. Pe revers se află lamele pentru prindere. Din colecțiile muzeului. Turnare, cizelare. Atelier balcanic. Dată probabilă secolul al XVIII-lea.

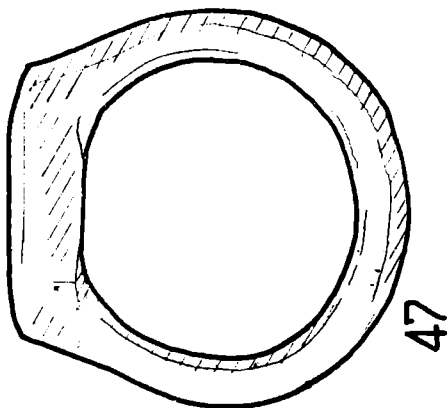
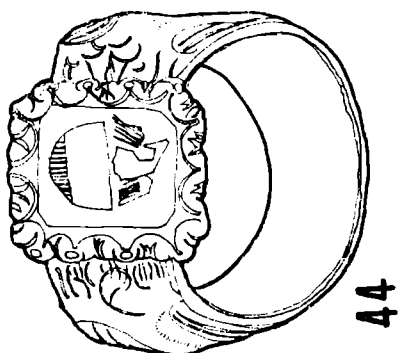
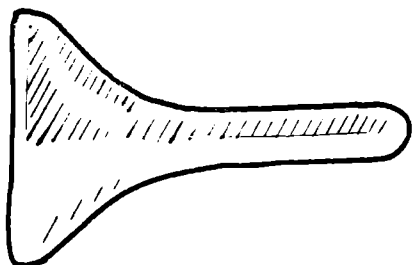
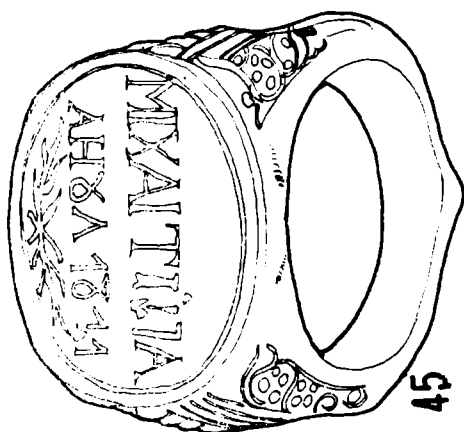
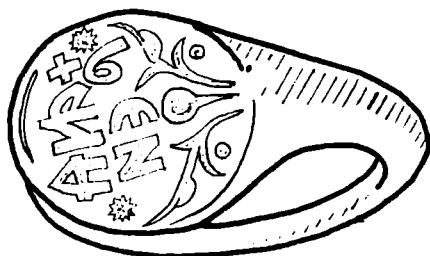
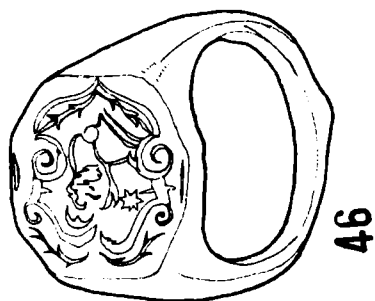
12. Pafta din argint, sidef, aramă (fig. 60) ($L = 23$ cm, $l = 9$ cm), este compusă din două părți fiecare avînd forma unui sîmbure de mig-

PLANȘA 1

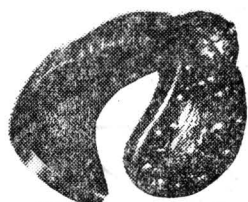

PLANȘA 2

PLANȘA 4

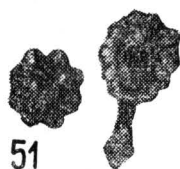
48

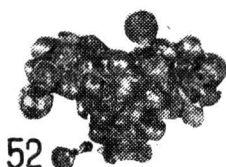
49

50

51

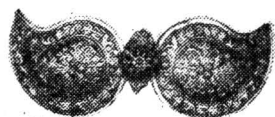
52

53

54

55

57

56

59

58

60

dală prinse printr-un cîrlig și verigă, sudate pe dosul lor ; cîrligul și veriga sînt mascate de o rozetă cu margini festonate, decorate cu granule filigranate. Paftaua este ornamentată pe margini cu granule și cercuri filigranate adiacente. În mijloc se află cite o placă de sidef decorată în relief cu motive florale și cu vulturul bicefal cu o aripă întinsă și cu cealaltă strînsă. Pe revers se află lamele metalice pentru prinderea paftalei de cordon. Din colecțiile vechi ale muzeului. Turnare, filigranare, granulare. Atelier balcanic. Datare probabilă : secolul al XVIII-lea ⁹.

BIJOUX DE L'ÉPOQUE FÉODALE)

(Résumé)

On propose un catalogue des parures existantes dans les collections plus anciennes de notre musée, ainsi que dans celles découvertes à la suite des recherches archéologiques de 1967, 1968, 1973 à l'église Sf. Vineri de Tîrgoviște. Nous nous envisageons leur aspect artistique et stylistique pour faire la connaissance du matériel existant.

Il y en a boucles d'oreille, aiguilles, bagues, bijoux.

⁹ Ibidem, cat 209, fig. 104.

MĂRTURII DESPRE UNELE IZVOARE EPIGRAFICE DIN JUDEȚUL DÎMBOVIȚA

MIRCEA ALEXANDRESCU

Un act din 13 iunie 1832, emanat din ordinul generalului Kiseleff și adresat cîrmuirilor județelor, cerea luarea de măsuri pentru identificarea oricăror date și documente referitoare la istoria românilor, a domnilor ce s-au perindat „spre îndreptarea hronologhii domnilor Valahiei care, deși este scrisă și tipărită în dialectul grecesc de doi istoriografi, însă între dinsele au oareșcare deosebiri [...] cere trebuință de a să cerceta prin toate chipurile și a să descoperi adevărul”¹. În continuare se indică și ce anume să se cerceteze și cum : „Și fiindcă atît în vechile vremi și pînă în ziua de astăzi oamenii și domnii obicinuiau de ridica la feluri de locuri cruci de piatră pe dealuri, prin munți, prin cîmpii și pe oriunde găseau cu cale, din care pe unele scria vre-o în-tîmplare a vremii, iar pe altele numai nume de oameni”².

În ce privește modul de descriere al acestor izvoare informative se cerea indicarea datelor într-o anumită ordine : „de întîi locul unde se află crucea, scriind numele moșii și a cui este. După aceasta să se scrie din cuvînt slovele ce sînt săpate pe acea cruce, iar unde lipsesc ceva slove să zică (în paranteză) lipsă, punînd atîtea picături în rînd pe cîte slove să socotește că lipsesc sau să se silească a face slovele pe cît se va putea”³. În încheiere, îndemna să se pună „toată silința a trimite știință și de orice alte lucruri vrednice de luat aminte [...] căci aceasta este cel mai folositor lucru pentru Țara Românească”⁴.

Măsurile luate de către Ocîrmuire au fost fructuoase. Poruncile date subocîrmuitorilor de plăși și plaiuri au scos la iveală unele informații despre asemenea izvoare epigrafice deosebit de interesante, mai ales că unele din ele nu mai există astăzi. Cu toate că o parte sînt de

¹ Arhiv. St. jud. Dîmbovița, fond Ocîrmuirea jud. Dîmbovița, dos. 3184/1832, f. 377.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

importanță locală, totuși sînt valoroase, neputînd fi neglijate. Sînt indicate nume de moșii, de sate, proprietarii moșiilor, nume de familii boierești, nume de persoane care astăzi au ieșit din uz, drumurile comerciale ce treceau prin acest județ, meșterii pietrari care au ridicat aceste monumente, numele domnilor în timpul cărora au fost ridicate și chiar evoluția înțelesului unor cuvinte. Din păcate, cei care au scos la iveală cele peste 40 de astfel de documente, au redat textele cu unele greșeli. De asemenea, cu toate cercetările făcute, nu am putut identifica nici unul din cei care au descifrat textele respective. Pentru aceste motive, ne-am străduit să redăm informațiile respective cu toată grija și exactitatea cu care ne-au fost transmise de către acei inimoși patrioți anonimi.

Cu toate greșelile semnalate, „răsfoind” aceste documente, vom găsi totuși informații prețioase ce „îmbracă” aproape întreg județul. O astfel de cruce, datată cu aproximație la începutul secolului XVI, ne semnalează marele drum comercial ce trecea prin acest județ: „în Malu Mărăși, pã un drum vechi cu apropiere de drumul Olacului, ca la o sută cincizeci stînji lingã Tãraș, heleșteul domnesc pã moșia Sfîntei Stelea din Tîrgoviște”⁵.

Pe moșia mănăstirii Dealul ne este semnalată o cruce din anul 1592 care „fiind zăcută în apă multă vreme și găsind-o după vremi locuitorii au ridicat-o, dar slovele fiind șterse, fără numai leatul se vede — leat 7100 (1492) luna august”⁶.

Interesante sînt informațiile luate de pe crucea găsită la satul Voinești, datată cu „vãleat 7105” (1597) pe care au fost înscrise numele domnului Mihai Viteazul al doamnei Stanca „i Petrașca V.V. [...] jupan Radu Velcu, jupan Preda vel postelnic, jupan Stroe vel stolnic”⁷.

În satul Răzvadul de Sus sînt amintite, pe moșia hatmanului Costache Cornescu, două cruci. Prima, ridicată în 1647, semnalează faptul că în locul ei a fost pristolul unei vechi biserici de lemn⁸. Crucea consemnează numele vel clucerului Socol, dvornicul Nicola, clucerul Hristea, clucerul Vintilă, Enache spătarul ș.a. Cea de a doua este greșit datată cu „leat 7111 sau pã 7112” în zilele „creștinului Matei Basarab VV” întrucît în anii 1603—1604 era domn al Țării Românești Radu Șerban. O amintim însă pentru indicarea meșterilor care au lucrat-o „Enache Hristea și Ștefi meșteri”⁹.

Alte două cruci, din anul 1647, sînt semnalate pe moșia Pătroaia¹⁰ și, respectiv, pe moșia megieșească a satului Suduleni¹¹. Mai vechi

⁵ Idem, f. 397 v.

⁶ Idem, f. 429.

⁷ Idem, f. 414.

⁸ Idem, f. 428.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Idem, f. 398.

¹¹ Idem, f. 405.

însă decît acestea sînt două din „*satul Gemenile moșie megieșească, la Valea lui Chiril alături cu drumul*“ și alta „*la drumul Brătuleasa*“, ambele datate în 1619¹². În 1627 au fost ridicate cruci de piatră în „*satul Valea-Mare, moșia megieșească*“ de către Ioan Dionisie monahul¹³, precum și în „*satul Dragodănești, moșie megieșească*“¹⁴.

În timpul lui Matei Basarab numărul acestora crește nu numai datorită lungii sale domnii, dar și pentru faptul că, acum se dezvoltă un curent împotriva pătrunderii elementului grecesc, atitudine care se reflectă în special pe plan cultural. Limba română pătrunde tot mai puternic în manifestările culturale. În această privință A. D. Xenopol scoate în relief următorul aspect: „În această epocă vedem urmărindu-se înainte cea luptă interesantă în contra elementului grecesc, începută încă dinaintea lui Matei Basarab și Vasile Lupu“¹⁵.

O cruce cu text slavonesc este semnalată în 1633 la „*satul Mănești ce cade în Drumul cel Mare, (pe) moșia d(omnului) stolnicului Scarlat Prejbeanu i a sfintei mănăstiri Mislea*“¹⁶. În același an este datată și „*crucea de la satul Bărbulețu, moșia Bărbuleț megieșească*“¹⁷. Este pomenit însă numele domnului Radu voievod, ceea ce înseamnă că este greșit anul ridicării, 1633, ci probabil începutul anului 1632 cînd încă mai era domn Ilișă.

În satul Răzvadul de Jos „*pă moșia sf (întului) Gheorghe*“ din anul 1646 ne este semnalată o cruce din timpul lui Matei Basarab și o a doua nedată, dar care menționează că a fost ridicată „*prin osteneala răposatului domn Alexandru VV., cînd fost crucier*“¹⁸.

O altă cruce, cu text slavon, este menționată din anul 1651 la „*satul Gura-Ocniței*“ aflată „*pă moșia Sfintei Mitropolii ot Tîrgoviște*“¹⁹, iar în anul 1659 la „*satul Mahalaua — această sfîntă cruce ce se însemnează mai jos este pă moșia mănăstirii Dealului*“²⁰.

Pe moșia megieșească de la Fieni este semnalată crucea ridicată „*în zilele domnului Ion Grigore Ghica [...]*“²¹. Probabil că tot în anii 1661—1662 s-a ridicat și cea de pe „*moșia d (umnealui) biv-vel logofăt Scarlat Mihalache*“²². Satul Valea-Caselor, de pe moșia Mitropoliei Bucu-

¹² Idem, f. 404 v.

¹³ Idem, f. 404.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. VII, p. 135, Ed. 1896, Iași.

¹⁶ Arh. St. jud. Dimbovița, fond Ocîrmuirea jud. Dimbovița, dos. 3184/1832, f. 404.

¹⁷ Idem, f. 413.

¹⁸ Idem, f. 428 v.

¹⁹ Idem, f. 428 v.

²⁰ Idem, f. 429.

²¹ Idem, f. 411 v.

²² Idem, f. 428.

rești, este consemnat „în zilele Ducăi VV prin crucea ridicată în 1675 de Mihai Stolnic“²³. Din timpul domnului Mihai Cantacuzino se menționează ridicarea unei cruci de piatră la satul Ulmii-Curi, prin grija lui „jupan Costandin, jupîneasa ego Rada“²⁴. În 1693 „crucea de piatră i pac pă moșia Pătroaia din Drumul cel Mare despre amiază zi“ ridicată „în zilele lui Costandin VV și al ostenitului robului lui Dumnezeu Cîrstea, Ilinca, Maștei leat 7201“²⁵.

Interesante sînt informațiile înscrise pe crucea din anul 1776 de la „satul Moșăeni a d (umnealui) căpitanului Fon Mîler Baron, ginerele dumneaei cluceresii Elenca Dudeasca a răposatului clucer Alexe Văcărescu“²⁶. Alte asemenea două cruci sînt menționate în 1695 „la satul Adunații ot Pietrari, pă moșia pomeniților pietrari“²⁷, iar cea de-a doua la punctul Gruiu, satul Bărbulețu²⁸. Printre cei pomeniți pe această cruce figurează și numele lui Brașov, nume întîlnit încă din 1597, cînd Mihai Viteazul întărește unui membru al acestei familii ocină în Bărbuleț²⁹.

Sînt indicate apoi astfel de izvoare informative la Poșta Mărunțișu „leat 7220“³⁰ (1712), a cărei datare o credem de asemenea greșită, fiind pomenit numele domnului Ștefan voievod, care a domnit între 1714—1715. Acest lucru este întărit și de cele consemnate într-o altă cruce de la Viforîta, de pe moșia mănăstirii Dealul, ridicată „în zilele luminatului domn Io Constandin VV, de la facerea lumii leat 7221 (1713)“³¹. Inscripția de pe crucea aflată pe moșia Pătroaia, cu data de 20 noiembrie 1715, din timpul lui Ștefan Cantacuzino, menționează pe „Ioan meșterul“³².

Informații deosebite ne sînt furnizate și de cele consemnate pe crucea de lingă „Drumul Poștei de pe moșia mănăstirii Găisenii de Jos“, ridicată „întru pomenirea d (umnealui) Hrizea logofăt ot Pitești sin Alece care, viind de la București, într-acest loc l-au întîmplat moartea, într-o luni dimineața la ghenarie 14 leat 7243“ (1735)³³. De asemenea, și la satul Tătărăni „moșie megieșească i a Sf (intei) mănăstiri Mărgineanca“ s-a ridicat, în timpul celei de a treia domnii a lui Constantin Mavrocordat, o cruce cu „leat 7247“ (1739)³⁴.

²³ Idem, f. 404.

²⁴ Idem, f. 397.

²⁵ Idem, f. 397.

²⁶ Idem, f. 413.

²⁷ Idem, f. 412.

²⁸ Idem, f. 412 v.

²⁹ Documente privind Istoria României, doc. 300, p. 283; vezi și G. Potra, Tezaurul documentar al județului Dimbovița, doc. 107.

³⁰ Arh. St. jud. Dimbovița, fond Ocîrmuirea jud. Dimbovița, dos. 3184/1832, f. 391.

³¹ Idem, f. 428.

³² Idem, f. 397 v.

³³ Idem, f. 391.

³⁴ Idem, f. 398.

O ultimă mențiune despre asemenea izvoare din județul Dimbovița, de la începutul secolului XIX, amintește crucea „ot satul Suța-Mare“, ridicată de „Stan căpitanu din satu Piersinari și cu fiul său, leat 1804“³⁵.

Sînt semnalate cîteva cruci cu informații utile pentru istoria locală și din orașul Tirgoviște. Prima este menționată „crucea ce s-au găsit în Ulița cea Mare, numai jumătate și îngropată, căci, după vremi, s-au rupt“. Este datată cu aproximație la începutul domniei lui „Io Matei Basarab VV, stăpînitor pămîntului Țării Românești“³⁶. Deși numai pe jumătate și cu scrisul distrus, autorul anonim al descrierii acestei cruci arăta că „în dosul crucii făcut iarăși rotocol mare și la mijlocul rotocolului făcut corbul cu crucea și coroana“³⁷.

O altă cruce, de la sfîrșitul domniei aceluiași domn, „ce s-au găsit în curtea bisericii Roșii, ce să zice biserica Giudeșesii“ s-au ridicat „în zilele lui Matei VV, truditul Matei rolul lui Dumnezeu Radu, Neacșa, Dumitru, odihnească-să oasele prîstăvitului Mihaiu Matei VV, văletu 7161 (1653)“³⁸.

Din 1659 este semnalată „Crucea de lîngă grădina d (umnealui) slugerului Nicolae Papazoglu“, ridicată probabil de către fiul „preacîinstiului între boiari jupan Barbu vel-dvornic și logofăt [...] în zilele Mării sale Rad (u) VV, meseța martie leat 7167 (1659)“³⁹.

În 1724 s-a ridicat „Crucea ce s-au găsit în grădina Mitropoliei“ în timpul domniei lui Nicolae Voievod la „leat 7232 (1724)“⁴⁰. Pe această cruce, ca și pe altele de altfel, sînt semnalate nume de persoane care, astăzi, nu se mai folosesc sau se întîlnesc rar. Printre cele 34 de nume înșirate se pot reține în sensul arătat, numele de Mușa, Meletie, Despa, Marula etc.

Un ultim „document“ de acest gen, din 1653, este menționat că a fost găsit „lîngă ulucile casei lui kir Polizache“, ridicată „în zilele credinciosului Mașteiu VV i mitropolit kir Ștefan [...], meseța iunie 20, leatu 7161 (1653)“⁴¹.

Prin cele arătate pînă acum am dorit numai să atragem atenția specialiștilor asupra acestor genuri de documente, care merită o atenție mult mai mare decît li s-a acordat pînă acum. Astfel de preocupări au mai existat și în anii 1874 și 1894, cu care ocazie au fost date la iveală și alte asemenea izvoare documentare, în special în orașul Tirgoviște⁴².

³⁵ Idem, f. 397.

³⁶ Idem, f. 409.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Idem, f. 409 v.

³⁹ Idem, f. 409.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Idem, fond Primăria orașului Tirgoviște, dos. 70/1874 ; dos. 36/1893.

CITEVA DATE PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI UDRIȘTE NĂSTUREL

CONSTANTIN MANOLESCU

Grămatic, diplomat, traducător, editor, poet — întiiul care exersează în limba română dincolo de tiparul versului popular, latinist — în sensul științific și politic, pe care îl oapătă această preocupare pentru români, cărturar — posesor al uneia dintre primele biblioteci românești cunoscute în evul mediu, probabil ctitor de școală, cu siguranță, însă, profesor de slavonie, consilier intim al lui Matei Basarab, Udriște Năsturel este una dintre figurile de înalt relief ale secolului al XVII-lea românesc.

Totuși, personalitatea lui Udriște nu s-a bucurat de studii demne de rolul pe care l-a jucat în cultura noastră.

În general, nașterea sa este datată în jurul anului 1596¹. Într-o altă lucrare mai nouă, data coboară la 1579². Predoslovie sa la „De imitatione Christi“ (1647) ne permite însă o datare mai precisă. Arătînd că originalul latinesc al cărții traduse se afla în casa părintească de la Fierăști „*de multă vreme, ca să zic așa, din anii copilăriei mele*“ Udriște Năsturel precizează că „*a fost luată de noi din vremea aceea*“. urmînd în continuare să precizeze timpul și anume cel al „*năvălirii neamului sarmaților în țara noastră, cînd, după luptă, fiind bătut și biruit acel neam de oștile voastre și ale agarenilor a fost prinsă, vai, mama, cu copiii săi a acelei preaslăvite și prea luminate case a Movileștilor*“³.

Fragmentul respectiv, bazîndu-ne pentru început pe ultima știre reprodusă, și anume cea a prinderii, Elisabetei Movilă, ușor de identi-

¹ *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Academiei R.S.R., București, 1964, p. 372; G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, Ed. științifică, Buc. 1969, p. 144; G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *Literatura română veche* (1402—1647), vol. I, Ed. Tineretului, 1969.

² Gh. Pârnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirii pedagogice din Țara Românească* (sec. XV—XIX), Ed. didactică și pedagogică, București 1971, p. 95.

³ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *op. cit.* p. 278.

cat, face aluzie la bătălia de la Drăeșani (23 august 1616). În urma bătăliei amintite a fost prinsă mama cu copiii a acestei case a Movileștilor (Alexandru și Bogdan — n.n.), ca să folosim propriile cuvinte ale lui Udriște.

Deci, „năvălirea sarmaților“ nu poate fi considerată sosirea lui Simion Movilă în cea de a doua domnie a sa (1601—1602), cu ajutorul trupelor polone (sarmate) ale lui Ioan Potocki, ci perioada imediat următoare bătăliei de la Hotin (1616) dintre trupele polone ce-l sprijineau pe Alexandru Movilă, aflat pe tronul Moldovei, și oastea moldovenească a lui Ștefan Tomșa refugiat la Țirgoviște. Trupele muntene conduse de Leca Spătarul, și moldovenii lui Ștefan Tomșa, sînt înfrinți; însă, trecînd prin Iași, produc stricăciuni⁴. Din rîndul acestor trupe muntenești a făcut parte, probabil, și Radu Năsturel, tatăl lui Udriște, aducînd drept pradă de război cărți (din Iași), printre care exemplarul din „De imitatione Christi“ („De atunci mi-aduc aminte că a fost folosită de ai noștri care au fost acolo și au adus-o împreună cu alte cărți și lucruri...“)⁵. Alexandru Movilă și polonii conduși de Simion Corecti îi urmăresc pînă la apa Buzăului și mai apoi pînă la Dunăre. Această incursiune este, deci, acea năvălire a sarmaților, despre care vorbește Udriște.

Evenimentele istorice analizate anterior, petrecute în anul 1616, sînt contemporane cu „anii copilăriei mele“, cum spune cărturarul. În acest caz, dacă-i atribuim, lui Udriște, vîrsta de 10 ani (sprijinindu-ne și pe o afirmație tot din aceeași prefață, că „nu după puțină vreme, ajungînd la vîrsta tinereții“), înseamnă că, scăzînd din reperul de timp stabilit de noi, 1616, cifra 10, el s-ar fi născut în jurul anului 1605.

În acest sens, afirmația că ar fi fost diac în 1618, pe vremea întîiei domnii a lui Alexandru Iliăș (1616—1618), nu se susține, deoarece el avea atunci doar 13—14 ani⁷. Chiar N. Stoicescu, se arată neîncrezător față de afirmație.

Informația oferită de predoslovie mai vine în sprijinul existenței cu certitudine la Fierești (Ilfov) a unei alte biblioteci medievale românești — avînd în vedere că la 1616 Udriște Năsturel era nevirstnic — cea a tatălui său, postelnicul Radu Năsturel. („De imitatione Christi“, „folosită de ai noștri care au fost acolo și au adus-o împreună cu alte cărți“⁸). Radu Năsturel necunoscînd limba latină, este firesc ca această carte să nu fie citită și să zăcă „prăfuită în casa noastră, ca un lucru ce, în adevăr, nu era de nevoie nimănui“⁹).

⁴ Miron Costin, *Opere*, E.S.P.L.A., Buc. 1958, pp. 62—66.

⁵ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *op. cit.* p. 278.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

Existența bibliotecii este o dovadă în plus, în afara rezervei față de dregători manifestată pînă în pragul bătrîneței, pentru a avea și timp pentru meditație și lectură (Noli turbare circulos meos!) că Radu Năsturel era un om cultivat. Avînd în vedere că și fiul lui Udriște, Radu Toma Năsturel, își va asuma răspunderea cîtoririi la Cîmplung a unei școli slavo-romane, este cît se poate de evident că familia Năsturel a fost o familie de cărturari remarcabili ai evului nostru mediu. (Să nu uităm că unul din puținele monumente de arhitectură civilă valahă rămase astăzi în picioare este și palatul de la Fierești, prețuit de altfel, în epocă, de către Paul de Alep).

În 1643, Udriște scria o precuvîntare la „Antologhionul” de la Cîmpulung, chiar în satul părintesc Fierești, cum îl numea el, în casa care adăpostea sau adăpostise biblioteca tatălui său, dacă la acea dată aceasta nu se unise cu cea de la Tîrgoviște a marelui cărturar.

Este interesant de urmărit greutățile întîmpinate în însușirea limbii latine te întîiul latinit valah cunoscut. Chiar dacă traducerea sa nu este făcută în limba română, e vorba de „De imitatione Christi”, sintem îndreptățiți, prin motive pe care nu le mai enunțăm, fiind prea evidente, să-i acordăm acest titlu de noblețe spirituală.

Găsește, deci, prăfuită, în casa părintească, o carte latinească, adusă din Moldova ca recompensă de război. Crescut sub zodia alfabetului slavon, învață, probabil singur, pe cel latin și încearcă să citească această carte. Nu înțelege prea mult, dar este frapat de vădita înrudire a limbii în care era scrisă, cu limba pe care o vorbea, și află din spusele tatălui său sau ale descălului de casă că e vorba de „limba romană sau latină”. Dorința sa de o învăța, are ca motivație, cu siguranță, nu conținutul cărții, ci tocmai acest miracol pe care căuta să-l deslușească, încît în afara însușirii latine „în minte și în inimă nu mai purtam aproape nici un alt gînd ziua și noaptea”¹⁰. Părăsind studiul livresc, efortul singular, care nu putea depăși dificultățile de însușire a acestei limbi, la tinerețe, deci ajuns în preajma curții domnești de la Tîrgoviște cu diac și grămatic¹¹ va învăța latina cu un profesor, „ajutor lumînat”. Tîrgoviște oferea, prin profesor cadrul necesar formării întîiului latinist valah, și, bineînțeles, prin tipar, cadrul de manifestare al acestuia. Perseverează, conform unui principiu valabil și astăzi în însușirea limbilor străine „prin deasa convorbire cu cei ce cunoșteau bine și în chip natural, la timp potrivit sau nepotrivit”, depășindu-și, ca începător, acel prag psihologic, al reținerii, al neîncrederii, sau așa cum spune el „fără să-mi fie rușine”¹².

Ne permitem a sublinia faptul că la Mănăstirea Dealului, unde tipărește, în 1647, prima traducere făcută din limba latină de către un

¹⁰ Ibidem.

¹¹ N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVIII)*, Ed. enciclopedică română, Buc., 1971, p. 214.

¹² G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, *op. cit.*

valah, însoțită de predoslovie, adevărat imn înălțat acestei limbi, încă, mai mult de un veac în urmă, din 1532—1543, se păstra tradiția originii latine a românilor. Călătorul italian Francesco della Valle scrie în relația sa asupra călătoriei întreprinse în Țara Românească della Valle scrie în relația sa asupra călătoriei întreprinse în Țara Românească și Transilvania la mănăstirea de pe dealul din fața Tirgoviștei, cum călugării i-au povestit istoria acestei țări: „*Precum că împăratul Traian învingînd și cucerind această țară, a împărțit-o între soldații săi și a prefăcut-o în colonie romană, încît aceștia trăgîndu-se, după cum se spune, din vechii coloniști, păstrează numele de romani. Din decursul veacurilor, au schimonosit așa de mult numele ca și obiceiurile și limba, că abia îi mai poți înțelege, de aceea își zic români astăzi*”¹³.

Tradiția vie a originii noastre latine căpăta prin Udriște Năsturel noi valențe, sus, la mănăsirea Dealului, demonstrînd, astăzi, că fruntea celui dintii realizator al unirii noastre politice („*pohța ce am pohțit*“) nu doarme într-un pămînt și sub o piatră nesfințită de gîndul și visul vital al poporului nostru.

Fără să scrie o cronică a domniei lui Matei Basarab, el este cel ce face, fie în vers, fie în proză, panegiricul acestei fructoase domnii, subliniind stirpea sa basarabă :

*Cu adevărat a casei prealuminate și preabătrîne,
A casei preaviteazului neam Basarab,
Bărbat cu sceptru nu în zadar pe tron se vede*¹⁴,

„Care din domnii care au fost mai înainte ai țării — afară de acel din al cărui neam și nume preavestit prealuminația voastră renumită se trage ca urmaș, preabunul Basaraba Neagoe de odinioară — s-a arătat vreodată atît de binefăcător țării, ca prea buna domnie a voastră, care a revărsat atît de mai binefaceri, cum într-adevăr nu s-a pomenit niciodată mai înainte ?“.

Udriște enumeră realizările domniei lui Matei Basarab ca „zidirea a o mulțime de bisericii dumnezeiești, mănăstirești și mirenești“ sau „tipografie și moara de hîrtie, apo prin felurile metale, aramă și fier, și prin alte frumoase lucruri, de unde atîtea și atît de mari comori de binefaceri pentru țară, aduse prin virtutea vrednică de laudă a preluminăției voastre“, realizări importante pe plan economic și cultural.

Om de cultură, Udriște Năsturel insistă asupra tiparului ca „Prin laude netrecătoare și niciodată pieritoare, care se întind peste veacuri cu adevărat și după datorie am socotit a le slăvi, adică prin cărți scoase din tipar din mănăstirea noastră, a voastră ctitorie“¹⁷.

¹³ Călători străini despre țările române, vol. I, Ed. științifică Buc., 1968, p. 323.

¹⁴ G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, op. cit., p. 273.

¹⁵ Ibidem, p. 276.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

O tradiție de sorginte livrească, răspîndită ulterior în straturi mai largi de populație, susține că pe teritoriul vechii poște din Tîrgoviște, construită la începutul veacului de arhitectul Alex. Clavel, s-ar fi aflat casa lui Udriște Năsturel. Prezența în apropierea bisericii Tîrgului, ctitoria lui Udriște, pare să fie generat această tradiție.

Se adaugă, de obicei, operei întiiului poet român, o poezie, în limba română, (1652), înscrisă pe piatra de mormînt a fiului său, Mateiaș Postelnicul, mort la vîrsta de 17 ani, la Tîrgoviște, pe brațele lui Matei Basarab, al cărui fiu adoptiv era. Rămas orfan de mamă la vîrsta de două săptămîni, Mateiaș a fost înfiat de sora lui Udriște, doamna Elina, soția voievodului.

Piatra sa de mormînt poate fi văzută și astăzi în biserica Domnească din Tîrgoviște. Pe piatră se află înscrise următoarele versuri:

*„Aici zac eu Matei, în această piatră reace,
Pentru că eu cu voi cei vii nu pociu a petrece,
Cela ce am fost oarecînd de toți prea lăudat
Acuma zac fără suflet, de lut împresurat,
Numai vă rog greșit tot să mă iertați,
Acest mormînt întunecat pururea să-l cercetați.“*

Cine putea, desigur, face aceste versuri în românește, primele care apar în epigrafiia noastră, cînd Udriște era primul român ce cutezase acest lucru, cînd era permanent în preajma palatului, iar Mateiaș, propriul său fiu? Credem că acestea sînt motive suficiente pentru a i se atribui paternitatea lor întiiului deștelenitor de stih românesc, cum de altfel s-a mai făcut, fără o altă demonstrație însă ¹⁸.

Faptul că sînt scrise la persoana I, ar putea să dea impresia că versurile fuseseră scrise de către Mateiaș Postelnicu, mai ales că acesta studiase la Schola greca e latina, unde se predau probabil și noțiuni de versificație ¹⁹. Existența unei scrisori de la Matei Basarab prin care acesta descrie cu mult sentimentalism moartea lui Mateiaș, fără a relata amănuntul impresionabil, acela de a-și dicta sub conștiința morții iminente, epitaful, face ca această presupunere să cadă.

Epitaful, alături de „Elegie pentru fratele Matei“ a lui Nicolae Olahus, constituie primii germeni în care vibrează tonul elegiac în literatura română.

¹⁸ Al. Alexianu, *Din vechea literatură românească epigrafică*, „Glasul bisericii“, an XXVII, nr. 7—8, iulie—august, 1966, p. 863.

¹⁹ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica“, Tîrgoviște 1972, p. 307.

DATE NOI DESPRE PREMISELE ISTORICE ALE ÎNFIINȚĂRII ACADEMIEI ROMÂNE *

EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU

Domnia lui Matei Basarab (1632—1654) reprezintă o epocă de eflorescență a culturii umaniste românești. Este epoca în care — conform părerii lucrării colective „Istoria generală a științei“, redactată sub conducerea lui René Taton — „în întreaga Europă se înmulțesc centrele vieții intelectuale deschise spiritului nou. Prinților le place să se înconjure de savanți și erudiți, ei finanțează tipărirea unor cărți luxoase [...] adună biblioteci“. Tiparul oferea unui public mai larg posibilitatea de a se iniția în cultură ¹.

Fiind primul centru cultural al Țării Românești și cunoscând atunci dezvoltarea sa maximă, Tirgoviște s-a înscris în istoria culturii prin câteva momente de culme pentru evul mediu românesc.

Înțeleptul voievod, venind la domnie la o vîrstă care-i dădea o solidă experiență a maturității, a găsit cu cale să-și sprijine politica de emancipare a țării în special pe afirmarea culturală și, în această direcție, a fost sprijinit substanțial de Doamna Elina — care cultivase cu rafinament literele ², de cumnatul său Udriște Năsturel și de postelnicul Constantin Cantacuzino — personalități politice de epocii, cu o cultură umanistă temeinică și care pot fi considerați adevărați mentori ai înfăptuirilor deosebite în acest domeniu.

* Comunicare prezentată la dezbaterile din 22—23 iunie 1973 de la Academia Republicii Socialiste România, organizată de Colectivul pentru elaborarea Istoriei Academiei Române.

¹ René Taton (sub cond.), *Istoria generală a științei*, vol. II — Știința modernă de la 1450 la 1800, E. Șt. 1971, pp. 16—17.

² N. Iorga, *Doamna Elina a Țării Românești ca patroană literară*, Acad. Rom., Mem. Secț. ist., seria III, tom. XIII, mem. 2, 1932; Al. Dușu, *Sinteză și originalitate în cultura română (1650—1848)*, E.E.R., 1972, p. 220.

Ca și principii din Apus, Matei Basarab și Doamna Elina, boierii luminați de talia logofătului Udriște Năsturel și a postelnicului Constantin Cantacuzino au căutat să atragă și să adăpostească — spre gloria lor și spre binele culturii noastre — pe unii dintre cei mai reputați erudiți ai Răsăritului ortodox, care, persecutați la Constantinopol, și-au aflat aici refugiu, protecție și sprijin material, prin acordarea de slujbe însemnate. În toate cazurile, ei au găsit la noi condițiile necesare desfășurării activității lor intelectuale, libere de orice restricții dogmatice.

Bibliotecile înfiripate la Tirgoviște în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în special prin osirdia lui Udriște și a postelnicului Cantacuzino, cum rezultă din titlurile cărților pe care le cuprindeau, au inclus Țara Românească în contextul umanist european. În biblioteca savantului boier Udriște, Suhanov vedea — printre altele — gramatica slavonă a lui Meletios Smotrijckij.

Tiparul, care în secolul anterior consacrase Tirgoviștea ca primul centru tipografic de pe teritoriul României — prin Macarie, Liubavici, Oprea și Coresi — se bucură și în această vreme de o atenție deosebită, mai ales prin ponderea mare a cărților în limba română, între care prima lucrare juridică predominant laică din Țara Românească: „Îndreptarea legii“, apărută la Tirgoviște în 1652. În 1647, tot la Tirgoviște (Dealul), apărea traducerea din latinește — reeditată apoi la Vilna, Počievskaja și Moscova — a cărții lui Thoma de Kempis „De imitatione Christi“, în a cărei predoslovie Udriște făcea — pentru prima oară între cărțurarii Țării Românești — apologia limbii latine „nouă vădit înrudită“.

O importantă realizare a epocii a fost și înflorirea învățămîntului atunci producîndu-se un remarcabil salt calitativ prin înființarea de către Udriște a Școlii domnești slavo-române de nivel înalt, care a pus bazele studiului limbii române în țara noastră și la care învățau și străini ca ucrainianul Teodor Ruteanu — numit de Suhanov „*Udristov student*“, și a primei școli de nivel mediu-superior din Țara Românească — *Schola greca e latina* — veritabil nucleu academic, cu accent pronunțat de umanism și de cultură bizantină, bogată și în elementele nebizantine, cu implicații și caracter internațional, reprezentînd unul din momentele renașterii și modernizării gândirii grecești și românești. La aceasta din urmă s-au format, printre alții, stolnicul Constantin Cantacuzino, voievodul Șerban Cantacuzino, fratele lui Drăghici — mare dregător și diplomat, mitropolitul ortodox al Ardealului Daniil Andrian Panonianul — traducătorul „Îndreptării legii“ — și, probabil, fiii lui Udriște: Mateiaș Postelnicul și Radu Năsturel — ultimul, întemeietor al Școlii din Cîmpulung (1670) — precum și autorii stihurilor de pe pietrele tombale și din tipăriturile apărute în deceniile șase-nouă ale seco-

lului al XVII-lea³. Acești cărturari sînt produsul mediului cultural în care s-au format.

În acest cadru spiritual se înscrie germenul de viață academică înfiripat sub forma „Cercului de cărturari“, întîlnit la Tîrgoviște de călugărul rus Arsenie Suhanov la 1650, unde aveau loc discuții savante. Faptul că acest cerc, patronat de Udriște, i s-a părut lui Suhanov cam prea îndrăgostit de subtilități atestă înaltul nivel filosofic la care se purtau dezbaterile membrilor săi, „mîndri de știința lor“ și care foloseau „dedesubturi în discuții“. Dacă ținem seama și de calitatea participanților la aceste discuții — fără îndoială, unele sub învelişul disputelor teologice, specifice academiilor timpului — considerarea acestui cerc drept început de activitate academică la noi devine și mai întemeiată.

Puținele date care s-au păstrat menționează pe următorii participanți la dezbateri: mitropolitul Ștefan, Meletios Syrigos, Gabriel Blassios, Paisios Ligarides și numeroși teologi ruteni, printre care fostul protopop al Kievului, dascălii (profesorii) ucrainieni Grigorie (Rojadovski) — autorul unor versuri dedicate lui Matei Basarab — și, probabil, Teodor (Rusu) — profesor la Școala slavo-română (avîndu-l elev pe Radu Năsturel), didascălul grec Malachie, Arsenie Suhanov și Udriște Năsturel. La îndemîna lor era și biblioteca Mitropoliei, unde veneau cărți din toate țările ortodoxe: din lumea rusească, din Athos și din părțile apusene⁴. Cine erau aceștia?

— *Mitropolitul Ștefan* a patronat tipărirea „Îndreptării legii“ și a altor cărți la Tîrgoviște.

— *Meletios Syrigos* (Meletie Sirigul) a fost cel mai mare „filosof teologic“ tradiționalist grec (cf. N. Iorga) din secolul al XVII-lea, mare retor al Patriarhiei ecumenice, profesor la Academia din Constantinopol și conducătorul Colegiului Vasilian din Iași.

— *Gabriel Blassios* (Gavriil Vlasie) a fost și el profesor la Marea Școală din Constantinopol (unde a avut ca elev pe spătarul Nicolae Miclescu), mare retor al Patriarhiei, mitropolit de Naupact și Arta, ambasador al Patriarhiei și al Moldovei la Moscova în 1652.

— *Pantellmon Ligarides* (Paisie Ligaridi) a fost un umanist erudit, scriitor, istoric, bibliofil reputat, doctor în filosofie și teologie de

³ Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Tîrgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „Romanoslavica“, V — istorie, 1962; idem, *Les origines de l'enseignement supérieur en Valachie*, în „Revue des études sud-est européennes“, tome I, 1—2, 1963; Ștefan Bărsănescu, *Schola greca e latina din Tîrgoviște. 1646—1651*, în „Din istoria pedagogiei românești — culegere de studii“, II, E.D.P. 1966; Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *325 ani de învățămînt liceal în Tîrgoviște*, în vol. „Experimente, acțiuni, experiențe...“, Tîrgoviște 1972, pp. 60—67.

⁴ P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés Roumaines*, extrait des „Mélanges de l'École Roumaine en France“, V, 1926, Paris, pp. 38—40; G. Bezviconi, *Contribuții la istoria relațiilor româno-ruse*, I.S.R.S. 1962, pp. 86, 88.

la Institutul din Roma — unde a funcționat și ca profesor de retorică —, întemeietor al noii Academii grecești de orientare progresistă din Constantinopol și al Colegiului greco-latin din Tîrgoviște, profesor la colegiile din Iași și Moscova, mitropolit de Gaza, orator strălucit, consilier al voievozilor Matei Basarab, Constantin Șerban și Radu Mihnea.

— *Arsenie Suhanov*, călugăr rus, om de cultură trimis de la Moscova în Orient pentru a căuta manuscrise creștine, ajuns la curtea lui Matei Basarab cu misiune diplomatică din partea țarului Alexei, a participat efectiv, ca și la Iași, cel puțin la o dispută academică la Tîrgoviște, pe care o relatează într-una din scrierile sale teologice, în care — ca și în jurnalul său de călătorie — dă o serie de detalii asupra vieții intelectuale de la curtea voievodală a Țării Românești. Era unul din cei mai vajnici emisari politici, cu importante relații în Caucaz, Ucraina și în Țările Române. Suhanov, împreună cu cărturarul memorialist Iona Malenkoi, a stat la Tîrgoviște doi ani, cu misiune diplomatică din partea țarului.

— *Udriște Năsturel* era — cum îl prezintă sintetic G. Ivașcu — „*prin excelență un erudit, un om de bibliotecă, foarte apropiat tipologic de contemporanii săi din Occident, savanți de cabinet, îndrăgostiți de munca intelectuală în sine [...]. Cărturar cu un univers intelectual ce păstrează imaginea vechii comunități de cultură a Răsăritului, pe care epoca lui Matei Basarab nu o alterează ci, dimpotrivă, se străduiește să o potențeze în cadrele prestigiului și funcției tradiționale a culturii românești în Răsăritul european [...] este, la noi, primul răspînditor conștient de cultură, în limba națională, dar și în cea slavonă, a cărturarilor, un precursor al lui Heliade de peste două veacuri*”⁵.

Este de presupus ca la unele ședințe ale cercului să fi participat și alți cărturari nemenționați în relația lui Suhanov din 1650: Doamna Elina — caracterizată de inscripția funerară din biserica Domnească din Tîrgoviște ca „*prea mare dătătoare de sfaturi la ai săi și la alții*”, postelnicul Cantacuzino, mitropolitul Moldovei Varlaam — care a tipărit în 1645, probabil la Dealu, lucrarea polemică „*Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*” (catehism pe care îl găsisese în 1644 în biblioteca lui Udriște la Tîrgoviște) —, patriarhul Paisie al Ierusalimului și Dionisie Comnen „*Seroglanul*” — secretarul lui Matei Basarab și, în mai multe rînduri, patriarh al Constantinopolului. Este, de asemenea, posibilă participarea la dezbateri și a profesorilor Școlii slavo-române (dacă Danil de la Mitropolie, Staicu grămăticul de la biserica Domnească, apoi ieromonahul Ștefan), cum și a călugărilor ruși „*chemați în scopuri culturale, poate și școlare*” (cf. N. Iorga) — Vartolomei și Dositei. Odată cu Ligaridis, la ședințe trebuie să fi venit nepotul său Mihail — candidatul la Colegiul grec din Roma, cum și celălalt profesor al Școlii gre-

⁵ G. Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, E. Șt. 1969, pp. 145—147.

co-latine, Ignatie Petriș — cărturar laic, filolog, poet, traducător, copist, jurist și sfetnic al voievodului.

De altfel, pentru epoca la care ne referim, ca și pentru evul mediu european, nu se poate vorbi de o separație netă între formele academice de *învățămînt* și cele academice ale unor *cercuri de dispute*, putînd presupune în același timp că și unele prelegeri la școlile înalte din Țirgoviște puteau fi ținute de cărturarii iluștri care formau cercul.

În legătură cu acestea, urmează să se stabilească unde a putut funcționa cercul de cărturari din Țirgoviște. Relațiile păstrate în documente arată că ele se desfășurau de obicei la Mitropolia din Țirgoviște — în casele mitropolitului Ștefan, dar tot atît de plauzibil este faptul că ele puteau avea loc și la Curtea Domnească — în apartamentele lui Udriște Năsturel, care avea „*un rol preponderent între acești oameni de cultură*”⁶ — sau în casele Cantacuzinilor, pe care le-am identificat cu prilejul cercetării întîiului sediu al Școlii greco-latine și al bibliotecii Postelnicului⁷.

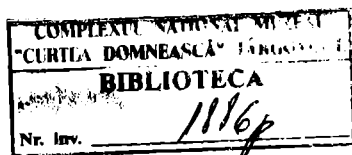
Pentru stabilirea începutului de viață academică de la Țirgoviște, credem că nu este suficientă limitarea sa numai la cercul amintit de Suhanov în 1650, ci trebuie analizate toate relațiile și cuprinse într-un fel sau altul toate personalitățile culturale care se aflau ori au trecut prin Țirgoviște în vremea lui Matei Basarab și cu care, fără îndoială, membrii cercului au stabilit contacte, atrăgîndu-i la colocviile lor. O astfel de analiză ar trebui să ia în considerare pe tipografii — participanți la dezbaterile academice ale timpului, cunoscîndu-se că unele tipografii au ajuns centre de erudiție înaltă ca, de exemplu, cea a lui Aldo Manuzio-Torresani din Veneția, în jurul căreia s-a construit Neakademia în care a activat și Erasmus⁸ —, pe cronicarii, medicii, arhitecții, artiștii Curții, ambasadorii și negustorii menționați în documente, ca și pe călătorii care au stat mai mulți ani în Țara Românească — unii personalități proeminente care „*au ajutat la răspîndirea și asimilarea valorilor umaniste mai ales la curțile domnești (ca și în Occident) unde știința de carte latină și elinească mai cu seamă înfloreau între diecii de cancelarie și boierii cu dorință de învățatură*”⁹. Printre aceștia amintim pe: patriarhul Macarie și secretarul său — arhidiaconul Paul de

⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 40; N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, E.D.P. 1971, pp. 14—15.

⁷ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica”, Țirgoviște, 1972, pp. 305—308; idem, *Localul primei biblioteci a Cantacuzinilor munteni*, în „Revista bibliotecilor”, nr. 2, februarie 1973, pp. 106—108.

⁸ A. Oțetea, *Renașterea și Reforma*, E. Șt. 1968, p. 224; Cornelia Comorovski, *Literatura umanismului și Renașterii*, vol. I, Ed. Albatros 1972, p. XX; Al. Dușu, *op. cit.*, pp. 58—64.

⁹ Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Renașterea — umanismul și dialogul artelor*, Ed. Albatros 1971, p. 85; George Lăzărescu și Nicolae Stoicescu, *Țările Române și Italia pînă la 1600*, Ed. Științifică 1972, pass.

Alep, arhiepiscopul Pietro Deodato Bakšić — vicar apostolic al Țării Românești și Moldovei, Marco Bandini, Wojciech Mjaśtkowsky, Ioan de Gomionța — egumen la Dealu, călugărul croat Rafael Levaković — chemat de Matei Basarab, în 1637, ca secretar de limbă latină, Ioan Starzawski — secretar-interpret de limbile latină și polonă, ambasador al lui Matei Basarab și bun cunoscător în dogmatică.

Strînsele legături ale cărturarilor de la Tîrgoviște cu Moldova lui Vasile Lupu și cu orașele Transilvaniei demonstrează încă o dată unitatea fenomenului cultural românesc.

John Bernal arată că în evul mediu „*știința s-a limitat în cea mai mare parte la studiul cărților și la dispute*” menite să furnizeze material pentru sprijinirea teologiei. Deoarece clerul deținea de regulă „*monopolul profesiunilor intelectuale*”, prelegerile și disputele din universitățile europene ale vremii erau folosite în special pentru instruirea prelaților¹⁰. Cu toate acestea, la Colegiul academic din Tîrgoviște s-au format cîțiva mari cărturari laici umaniști, care apelau nu atît la autoritatea biblică, cît la cea a antichității clasice. În mod firesc, cărturarii de talia celor care compuneau cercul din Tîrgoviște nu-și puteau limita discuțiile numai la teme teologice și politice, ci abordau și problemele filosofico-științifice sau literar-artistice care-i frămîntau, unii avînd preocupări majore în aceste domenii. Printre ei se aflau Udriște Năsu-rel și Pantelimon Ligaridis — cel care predă „trivium” la școala ce luase ca model prima treaptă a universităților apusene.

Acești învățați activau într-o epocă situată, la noi, între evul mediu și Renaștere, fiind influențați deopotrivă de ideile „Bizanțului după Bizanț”, de cele renașcentiste, reformate și ale Contrareforme. Umanismul și gîndirea liberă a unora dintre ei arată străduința evului mediu întirziat din Răsărit de a se emancipa de tradiția scolastică dogmatică. Autorii francezii ai „Istoriei generale a științei”, ca și Ernest Renan, Fred Bérance și Élie Faure admit că însăși Renașterea apuseană datorează mult evului mediu pe care-l disprețuia și, în primul rînd, arsenalul său intelectual¹¹, ca și — așa cum susține acad. A. Oțetea — „*persistența unor forme de gîndire scolastică*”. Secolul al XVII-lea a însemnat chiar în Occident „*o întoarcere la tradiție [...]* Gîndirea liberă a devenit din nou suspectă”¹².

Din aceste motive, schimburile de vederi din grupările cvasiacademicice continuau să mai îmbrace uneori și la noi aceeași haină scolastică a disputelor teologice și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, păs-

¹⁰ J. D. Bernal, *Știința în istoria societății*, E.P. 1964, pp. 218—250.

¹¹ R. Taton, *op. cit.*, p. 14; Ernest Renan, apud C. Comorovski, *op. cit.*, vol. III, p. 299; Fred Bérance, *Renașterea italiană*, vol. II, Ed. Meridiane 1969, pp. 2, 10, 20; Élie Faure, *Istoria artei. Arta medievală*, II, Ed. Meridiane 1970, pp. 13—14, 294, 339, 341—342.

¹² Andrei Oțetea, *Renașterea*, E. Șt. 1964, p. 331; idem, *Renașterea și Reforma*, p. 244.

strînd tradiția Academiei lui Platon, Liceului lui Aristotel, Muzeului din Alexandria și a universităților musulmane și creștine medievale, în special Academia Vindebonnensis, Academia Rostockiensis și cea carolingiană, iar mai târziu Academia neoplatonică din Florența a lui Marsilio Ficino (1454—1492), Neakademia din Veneția (1493—1515), Academia din Roma (1460), Accademia Fiorentina (1541), Accademia del Disegno (1563) și cea din Napoli. În acea vreme, de-abia se făceau primii pași spre crearea unor societăți științifice particulare în Italia — Accademia dei Lincei (1603—1630), Franța — grupurile Dupuy și Mersenne, apoi Academia Parisiensis (1635 — 1636), Anglia — cercurile din Cambridge, Oxford (1646) și Londra. Adevăratele academii, oficiale, care vor considera „necesară conformarea generală a ideilor față de dogmele bisericesti și evitarea oricăror probleme controversate în politică și religie“, vor apărea mai târziu decît cercul din Tirgoviște: Societatea Regală din Londra (1660—1662), Academia Regală de Științe din Franța (1666) și Academia din Berlin—Societas Scientiarum (1700). Chiar și în Apus, mai apăreau grupări academice neoficiale după jumătatea veacului al XVII-lea, cum au fost Academia Leopoldină din Halle (1652) și Accademia del Cimento (Florența, 1657—1667) ¹³.

Ca și la precursorii academiilor din Italia, Anglia și Franța, întrunirile cercului tirgoviștean aveau caracterul unor reuniuni neoficiale ale unor prieteni care se interesau de filosofie și cultură, mulțumindu-se să se întâlnească, să discute, să-și arate unul altuia opiniile asupra unor probleme elevate, fie ele „teologice și politice, care preocupau pe cei mai mulți dintre intelectualii de atunci“ — cum afirmă J. D. Bernal ¹⁴.

Remarcăm că — atît prin participarea unor cărturari laici, prin faptul că discuțiile erau patronate de cumnatul voievodului, cît și prin faptul că la Tirgoviște se întâlneau prelați de diferite orientări teologice, fără ca vreuna dintre ele să fie impusă — dezbaterile cercului erau libere de orice dogmă, iar nu sinodale. Ele luau forma unor schimburi intelectuale, a unei activități teoretice colective, la care participau nu numai specialiști în erudiția biblică, ca la academiile medievale din Apus, ci și filologi și oameni de litere, care cultivau „cu mai mult zel erudiția clasică (latină și greacă)“ ¹⁵ Acad. A. Oțetea arată că apariția unor cercuri liber constituite, prin care umaniștii își apărau și își răspîndeau concepțiile, răspundea nevoii culturii de a se cristaliza nu numai în universități ci și în academii ¹⁶.

¹³ R. Taton, *op. cit.*, pp. 205—209; J. D. Bernal, *op. cit.*, pp. 314—318; A. Oțetea, *Renașterea*, pp. 281—282; St. Bărsănescu, *Essais et ébauches d'académies dans les Pays Roumains*, în „Noesis — Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de Philosophie des Sciences“, I, E.A. 1973, pp. 102—103.

¹⁴ Idem, pp. 315, 318.

¹⁵ „Noesis...“, *passim*.

¹⁶ A. Oțetea, *Renașterea*, p. 281.

Cercetarea locului cercului academic tirgoviștean în istoria culturii românești nu se poate opri numai la antecedentele și activitatea sa, ci trebuie completată cu evidențierea continuității sale îndeosebi în epoca monarhiei culturale a lui Brîncoveanu¹⁷, pentru care poate fi considerat ca deschizător de drum, cunoscîndu-se faptul că, de exemplu, Academia de la Sf. Sava din 1694 este creația foștilor elevi ai Școlii greco-latine de la Tirgoviște, unii dintre membrii cercului fiind întîlniți mai tîrziu în cadrul Academiei domnești sau al altor instituții; Tirgoviștea continuă să aibă și în această epocă înfloritoare o contribuție culturală însemnată, nu numai în Țara Românească, ci și în întreg Sud-estul european.

Se poate afirma cu temei că, datorită preocupărilor cu caracter mai înalt, academic, de nivel european, Cercul de cărturari din Tirgoviște poate fi adăugat societăților din 1795 (Sibiu), 1821 (Brașov), 1827 (București), 1830—1834 (Iași și București), 1843 (București), 1851 (Oradea) ș.a., care — deși profilate pe domenii mai mult sau mai puțin limitate, de cele mai multe ori istorico-filologice — sînt deja considerate precursori ale Academiei Române¹⁸. În această privință, trebuie eliminată definitiv obișnuința de a prezenta istoria unei instituții românești numai prin rădăcinile sale foarte apropiate, care perpetuează complexe mai vechi. Prin această reconsiderare se poate stabili continuitatea unei vieți academice românești începînd din sec. al XVII-lea — cînd s-a produs o schimbare în cultura românească, „care înseamnă sfîrșitul slavonismului“, dispariția culturii slavo-bizantine, „în formele ei pure“, cum o numește P. P. Panaitescu¹⁹ — și pînă la crearea Academiei Române.

NOUVELLES DONNÉES SUR LES PRÉMISSSES HISTORIQUES DE LA CRÉATION DE L'ACADÉMIE ROUMAINE

(Résumé)

Ainsi que les princes de l'Occident, Mathieu Basarab et la princesse Elina, les boyards instruits comme Udriște (Orest) Năsturel et le Postelnic Constantin Cantacuzène ont essayé d'attirer et de donner azile — au nom de leur gloire et pour le bien de notre culture — aux certains érudits réputés de l'Orient orthodoxe, qui, persécutés à Constantinople, y ont trouvé un refuge, une protection et un concours matériel par leur conférer des fonctions importantes. Dans tous les cas ils ont trouvé chez nous des conditions nécessaires au déploiement de leur activité intellectuelle, loin de toutes restrictions dogmatiques.

¹⁷ Al. Duțu, op. cit., p. 220.

¹⁸ *Academia Republicii Socialiste România*, București, 1966, pp. 9—13; Șt. Bărsănescu, op. cit., p. 109.

¹⁹ P. P. Panaitescu, *Contribuții la istoria culturii românești*, Ed. Minerva, 1971, pp. 43—44.

Dans ce climat culturel poussa le germe de vie académique sous la forme du „Cercle des érudits“ rencontré à Țirgovîște par le moine russe Arsenij Suhanov en 1650, dans lequel on portait des discussions savantes. Le fait que ce cercle, présidé par Udriște, semblait à Suhanov un peu trop épris de subtilités atteste le niveau philosophique élevé des débats de ses membres „infatués de leur science“. Si on tient compte de la qualité des participants à ces discussions, propres aux académies contemporaines, la considération de ce cercle comme un commencement d'activité académique chez nous devient encore plus sûre.

Le peu de renseignements qu'on possède mentionnent comme participants aux débats les suivants : le métropolite Étienne, Mélétios Syrigos, Gabriel Blassios, Paisios Ligaridès, le didascale grec Malachie et de nombreux théologiens ruthènes, parmi lesquels l'ancien protopope (archiprêtre), de Kiev, les didascales (professeurs) ruthènes Grégoire (Rojadovski) et probablement Théodore (le Russe) — maître à l'École slavo-roumaine de Țirgovîște, Arsenij Suhanov et Udriște Năsturel. La bibliothèque du palais métropolitain, où on apportait des livres de tous les pays orthodoxes : du monde russe, du Mont Athos, ainsi que des régions occidentales, était à leur portée.

Il semble qu'aux certaines séances du cercle aient encore participé d'autres érudits qui n'ont pas été mentionnés dans le renseignement de Suhanov datant de 1650.

Quant à l'époque dont on discute, ainsi qu'au Moyen-Âge européen, on ne peut pas parler d'ailleurs d'une séparation tranchante des formes académiques de l'enseignement et celles des certains cercles de disputes, car on peut supposer à la fois que certains cours des écoles de hautes études de Țirgovîște auraient pu être conduits pas les érudits illustres du cercle. Étant données ces circonstances, il nous reste à prouver l'endroit où pouvait fonctionner ce cercle d'érudits de Țirgovîște.

Les relations des documents montrent qu'ils fonctionnaient d'ordinaire dans les maisons du métropolite Étienne, mais il se peut également qu'ils fonctionnaient à la Cour Princière — dans les appartements d'Udriște Năsturel, qui avait un rôle prépondérant parmi ces gens lettrés, ainsi que dans les maisons des Cantacuzènes, que nous avons identifiées à l'occasion de la recherche du premier siège de „Schola graeca e latina“ et de la bibliothèque du Postelnic.

Pour l'établissement du germe de vie académique à Țirgovîște, nous pensons qu'il ne suffit pas de le limiter exclusivement au cercle mentionné par Suhanov en 1650, mais qu'on doit analyser et comprendre d'une manière ou d'une autre, toutes les relations culturelles et toutes les personnalités qui se trouvaient alors à Țirgovîște ou qui ont passé simplement par là au temps de Mathieu Basarab et avec lesquelles les membres du cercle ont pris contact sans nul doute, les attirant aussi à leurs colloques. Une telle analyse devrait prendre en considération les typographes — participants eux-aussi aux débats académiques du temps, les médecins, les architectes, les artistes de la Cour, les ambassadeurs et les commerçants mentionnés dans les documents, ainsi que les voyageurs — quelques-uns étant même des personnalités remarquables, qui ont séjourné en Valachie pendant plusieurs années.

Les liaisons étroites entre les érudits de Țirgovîște, la Moldavie de Basile Lupu et les villes de Transylvanie, montrent une fois de plus l'unité du phénomène culturel roumain.

Au Moyen-Âge, la science se bornait pour la plupart à l'étude des livres et aux disputes.

C'est au Collège académique de Țirgovîște que se sont formés quelques grands érudits laïques humanistes qui faisaient appel plutôt à l'autorité de l'antiquité classique, qu'à celle de la Bible. Naturellement, des érudits de la valeur de ceux dont se composait le cercle de Țirgovîște, ne pouvaient pas limiter les discussions seulement aux thèmes théologiques et politiques, mais ils abordaient aussi

des problèmes philosophiques, scientifiques ou bien littéraires et artistiques, qui les intéressaient, quelques-uns ayant des préoccupations majeures dans ces domaines. Parmi eux ce trouvait Udriste Năsturel et Pantelimon Ligaridès — celui qui enseignait „trivium“ à l'école qui avait pris pour modèle le premier degré des universités de l'Occident.

Ces érudits déployaient leur activité dans une époque située, chez nous, entre le Moyen-Âge et la Renaissance, se trouvant également sous l'influence des idées de „Byzance d'après Byzance“, des idées de la Renaissance, de celles de la Réforme et de la Contreréforme. L'humanisme et la pensée libre de quelques-uns montre les efforts du Moyen-Âge retardataire de l'Orient à fin d'échapper à la tradition scolastique et dogmatique.

À cette époque-là on faisait à peine les premiers pas vers l'établissement de quelques sociétés scientifiques particulières en Italie et en France. Les vraies académies officielles paraîtront plus tard que le cercle de Tirgoviste : la Société Royale de Londres (1660—1662), l'Académie Royale Française des Sciences (1666) et l'Académie de Berlin (1700).

Même à l'Occident paraissaient encore des groupes académiques non-officiels dans la seconde moitié du XVIIe siècle, par exemple l'Académie Léopoldine de Halle (1652) et Accademia del Cimento (Florence — 1657—1667).

Ainsi que les précurseurs des académies d'Italie, d'Angleterre et de France, les séances du cercle de Tirgoviste avaient un caractère de réunions non-officielles de quelques amis qui s'intéressaient à la philosophie et à la culture et qui se contentaient de s'assembler, de discuter et de partager leurs opinions sur des problèmes élevés.

On peut remarquer que grâce à la participation de certains érudits laïques, grâce au fait que les discussions étaient présidées par le beau-frère du Voivode et que Tirgoviste était le lieu de rencontre des prélates de différentes orientations théologiques, mais sans qu'aucune d'elles soit imposée — les débats du cercle étaient libérés de tout dogme. Ils prenaient une forme de changements intellectuels, d'activité théorique collective, à laquelle participaient non seulement des spécialistes dans l'érudition biblique, comme aux académies médiévales de l'Occident, mais aussi des philologues et des gens de lettres qui cultivaient l'érudition classique.

L'analyse de la place du Cercle académique de Tirgoviste dans l'histoire de la culture roumaine ne saurait pas se borner aux antécédents et à l'activité de ce cercle, mais elle devra être complétée en soulignant sa continuité surtout au temps de Brancovan. Cela fait qu'il soit considéré comme un précurseur étant donné le fait que, par exemple, l'Académie Princière de St. Sava de 1694 est la création des anciens disciples de l'École gréco-latine de Tirgoviste ; la ville de Tirgoviste continue d'avoir elle-aussi dans cette époque florissante une contribution culturelle importante, non seulement en Valachie, mais aussi au sud-est de l'Europe.

On peut affirmer non sans fondements que grâce aux préoccupations élevées de vie académique de niveau européen, le cercle des érudits de Tirgoviste peut être mentionné à côté des sociétés de la fin du XVIIIe siècle et du début du XIXe siècle, qui, bien que fondées sur des domaines plus ou moins limités, sont déjà considérées comme précurseurs de l'Académie Roumaine.

Par cette revalorisation, on peut établir la continuité d'une vie académique roumaine commençant du XVIIe siècle et durant jusqu'à la création de l'Académie Roumaine

UN DOCUMENT INEDIT DESPRE SITUAȚIA SOCIALĂ DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN AJUNUL MIȘCĂRII REVOLUȚIONARE DIN 1821

NICOLAE POPESCU, TEODOR CERNĂU

„Istoria Țării Românești“ constituie, poate, singura operă a dascălului Nițoi de la Mănăstirea Topolnița de lângă Drobeta Turnu-Severin. Numele dascălului ne este însă cunoscut de pe o serie de acte emise de urmașii lui Brîncoveanu din conacul (culă fortificată, astăzi în stare deplorabilă) de la Izvorul Bîrzii. Menționăm că pe unul din aceste acte semnătura dascălului Nițoi apare alături de cea a lui Tudor Vladimirescu. Stihurile pe care le vom transcrie apar, în document, scrise cu cerneală neagră, în două coloane, pe șase file de 28/19,5 cm.

Documentul în sine poartă o dublă importanță: literară și istorică, iar valoarea lui rezidă din împletirea acestor două planuri, respectiv din trăirea la modul „poetic“ a realității istorice.

Versurile au fost scrise în anii 1818—1819, deci autorul, contemporan al lui Anton Pann și Iancu Văcărescu, se afla în contextul unei literaturi timide, de început. Această premisă schimbă optica prin care privim „stihurile“: o exigență estetică ar fi prematură, în schimb valoarea constă în însăși existența lor, ca imagine a unor primi pași în literatura noastră cultă. Nu trebuie ignorate, totuși, scilipiri lirice ca:

„Plîngi țară, te tînguește

Fiindcă stîlpul tău lipsește“, sau ca reușitele versuri în care țara este comparată cu o floare nepăzită, în calea străinilor, motiv întâlnit și în poezia „Într-o grădină“ a lui Ienăchiță Văcărescu, dar în acest al doilea caz, referitor la o femeie. Se pare că ambii creatori au avut o sursă comună, folclorică.

Autorul trăiește în dramatice exclamații și întrebări retorice durerea neconcordanței dintre iubirea de țară, care-l face s-o dorească liberă și bogată, și realitatea unei țări înghenunchiate și sărăcite. Chiar dacă obositoarea enumerare a domnilor pasageri la tronul țării scade valoarea literară a versurilor, acestea cresc însă în concretețe. Pe plan istoric, valoarea documentului este superioară celei beletristice pentru

că, prin trăirile exprimate de versuri, se prezintă o stare de fapt, existență în țară; lungul șir al domniilor efemere sărăciseră țara, conștiința necesității luptei pentru dezrobire era formată, deci, ridicarea românilor la luptă sub conducerea lui Tudor Vladimirescu nu a fost un gest spontan, ci originile sale izvorăsc din adîncul anilor. Același document confirmă ideea că personalitățile conducătoare ale unei mișcări sînt, de fapt, reprezentanții gîndirii unei mase, iar rolul lor stă în a conduce această masă către atingerea aspirațiilor sale. Ne dăm seama de aceasta din faptul că în versurile dascălului Nițoi (și-l putem considera reprezentativ pentru gîndirea timpului său), întîlnim idealurile care-l vor mîna apoi în luptă pe Vladimirescu.

În final, textul impune lectorului descifrarea semnăturii autorului, cu ajutorul unui „rebus“.

În continuare supunem cititorului spre lectură acest document, pe care l-am transcris din alfabetul chirilic.

ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI 1819.

Care minte omenească
Să nu stea să socotească,
Sau ce inimă să fie
Plînsul, suspinul să-l ție,
Ca să nu se obidească
Și cu lacrimi să jelească
A Țării Românești stare ?
Să vezi însă-i de mirare ;
Jale făcută cu lanțuri
Și strînsă rău, ca cu zbanțuri.
Atît groaznic ferecată,
Nici să se miște să poată
Și de greu jug stăpînită
Ca cu un zid îngrădită
Care este de mirare
Că a venit la o stare
Și la rea dărăpănare
De numai un suflet are.
Că s-a sărăcit tot dînd
Bani, miere, grîu și unt
Și alte multe, mărunte,
Care nu se mai țin minte
Atît la străinătate,
Legi păgîne, lepădate,
Care s-o zic că n-au milă

Și ce voiesc fac în silă,
Dar din cei ce se numesc
Adică neam creștinesc.
Și se-arată păzitor
Și de suflet doritor,
În loc de milostivire
Fac și mai rea prăpădire
Care-n faptă s-au văzut
Nu de mult, ci de curînd,
De vreo cîțiva ani încoace
Că tot la rău se preface
Și fără de zăbovire
O să ia de tot sfîrșire.
În socotiți Dumneavoastră
Că această Țară-a noastră
După a ei neunire
Trage-această pătîmire.
Cică în anii trecuți
Fiind oamenii uniți
La bune poveți și fapte
S-au urmat și bunătate
Și era o efitihie :

¹ „Istoria Țării Românești în înteleles de Povestea Țării Românești.

² Efitihie — Belșug

Și-o prea mare bucurie
 De trăia orișicare
 De la mic și pîn-la mare
 Intru a sa Isihie :
 De n-avea cum să mai fie,
 Care toți se-nștiințase
 Și prin alte țări aflate
 Cum că-n Țara Românească
 Poate om să se hrănească
 Fiindcă e îndestulată,
 De toate îmbelșugată
 Și este în lefterie :
 De nimci nu vor să știe.
 Și năvălind mic și mare
 De prin țări și de pe mare,
 Au venit sumă, mulțime
 Și bogați și sărăcime,
 De era mării mirare
 De atîta adunare,
 Și oricare cum venea
 Fără preget se-apuca
 A cumpăra și a vinde
 Unii ceapă, alții linte,
 Alții bragă și covrigi
 De rămaseră aici.
 Și văzînd toți cîștig bun.
 De viață traiul bun,
 Se-apucară la mai mult,
 La vin, la miere și unt
 Și-a deschide prăvălii
 Cu alte negustorii.
 De se făcu înc-o parte,
 Numai de străinătate,
 De se făcură toți vrednici
 Și ai patriei buni temnici.
 Zidind prăvălii și case
 Cu mult mai mari și frumoase
 Decît care se aflau,
 Ale noastre ce erau.
 Și fără de prelungire
 Se făcu de povestire
 De nici nu cred ca să fie
 Vreo țară să n-o știe,
 Fiind de toți arătată
 Precum se vede în faptă,

Neîncetînd din venire
 Felurimi de limbi, mulțime
 Și veniră la o stare
 Și la o amestecare,
 De mai toți sînt o știință
 Și prea puțină credință
 Avînd daraveri a face
 Ce lui Dumnezeu nu-i place.
 Amestecuri de păcate
 Și-alte rele necurmăte.
 Că atît se însoțiră
 De toți una se făcură
 De la mic și pîn-la mare
 Că-ncepună fiecare
 Alte lucruri a croire
 Căzînd toți la prothimie :
 Cu mare galantonie
 Ca să facă orice-or vrea
 Cu „a da“ și „a lua“
 Tot pe la dregătorii
 Cît și la negustorii
 Și a face tot tarafuri :
 La boerii și isnafuri :
 Unul pe alt să se puie
 Ca să poată să se suie
 Avînd toți filotimie :
 Fiind căzuți din mindrie,
 Făcînd de tot părăsire
 De-nalta Dumnezeire,
 Ne puind în socoteală
 Că sînt căzuți în greșală
 Și poate să se minie
 Și să ne dea vreo urgie
 Care și adevărat
 Că fără zăbază-au dat
 Vrînd Domnul să ne arate
 L-ale noastre rele fapte,
 Ne-a arătat tot derînd,
 Dar pocăință nimic.
 Ne-a ridicat eftihia

³ Isihie — Tihnă.

⁴ Lefterie — libertate.

⁵ Tarafuri — Tagme

⁶ Isnafuri — Bresle

⁷ Filotimie — Ambiție

Și ne-a trimes destihia,
 Iar în loc de bucurie
 Ne-a trimes a sa minie
 Cu semne din cer lăsate,
 Apoi oștiri necurmăte,
 Cutremure și potop
 Și arderi multe de foc
 Și iar năpraznică moarte
 După-ale noastre păcate
 Și de bucate lipsire
 Și de multe ori, fugire
 Cum și frici și-alte nevoi,
 Neconținut după noi,
 Care hulele păzim
 Că nici nu le socotim,
 Apoi reaua pătimire
 Nu-i din nemulțumire
Și nu este cu dreptate
Să ne judecăm de moarte ?
 Adevărat, bine zice
 Acel pricopsit de minte
 Care a scris din vechime,
 Cel ce a umblat prin lume
 Și ne-a lăsat pe pământ
 Multe și din duhul sfânt,
 Care zice negreșit
 Cu adevărat cuvînt,
 „Că o grădină cu fluri
 De n-o avea păzitori
 Cu ardoare s-o păzească
 De cei răi s-o străjuiască,
 Să nu lase cine-o vrea
 Să rupă floare din ea,
 Totdeauna cea frumoasă
 Și din altele aleasă“.
 Iar cînd ardoarea lipsește
 Și străjuire nu este,
 Vin răii, ce voiesc fac,
 Păzitorii văd și tac
 Și așa se prăpădește
 Fîndcă unirea lipsește,
 Că de ar fi o credință,
 De ar pune toți silință,
 Ar scoate brazdă ca plugul,
 Și ar netezi ca strungul,

De ar lipsi neunirea,
 Pisma și zavistuirea,
 De ar avea țara pace
 Și nimic nu ar mai trage,
 Fîndcă am fi păziți
 Iar nu de nevoi, cumpliți.
 Plîngi țară, te tînguește
 Fîndcă stîlpul tău lipsește
 Care-l aveai doritor
 Și prea bun stăpînitor,
 Că nu ai fost mulțumită
 Binelui recunoscută,
 Că pe acel păzitor
 Ce îl aveai doritor
 Știa că îți era bine
 Să se lupte pentru tine
 Și cu mare și cu mic,
 De nu pătimeai nimic,
 Că făcea mare strigare
 Cînd se făcea vreo mișcare
 De vrea să ia cel mai mare
 Nu mai mult, decît parale,
 Că te-avea la potrivire
 Și la bună cumpănire
 Și te răsfațai prea bine
 Că n-aveai năpăstuire.
 Să văd acum ce-o să faci,
 Încotro să te abați
 Că acela s-a mutat
 La celălalt vâleat
 Și-ai rămas năpăstuită,
 Prăpădită,
 Că dintre cele minuni
 Și mulțime, oameni-buni,
 Măcar și de sînt în stare
 Doar nu e a lor urmare
 Ca să stea la vreun zor
 Pentru turmă păzitor,
 Cît să aibă îngrijire
 Pentru-a lupilor trăire
 Să nu intre să trîntească
 Nici mieii, nici oaia-aleasă
 Ci se uită nu le pasă

⁸ Destihia — Sărăcia

Că n-au gură să vorbească
 Și nu pot nimic să facă,
 Nefiind unire-n faptă,
 Că și care-ar vrea să fie
 Doi sau trei nu pot să ție
 Pentrucă se pizmuiesc
 Și nimic nu folosesc,
 Iar cu a lor neunire
 Trage Țara pătimire
 Și mă foarte îndoiesc
 Patrioți să-i mai numesc,
 Săracă Românească !
 Cine-ntii să se căiască
 De neparte ce-ai avut
 Să pătimești tot dearînd ?
 Nu te-au ajuns, dinainte
 Cîte-ai pătimit, cumplite
 Ci acum iar ți-a sosit
 Pasă-mi-te-al tău sfîrșit.
Răzmerița cealaltă
Cu de tot îți fu uitată
 Care te dărăpănase
 Și groaznic te strîmtorase.
 Ce-ai să-mi zici, că e de mult
 Și e un lucru trecut ?
 Adevărat, așa este,
 C-au trecut ca o poveste
 Că ești la mare orbire
 Și la chin, că-i vai de tine
 Cînd se aflau oști păgîne.
 Ia adu-ți aminte bine
 Cîte strigări ne-ncetate,
 Rugăciuni nenumărate
 Nalta Dumnezeire
 Pînă ți-a dat mîntuire.
 Dar, care ai fost și ești
 Cam stai să cotești
 Că-n cîțiva ani ce trecură
 Puțini Domni se prefăcură ?
 Care în jos se arată
 Fiecare cu-a lui faptă :
 Să nu luăm mai de demult.
 Din vechime ce-au trecut,
 Ci dintîia pătimire
 Cînd veniră turci mulțime,

De era să ne robească
 Și veni oastea rusească
 Puține chinuri ți-au dat
 Pînă cînd iar te-au scăpat
 Domnul cel mult milosîrd
 De asupra noastră blind ?
 Și te-au luat din multă jale
 Și ți-au trimis îndreptare
 Alesc ocîrmuitor
 Și pre bun stăpînitor,
 Creștin plin de bunătate
 De n-avea cum se mai poate,
 Alexandru Ispilante
 Cel vrednic și laudat
 Care dorea la toți stare
 Miluind pe fiecare
 Cu dregătorii și multe
 Dar cui oare fu plăcute
 Că-n șapte ani ce domni
 Țara rău nu pătimi.
 Niculaie Caragea
 Pentru ce nu ne plăcea ?
 — Că atît de bun era
 Încît obștea se mira.
 Niciunul nu ne plăcură,
 Pe voia noastră scoși fură,
 Pînă cînd se mazili
 Și Mihai Vodă veni,
 Iarăși Domn cu cuviință
 Pe cît îi era putință
 Și noi, tot nemulțumire
 După-a noastră neunire
 Pînă laurăm iar vestire
 Că vine altă domnire.
 Spuneau unii de Moruz
 Și nu mergea om docuz
 Că la toți se-nștiințase,
 La Moldova ce urmase.
 Cu Cuzea și cu Bogdan,
 Boieri veliți de divan
 L-au cuprins a sa minie

⁹ Se prefăcură — Se investiră
 domni.

¹⁰ Mihai Vodă — adică Mihai Vodă
 Șuțu.

După a lor fandosie :
 Că pe acești nesupuși
 Cu urgie fu răpuși
 Și or vorbi mulți zicînd
 Că așa Domn noi aflînd
 O să fie pătîmire
 Fiînd cu așa pornire,
 Apoi altfel auzim
 Și ne piroforisim :
 Cu Mavroghenf Vod,
 Domnul acestui norod,
 Făcînd iară alte sfaturi
 Și-alte vorbe și trataturi
 C-or să facă și-or să dreagă
 Cunoscînd ce va să tragă
 Socotînd că Mavroghene
 O să fie iar părere
 După cum care-au trecut
 Domnii ce s-au prefăcut,
 Care mulți nu își spuneau
 Pentru ei care-l știau
 Cum că are rea pornire
 Și nu știm de ca fi bine
 Dar nimenea nu credea
 Că poate să fie-așa,
 Că ceiace nu se vede
 Anevoie se și crede
 Pînă cînd nu și sosi,

Vechilul său deveni
 Așteptînd buna venire,
 Buna Domnului sosire,
 Ori să zic mare pieire
 Că nu era mulțumire,
 Fiîndcă după ce sosi
 La Văcărești de veni
 Eșiră-n întîmpinare
 Cum Țara obicei are
 Să vadă nouă domnie
 Sau să zică-o grea urgie
 Că după ce îl văzură
 Cei mari îl și pricepură
 Dup-a lui căutătură
 Că nu are semne bune
 Dar iarăși se îndoiau
 Și mai toți așa ziceau
 Că un Domn așa se cade
 Către toți să se arate
 Că-i este întîia domnie
 Și poate să și nu știe
 Fiînd trăitor pe mare
 Și nici o știință n-are

.

¹¹ Fandosie — Aroganță

¹² Piroforism — Scilfosism

Sfîrșit și lui Dumnezeu laudă, ca să ne ajute pe toți neputincioșii.
 Scriindu-se de mine cel ce mai jos mă arăt în zilele Măriei Sale Io Ioan
 George Caragea Vod. La leat 1818 (cînd au și fugit din scaunul său în
 Țara Nemțească) în luna lui Septembrie 30, ca să rog pe toți cîți se va
 întîmpla să citească pe această carte, văzînd undeva vreo greșeală a
 slovei, fără a mă pune la vreun păcat să îndrepteze, căci la zidire de
 pămînt aflîndu-mă și ca om, poate și neînvățat fiînd, am greșit neștiînd-a
 purta condeiul și fiînd tuturor supus, arăt numele meu în scris :

Scrie opt și cu cinzeci

(8 plus 50, egal 58-NI)

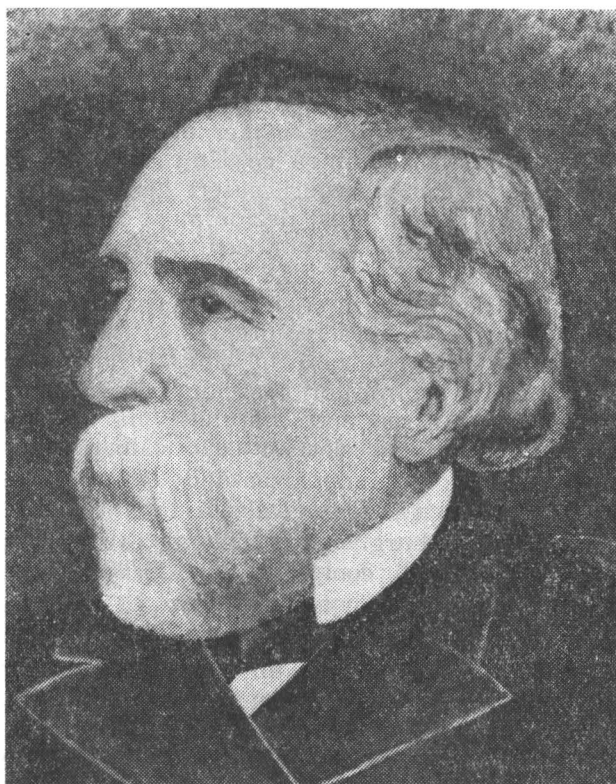
Mai încurcă șaptezeci

(70 egal 0-O)

Puînd opt și nouă sute

(8 plus 900 egal 908-ȚI)

în slove cinci, iar nu mai multe. (N I Ț O I).

O PAGINĂ INEDITĂ DIN CORESPONDENȚA LUI ION GHICA

GABRIELA NIȚULESCU

Personalitate marcantă a culturii românești, Ion Ghica se manifestă pe diverse și complexe planuri : scriitor, om de teatru, revoluționar animat de un sincer patriotism, susținător inflăcărat al Unirii — pe care o consideră „o datorie națională“ — diplomat remarcabil, om politic. În această ultimă calitate îl întâlnim în complexitatea evenimentelor anului 1866, mai precis în contextul abdicării impuse lui Al. I. Cuza, în februarie, și al alegerii unui alt domn al României. Dar, pentru a înțelege cât mai bine poziția adoptată de Ghica în evenimentele din februarie 1866, trebuie să ne întoarcem în urmă cu șapte ani, când Principatele urmau să se pronunțe asupra alegerii celor doi domni. Așa cum prevestea Constituția încheiată la Paris la 7/19 august 1858, cele două țări își vor alege domn separat ; evenimentele au demonstrat că poporul român a știut să-și impună voința, prin însuși rezultatul alegerilor. La 5 ianuarie 1859, Al. Ioan Cuza este ales domn al Moldo-

vei, iar la 24 ianuarie este proclamat și domn al Țării Românești. Se realiza astfel afirmarea plenară a voinței națiunii, a patriotismului poporului nostru, prima treaptă — și cea mai importantă — în procesul de constituire pe baze moderne a statului național român. Înfăptuită pe plan intern, rămânea ca Unirea să fie recunoscută pe plan extern de către cele șapte mari puteri garante și de către puterea suzerană. În cele din urmă, acest deziderat se realizează. Firmanul din 22 noiembrie/4 decembrie 1861 recunoaște unirea celor două principate și numele de România, Unirea fiind acum completă și definitivă.

Pe plan intern se impunea cu necesitate înfăptuirea imediată a unor reforme cu caracter progresist, care să transforme România într-un stat modern; realizate în timpul domniei lui Cuza, aceste reforme răspundeau aspirațiilor maselor populare și unor necesități rezultate din evoluția ascendentă a statului român. În același timp, însă, ele trezesc nemulțumirea claselor conducătoare, ale căror interese sînt atinse direct și care se îndepărtează de domnul Unirii făurind „monstruoasă coaliție” — înțelegere realizată în 1863 între moșierime (dreapta conservatoare) și burghezie (stînga liberal-radicală). În cele din urmă, opoziția organizează complotul din 11/23 februarie 1866, care are drept rezultat abdicarea forțată a lui Cuza.

Pentru acest act reprobabil trebuia găsită și o justificare, formală de altfel, ea nefiind nici un moment un argument fundamentat, realizat și viabil. Astfel, s-a invocat una din condițiile exprimate de divanurile ad-hoc, în 1857: alegerea unui prinț străin, membru al unei familii domnitoare a Europei occidentale și ai cărui moștenitori să fie creștuiți în religia țării¹. Tot ca o justificare — de data aceasta nu numai în fața națiunii, ci și în fața propriilor acțiuni — „coaliția monstruoasă” precipită alegerea unui nou domn al României, pentru a nu prelungi mandatul locotenenței domnești formate la 11/23 februarie și pentru că Unirea era în primejdie, dată fiind existența notei restrictive din firmanul de la 22 noiembrie/4 decembrie 1861, prin care aceasta se recunoștea formal pe timpul domniei lui Cuza.

În aceeași zi, odată cu formarea guvernului provizoriu, are loc ședința extraordinară a Camerei și Senatului, care aprobă proclamarea ca suveran al României — sub numele de Filip I — a contelui de Flandra, fratele regelui Belgiei². Propunerea aparținea lui Ion Ghica, președinte al guvernului provizoriu și ministru de externe³. Prezența lui Ghica în

¹ Proiectul de rezoluție prezentat de Mihail Kogălniceanu la 7/19 oct. 1857 în Adunarea ad-hoc a Moldovei.

² Filip Eugeniu Ferdinand Maria Clement Balduin Leopold George, conte de Flandra și duce de Saxonia, înrudit cu casa de Orléans, era un om potolit, retras, fără ambiții politice.

³ Enciclopedia României, București, 1938, vol. I, p. 863.

rîndurile „monstruoasei coaliții”, acțiunea sa pentru aducerea unui prinț străin pe tronul României — așa cum reiese din documentul prezentat — dezvăluie un aspect negativ al activității diplomatice și politice a scriitorului.

Atitudinea sa progresistă, patriotică, activitatea vie pentru realizarea și consolidarea Unirii pot fi totuși negate prin aceste momente. Aderarea sa la „monstruoasa coaliție” apare, la un moment dat, urmare a neînțelegerii esenței și necesității reformelor înfăptuite, a alunecării treptate spre liberalismul moderat, a ambiției politice și a intereselor sale de mare moșier, interese lovite prin reforma agrară din 1864. Ghica credea în justetea soluției alese, în condițiile politice de după Unire; chiar aducerea la domnie a unui prinț străin este justă, din punctul de vedere al „monstruoasei coaliții”, în felul acesta menținându-se Unirea și supremația politică a celor două clase.

De altfel, mai târziu, Ghica va reveni asupra poziției sale de sprijinire a prințului străin, atunci cînd, făcîndu-se eco al sentimentelor antidinastice ale maselor, îi răspundea lui Carol : „*Tara, pusă în situația de a opta între prinț și Constituție, Constituția ar fi preferată*”. Acest lucru se întîmpla în martie 1871; pentru aceasta, nu peste mult timp, Ghica va fi silit să demisioneze din funcția de prim-ministru, instaurîndu-se „marea guvernare conservatoare”⁴.

Datată 28 februarie/12 martie 1866, scrisoarea⁵ îi anunță lui Bismarck alegerea lui Filip de Flandra ca suveran al României și vizita delegației române însărcinate să aducă la cunoștință guvernului belgian alegerea făcută. Sîntem în 28 februarie; deja de două zile, Conferința de la Paris își începuse lucrările⁷. Nu se știe, foarte sigur, care va fi poziția marilor puteri față de evenimentele din România. Ca mare putere, Prusia avea un cuvînt greu în cadrul conferinței și în acest sens trebuie analizată scrisoarea pe care președintele Consiliului de Miniștri și ministrul de externe al României o adresează ministrului de externe al Prusiei. Exprimîndu-și speranța că Prusia

⁴ Apud Cornelia Marin, *Concepția despre republică în gîndirea dimbovițeană*, în „Valachica”, Tirgoviște 1973, p. 59.

⁵ Scrisoarea se află în fondul de manuscrise literare al Muzeului județean, colecția Ion Ghica (inv. general 4549, inv. mss 42, inv. colecție 5). Nu figurează în documentele publicate de Nicolae Liu în „*Catalogul corespondenței lui Ion Ghica*”, E. A. 1962, unde există o altă scrisoare către Bismarck (datată 16/28 aprilie 1866), prin care îi anunță alegerea lui Carol ca domnitor al României (doc. nr. 193, p. 82).

⁶ Otto Eduard Leopold von Bismarck (1815—1898), cancelar al Prusiei și al Imperiului German, ministru al Afacerilor Externe al Prusiei în 1866.

⁷ Conferința își desfășoară lucrările între 28 februarie/10 martie — 1/13 aprilie 1866.

va ajuta România în acest moment decisiv pentru ea, Ghica subliniază, astfel, sarcina principală a delegației române: nu atât obținerea acordului lui Filip de Flandra, cât mai ales susținerea cauzei române în fața marilor puteri semnatare ale Convenției din 1858. În acest scop, a fost aleasă o delegație formată din șase persoane — fruntași ai vieții politice și culturale, buni diplomați — care reprezentau în egală măsură Camera, Senatul și Guvernul Provizoriu. Ghica însuși se afla alături de ei, nu numai prin dubla calitate în care semnează scrisoarea, ci și ca diplomat, ca o persoană care se recomanda singură. Deși emanată din cabinetul ministerial, cu antetul Ministerului Afacerilor Externe, scrisoarea nu poartă un număr de ieșire avînd un caracter mai intim, mai convingător.

Redactată în limba franceză⁸, scrisoarea cuprinde trei pagini; pe prima pagină, în partea de jos, este menționat destinatarul. Redăm textul în original:

A Son Excellence

*Monsieur le Comte de Bismarck Schoenhausen,
Président du Conseil, Ministre des Affaires Étrangères
etc. etc. etc.*

*Ministère
des
Affaires Étrangères
No.*

*Bucarest
28 Février
12 Mars 1866*

Monsieur le Ministre

Prenant en juste considération le vote solennel par lequel, les deux grads Corps Constitués de l'État, organes légaux de la Nation,

⁸ *In traducere*: Excelenței Sale Domnului Conte de Bismarck Schoenhausen, Președintele Consiliului, ministrul Afacerilor Externe, etc., etc., etc. Ministerul Afacerilor Externe, Nr. București, 28 februarie — 12 martie 1866. Domnule ministru, Ținînd seamă de votul solemn prin care cele două mari corpuri constituite ale statului, organe legale ale națiunii, au ales și proclamat, în unanimitate, pe Majestatea Sa Regală Monseniorul Conte de Flandra, suveran al României, sub numele de Filip I, Guvernul Provizoriu s-a grăbit să numească o delegație însărcinată să prezinte Alesului Său, expresia acestui vot unanim și să susțină această dorință pe lângă guvernele Marilor Puteri Garante, pentru a se ajunge la realizarea sa. Am deci onoarea, domnule ministru, să recomand primirii voastre binevoitoare pe onorabilii membri ai acestei delegații, domnii: V. Boerescu, Costache Epureanu, delegați ai Adunării Elective, domnii: G. Costăforu și L. Steege, delegați ai Senatului, domnii: Carol Fălcoianu și I. Brătianu, delegați ai Guvernului. Recunoștinței inspirate românilor de interesul pe care Guvernul Majestății Sale Regelui a binevoit să îl arate în nenumărate împrejurări hotărîtoare pentru viitorul lor, nu mă opresc să adaug în această ocazie, domnule ministru, un sentiment de legitimă speranță pentru rezultatul fericit pe care ei îl așteaptă de la puternica sa protecție, după încercări atât de multe și de crude. Vă rog să primiți, domnule ministru, asigurarea înaltei mele considerații. Președintele Consiliului, ministrul Afacerilor Externe, [ss] *Ion Ghica*.

ont élu et proclamé, à l'unanimité, S.M. Royale Monseigneur le Comte de Flandre, Souverain de la Roumanie, sous le nom de Philippe I, le Gouvernement Provisoire s'est empressé de provoquer la nomination d'une députation chargé de déposer aux pieds de Son Élu, l'expression de ce vote unanime et de soutenir ce vœu auprès des Gouvernements des Hautes Puissances Garantes afin d'arriver à sa réalisation.

J'ai donc l'honneur, Monsieur le Ministre, de recommander à votre accueil bienveillant, les honorables membres de cette députation, M:M:V. Boyaresco, M. Costaki Iepureano, délégués de l'Assemblée Élective, M:M:G. Costafore et L. Steege, délégués du Sénat, M:M:Ch. Falcoyano et I. Bratiano, délégués du Gouvernement.

À la reconnaissance qui'inspire au Romains, l'intérêt que le Gouvernement de S.M. le Roi a daigné leur montrer en mainte circonstance décisive pour leur avenir, je ne saurais me défendre d'unir en cette occasion, Monsieur le Ministre, un sentiment de légitime espérance pour l'heureux résultat qu'ils attendent de Sa puissante protection après tant et de si cruelles épreuves.

Veillez agréer, Monsieur le Ministre, l'assurance de ma très haute considération.

• *Le Président du Conseil, Ministre des Affaires Étrangères,*

[ss] ION GHICA

**ȘCOALA PROFESIONALĂ DE FETE
„IOAN ȘI C. FUSSEA“ DIN TÎRGOVIȘTE**

FLORICA DEFTU

A doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă pentru țara noastră o perioadă de efervescență economică și culturală ce își are rădăcinile într-o serie de evenimente de maximă importanță în viața țării: Unirea, reforma agrară, cucerirea și recunoașterea independenței politice. Are drept consecință măsuri menite să consolideze independența economică; se impune astfel, stringent, pe lângă crearea unor obiective economice, formarea unor cadre calificate și, implicit, a unor instituții în care viitorii lucrători să se specializeze.

În această tendință generală se încadrează inițiativa municipalității Tîrgoviște de a înființa la 9 septembrie 1891 o școală profesională în casele dăruite de Ion Fussea prin actul din 23 octombrie 1878, act ce prevedea, de fapt, înființarea unui atelier de cusătorie care să ofere fetelor sărace o instrucție elementară și o meserie onorabilă.

În școală sint înscrise alături de eleve de familie modestă fiice ale unor părinți avuți, fapt sesizat și de însuși donatorul clădirii într-o scrisoare adresată Consiliului comunal.¹

Această plîngere a generat o anchetă în urma căreia constatările comisiei s-au dovedit a fi favorabile școlii.

Activitatea școlii continuă, deci, în anii 1891—1892 amplificîndu-se chiar, iar numărul elevelor înscrise este în creștere în ciuda greutăților materiale pe care școala le întîmpină de la înființare: între 1893—1988 se judecă procesul intentat comunei de către Ion Fussea care cerea anularea donației întrucît condițiile prevăzute de act fuseseră călcate (clădirea donată trebuia să adăpostească un atelier și nu o școală); lipsa mobilierului corespunzător, lipseau cele necesare respectării condițiilor de igienă, nu exista un regulament și o programă,

¹ Arhivele Statului jud. Dîmbovița. Fondul Primăria orașului Tîrgoviște Dos. nr. 181/1878, f. 16.

lipseau cadrele necesare predării unor discipline teoretice ca, româna, franceza, caligrafia, desenul, aritmetica, geometria — aceste din urmă lipsuri au fost acoperite cu ajutorul unui grup de profesori de la gimnaziul „Ienăchiță Văcărescu“, care s-au oferit să le predea gratuit pînă cînd Consiliul comunal va trece suma necesară în buget (7 aprilie 1892)².

La 17 aprilie 1892 Consiliul comunal dispune înlocuirea primei directoare Maria Rătescu și transformarea instituției în *atelier*. Se revine la scurt timp asupra primei hotărîri, dar școala va funcționa între 1893—1902 ca atelier de lucru.

În urma examenelor după primul an de învățămînt concluziile sînt bune și se propune înființarea unui al doilea an de studiu.

În pofida dificultăților întîmpinate permanent activitatea atelierului crește; cursurile se extind în 1894 la 3 ani, cărora li se adaugă încă 2 ani de practică în vederea perfecționării elevelor.

Se cere cu insistență reintroducerea unor discipline teoretice ca: desenul și franceza ce se dovedesc necesare viitoarei meserii (pentru desenarea modelelor sau a tiparelor sau pentru lectura unor jurnale străine).

Se aprobă și propunerea de a înființa o secție de lenjerie și broderie, fapt care, de altfel, sporea venitul adus de școală Primăriei.

În timpul școlii elevele erau, deci, pregătite pentru: croitorie (de damă și de copii), lenjerie, broderie de lux, broderie albă și à la Riche-lieu, broderie pe filet, dantelă irlandeză etc.

La 15 octombrie 1902 datorită numărului mare de eleve (peste 80) Primăria solicită ministerului aprobarea înființării în orașul Tîrgoviște al unei școli profesionale după modelul celor de gradul I aparținînd statului, iar în urma aprobării obținute o săptămînă mai tîrziu atelierul se transformă în Școala profesională „Ion Fusseu“.

Programa școlii îmbina pregătirea practică cu cea teoretică. Transformarea în școală de gradul I impune înființarea a două ateliere de croitorie și rufărie.

Condițiile de igienă în care școala își desfășura activitatea nu erau însă cele adecvate³, fapt datorat în primul rînd lipsei de fonduri pentru dotarea școlii cu cele necesare.

Trei ani de la transformarea atelierului în școală profesională, la 7 noiembrie 1905, Consiliul comunal hotărăște revenirea instituției la forma anterioară de *atelier* și odată cu aceasta renunțarea la unele discipline de studiu cum ar fi limbile străine.

Transformările în structura organizatorică a școlii continuă: la 24 aprilie 1907 școala trece la stat ca *atelier de gradul I*, iar în 1910

² Ibidem, dos. 23/1891.

³ Ibidem, dos. coresp. august-noiembrie 1902, f. 32.

ministerul aprobă ca școala să poarte numele de „Școala profesională de fete I. C. Fussea”.

Revenirea la forma de școală profesională de gradul I, impune prelungirea cursurilor la 6 ani de studiu, dintre care : 2 pregătitori, 3 ani de învățământ profesional și un an de practică.

Materialul necesar exersării elevelor era cumpărat de către școală din taxele anuale (suficient de ridicate).

În vederea stimulării interesului tineretului pentru meserie se participă la expozițiile anuale cu lucrările efectuate de elevii și elevele școlilor secundare și profesionale ; școala mai participă cu exponate la o serie de expoziții ca cea din 1910 de la Ploiești, expoziția de la Tîrgoviște deschisă cu ocazia celui de al XVII-lea Congres al oamenilor de știință⁴ în septembrie 1911 și altele.

În acești ani însă, numărul elevelor este în scădere, ceea ce determină în anul 1910 suspendarea examenului de admitere ; acestei situații i se adaugă greutatea materiale : clădirea este improprie iar mobilierul și mașinile necesare lecțiilor practice sînt uzate — situație care este ameliorată abia un an mai târziu, în 1911, printr-un deviz al Ministerului.

Anii primului război mondial au lăsat urme adînci și în orașul Tîrgoviște. Clădirea Școlii profesionale de fete a fost devastată ; stricăciunile produse fiind evaluate în anul 1919 la suma de 15.000 lei.

Remarcăm însă, devotamentul cu care elevele sub supravegherea conducerii au ajutat prin diferite obiecte confecționate aici, soldații de pe front.

După război Școala continuă să participe la o serie de activități cultural-artistice ca cele ale societății „Tinerimea română”, sau activități expoziționale : expoziția de la Tokio din 1934 căreia i se adaugă prezența frecventă în sălile expozițiilor naționale.

Alături de problema ameliorării condițiilor de studiu, (clădirea s-a refăcut abia în 1933—1934) o altă permanentă preocupare a conducerii o constituie grija pentru ajutarea elevelor cu o situație materială grea. Din documentele de arhivă extragem cererile repetate ale școlii adresate Băncii sau Primăriei pentru obținerea acestor ajutoare bănești.

În anul 1934 școala propune o programă de 6 ani care să permită elevelor o bună formare teoretică și practică.

Prestigiul mereu ascendent al școlii face ca examenul de admitere să adune cît mai multe candidate ; în 1935—1936 de exemplu, se prezintă 111 fete dintre care reușesc 63 ; în același an cursurile sînt frecventate de 226 eleve.

Școala era, de altfel, singura instituție care oferea posibilități de studiu și calificarea fetelor sărace.

⁴ Ibidem, dos. coresp. 1 sept. — 24 dec. 1911, f. 88.

Între 1938—1946 Școala profesională „I. C. Fussea“ devine *școală de gradul II* ce funcționează paralel cu *Liceul industrial*. Cursurile Liceului industrial cuprindeau 8 ani de studiu în cadrul cărora disciplinele teoretice sînt net preponderente.

În anul școlar 1946—1947 școala rămîne să funcționeze doar ca *Școală profesională* de clasa a V-a, apoi în 1947—1948 ca *Liceul industrial* de 4 clase; în 1948—1949 apare ca *Școală tehnică-profesională de fete* paralel cu *Școala pedagogică*; o perioadă mai mare respectiv între 1949—1958 devine *Școală pedagogică* cu o secție sportivă, iar în perioada 1958—1965 se transformă în *Școală medie de 10 ani* pentru ca în sfîrșit în anul 1968 să devină *Liceul nr. 2 „Ion Heliade Rădulescu“*.

CENTENARUL „GHEORGHE N. COSTESCU

SIMPOZIONUL „GHEORGHE N. COSTESCU“

În ziua de 17 decembrie 1972 a avut loc la Pucioasa sărbătorirea ilustrului înaintaş al învăţămîntului românesc, G. N. Costescu — colaborator apropiat al lui Spiru Haret în organizarea învăţămîntului public, de la a cărui naştere s-au împlinit o sută de ani — iniţiată de Inspectoratul şcolar judeţean Dîmboviţa şi Casa corpului didactic, cu sprijinul Academiei R. S. România, Ministerului Educaţiei şi Învăţămîntului, Comitetului judeţean Dîmboviţa al Partidului Comunist Român, Consiliului popular judeţean, Consiliului popular al oraşului Pucioasa, Universităţii din Bucureşti şi Institutului de ştiinţe pedagogice.

Manifestarea a fost deschisă de prof. Ion Jipa, directorul Casei corpului didactic Dîmboviţa, după care prof. univ. dr. doc. Stanciu Stoian, consilier al ministrului Educaţiei şi Învăţămîntului, a adus salutul ministerului. Au vorbit în continuare : prof. Nicolae Oprea — inspector general al Inspectoratului şcolar al judeţului Dîmboviţa, Tiberiu Varga — vicepreşedinte al Comitetului executiv al Consiliului popular al judeţului Dîmboviţa, drd. Niculina Costescu — membru al biroului Comitetului judeţean P.C.R., prof. univ. Gh. Pârnuţă — de la catedra de pedagogie a Universităţii din Bucureşti, prof. dr. doc. Corneliu Constantinescu — medic emerit, prof. dr. Maria Niculescu-Ghimpu — de la Liceul pedagogic din Tîrgovişte, publicistul Nicu Filip — din colegiul de redacţie al revistei „Albina“, avocatul Ovidiu Rîzescu — fost elev al lui G. N. Costescu — şi învăţătorul Ion Popescu — din satul natal al sărbătoritului (Şerbăneşti-Pucioasa). S-au evocat, prin aceste cuvinte calde, personalitatea şi activitatea prodigioasă a cărturarului sărbătorit.

Festivitatea a fost urmată de o şedinţă de comunicări ştiinţifice prezentate de : acad. *Miron Nicolescu*, preşedintele Academiei R. S. România — „Relaţia ştiinţă-învăţămînt“ ; *Stanciu Stoian*, membru corespondent al Academiei R. S. România — „Trăsături de bază ale pedagogiei române moderne“ : dr. **Radu Tomoiagă**, cercetător ştiinţific principal la Institutul de filosofie — „I. H. Rădulescu şi antidinasticismul său“ ; drd. *Eugen Fruchter* şi drd. *Gabriel Mihăescu*, directorul Muzeului judeţean Dîmboviţa — „Adevăratele începuturi ale studierii

filosofiei și literaturii în România" ; *Petre Cristea*, îndrumător la Complexul muzeal Curtea Domnească din Tîrgoviște — „A existat o școală domnească de grămătică în secolul al XV-lea la Tîrgoviște ?“.

În sală erau prezenți academicieni, profesori universitari, cercetători științifici, reprezentanți ai organelor locale de partid și de stat, cadre didactice, foști elevi și membri ai familiei celui aniversat.

În încheiere, a fost susținut un program artistic și s-a vizionat o expoziție dedicată lui G. N. Costescu.

Centenarul sărbătorit la Pucioasa a fost consemnat în publicațiile : *Forum* — revista învățămîntului superior (anul XV, martie 1973, nr. 3), *Studii* — revistă de istorie (tomul 26, 1973, nr. 3), *Contemporanul* (nr. 9 — 1372, 23 februarie 1973), *Scripta Valachica* (tomul IV, 1972), *Dimbovița — Tîrgoviște* (anul V, nr. 1498, 19 decembrie 1972) ; *Tribuna școlii* (nr. 76, 30 decembrie 1972).

E. F.

DESPRE RELAȚIA ȘTIINȚĂ-ÎNVĂȚĂMÎNT

MIRON NICOLESCU

președintele Academiei Republicii Socialiste România

Cred că am să vă produc o oarecare decepție, dar o să fie în egală măsură amestecată și cu bucurie, pentru că nu am intenția să țin o conferință. Am luat cunoștință de această temă destul de tirziu, îmi e foarte familiară, însă nu doresc aici să dezvolt o temă care cere foarte mult timp și pentru a fi făcută și pentru a fi ascultată.

Am să încerc numai să racordez această temă la obiectul principal al ședinței noastre de astăzi, al sesiunii noastre de astăzi, aceea care comemorează un mare fiu al comunei dumneavoastră — care este adoptiv și comuna mea — și odată cu el al întregii generații de învățători și de oameni ai cărții, care în frunte cu Haret au schimbat, la un moment dat, au încercat să schimbe, cel puțin, și au reușit, în bună măsură, să schimbe fața țării în ceea ce privește problema culturalizării.

Nu am să încerc să vă dau definiția științei, nici nu cred că pot s-o fac, dar să începem cu un proverb care circulă : „A ști înseamnă a prevedea“. Este un proverb pe care l-am învățat de mult, prima dată în limba franceză, când eram student, dar se potrivește în toate limbile, el cuprinde în fapt esența ; pornind de la acest proverb putem să reconstituim, oarecum, esența științei ca disciplină. Știința se constituie exact în momentul în care observațiile noastre se periodizează, adică în momentul în care observăm că anumite fenomene reapar la perioade regulate. Momentul în care, de pildă, oameni de pe pământul nostru au observat că soarele apare cam în același timp, cam în același loc, dimineța, și dispare cam în același loc și cam în același timp, după o bucată de vreme, în acest moment, oamenii au început să formuleze anumite reguli. Și formularea acestor reguli, care pe urmă au fost corijate și completate, a dus la prima disciplină care s-a constituit cronologic : la astronomie, apoi la matematică. Cu mult înainte ca oamenii să știe ce înseamnă fizică, chimie, biologie și așa mai departe, ei puteau prevedea mișcări ale astrilor pe cer. Știți foarte bine, mulți dintre dumneavoastră, cum Thales din Milet, acum multe mii de ani, a putut prevedea trecerea unei comete, din simple observații, din simplul fapt

că a putut — din repetarea periodică a unor fenomene — să tragă anumite reguli, să constituie un grup de legi care erau simburile viitoarei astronomii pe care o cunoaștem astăzi, și al geometriei, în același timp. Bineînțeles, cunoașterea științifică satisface în primul rînd o curiozitate naturală. Faptul că un fenomen poate fi reprodus în aceleași condiții, reconstituit în aceleași condiții, independent de loc, de persoană, de timp, îți acordă o oarecare încredere în deducțiile pe care le faci, în regulile pe care le stabilești. Atîta vreme cît, de pildă, n-au intervenit posibilități de măsurare a fenomenelor care se repetă periodic, nu s-a putut crea, de pildă, chimia.

Chimia, ca știință, în sensul pe care îl dăm astăzi cuvîntului, s-a născut abia cu anii Revoluției franceze, în momentul în care Lavoisier a constatat că apa se constituie exact din două părți de hidrogen și o parte de oxigen, în volume. Că acest lucru putea să fie pe urmă repetat, de oricare avea la îndemînă aceleași instrumente, aceasta constituia o lege de chimie și, cu această primă lege de chimie, a început constituirea chimiei moderne. Că au existat fenomene chimice puse în evidență înaintea lui Lavoisier, acest lucru este foarte adevărat. Chimia lui Lavoisier nu s-a născut din nimic. S-a născut din acumulări de fapte care au dus pînă la urmă la acel salt calitativ pe care l-au constituit experiențele nemuritoare ale marelui Lavoisier.

Același lucru se poate spune despre orice alt domeniu științific. Știința, o știință, o disciplină științifică se poate constitui în momentul în care observi anumite reguli imuabile, anumite fenomene care fie că se pot reproduce, fie că se reproduc ele însele periodic.

Cunoașterea științifică, bineînțeles, are la bază o curiozitate naturală, dar nu numai atît. Cunoașterea științifică a devenit curînd pentru om o armă, întîi de apărare și apoi de stăpînire a elementelor naturii, a legilor naturii, în folosul său propriu. Este un fapt foarte important această mutație de la curiozitatea pură la constatarea pe care o faci, anume că știind mai multe lucruri poți fi mai bine înarmat pentru a lupta într-un mediu complet ostil. Omul, dintre toate animalele, pe scară zoologică este situat în frunte, însă are cele mai puține mijloace naturale de apărare. Mijloacele de apărare și le-a luat din cunoașterea științifică; mai precis, din cunoașterea mediului înconjurător, care a devenit din ce în ce mai științifică, din cunoașterea aplicată la crearea focului, la domesticirea animalelor, la crearea vehiculelor, la descoperirea roților și așa mai departe.

Ce legătură are știința cu învățămîntul ?

Sînt lucruri deosebite, e o linie pusă între ele, linia figurează la început : *relația știință-învățămînt*. Orice generație a unei societăți, a unui colectiv, înmagazinează o seamă de cunoștințe. Aceste cunoștințe s-au tradus, pînă în cele din urmă, din punct de vedere al economiei societății, în bunuri care au mărit nivelul de viață al societății. Aceste cunoștințe trebuie păstrate și transmise mai departe. Cine face acest

oficiu de transmitere a cunoștințelor? Îl face învățătorul. Deci, iată care este legătura, prima legătură dintre învățămînt și știință. Dacă ne-am opri însă numai la acest rol al învățămîntului, am greși fundamental. Nu numai că am greși fundamental, dar, pur și simplu, ne-am situa pe partea complementară a obiectului acestei sesiuni.

Învățămîntul nu se limitează numai la transmiterea mecanică a unei cantități de cunoștințe. Cunoștințele, în sine, transmiterea lor, a acestor cunoștințe, nu ar face decît să oprească evoluția, mersul ascendent al evoluției societății. Învățămîntul face ceva mai mult. Învățămîntul face o operă mare de educare, de educare completă în toate sensurile, și prima educație pe care o face învățămîntul este educația științifică.

Învățămîntul transmite nu numai cunoștințe, ci oferă celor care sînt supuși acestui proces metode de investigație, metode de cercetare mult mai mult decît cantitatea de cunoștințe, modul cum trebuie să observe lucrurile, modul cum trebuie să reacționezi în fața evenimentelor, în fața lucrurilor. Acesta este unul din marile obiective ale învățămîntului: metodele mult mai mult decît cantitatea de cunoștințe. Și asupra acestui punct, trebuie să vă spun că Secretarul General al partidului nostru a insistat de foarte multe ori în intervențiile sale asupra naturii reale pe care trebuie s-o aibă învățămîntul: natură educativă mult mai mult decît acela de instructaj mecanic, de acumulare nediferențiată de fapte care vin din trecut, moștenite, fără nici o grijă de selectare, fără grijă de alegere a celor care într-adevăr contribuie la avansarea științei și prin aceasta la avansarea societății, la ridicarea nivelului de trai.

Iată, deci, care este legătura reală dintre învățămînt și știință. Bineînțeles că învățămîntul mai are și un alt scop, acela al unei educații complete a omului. Are scopul de a învăța pe om să se comporte în așa fel încît în această viață, în mulțimea în care trăiește, în colectivitatea în care trăiește, viața sa, modul său de comportare să ducă la cel mai mic număr de ciocniri cu viața altor oameni. Pe acest principiu al evitării conflictelor între oameni se bazează întreaga morală, întreaga comportare a oamenilor, se bazează principiile de etică. Dumneavoastră știți că partidul nostru atribuie o foarte mare importanță acestor principii de etică în viața de toate zilele a fiecărui cetățean. S-au făcut ședințe numeroase și o plenară de partid a Comitetului Central al P.C.R. — la care am avut cîntea să particip și eu — a fost consacrată acestor probleme de etică, de comportare corectă în viața de toate zilele, ca cetățean și ca slujitor al țării.

În procesul acesta de transmitere a cunoștințelor și mult mai mult de transmitere a unor metode de comportare, a unor metode de viață, un rol important îl joacă corpul didactic și, bineînțeles, să nu se supere membrii corpului didactic de alte categorii, dar rolul cel mai important îl joacă acei membri ai corpului didactic cu care copilul

vine prima dată în contact. Am auzit aici câteva mărturisiri care m-au întinerit cu vreo 60 de ani, despre șocul plăcut, despre surprinderea extraordinară pe care au avut-o ca copii puși în fața abecedarului „Costescu”. Ei bine, aici se hotărăște soarta viitorului școlar la primul contact cu școala, cu învățătorul. Învățătorul are cea mai mare importanță din punct de vedere al formării elevului. Dacă învățătorul nu găsește o linie comună între el și elevii săi, învățătura sa e ratată. Dacă copilul nu reușește să se încadreze în sistemul de învățătură, el nu poate reuși în învățătura sa mai departe. Acest lucru l-a știut cel pe care îl comemorăm astăzi — Gheorghe N. Costescu. El și-a dat seama că învățătorii, care sînt oameni ca toți oamenii pînă la urmă, care au un grad de pregătire teoretică, aruncați brusc în fața unor responsabilități extraordinare, acelea de a forma viitorii cetățeni ai țării, au nevoie să tie sprijiniți, au nevoie ca experiența altora mai în vîrstă să suplinească lipsa lor de experiență. Iată lucrul pe care l-a simțit cel comemorat astăzi, Gheorghe N. Costescu. De aici munca sa titanică, întii de a se informa el însuși, așa cum foarte bine a spus colegul meu, profesorul Stoian, și în același timp de a da, de a împărtăși și altora din experiența sa, prin cunoscutele sale metodici care nu erau altceva decît îndrumătoare, pentru toți învățătorii țării, de modul în care ei trebuie să distribuie cunoștințele — dar nu numai cunoștințele — legate foarte mult de un mod de comportare. Aici, foarte bine ați făcut, stimat coleg, că ați pomenit de cele mai importante domenii asupra cărora atenția sa a fost atrasă: geografia și istoria patriei.

Pentru că acestea sînt exact domeniile în care învățămîntul propriu-zis, adică instructajul, predarea de un număr de cunoștințe se aliază și cu insuflarea unor anumite sentimente, a unor anumite concepții pe care elevul nu le va mai părăsi niciodată. E vîrsta aceasta între 7 și 11 ani, este vîrsta la care noțiunile, concepțiile insuflate cu dibăcie de învățător elevului devin pînă la urmă reflexe, nu te mai poți debarasa de ele. Iată de ce rolul învățătorului este foarte important, iată un rol pe care marele Haret l-a înțeles foarte bine și iată de ce Haret și-a dedicat întreaga lui viață, părăsind un domeniu în care-și cîștigase gloria, al cercetărilor în matematică — cîștigase o mare glorie peste hotare — pentru ca să se dedice complet acestui proces de formare a unui corp didactic, pentru că el știa că dacă un corp didactic bun se poate forma, atunci viitorul tineretului, viitorul copiilor țării este asigurat. El a făcut această mare operă de a-i fi redat corpului didactic, în special acestei păături — acestui grup de corp didactic al învățătorilor — de a fi restituit învățătorilor demnitatea care le fusese furată de către viața politică — pe care o cunoașteți din lecturi — din acea vreme, a țării. Acesta este un mare merit al lui Haret. În această acțiune a sa, Haret și-a ales un număr de colaboratori devotați, de colaboratori care au gîndit ca el. Între ei se afla și cel comemorat astăzi, Gheorghe N. Costescu. Dumneavoastră știți că ei au fost

numiți — acești colaboratori pe care și i-a ales cu grijă și i-a păstrat pînă a murit — au fost numiți, probabil în deridere, dar numirea lor a rămas celebră și o purtau cu mîndrie toți cei care au primit-o : „Cazacii lui Haret“. Fără îndoială, el era considerat de dușmanii politici un fel de hatman. Bineînțeles, hatmanul avea cazacii săi. Ei bine, cazacii lui Haret au făcut o treabă foarte bună îndrumați de Haret, și Haret i-a susținut întotdeauna și le-a acordat toată încrederea sa.

Vreau să închei această expunere cu un act de mulțumire pe care îl aduc în numele membrilor familiei — mă consider și eu ca membru al familiei — pentru că, din viața mea, 20—21 de ani i-am trăit în sinul familiei mele, lingă tatăl meu, după aceea, mai tîrziu, alți 15 ani i-am trăit lingă Gheorghe N. Costescu, socrul meu. Și amîndoi au avut influență egală asupra mea : unul a format pe tînărul copil pînă la anii de adult, pînă la anii 21, celălalt m-a învățat a doua oară abecedarul, dar un alt abecedar, un abecedar pe care nu l-a scris niciodată, abecedarul acela pe care îl înveți urmărind viața și modul de comportare a omului în familie, între prieteni și în societate. E lucrul pe care eu l-am făcut instinctiv și așa am învățat al doilea abecedar, abecedarul comportării în viață, pe care am încercat să-l aplic după modelul său în toate activitățile mele ulterioare.

Vă mulțumesc, încă o dată, în numele familiei.

UNELE TRĂSĂTURI DE BAZĂ ALE PEDAGOGIEI ROMÂNE MODERNE

STANCIU STOIAN

membru corespondent al Academiei R. S. România

Pedagogia română modernă e cuprinsă cronologic, în principal, în limitele secolului al XIX-lea, „stupidul secol al XIX-lea” — cum l-au numit plini de ură reacționarii paraponiți, „marele secol” — cum l-au numit adversarii lucizi ai acestora. Începuturile acestei pedagogii românești se găsesc chiar, după cum cu toții știm, cu cîteva decenii mai în urmă, în secolul al XVIII-lea, și se prelungesc, pentru noi, pînă la „Marea Unire” din 1918, care împlinea, ceea ce Mihaï Vodă Viteazul izbutise pentru un moment cu trei secole în urmă.

Secolul al XIX-lea românesc se încadrează perfect în secolul istoriei universale, în ceea ce acesta a avut esențial și bun : spiritul progresist și revoluționar. Ecoul revoluției franceze burghezo-democrate de la 1789, ca și al celei din 1848, a răsunat puternic pe plaiurile carpato-dunărene, și cu efect. Aici, duhul înnoirilor a apărut în trepte crescînde : mai întîi, prin răscoalele populare din 1784 (în Transilvania) și, mai evident, revoluționar, în 1821, apoi mai limpede și mai eficient în 1848. A fost așa dar un secol mare și pentru noi, cum a fost de fapt în general. El a fost dominat de altfel de revoluțiile românești din 1848 — una singură în fond — și stă sub semnul a ceea ce ne-am obișnuit să numim „pașoptism”.

„Pașoptismul” a fost, în adevăr, crezul care a încălzit nu numai o generație (cea de la 1848), ci și cea precedentă, prelungindu-se și realizîndu-se, în parte, și după această dată, în toată epoca modernă de care ne ocupăm.

O privire de ansamblu asupra acestei epoci, în întregul ei, ne învederează trei idei mai importante, idei—forțe ce se împletesc, de la începutul ei. Aceste idei sînt : (a) ideea patriotică, axată pe realizarea unității naționale și a unui stat național unic, suveran și independent ; (b) ideea democratică, axată pe lupta împotriva structurilor feudale existente în toate cele trei provincii românești ; (c) o concepție

culturală și pedagogică progresistă, la nivelul și sub influența dezvoltării științei și culturii apusene, ca și a tradițiilor și a frământărilor societății românești.

Toate aceste adevărate principii călăuzitoare trebuie să fie văzute, cum spunea Lenin, nu în ceea ce ele n-au dat și nu puteau da, ci în ceea ce au dat. Și au dat mult. Ele au avut, evident, și limite, pe care de asemenea nu le putem ignora. Patriotismul, legat de ideea de stat burghez și de națiune burgheză, este revendicat, pînă la monopolizare aproape, de burghezia în ascensiune; democratismul, întemeiat mai mult pe o vagă demofilie, luptă din greu cu puterea claselor posedante, care nu cedează decît pas cu pas din privilegiile lor; concepția pedagogică, inspirată din curentele progresiste ale secolului și bazată pe nevoile naționale proprii, este și ea stăvilită de tendințe contrarii susținute de clasele și păturile conservatoare sau de-a dreptul reacționare. Astfel, mai ales în practică, școala se înnoiește cu greu, ajungînd să se concretizeze în două așezări distincte: „școala poporului” (numai clasele „primare” sau „elementare”) și școala burghezo-moșierimii (școala secundară și învățămîntul superior). Gîndirea pedagogică e nevoită să se concentreze pe problemele puse de această stare de fapt, conturîndu-se treptat într-o concepție autohtonă (originală, în parte). Este un merit pentru cei ce au reprezentat-o că, în marea lor majoritate, au creat o linie generală progresistă. Intrarea în scenă a proletariatului și a socialismului și-a adus aici o contribuție importantă.

Care sînt trăsăturile acestei gîndiri pedagogice ?

Cinci sînt trăsăturile mai importante ale pedagogiei române moderne, cinci realizări concretizate în școală și procesul de educație și învățămînt — refulate apoi în gîndirea pedagogică. Acestea sînt : (a) un limbaj științific adecvat, sumă a categoriilor sau a entităților abstracte, instrument al gîndirii specific pedagogice ; (b) un sistem de învățămînt modern, dibuit înainte de 1848, căutat și fixat într-o formă conturată la finele secolului (1893—1898) ; (c) un acces democrat în principiu (juridicește) la învățătură, fără a fi, însă, și în fapt ; (d) o diversificare a învățămîntului teoretic — învățămîntul privilegiat — în clasic—modern—real, răspunzînd prin aceasta și nevoilor societății date și structurii ei de clasă ; (e) un început de învățămînt practic de toate gradele, germele învățămîntului nou, care e destinat să depășească și ucenicia, prin tehnică și școală.

Toate aceste realizări au fost posibile într-un ritm destul de susținut, comparativ cu alte țări europene, datorită unei situații speciale, în care s-au găsit țările române (cele trei provincii), în momentul de început al epocii. Nu e, credem, inutil să menționăm, între altele, faptul că, în epoca de expansiune otomană, țările noastre, toate, și-au păstrat o autonomie mai mult sau mai puțin eficientă. Ele n-au fost niciodată pașalicuri. Iar aceasta le-a menținut în contact permanent cu Apusul. În prag de epocă modernă, Transilvania a beneficiat mai

mult de acest contact și Școala Ardeleană este explicabilă prin aceasta ; mai apoi, Principatele Dunărene au avut o mai largă autonomie, iar aceasta le-a dat un avans din punct de vedere politic.

Pedagogia română modernă s-a născut și a crescut în acest climat. Trăsăturile ei fundamentale nu s-au împlinit după modelul visat de contemporanii lor. În bună măsură, ele aveau să mai aștepte mult până la împlinire — până în zilele noastre. Iar în zilele noastre au fost și depășite. Să nu pierdem însă din vedere că și realizările noi de azi își au începutul atunci. Trăsăturile enumerate mai sus rămân, dar ele capătă semnificații noi și nivel nou. Pedagogia le va reflecta și le reflectă deja în dezvoltarea ei. Revoluția socialistă și marea revoluție industrială, însoțite de o revoluție științifică fără precedent, își pun amprenta lor pe această dezvoltare.

În adevăr, îmbogățirea și transformarea sistemului entităților (cadru categorial) continuă mai departe și mai mult, într-un bogat context interdisciplinar ; modelul prospectiv educațional ia direcții dictate de modelele sociale propuse de victoria socialismului ; democratizarea școlii devine totală ; relația umanism-realism capătă semnificații noi, ca și relația teorie-practică. La toate acestea se adaugă o problemă nouă, care le include pe toate celelalte : strinsa legătură între știință, învățămînt și producție. Unii văd în aceasta chiar o ofensivă antișcolară. Noi nu credem acest lucru. De o nouă pedagogie și o nouă școală e vorba în realitate ; mai largi și altfel structurate.

Și va fi aceasta școala care trebuie să ne dea, cum a spus Secretarul General al Partidului Comunist Român, omul cu adevărat nou : comunistul de omenie.

INCEPUTURILE FILOSOFIEI ȘI LITERATURII ÎN ROMÂNIA*

EUGEN FRUCHTER, GABRIEL MIHĂESCU

„Creația științifică și culturală are rădăcini adânci în trecutul îndepărtat al istoriei poporului nostru ; ea s-a dezvoltat în strînsă legătură cu procesele social-economice, cu lupta forțelor înaintate pentru eliberarea națională și socială, cu întreaga evoluție a societății românești, precum și cu progresul științei și culturii universale. Numeroase vestigii de cultură materială, realizări tehnice și științifice, monumente istorice și de artă, minunate opere de arhitectură, de literatură, pictură și sculptură, făurite de-a lungul secolelor, relevă cu toată elocvența forța geniului, sensibilitatea și capacitatea creatoare a poporului nostru.“

NICOLAE CEAUȘESCU

Incidența unor discipline umaniste în interpretarea izvoarelor scrise medievale : istoria culturii, istoria literaturii și istoria filosofiei, a condus pe cei mai mulți dintre istoricii filosofiei românești la limitarea tematică și cronologică a începuturilor gândirii filosofico-politice din România¹. Totuși, istoricii filosofiei se străduiesc cu succes să dezvăluie concepțiile filosofice și social-politice ale cronicarilor, ale platformelor răscoalelor țărănești și ale ereziilor medievale, în ciuda faptului că unele dintre textele interpretate sînt scrise în alte limbi (slavonă, greacă, polonă, latină, turcă). Însuși acest criteriu al valorificării tuturor textelor scrise pe teritoriul României, indiferent în ce limbă, sau scrise de români în afara granițelor țărilor lor (și în alte limbi), constituie o încercare meritorie de largire a problematicii istoriei gândirii românești, susceptibilă de viitoare perfecționări, precizări și completări.

În privința începuturilor gândirii românești, influența prea mare a modului tratării istoriei literaturii asupra opticii istoriei filosofiei a

* v. și Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România*, în „Acta Valachica“, Tirgoviste 1972, pp. 305—312 ; idem, *Despre necesitatea includerii unui capitol privind cultura spirituală a dacilor în istoria filosofiei din România*, în „Crisia“, Oradea 1972, pp. 149—154.

¹ N. Gogoneață (sub red.), *Istoria filosofiei românești*, I, E. A. 1972.

duș la situația de a fi preferate ca texte de studiu lucrări cu conținut filosofic tangențial, căutându-se, pe baza lor, o coborîre a datei inițiale a filosofiei românești spre începuturile feudalismului dezvoltat.

Observăm însă, de la început, două neconcordanțe.

Prima se referă la faptul că în tratarea altor domenii ale istoriei culturii din România se începe cu antichitatea : artele plastice, știința, matematicile, chimia, astronomia, tehnica, metrologia, numismatica, arhitectura, medicina, cultura fizică și sportul, învățămîntul și pedagogia, muzica, teatrul, folclorul și etnografia, scrisul și cartea, dreptul și diplomația — deși cugetarea filosofică apare înaintea unora dintre ele și progresul acestor discipline nu s-a putut realiza fără dezvoltarea instrumentului logic și a reflexiei omului asupra lumii în genere și asupra structurii propriiei sale capacități raționale.

A doua se referă la faptul că în istoria filosofiei *universale* este inclus conținutul filosofic al mitologiei și dreptului antic, de la care începe în mod normal cercetarea gândirii filosofice, ceea ce nu se face cînd se abordează istoria filosofiei *românești*.

Aceste prime observații ne-au condus la concluzia că și în cazul filosofiei românești trebuie realizată o concordanță, o încadrare organică a ei în istoria filosofiei universale, pe de o parte, iar pe de alta, că trebuie înfăptuită o cuprindere firească a sa în istoria culturii antichității pe teritoriul României.

Faptul apare cu atît mai necesar în contextul eforturilor merituose ale istoriografiei noastre actuale de a lumina „pata neagră” care acoperea perioada din istoria României de la retragerea aureliană pînă la desăvîrșirea procesului de etnogeneză și de a aduce noi argumente, științifice, explicării conștiinței originii, continuității și unității poporului român pe teritoriul de astăzi al patriei.

Argumentarea noastră se bazează pe ideea că civilizația spirituală a poporului român nu s-a născut din vid și abia *în feudalism*, ci reprezintă o dezvoltare firească a unor concepții filosofice și creații culturale ale populațiilor antice de pe teritoriul României, influențate îndeosebi de culturile greacă, romană și slavă — cu care au venit în contact — și transmise în bună parte poporului român.

Încercăm să aplicăm aceeași metodă de lucru și pentru perioada istorică anterioară, folosind drept criterii de selecție pe cele unanim admise în definirea paternității la cultura românească : originea etnică a autorului (chiar dacă el a creat în străinătate), limba scrierii și teritoriul patriei (inclusiv creațiile celor aparținînd naționalităților conlocuitoare).

De altfel, limitarea noțiunii de „*românesc*” la perioada care începe cu formarea statelor feudale ni se pare arbitrară. Avem în vedere : originea daco-romană a poporului român, continuitatea elementului etnic daco-roman pe teritoriul țării, originea latină a limbii române ; la

acestea, se adaugă și argumentul că nici creația spirituală a poporului român, existentă în feudalism, nu putea să apară pe un loc gol, din nimic și dintr-o dată, făcând abstracție de tradiție.

Faptul că populația geto-dacă nu vorbea limba română nu constituie un impediment nici chiar pentru unii istorici literari, care și-au pus problema că începuturile literaturii române nu ar coincide cu cele ale poporului și limbii române, întrevăzind posibilitatea de a se căuta primele monumente literare românești în operele tomitane ale lui Ovidius.

De aceea, încercăm să sugerăm o punere de acord a metodologiei tratării istoriei gândirii românești cu cea universală și cu cea a istoriei generale a României.

S-ar putea ridica obiecția că de la daco-geți nu s-au păstrat opere scrise, care ar justifica un capitol în istoria filosofiei. Cercetînd însă numeroasele izvoare greco-latine care privesc istoria României, constatăm — uneori cu surprindere — bogăția relațiilor despre concepția filosofică a geto-dacilor. Este îndreptățită apelarea la aceste texte, cu atît mai mult cu cît, chiar lucrările care expun filosofia medievală folosesc adesea și izvoare indirecte — ca cele bizantine, slave — sau simple mențiuni lăturalnice din documente străine privind existența unei activități filosofice pe teritoriul patriei noastre.

De multe ori, izvoarele antice indirecte ne dau informații mult mai bogate privind profunzimea și varietatea concepției filosofice a populației autohtone, decît unele izvoare medievale indirecte folosite deja curent în istoria filosofiei românești.

Astfel, unele dintre acestea menționează expres existența unor filosofi și a unor preocupări de filosofie în antichitate. Cele mai semnificative ni se par cunoscutele relații din „Getica” lui Iordanes, inspirate de Cassiodorus: „*Cei mai mulți scriitori de anale ne spun că [Zamolxe — n.n.] a fost un filosof cu o erudiție de admirat. Au avut și pe învățații Zeuta și Deceneu. [Geții — n.n.] n-au fost, deci, lipsiți de oameni care să-i învețe filosofia. De aceea [...] au fost totdeauna superiori aproape tuturor barbarilor și aproape egali cu grecii*”; „*[Deceneu — n.n.], observînd înclinarea lor de a-l asculta în toate și că ei sînt din fire deștepți, i-a instruit în aproape toate ramurile filosofiei, căci era un maestru priceput în acest domeniu. El i-a învățat etica, dezvoltându-i de obiceiurile lor barbare, i-a instruit în științele fizicii, făcîndu-i să trăiască conform legilor naturii; transcriind aceste legi, ele se păstrează pînă astăzi, sub numele de belagines; i-a învățat logica, făcîndu-i superiori celorlalte popoare, în privința minții; dîndu-le un exemplu practic, i-a îndemnat să petreacă viața în fapte bune*”; „*Le-a arătat mersul planetelor și toate secretele astronomice, și cum crește și scade orbita lunii, și cu cît globul de foc al soarelui întrece măsura globului pămîntesc... Vezi ce mare plăcere, ca niște oameni prea viteji*

să se îndeletnicească cu doctrinele filosofice, cînd mai aveau puținul timp liber după lupte”².

Oricît de exagerată ar părea această relatare, ea este întărită de multe știri — de la Valerius Maximus, Clemens din Alexandria, Origene, Theodoretos din Cyros — privitoare la interesul daco-geților pentru filosofie — identificată în antichitate și cu înțelepciunea, în sens larg³ — lucru specific perioadelor pe care le putem denumi prefilosofică și profilosofică din istoria filosofiei universale.

Observăm din aceste izvoare existența unor preocupări specifice de etică — după relatările lui Hellanicos, Tucidide, Menandru, Diodor din Sicilia, Horatius, Propertius, Pomponius Mela, împăratul Iulian, Hesichios din Alexandria, Agathias și Leon Diaconul⁴, politică — după scrierile lui Iosephus Flavius, Criton și Galenus⁵, logică — după informațiile date de Ferecide din Atena și Clemens din Alexandria⁶, și filosofia naturii cu nuanță materialistă, bazată pe unele observații științifice — cum aflăm de la Strabon, Lucian, Porphyrios și Iordanes⁷.

Pentru cercetarea aspectelor filosofiei la geto-daci, este necesar să se facă referiri și la conținutul unor concepții filosofice grecești, egiptene, orientale și ale altor popoare, despre care mulți autori vechi spun că i-au influențat pe gînditorii daci. O mențiune specială este acordată lui Pitagora, cu filosofia căruia Hellanicos, Herodot, Strabon, Clemens din Alexandria, Origene, Prophyrios, Iamblichos și Enea din Gaza găsesc multe asemănări în concepția lui Zamolxis⁸. În măsura în care Pitagora este studiat de istoria filosofiei, este firesc ca, prin analogie, să deducem concepțiile lui Zamolxis, susceptibile de a fi incluse în istoria filosofiei românești. Nu trebuie uitate nici alte aspecte

² Iordanes, *Getica*, 39—41, 69—73.

³ Valerius Maximus, *Fapte și cuvinte vrednice de luare aminte*, II, 6, 12; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, I, 15, p. 130; IV, 8, p. 213; V, 8, p. 242; Origene, *Impotriva lui Celsus*, I, 16; III, 54; Theodoretos din Cyros, *Terapeutice*, I, 25;

⁴ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73; Tucidide, *Istории*, II, 97, 4; Menandru, *Piesă nesigură*, fr. 794—795; Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, XXI, 12, 5, 6; Horațiu, *Ode*, III, 24, 9—24; Propertiu, *Elegii*, IV, 5, 43—44; Pomponius Mela, *Descrierea pămîntului*, II, 2, 16—21; Împăratul Iulian, *Împărații*, 22; Hesychios din Alexandria, *Culegere alfabetică de cuvinte de tot felul*; Agathias, *Istории*, Prefața, 3; Leon Diaconul, *Istoria*, IX, 6.

⁵ Iosephus Flavius, *Antichități iudaice*, XVIII, 1, 5 [20]; Criton, *Geticele*, 7 (2); Galenus, *Despre facultățile naturale*, II, 17, 67.

⁶ Ferecide din Atena, *Genealogii*, fr. 174; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, V, 8, p. 242.

⁷ Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5 (c. 297), 11; Lucian, *Scitul sau Oaspetele*, 1; Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14; Iordanes, *Getica*, 69—73;

⁸ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73; Herodot, *Istории*, IV, 95; Strabon, *Geografia*, VII, 3; XVI, 2, 39; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, IV, 8, p. 213; Origene, *Impotriva lui Celsus*, III, 54; Porphyrios, *Viața lui Pitagora*, 14; Iamblicus, *Viața lui Pitagora*, XXX (173); Enea din Gaza, *Teofrast sau despre nemurirea sufletelor ... dialog P. G.*, LXXXV, 940.

relatate de sursele istorice antice, care ar servi înțelegerii începuturilor filosofiei și logicii românești : identificarea de către Porphyrios a lui Zamolxis cu un Thales, interesul dacilor pentru probleme de drept — după știrile provenite de la Iosephus Flavius și Horatius, pentru matematici, măiestria lor în „știința bunelor cuvinte“ — admirată chiar de Platon, preferința pentru metaforă în locul abstracțiilor — cum aflăm de la Ferecide din Atena și Clemens din Alexandria — fapt des întâlnit în perioada presocratică a istoriei filosofiei universale⁹.

Așa cum concepțiile unor filosofi greci sau chinezi au fost deduse și sintetizate din prezentări mai târzii, tot așa este posibil să se reconstituie textele filosofice și preceptele aparținând dacilor. Dintr-un text laudativ al lui Platon, aflăm câteva idei și principii dialectice ale lui Zamolxis cu privire la : unitatea corpului, raportul dintre întreg și parte, dintre cauză și efect, analiza multilaterală a fenomenelor ș.a.¹⁰.

Procedind tot în spirit comparatist, se ivește necesitatea de a surprinde sensul social și politic al religiei daco-geților¹¹, precum și a celei a coloniștilor greci din Dobrogea, a cuceritorilor romani, a marii familii tracice, a sciților și popoarelor migratoare, reținând faptul că — după autorii antici și bizantini — unele mituri și zeități sînt comune cu cele ale populațiilor de contact.

Asemănător într-o anumită măsură cu mitologia greacă, întâlnim și în mitologia antică de pe teritoriul României — după relatările din Herodot, Strabon, Criton, Lucian, Paradoxographus Vaticanus, Clemens din Alexandria — concepții nonteiste și antiteiste, premergătoare, după cum se știe, ateismului declarat¹².

Această analiză este cu atît mai importantă cu cît o serie de mituri și ritualuri sau practici păgîne s-au transmis peste veacuri poporului român, în obiceiurile folclorice și în literatura cultă păstrîndu-se elemente de legătură cu antichitatea, care nu pot fi trecute cu vederea.

De fapt, însăși prezentarea conținutului filosofic și social-politic al folclorului românesc în lucrările de istoria literaturii și istoria filosofiei românești trebuie să înceapă cu selectarea acestor elemente transmise din antichitate, care să fie aparte prezentate (separat de creația

⁹ Pophyrios, *Viața lui Pitagora*, 14 ; Iosephus Flavius, *Antichități iudaice*, XVIII, 1, 5 [20] ; Horatius, *Ode*, III, 24, 9—24 ; Ferecide din Atena, *Genealogii*, fr. 174 ; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, V, 8, p. 242 ; Platon, *Carmide*, 156, d, e ; 157, a, b, c.

¹⁰ Platon, *ibidem*.

¹¹ C. I. Gulian, *Mit și cultură*, pp. 42—57, 154—156, E. P. 1968 ; Ion Banu, *Filosofia antică și medievală*, fasc. I, A.S.S.P. „Ștefan Gheorghiu“, 1967, p. 37 ; Ion Banu, *Introducere în istoria filosofiei*, E.S.L.P., 1957, pp. 247—251 ; Mircea Eliade, *De Zamolxis la Gengis-Khan*, Payot, Paris 1970, chap. II.

¹² Herodot, *Istorie*, IV, 94 ; Strabon, *Geografia*, VII, 3, 4 ; Criton, *Geticele*, 7 (2) ; Lucian, *Adunarea zeilor*, IX ; *Paradoxographus Vaticanus*, 42 ; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, I, 15, p. 130.

folclorică *tîrzie*), precedind capitolele de filosofie și, respectiv, literatură cultă medievală.

La fel, un tratat de istoria literaturii române ar trebui să se refere și la începuturile scrisului la geto-daci, la stilul literar al epitafurilor de pe stelele funerare daco-romane cum sînt cele cu stihuri de la Romula și Germisara. De asemenea, ne atrag atenția și textele autorilor Hellanicos, Fericide din Atena, Ovidius, Apuleius, Lucian, Clemens din Alexandria și Athenaios, care menționează gustul dacilor pentru poezie și pentru frumos ¹³.

Un studiu comprehensiv al gândirii populațiilor antice de la noi ar putea cuprinde și ideile și curentele străine vehiculate pe teritoriul Daciei, la care o contribuție însemnată au adus-o personalitățile greco-romane care au trăit un timp în Dacia și au scris aici — printre aceștia aflîndu-se, bineînțeles, Criton, Ovidius și Dion Chrysostomos — alături de numele unor prefilosofi locali (cum îi putem considera pe cei menționați în izvoarele istoriei din antichitate): Zamolxe, Deceneu, Zeuta.

Cercetarea ar putea fi extinsă și la analiza transmiterii unor trăsături etico-psihice ale daco-romanilor, grecilor și altor popoare la poporul român: raționalismul, realismul, cumpănirea, inventivitatea, munca asiduă, umanismul, patriotismul, toleranța, pietatea înțeleaptă ș.a.

Un asemenea mod de tratare exhaustivă a istoriei culturii românești, sub aspectele ei multiple, ar pune în adevărata lumină faptul că daco-geții au avut o cultură spirituală la nivelul elevatei lor civilizații materiale și ar preîntîmpina unele considerații eronate pe această temă, rezultate din cunoașterea insuficientă a valoroasei culturi geto-dacice și daco-romane.

Credem că ideea sincronismului cultural, emisă de Eugen Lovinescu, își găsește aplicabilitate și în ceea ce privește antichitatea noastră.

Fundamentarea unui capitol de istoria filosofiei și gândirii social-politice antice din România este, credem, evidentă. Cercetarea și valorificarea monografică a acestei teme ar clarifica probleme ca: a) vechimea și continuitatea unor idei filosofice pe teritoriul României, b) originalitatea și personalitatea gândirii românești, c) capacitatea ei de a asimila și sintetiza cele mai importante concepții ale epocii — corespunzătoare necesităților concrete ale geto-dacilor, aflați în plină consolidare statală și ascensiune politică, și apoi în procesul de romanizare (cu urmări atât de durabile), d) o nouă periodizare a istoriei filosofiei din România și e) ilustrarea locului gândirii românești în istoria uni-

¹³ Hellanicos, *Obiceiuri barbare*, fr. 73; Fericide din Atena, *Genealogii*, fr. 174; Ovidius, *Scrisori din Pont*; Apuleius, *Apologia*, 26; Lucian, *Scitul sau Oaspetele*, 1; Clemens din Alexandria, *Covoarele*, I, 15, p. 130; Athenaios, *Banchetul înțelepților*, (apud Theopomp), XIV, 24, p. 627 d.

versală a filosofiei, de-a lungul tuturor etapelor dezvoltării acesteia din urmă.

Vorbind despre prețioasa moștenire antică, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia : „În caracterul poporului român, în dorul său nestins de libertate și neatîrnare, se găsesc întruchipate înaltele virtuți ale strămoșilor noștri : dirzenia, mîndria și înțelepciunea dacilor și romanilor, eroismul și neînfricarea lui Decebal și Traian“ și „De-a lungul a mai mult de două milenii, poporul român, plămădit din unirea dacilor și romanilor, s-a format ca o națiune proprie, și-a dezvoltat o civilizație în strînsă concordanță cu cuceririle științei și culturii universale“.

LES DÉBUTS DE LA PHILOSOPHIE ET DE LA LITTÉRATURE EN ROUMANIE

L'incidence des certaines disciplines humanistes dans l'interprétation des sources écrites médiévales — l'histoire de la culture, l'histoire de la littérature et l'histoire de la philosophie, a conduit beaucoup d'historiens de la philosophie roumaine à la limitation en contenu et chronologique des débuts de la pensée philosophique et politique en Roumanie. Toutefois, les historiens de la philosophie s'évertuent avec succès à dévoiler les conceptions philosophiques, sociales et politiques des chroniqueurs, des plate-formes des révoltes paysannes et des hérésies médiévales, bien que certains textes interprétés soient écrits en langues étrangères (le slavons, le grec, le polonais, le latin, le turc). Ce critère même de la valorisation de tous les textes écrits sur le territoire de la Roumanie, en n'importe quelle langue, ou écrits par les Roumains en dehors des frontières de leurs pays (et en d'autres langues), constitue une tentative méritoire d'élargir la problématique de l'histoire de la pensée roumaine, susceptible de prochains perfectionnements, d'éclaircissements et de compléments.

Quant au début de la pensée roumaine, l'influence trop grande de la manière de traiter l'histoire de la littérature sur l'optique de l'histoire de la philosophie a abouti à la préférence des ouvrages au contenu philosophique indirecte, utilisés comme textes d'étude, et, en même temps, au rabaissement de la date initiale de la philosophie roumaine vers les commencements de la féodalité développée.

On peut observer pourtant, dès le début, deux non-concordances.

La première envisage le fait que dans le traitement des autres domaines de l'histoire de la culture roumaine, on commence avec l'antiquité : les beaux arts, la science, les mathématiques, la chimie, l'astronomie, la technique, la métrologie, la numismatique, l'architecture, la médecine, la culture physique et le sport, l'enseignement et la pédagogie, la musique, le théâtre, le folklore et l'ethnographie, l'écriture et les livres, le droit et la diplomatie — bien que la pensée philosophique soit apparue avant certains d'entre eux et que le progrès de ces disciplines ne fût pas possible sans le développement de l'instrument logique et de la réflexion de l'homme sur le monde en général et sur la structure spirituelle de sa propre capacité rationnelle.

La deuxième concerne le fait que dans l'histoire de la philosophie universelle est inséré le contenu philosophique de la mythologie et du droit antique, à partir duquel commence d'ordinaire la recherche de la pensée philosophique, ce qu'on ne fait pas lorsqu'on aborde l'histoire de la philosophie roumaine.

Ces observations nous ont poussés à conclure, premièrement, que dans le cas de la philosophie roumaine doit être aussi réalisée une concordance, l'encadrement organique de celle-ci dans l'histoire de la philosophie universelle et,

secondement, qu'on doit faire son inclusion naturelle dans l'histoire de la culture antique roumaine.

Cela paraît d'autant plus nécessaire dans le contexte des efforts méritoires de notre historiographie actuelle afin d'éclairer „la tache noire“ qui obscurcissait cette période de l'histoire de la Roumanie comprise entre la retraite d'Aurélian et l'achèvement du processus d'ethnogenèse du peuple roumain — et d'apporter de nouveaux arguments scientifiques pour expliquer la conscience de l'origine, de la continuité et de l'unité du peuple roumain sur le territoire actuel de notre pays.

Notre argumentation est fondée sur l'idée que la civilisation spirituelle du peuple roumain n'est pas née de rien et que c'est à peine au temps de la féodalité, qu'elle représente un développement naturel de certaines conceptions philosophiques et des créations culturelles des anciennes populations du territoire de la Roumanie, influencées spécialement par les cultures grecque, romaine et slave — avec lesquelles ils ont pris contact — et transmises pour la majorité au peuple roumain.

Nous essayons d'employer la même manière d'étude pour la période historique antérieure, utilisant comme critères de sélection ceux unanimement admis dans la définition de la paternité de notre culture, l'origine ethnique de l'auteur (même s'il a créé à l'étranger), la langue de l'écriture, le territoire de notre patrie (y compris les créations de ceux qui appartiennent aux nationalités cohabitantes).

D'ailleurs, limiter la notion de „roumain“ à la période qui commence avec l'établissement des États féodaux ce serait un fait arbitraire. On tient compte de l'origine daco-romaine du peuple, de la continuité de l'élément ethnique daco-romain sur le territoire du pays et de l'origine latine de la langue roumaine; à tout cela on ajoute l'argument que la création spirituelle du peuple roumain, qui existait au temps de la féodalité, ne pouvait pas paraître sur un terrain aride et ne pouvait surgir de rien, ignorant la tradition.

Le fait que les Géo-Daces ne parlaient pas le roumain ne constitue guère un obstacle ni pour certains historiens littéraires qui pensent que le début de la littérature roumaine ne correspondrait pas à la date de la formation de la langue et du peuple roumains, entrevoyant la possibilité de chercher les premiers chefs-d'œuvre littéraires roumains dans les œuvres d'Ovide à Tomis.

Aussi essayons-nous de suggérer une mise d'accord de la méthodologie du traitement de l'histoire de la pensée roumaine avec l'histoire de la pensée universelle et avec l'histoire générale de la Roumanie.

On pourrait soulever le problème qu'on n'a pas gardé jusqu'à nos jours des œuvres écrites par les Géo-Daces, qui puissent justifier l'inclusion d'un chapitre dans l'histoire de la philosophie. Mais en analysant les nombreux documents gréco-latins concernant l'histoire de la Roumanie, on constate — parfois non sans étonnement — la richesse des notes sur la conception philosophique des Géo-Daces. L'appel à ces textes est justifié, d'autant que les ouvrages qui exposent la philosophie médiévale utilisent eux aussi parfois des sources indirectes — comme celles byzantines, slaves — ou de simples mentions secondaires tirées des documents étrangers concernant l'existence d'une activité philosophique sur le territoire de notre pays.

Souvent, les sources antiques indirectes nous offrent des informations de beaucoup plus riches sur la profondeur et la variation de la conception philosophique de la population autochtone, que certaines sources médiévales indirectes utilisées déjà couramment dans l'histoire de la philosophie roumaine.

De cette façon, quelques-unes de ces sources mentionnent nettement l'existence des philosophes et des préoccupations philosophiques pendant l'antiquité.

Les plus significatives nous semblent les informations si bien connues de „Getica“ de Jordanis (39—41 ; 69—73), inspirées de Cassiodore.

Quelque exagérée que puisse nous sembler cette relation, elle est affirmée par beaucoup d'informations de Valère Maxime, Clément d'Alexandrie, Origène,

Théodorète de Cyrène — concernant l'intérêt des Géo-Daces pour la philosophie — identifiée pendant l'antiquité à la sagesse, généralement — trait spécifique de ces périodes de l'histoire de la philosophie universelle qu'on pourrait dénommer préphilosophique et protophilosophique.

Nous apprenons de ces sources l'existence de certaines préoccupations particulières d'éthique-selon les relations d'Hellénicos, Thucydide, Ménandre, Diodore de Sicile, Horace, Procope, Pomponius Mela, l'Empereur Julien, Hesychios d'Alexandrie, Agathias et Léon le Dacre; de politique-selon les ouvrages de Flavius Josèphe, Criton et Galien; de logique — suivant les informations données par Phéréclide d'Athènes et Clément d'Alexandrie; de philosophie de la nature avec une nuance matérialiste, fondée sur quelques observations scientifiques — comme on apprend de Strabon, Lucien, Porphyre et Jordanis.

Pour l'analyse des aspects de la philosophie des Géo-Daces, il est nécessaire de se rapporter aussi au contenu des certaines conceptions philosophiques grecques, égyptiennes, orientales ou appartenant aux autres peuples qui ont influencé les penseurs daces. Une mention spéciale est accordée à Pythagore - Hellénicos, Hérodote, Strabon, Clément d'Alexandrie, Origène, Porphyre, Jamblique et Enée de Gaza trouvant beaucoup de ressemblances entre la philosophie de Pythagore et celle de Zamolxis. Dans la mesure où Pythagore est étudié par l'histoire de la philosophie, il est naturel qu'on déduise, par une analyse comparative, les conceptions de Zamolxis, susceptibles d'être comprises dans l'histoire de la philosophie roumaine. Il ne faut pas négliger aussi les autres aspects relatés par les sources de l'histoire antique, qui serviraient à la compréhension de cette question — les débuts de la logique et de la philosophie roumaine; l'identification de Zamolxis avec un Thalès-faite par Porphyre, l'intérêt des Daces pour les problèmes de droit — suivant les relations de Flavius Josèphe et Horace, pour les mathématiques, leur compétence dans „la science des bons mots” — compétence admirée par Platon même, la priorité de la métaphore sur l'abstraction dans leur pensée — comme on apprend de Phéréclide d'Athènes et Clément d'Alexandrie — fait commun à la période présocratique de l'histoire de la philosophie universelle.

Tel que les conceptions de certains philosophes grecs ou chinois ont été déduites et synthétisées de présentations tardives, on peut reconstituer de la même manière les textes philosophiques et les préceptes des Daces. Dans un texte élogieux de Platon, on trouve quelques idées et principes dialectiques de Zamolxis concernant l'unité du corps, les rapports entier-partie et cause-effet, l'analyse multiple des phénomènes.

Suivant le mode d'étude par l'analyse comparative, on rencontre la nécessité de découvrir le sens social et politique de la religion des Géo-Daces, de celle des colons grecs de Dobroudja, des conquérants romains, des grandes familles des Thraces, des Scythes et des peuples migrants, n'oubliant de même le fait que — selon les opinions des auteurs antiques et byzantins — certains mythes et divinités appartiennent également aux populations de contact.

Ressemblant par beaucoup d'égards à la mythologie grecque, la mythologie antique de la Roumanie comprend — comme affirment les relations d'Hérodote, Strabon, Criton, Lucien, Paradoxographus Vaticanus, Clément d'Alexandrie — des conceptions non-théistes et antithéistes, précurseurs, que l'on sache, de l'athéisme évident.

Cette analyse est importante, d'autant plus que de nombreux mythes et rites ou pratiques païennes ont été transmis le long des siècles au peuple roumain, le folklore et la littérature culte renfermant beaucoup d'éléments de liaison avec l'antiquité, éléments qu'on ne pourrait pas ignorer.

D'ailleurs, la présentation même du contenu philosophique, social et politique du folklore roumain dans les ouvrages de l'histoire de la littérature et de l'histoire de la philosophie roumaine doit commencer avec la sélection de ces éléments transmis de l'antiquité dont la présentation doit être faite à part de la

création folklorique tardive, précédant les chapitres de la philosophie et, respectivement, ceux de la littérature médiévale culte.

Un traité d'histoire de la littérature roumaine devrait parler aussi des débuts de l'écriture des Géo-Daces, du style littéraire des épitaphes des stèles funéraires daco-romaines comme celles de Romula et Germisara ayant des versets. De même, les textes d'Hellanicos, Phéréclide d'Athènes, Ovide, Apulée, Lucien, Clément d'Alexandrie et Athénée, qui mentionnent le penchant des Daces pour le beau et pour la poésie, nous soulèvent l'attention.

Une étude compréhensive de la pensée des populations antiques de la Roumanie pourrait comprendre aussi les idées et les courants étrangers véhiculés sur le territoire de la Dacie, auxquels les personnalités gréco-romaines qui ont vécu pour un temps en Dacie et y ont écrit, ont apporté leur appoint. Parmi ces personnalités on peut citer Criton, Ovide et Dion Chrysostome, à côté des noms de quelques préphilosophes et protophilosophes locaux (comme peuvent être considérés ceux mentionnés dans les sources de l'histoire antique) : Zamolxis, Dicineus, Seuthes.

La recherche pourrait être élargie afin de comprendre l'analyse de la transmission à la structure spirituelle du peuple roumain des quelques traits éthiques et psychiques spécifiques aux Daco-Romains, aux Grecs et aux autres peuples, parmi lesquels le rationalisme, le réalisme, l'équilibre, l'esprit inventif, le travail assidu, l'humanisme, le patriotisme, la tolérance, la dévotion sensée.

Une telle manière de traitement exhaustif de l'histoire de la culture roumaine, sous ses aspects multiples, pourrait mettre en évidence le fait que les Géo-Daces ont eu une culture spirituelle au niveau de leur civilisation matérielle élevée, et pourrait éloigner en même temps quelques considérations erronées sur ce thème, due à la connaissance insuffisante de la précieuse culture des Géo-Daces et des Daco-Romains.

Nous estimons que l'idée du synchronisme culturel avancée par Eugène Lovinescu est valable aussi à l'égard de notre antiquité.

La consolidation d'un chapitre d'histoire de la philosophie et de la pensée sociale et politique antique de la Roumanie est, d'après notre avis, évidente. La recherche et la valorisation monographique de ce thème pourrait éclaircir des questions tel : a) l'ancienneté et la continuité de quelques idées philosophiques sur le territoire de la Roumanie ; b) l'originalité et la personnalité de la pensée roumaine ; c) son pouvoir d'assimiler et de synthétiser les conceptions les plus importantes de l'époque — conformes aux nécessités concrètes des Géo-Daces, trouvés en pleine consolidation de leur État, en pleine ascension politique et ensuite dans le processus de romanisation ; d) une nouvelle division en époques de l'histoire de la philosophie roumaine ; e) l'illustration de l'importance de la pensée roumaine dans l'histoire de la philosophie universelle, le long de toutes les étapes du développement de celle-ci.

A EXISTAT ȘCOALA DOMNEASCĂ DE GRĂMĂTICI ÎN SECOLUL AL XV-LEA LA TÎRGOVIȘTE ?

PETRE CRISTEA

Într-un studiu despre istoria culturii românești, Ștefan Bârsănescu menționează existența învățămîntului de gramatici în țările române, „*la finele secolului al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea, ba un timp și după aceea*“.¹ Constatînd că școala de gramatici era o realitate istorică în ambele țări române, autorul notează în treacăt și faptul că „*această școală a funcționat la Suceava, Baia, la Curtea de Argeș și Tîrgoviște și, poate, și în alte orașe*“².

Dar activitatea școlii de gramatici de la Tîrgoviște, care a avut o existență îndelungată, — de aproape două secole — și o contribuție însemnată în dezvoltarea culturii Țării Românești, nu a fost cercetată. Informația documentară este săracă, în ceea ce privește începuturile școlii, perioadele sale de activitate și altele.

Un cercetător al istoriei învățămîntului dimbovițean afirma recent că „*în Tîrgoviște a existat școală în a doua jumătate a secolului al XIV-lea*“,³ pornind de la faptul că a întîlnit opt nume de scriitori de documente „*în cancelaria lui Mircea cel Bătrîn din ultimul deceniu al secolului XIV, cînd reședința țării era la Tîrgoviște*“⁴.

Sînt necesare însă două precizări : 1. Dintre cele opt nume menționate numai trei sînt cunoscute cu adevărat în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea (Badea, Filos < Filotei > și Baldovin), în timp ce alte patru nume apar doar în secolul al XV-lea, unele dintre ele, de-abia în deceniul al treilea (Gherghina și Nicula). 2. Nu cunoaștem, de asemenea, ca vreunul dintre acești trei grămătici (și bineînțeles, nici dintre ceilalți cinci) să fi scris cel puțin un hrisov în cancelaria de la Tîrgo-

¹ Ștefan Bârsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești, sec. X—XVI*, Editura Academiei, 1971, p. 138.

² Idem, p. 142.

³ Gh. Pîrnuță, *Începuturile culturii și învățămîntului în județul Dimbovița, Tîrgoviște*, 1972, p. 11.

⁴ Ibidem.

ANEXA I

Nr. crt.	Gramaticul sau logofătul care scrie documente în sec. XV	Perioada în care este atestat documentar	Datele documentelor care sînt scrise la Tîrgoviște în sec. XV
1 2	MIHAIL ION	11 mai 1409 — 22 iun. 1418 19 iun. 1421 — 12 dec. (1424)	22 iun. 1418 12 dec. (1424)
3	COICA (COICO)	23 oct. 1422 — 28 oct. 1464	13 aug. 1437; 23 aug. 1437; 23 apr. (1441); 1 aug. 1451
4	NICULA (NICOLA)	28 febr. 1424 — 1 aug. 1437	28 febr. 1424; 1 aug. 1437
5	COSTANDIN	7 oct. 1428 — 12 aug. 1464	7 oct. 1428
6	CALCIO (CALCEA; CALCIUL)	17 nov. 1431 — 16 apr. 1457	17 nov. 1431; 25 iun. 1436; 30 iun. 1441; (1445); 7 aug. 1451; 7 aug. (1451); 4 oct. 1453; 16 apr. 1457;
7	MIHAIL	1 aug. 1437 — 15 apr. 1456	1 aug. 1437
8	BADEA	10 aug. 1437 —	10 aug. 1437
9	DRAGOMIR	7 aug. 1445 — 5 aug. 1452	7 aug. 1445; 5 aug. 1451; 5 aug. 1452
10	CIRSTEA	2 ian. 1450 —	2 ian. 1450
11	NEAGU	iul. 1451 —	iul. 1451
12	THEODOR (TEODOR; TUDOR)	16 sept. 1473 — 31 ian. 1500	31 ian. 1500
13	CALOIANA	15 iul. 1475 — 23 mart. 1482	15 iul. 1475
14	CODREA	iun. 1481 — 12 mai 1483	iun. 1481; 12 mai 1483
15	IANEȘ (IANĂȘ) DIN IASI	9 ian. 1478 — 4 febr. 1488	13 iul. 1482; 25 iun. 1483
16	DRAGOI	16 aug. 1481 — 30 mai 1493	3 dec. 1483; 12 iun. 1487
17	CEUCUȚ	5 iun. 1483 — 16 iun. 1493	5 iun. 1483
18	HODOR	27 ian. 1483 —	27 ian. 1483
19	CIRLIG	9 mart. 1484 — iun. 1495	9 mart. 1484; iun. 1495
20	PREDĂ	24 apr. 1484 — 5 apr. 1485	24 apr. 1484; 5 apr. 1485
21	RADU	10 sept. 1486 — 5 iun. 1494	10 sept. 1486; 8 sept. 1492; 2 sept. 1493
22	HRĂNITUL (HRANĂ)	13 iun. 1486 — 6 aug. 1512	13 iun. 1487; 8 sept. 1495
23	STAN	5 sept. 1487 — 23 iul. 1514	13 dec. 1500

ANEXA 1

Nr. documentelor scrise în sec. XV	Din care scrise în:			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
4	1	3	—	<ul style="list-style-type: none"> — scrie privilegiul comercial acordat brașovenilor de către Dan al II-lea la 23 oct. 1422 (I. R. Mircea în „Hri-sovul”, 1941, p. 122). — m. logofăt : 23 oct. 1422 — 30 ian. 1431 (anexa II).
2	1	1	—	
9	4	5	—	
2	2	—	—	
6	1	4	1	
8	8	—	—	<ul style="list-style-type: none"> — m. logofăt : 2 ian. 1450 — 15 apr. 1456 (anexa II). — Mihailu ot Ruși (de lângă Tîrgoviște), doc. din 25 aug. 1469.
2	1	—	1	
1	1	—	—	
3	3	—	—	<ul style="list-style-type: none"> — copiază, la Tîrgoviște, Sintagma lui Vlastares, în 1451.
1	1	—	—	
1	1	—	—	<ul style="list-style-type: none"> — m. logofăt : 1 iun. 1475 — 4 iul. 1476.
3	1	1	1	
3	1	2	—	
2	2	—	—	
6	2	4	—	
5	2	2	1	
5	1	3	1	
1	1	—	—	
2	2	—	—	
2	2	—	—	
8	3	4	1	<ul style="list-style-type: none"> — fiul lui Furcovici, fost clucer la 1469 aug. 25 — oct. 29, și bunicul lui Albu și Ivașco Golescu — în Sfatul domnesc : 1492 oct. 9, clucer.
4	2	2	—	
6	1	3	2	<ul style="list-style-type: none"> — după 1500, mai scrie 7 documente la Tîrgoviște (D.R.H., vol. II). — în Sfatul domnesc : 26 mart. 1505 — 10 sept. 1508, al II-lea logofăt. — după 1500, mai scrie 7 documente la Tîrgoviște și este ispravnic al unor documente date în alte localități (D.R.H., vol. II).

ANEXA I (continuare)

Nr. crt.	Gramaticul sau logograful care scrie documente în sec. XV	Perioada în care este atestat documentar	Datele documentelor care sînt scrise la Tîrgoviște în sec XV
24 25	MIHAIL STANCIU	20 iun. 1489 — 15 iul. 1494 23 febr. 1491 — 3 sept. 1512	15 iul. 1494 (1 sept. 1498 — 31 aug. 1499); 11 ian. 1500 ; 23 apr. 1500
26	OANCEA (ONCEA)	3 sept. 1491 — 8 ian. 1512	19 iul. 1498 ; 15 iun. 1499 ; 26 apr. 1500
27	BAN	1 apr. 1494 — 10 sept. 1508	9 ian. 1497 ; 16 febr. 1498
28	SIN	1 aug. 1496 — iul. (1525)	1 aug. 1496 ; 25 ian. 1499 ; 6 oct. 1499 ; 29 ian. 1500
29	VÎLCUL	1 apr. 1497 — 3 febr. 1507	1 apr. 1497 ; 27 ian. 1499
30 31	ȘARBAN VLADUL	4 iun. 1497 — 25 sept. 1498 —	4 iun. 1497 25 sept. 1498

viște, în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, pentru ca să putem admite prezența lor aici în perioada respectivă și astfel să fie făcută dovada existenței școlii de grămătică în a doua jumătate a secolului al XIV-lea.

Este cunoscut faptul că, începînd cu ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, rezida la Tîrgoviște Mihail, fiul și asociatul la domnie al lui Mircea cel Bătrîn. În aceeași perioadă, Curtea de Argeș își păstra încă rolul de primă reședință voievodală ; Johann Schiltberger menționează, la 1396, „două capitale“ ale Țării Românești : Argeș și Tîrgoviște⁵. Totodată, la Curtea de Argeș, voievodul Mircea cel Bătrîn dictează, din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea pînă la sfîrșitul domniei sale, trei hrisoave, dintre cele șase în care se precizează localitatea unde au fost scrise : 27 decembrie 1391 ; 20 iulie 1400 ; 10 iunie 1415⁶ pe nici unul nefiind însă menționată Tîrgoviștea.

Prima mențiune despre activitatea cancelariei domnești de la Tîrgoviște se face la 1417—1418 în hrisovul voievodului Mihail, fiul

⁵ Călători străini despre țările române, vol. I, Editura Științifică, 1968, p. 30.

⁶ Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, Vol. I, Editura Academiei, 1966, pp. 36—39 ; 55—56 ; 80—82.

ANEXA I (continuare)

Nr. docu- mentelor scrise în sec. XV	Din care scrise în:			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
2	1	1	—	
7	3	3	1	— după 1500, mai scrie 7 documente la Tîrgoviște (D.R.H., vol. II).
5	3	2	—	— în Sfatul domnesc : 8 sept. 1510 — 8 ian. 1512, mare logofăt. — după 1500, mai scrie 3 documente la Tîrgoviște (D.R.H., vol. II). — fiul lui Ban vornic. — „i-a pus pecetea“ documentului scris de Teodor la 31 ian. 1500. — după 1500, scrie documente la București (D.R.H., vol. II).
3	2	1	—	
6	4	—	2	
2	2	—	—	— după 1500, mai scrie 6 documente la Tîrgoviște și este ispravnic al unor documente date la București (D.R.H., vol. II).
1	1	—	—	— după 1500, mai scrie 1 document la Tîrgoviște.
1	1	—	—	

lui Mircea cel Bătrîn, care precizează că a fost dat „din însăși casa domniei mele și din însuși orașul domniei mele“ Tîrgoviște⁷.

Deși în general se acceptă că a existat activitate de *cancelarie* la Tîrgoviște și în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, considerăm totuși că *școala* de grămăticii încă nu începuse să funcționeze *aici*, pentru că — în primul rînd, activitatea cancelariei de la Tîrgoviște nu a fost atît de intensă, pentru a putea înlocui, sau cel puțin a concura, activitatea cancelariei de la Argeș. În al doilea rînd, pentru scrierea eventualelor hrisoave date la Tîrgoviște — în acea perioadă — au fost folosiți, desigur, unii dintre gramaticii instruiți la Argeș. De altfel, hrisovul din 22 iunie 1418 este primul în care se precizează numele unui gramatic la Tîrgoviște, Mihail, cunoscut încă de la 11 mai 1409 ca scriitor al hrisoavelor lui Mircea cel Bătrîn la Argeș, Cozia și Giurgiu. (anexa I)⁸ În afară de acest gramatic, instruit — fără îndoială — la Argeș, nu mai cunoaștem pe un altul care, în perioada 1418—1421, a primilor urmași ai lui Mircea cel Bătrîn, voievózii Mihail și fratele său Radu Prasna-glava, să fi scris hrisoave la Tîrgoviște.

⁷ Idem, p. 84.

⁸ Idem, p. 77 ; 80 ; 82.

ANEXA II

Nr. crt.	Numele marelui logofăt	Perioada în care a fost mare logofăt	Datele doc. scrise la Tîrgoviște în care apare mare logofăt
1	PILEA	22 iun. 1418.	22 iun. 1418
2	COICA (COICO)	23 oct. 1422—30 ian. 1431	28 febr. 1424 ; 12 dec. <1424>; 7 oct. 1428
3	CAZAN (CĂZAN)	17 nov. 1431 ; 25 iun. 1436 ; 7 aug. 1445 ; 28 mart. 1451 ; 5 mart. 1458 ; 10 febr. 1461 ; 15 ian. 1467—29 oct. 1469	17 nov. 1431 ; 25 iun. 1436 ; <1445> ; 7 aug. 1445 ;
4	ȘTEFAN	20 ian. <1437> — 30 iun. 1441	20 ian. <1437> ; 18 iul. 1437 ; 1 aug. 1437 ; 1 aug. 1437 ; 8 aug. <1437—38> ; 10 aug. 1437 13 aug. 1437 ; 23 aug. 1437 ; 23 apr. <1441> ; 14 mai 1441 ; 30 iun. 1441
5	MIHAIL	2 ian. 1450—15 apr. 1456	2 ian. 1450 ; iul 1451 ; 1 aug. 1451 ; 5 aug. 1451 ; 5 aug. 1452 ; 4 oct. 1453 15 apr. 1456
6	OPREA	16 apr. 1457 ; 20 sept. 1459	16 apr. 1457
7	VINTILA	9 ian. 1478 — 9 sept. 1478 7 nov. 1480—16 aug. 1481 13 iul. 1482—	iun. 1481 ; 13 iul. 1482

ANEXA II

Nr. doc. din sec. XV în care apare în Sfat	Din care scrie în:			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
1	1	—	—	— identificat cu Filos (Filotei), autorul unor „Pripeale“
9	3	4	2	<ul style="list-style-type: none"> — Coica (Coico) al lui Utmeș (D. R. H.) vol. I, doc. 108 ; 111 și 113) — 23 oct. 1422-28 oct. 1464 : scrie documente (anexa I). — mai este atestat în Sfatul domnesc : între 20 ian. (1437) — 2 aug. 1439, vistier (primul vistier), (menționat în 8 documente date din Tîrgoviște) și între 5 aug. 1452-15 apr. 1456, fără titlu, (menționat în 3 documente date din Tîrgoviște).
12	4	7	1	<ul style="list-style-type: none"> — Cazan al lui Sahac (D. R. H., vol. I indice onomastic). — mai este atestat în Sfatul domnesc : între 1 aug. 1451-16 apr. 1457 ; 12 nov. 1463-30 mai 1464 ; 12 aug. 1464-8 iun. 1466 ; 25 ian. 1471-9 sept. 1478, fără titlu (menționat în 7 documente date din Tîrgoviște) ; între 30 apr. 1478-18 ian. 1480, vistier ; 7 nov. 1480-13 iul. 1482, vornic (fost vornic) (menționat în 2 documente date din Tîrgoviște).
13	11	1	1	
10	7	2	1	— 1 aug.1437-15 apr. 1456 : scrie documente (anexa I).
2	1	1	—	
8	2	6	—	<ul style="list-style-type: none"> — Vintilă Florescu (D.R.H., vol. I, indice onomastic) — mai este atestat în Sfatul domnesc : între 18 mai 1468-1 iun. 1475, paharnic, și între 5 iun. 1483-25 apr. 1489, fără titlu, (menționat în 7 documente date din Tîrgoviște).

Nr. crt.	Numele marelui logofăt	Perioada în care a fost mare logofăt	Datele doc. scrise la Tîrgoviște în care apare mare logofăt
8	STAICO	13 iul. 1482—26 mart. 1505	13 iul. 1482 ; 27 ian. 1483 ; 12 mai 1483 ; 1 iun. 1483 ; 5 iun. 1483 ; 3 dec. 1483 ; 9 mart. 1484 ; 24 apr. 1484 ; 3 iul. 1484 ; 5 apr. 1845 ; 10 sept. 1486 ; 13 iun. 1487 ; 31 iul. 1487 ; 22 iul. 1494 ; 19 apr. 1495 ; iun. 1495 ; 8 sept. 1495 ; 1 aug. 1496 ; 9 ian. 1497 ; 1 apr. 1497 ; 4 iun. 1497 ; 19 iul. 1498 ; < 1 sept. 1498-31 aug. 1499 > ; 25 sept. 1498 ; 7 dec. 1498 ; 25 ian. 1499 ; 27 ian. 1499 ; 15 iun. 1499 ; 6 oct. 1499 ; 11 ian. 1500 ; 29 ian. 1500 ; 23 apr. 1500 ; 14 iul. 1500 ; 13 dec. 1500

Logic școala de gramatici nu a început să funcționeze la Tîrgoviște, decît atunci cînd școala de la Argeș își pierduse din importanța sa, ca urmare a dezvoltării activității cancelariei de la Tîrgoviște odată cu transferarea efectivă a reședinței voievodale aici. Acest fenomen poate fi observat din prima jumătate a secolului al XV-lea : voievodul Dan al II-lea emite 4 hrisoave la Tîrgoviște și 5 la Curtea de Argeș ; Alexandru Aldea întocmește 4 documente la Tîrgoviște și nici unul la Argeș ; Vlad Dracul elaborează 14 documente la Tîrgoviște și numai unul la Argeș ; Vladislav al II-lea dă 10 documente la Tîrgoviște și nici unul la Argeș.

Dacă am fi putut cunoaște unde au fost emise numeroasele documente scrise în localități neprecizate (9 de la Dan al II-lea ; 4 de la Alexandru Aldea ; 5 de la Vlad Dracul și 2 de la Vladislav al II-lea), atunci numărul documentelor date din Tîrgoviște, și în același timp, activitatea cancelariei de aici, ar fi putut fi mai mare.

De abia în timpul lui Dan al II-lea apar nume noi de gramatici, în cancelaria domnească de la Tîrgoviște : Nicula, Constantin și Coica (anexa I), acesta din urmă însoțindu-l mai tîrziu pe voievod, într-un drum chiar la Argeș, pentru a-i scrie un hrisov. Aceasta presupune neîndoielnic începutul școlii de gramatici în noua reședință voievodală, Tîrgoviște. Faptul se demonstrează firesc — în strînsă legătură cu in-

ANEXA II (continuare)

Nr. doc. din sec. XV în care apare în Sfat	Din care s-a rîs în			Mențiuni speciale
	Tîrgoviște	alte localități	loc neprecizat	
71	34	30	7	<ul style="list-style-type: none"> — Staico din Băjești („lista dregătorilor“ în „Studii și materiale de istorie medie“, IV, p. 569). — Staico din Bucov („pisanie bis. din Dragomirești“ în B.C.M.I., 1926, p. 47) — 1461—1462 : ctitorul bisericii din Dragomirești-Dîmbovița. — după 1500, este menționat m. log. în 19 documente date la Tîrgoviște.

tensa activitate economică, politică și diplomatică desfășurată în această perioadă.

Încă de la începutul domniei sale, Dan al II-lea cel Viteaz manifestă un interes deosebit pentru a realiza o acțiune ofensivă mai largă împotriva turcilor⁹ și, în acest context, încheie tratatul de alianță cu Sigismund de Luxemburg¹⁰; în același timp acordă orașenilor din Tîrgoviște dreptul de a face negoț „prin toată țara“¹¹; dă un privilegiu comercial negustorilor brașoveni¹² și bate monedă proprie¹³. De asemenea, organizează armata și inițiază apărarea strălucită a țării împotriva atacurilor turcești, acum a fost cel din februarie 1423; conduce expediții victorioase împotriva turcilor chiar peste Dunăre, în care participă Pippo Spano și un fiu al fostului țar bulgar Sișman, toate acestea obligînd la existența unei intense activități de cancelarie domnească.

Se constată că amplele măsuri economice, politice și diplomatice sînt inițiate de Dan al II-lea în prima parte a domniei sale, cînd este

⁹ *Istoria României*, II, Editura Academiei, 1962, p. 387.

¹⁰ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, Editura „Cartea Românească“, p. 99.

¹¹ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 109.

¹² Hurmuzaki, XV, 1, pp. 12—13.

¹³ Octavian Iliescu, *Moneda în România*, Editura Meridiane, 1970, p. 21.

sigur că voievodul nu a neglijat și instruirea grămaticilor necesari pentru cancelaria sa atât de activă, dovadă fiind prezența încă de atunci (1424), în activitatea de gramatic, alături de un altul, mai vechi — Ion — întâlnit anterior acestei domnii la Crețești, a unui nume nou, Nicula (anexa I)¹⁴. În același timp, observăm că dintre cele 18 documente rămase de la Dan al II-lea, opt hrisoave, scrise în prima parte a domniei, sînt date, fie la Tîrgoviște, fie în localități neprecizate, dar nu la Argeș, a cărei menționare nu ar fi fost omisă dat fiind vechea sa importanță.

Gramaticii, menționați pentru prima dată în timpul lui Dan al II-lea, erau fără îndoială tineri; Coica logofătul desfășoară în continuare activitatea în cancelaria domnească, pe o perioadă lungă de 42 de ani (1422—1464), ca scriitor de hrisoave sau ca marea logofăt; și grămaticul Constantin este prezent în aceeași cancelarie timp de 36 de ani (1428—1464), iar Nicula caligrafiază hrisoave pe un interval de 13 ani (1424—1437), (anexa I). Grămaticii amintiți au deprins deci meșteșugul scrierii hrisoavelor din tinerețe, în școala de la Tîrgoviște, a cărei existență este, în modul acesta, încă odată dovedită.

În timpul urmașilor lui Dan al II-lea, voievozii Alexandru Aldea și Vlad Dracul, apar alte cinci noi nume de grămatici: Calciu, Mihail din Ruși, Ștefan, Badea și Dragomir, iar sub Vladislav al II-lea alte trei: Cîrstea, Neagu și Coman, demonstrîndu-se astfel continuitatea sporită a școlii de grămatici tîrgoviștene (anexa I).

Cercetarea noastră evidențiază că în secolul al XV-lea în cancelaria domnească de la Tîrgoviște, se aflau 31 grămatici care au scris hrisoave domnești (anexa I) și încă alți doi „grămatici” sau „logofeți” menționați ca „ispravnici” ai unor hrisoave (anexa III), deci în total 33 grămatici. Acestora li se adaugă încă șase logofeți menționați în sfatul domnesc, în documentele date din Tîrgoviște (anexa II) și astfel numărul bunilor știutori de carte, în cancelaria tîrgovișteană, se ridică pentru secolul al XV-lea, nu la 22 și nici la 52, după alte studii¹⁵, ci la 39.

În activitatea școlii de gramatici de la Tîrgoviște, în secolul al XV-lea, deosebim două etape:

a — Cea dintîi începe cu domnia lui Dan al II-lea (noiembrie 1421 — martie 1431, cu întreruperi) și se încheie odată cu a doua domnie a lui Vlad Țepeș (octombrie 1448; 22 august 1456 — noiembrie 1462; noiembrie — decembrie 1476). După 1462, activitatea gramaticilor se pare că încetează la Tîrgoviște, și cu aceasta și activitatea școlii, deoarece cancelaria domnească este mutată la București de către Radu cel

¹⁴ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 104.

¹⁵ *Contribuții la istoria învățămîntului românesc, culegere de studii*, Editura didactică și pedagogică, 1970, (capitolul „Școlile din orașele Țării Românești — secolele XVI-XVII” — de Gh. Pârnuță) p. 118; Gh. Pârnuță, *Istoria învățămîntului și gîndirea pedagogică din Țara Românească* (sec. XVII-XIX), Editura didactică și pedagogică, 1971, p. 19; Gh. Pîrnuță, *Începuturile culturii și învățămîntului în județul Dîmbovița*, Tîrgoviște, 1972, p. 13.

Frumos. Observăm faptul că odată cu mutarea reședinței la București, sînt luați și unii dintre gramaticii țirgovișteni, Coica și Constantin, pe care îi întîlnim, timp de încă doi ani, scriind hrisoava la București. Între anii 1462—1481, la Țirgoviște se dau numai trei hrisoave la intervale mari de timp : 1475 ; 1478 ; 1481.

ANEXA III

Nr. crt.	Numele ispravnicului	Perioada în care este legat de cancelaria domnească	Data doc. din Țirgoviște care îl atestă ispravnic	Mențiuni speciale
1.	ALB GRAMATIC	3 apr. 1478-17 apr. 1488	25 iun. 1483	— scrie 2 documente în cancelaria domnească din București.
2.	ZLATE LOGOFĂT	5 iun. 1494 — iun. 1495	iun. 1495	— în documentul din 5 iun. 1494, scris la Rușii de lingă Țirgoviște de către Radul al lui Furcă, este menționat în Sfat ca „logofăt mic“, alături de Staico, mare logofăt.

b. — Cea de a doua etapă începe cu domnia lui Vlad Călugărul (septembrie 1481 — septembrie 1495) și se continuă în timpul domniei lui Radu cel Mare (septembrie 1495 — aprilie 1508) și a urmașilor săi din secolul al XVI-lea.

Cunoscutul istoric român Ion Bogdan, exprimîndu-și impresia lăsată de lectura hrisoavelor observase deja că „documentele din prima jumătate a sec. XV : cele de la Mircea cel Bătrîn, Mihail I, Radu II, Dan II, Alexandru — Aldea și Vlad Dracul se deosebesc de la prima vedere de documentele din a doua jumătate a acestui secol, d.p. de ale lui Basaraba cel Bătrîn, Basaraba cel Tânăr, Vlad Călugărul sau Radu cel Mare“¹⁶, ceea ce ne sprijină în susținerea punctului nostru de vedere privind existența a două etape în activitatea școlii de grămatici țirgoviștene, în secolul al XV-lea.

Elementele de cultură școlară pe care le dobîndeau de obicei grămaticii din școlile domnești din acea vreme erau scrisul și cititul, vocabularul limbilor slavonă și latină, retorica, aritmetica uzuală și calendaristică¹⁷. Unele texte, scrise de gramatici cancelariei țirgoviștene, ne

¹⁶ Ioan Bogdan, *Scrieri alese*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, Editura Academiei, 1968, p. 226.

¹⁷ Ștefan Bărsănescu, *op. cit.*, pp. 87—90 ; 96—99.

îngăduie să constatăm și existența altor elemente de cultură școlară ne-menționate în studiile cu privire la planul de învățămînt al școlilor de grămătică din Moldova. Școala de grămătică de la Tirgoviște acorda atenție, în procesul de instruire, și laturii estetice — prin caligrafie și literatură. În acest sens, menționăm grija deosebită cu care grămăticii caligrafiau hrisoavele domnești, unele dintre acestea devenind adevărate opere de artă.

La 3 decembrie 1483, grămăticul Drăgoi precizează, în formula de încheiere a hrisovului, că a scris documentul respectiv „în slăvitul scaun Tirgoviște”¹⁸. Dacă, pînă la acea dată, se menționa că hrisoavele au fost întocmite „în” sau „la” Argeș, Tirgoviște sau „în orașul domniei Tirgoviște”, iată acum introdusă o formulă artistică, în chiar partea de text care este compusă cu siguranță de gramatic. În secolul următor apar tot mai frecvent alte expresii literare în forme variate: „**prea frumoasa și minunata cetate Tirgoviște**”¹⁹; „**în slăvita și minunata cetate Tirgoviște**”²⁰.

Este posibil ca gramaticii să fi primit și cunoștințe de drept (după nomocanoane), și de logică, pentru că întîlnim în hrisoave expresii ca acestea: „**s-a scris [...] pentru deplină încredere și nici o piră a unuia împotriva celui alt, ci numai prietenie și dragoste**”²¹. Aceste cunoștințe le confirmă și — așa cum vom vedea mai departe — aprecierile date unuia dintre profesorii școlii, logofătul Ștefan, copierea de către un gramatic a unei prăvile slavone și împuternicirea de „ispravnic” dată scriitorilor Alb și Zlate (anexa III)²².

Considerăm că unii dintre marii lofogeți au condus școala de gramatici, îndeplinind în același timp și atribuțiile de șefi ai cancelariei domnești. Dacă școlile mănăstirești erau conduse de egumeni (la Cozia, egumenii Sofronie, 1402—1415 și Simon, 1464—1467) aveau calitatea de „nastavnic”²³ putem admite faptul că și școlile domnești de gramatici aveau ca profesori pe șefii cancelariei, aceasta fiind o necesitate impusă de asigurarea continuității în activitatea cancelariei.

Astfel, Ștefan, marele logofăt în perioada domniei lui Vlad Dracul apare menționat printre marii dregători și cu calitatea de gramatic într-un hrisov dat la Tirgoviște (20 ianuarie 1437)²⁴. Acest Ștefan — unul dintre gramaticii „care erau în mare vază” — putea să îndeplinească rolul de profesor la școala de gramatici și nu pe acela de obișnuit scriitor de hrisoave. Ștefan era — sigur — un om de cultură. El poartă

¹⁸ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 308.

¹⁹ *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, Veacul XVI, Vol. II, Editura Academiei, p. 148.

²⁰ *Idem*, Vol. III, p. 46.

²¹ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 78.

²² *Idem*, pp. 305 și 414.

²³ *Idem*, pp. 61, 67, 79, 45, 209, 219 și 224.

²⁴ *Idem*, p. 143.

corespondență personală cu brașovenii și redactează o scrisoare adresată acestora de către Petru Uroș. Acesta din urmă le explică motivele scrierii mesajului său de către Ștefan: „și să știți: pe vremea aceasta nu m-am încrezut într-un alt om, ca să-mi scrie această carte, decît în logofătul Ștefan”²⁵. În vremea în care Ștefan îndeplinea funcția de șef al cancelariei domnești de la Tîrgoviște, desfășurau aici activitate șase gramatici subalterni (anexa I și II).

Printre marii logofeți ai secolului al XV-lea, pe care i-am putea considera că au avut o contribuție efectivă în conducerea școlii de gramatici tîrgoviștene, menționăm pe Mihail din Rușii de lingă Tîrgoviște. El este cunoscut, la început, ca scriind hrisoave la Tîrgoviște, pe timpul lui Vlad Dracul (1 august 1437) conduce apoi cancelaria domnească pe tot timpul domniei lui Vladislav al II-lea și este răsplătit în mai multe rînduri de către Radu cel Frumos, care îl considera că „s-au tras din neam mare și statornic” (anexa I și II)²⁶.

Un alt profesor al școlii de gramatici de la Tîrgoviște a fost, desigur, și Coica, șeful cancelariei domnești în tot timpul domniei lui Dan al II-lea. Un hrisov scris în acea perioadă se încheie cu formula „Și mi-a spus logofătul”²⁷, iar un alt hrisov menționează „Și a spus logofătul”²⁸. Sublinierea contribuției logofătului în redactarea documentelor — acesta fiind în ambele cazuri Coica — atestă rolul său de a-i pregăti pe gramatici deci rolul de profesor (anexa I și II).

Școala de gramatici fiind patronată de către voievod a devenit în acest fel o *școală domnească de gramatici*. Faptul că în secolele XV-XVI voievodul patrona instituțiile culturale este dovedit chiar pentru Tîrgoviște. În 1451, „din porunca voievodului Vladislav al II-lea”²⁹ este copiată, în cancelaria de la Tîrgoviște, Sintagma lui Vlastares. În 1508, la mănăstirea Dealului apare prima carte în tipografia patronată de voievodul Radu cel Mare. Prin 1517, Neagoe Basarab scria, la Tîrgoviște, „Învățăturile... către fiul său Theodosie”. A existat deci, din partea voievodului un patronaj al copierii manuscriselor juridice, un patronaj tipografic, un patronaj literar și, desigur școala de gramatici nu putea să rămînă o excepție. Mai mult decît atît, observăm că în aceste mari înfăptuiri culturale, inițiate și patronate de voievod, gramaticii au avut o participare neîndoios activă: Sintagma este copiată de gramaticul Dragomir (anexa I); tipograful Macarie este ajutat de „știutori de carte [...] la corectura textului și chiar la cules”, fiind posibil ca „o parte dintre litere” să le fi „cioplit chiar ei”³⁰.

²⁵ Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV-XV*, Editura Academiei, 1971, p. 18.

²⁶ *Documenta Romaniae Historica*, op. cit., p. 228.

²⁷ *Idem*, p. 117.

²⁸ *Idem*, p. 131.

²⁹ *Istoria literaturii române*, I, Editura Academiei, 1964, p. 247.

³⁰ Horia Matei, *Cartea — un călător milenar*, Editura tineretului, 1964, pp. 234 și 239.

Fiind patronată de către voievod¹ și, în același timp, aflată în subordinea directă a marelui logofăt, școala de gramatici nu putea funcționa decît într-una din încăperile palatului domnesc.

În concluzie, la Curtea domnească din Tîrgoviște a funcționat, începînd cu domnia voievodului Dan al II-lea, o școală domnească de gramatici. Ea a pregătit un număr însemnat de scriitori de hrisoave și „alcătuitori de cuvinte, copişti de manuscrise și logofeți, observînd că numărul acestor „cărturari tîrgovișteni“ depășea — chiar în secolul al XV-lea — pe al acelora formați în alte centre culturale ale Țării Românești, ca Argeș sau București. Acești gramatici, „modești făurari de culturală“, au creat o atmosferă spirituală în Țara Românească, contribuind activ la marile înfăptuiri culturale din secolul al XV-lea. Școala domnească de gramatici din Tîrgoviște, continuată în secolul următor, atestă vechimea învățămîntului în acest oraș, dovedit — încă odată — leagăn al culturii românești.

G. N. COSTESCU ÎN SERVICIUL DE CONTROL AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI

NICOLAE OPREA

Revizor școlar, apoi inspector general al învățămîntului primar, ales și numit de Spiru Haret, Gheorghe N. Costescu a militat timp de peste trei decenii pentru propășirea școlii românești, slujind cu devotament năzuințele poporului, apăsător de nevoi materiale, dornic să se lumineze.

Momentul neașteptat al recrutării sale în serviciul de control al învățămîntului îl evocă cu emoție spre sfîrșitul carierei : „*Pe atunci, posturile de cînst din ierarhia școlară erau oferite și nu cerute*“¹. Criteriul selecției era munca.

Premiant al Școlii normale de institutori din București, el a primit exemplul virtuților înălțătoare și al împlinirii datoriei cu dăruire, cu adînc patriotism, de la dascăli străluciți : Borgovan, Ionescu-Gion, Theodor Sperantia. Activitatea lui didactică complexă, ca și cea publicistică la revistele „Învățămîntul primar“, „Școala română“, „Revista generală a învățămîntului“, al căror animator și colaborator statornic a fost, au atras atenția ministrului, care, într-una din zilele lui februarie 1901, l-a chemat acasă, unde, după o discuție apropiată, i-a propus și chiar l-a rugat să primească funcția plină de răspundere de a îndruma învățămîntul din județul Teleorman.

Modelul clasic i-a fost acela al ministrului însuși : „*Cu caldă lui iubire pentru luminarea minții și ridicarea economică a neamului, Haret a înțeles că opera căreia se devota avea nevoie de elemente cu sufletul curat și hotărîte la muncă...*“².

Dintr-o scrisoare inedită³ a lui Spiru Haret, adresată lui G. N. Costescu la 5 mai 1901, care raportase înființarea în numai două luni a zece grădini (loturi școlare — n.n.) și a unui atelier, desprindem zelul

¹ Spiru C. Haret și serviciul de control al învățămîntului, în „Contribuții la istoria învățămîntului primar“, Ed. Cultura românească, 1937, p. 119.

² Ibid., p. 121.

³ Scrisoare inedită, aflată în posesia familiei G. N. Costescu.

și seriozitatea proaspătului revizor, nemulțumit de ceea ce realizase. Ministrul încurajează și apreciază eforturile depuse: „*Eu găsesc că pentru două luni e foarte bine. Așemeni lucruri nu se fac repede. Încep și cîțiva alții imitează, căci lucrul bun numai prin exemplu se întinde*”.

În acea epocă de reșezare pe baze moderne și în spiritul tradiției naționale a învățămîntului la noi, se simțea nevoia stringentă a sporirii numărului localurilor de școală și se pune mai ales problema pregătirii și perfecționării științifice, didactice a personalului pentru posturile existente și cele care urmau a lua ființă. De aici, necesitatea ca revizorul școlar să fie nu numai un om de întinsă cultură, dar și un bun practician.

Din rapoartele înaintate ministrului, din articolele publicate în presa pedagogică a timpului, desprindem unele opinii ale lui G. N. Costescu, valabile, aplicate consecvent abia în zilele noastre, despre adevărata misiune a revizorului, pe care-l vede promovat prin concurs, din rîndul institutorilor de elită. Mai mult decît atît, el sugerează chiar probleme: „*Un examen de pedagogie teoretică, o lecție practică, o critică a unei lecțiuni ținute și o conversație ușoară în limba franceză*”⁴.

Rolul și atribuțiile celui chemat a fi promotor al curentelor noi de idei în rîndul slujitorilor școlii sînt definite de G. N. Costescu într-un articol publicat în 1903 în revista „Școala română”: „*revizorului școlar ar trebui să i se ceară cunoștințe de toate soiurile, pricepere didactică, tact și energie, ca să poată rezolvi în bine problemele de învățămînt și ca să capete stima învățătorimii, ai cărei pași e chemat să-i călăuzească. Numai atunci, cuvîntul său va prinde și străduințele sale se vor resimți. Niciun slujbaş nu are o mai delicată pozițiune ca revizorul școlar. El a însărcinat să cheme la îndrumare sănătoasă o lume pretențioasă, cu idei și principii stabilite de rutină sau culese dintr-o anumită școală pedagogică; el trebuie să însușească la muncă și să întărească această lume, dată în grija sa*”⁵. (s.n.).

Pentru perfecționarea cadrelor didactice, G. N. Costescu propune o modalitate, a cărei eficiență se confirmă și astăzi: „*pentru propagarea bunelor metode, nu vād alt mijloc, pe lîngă discuțiile din reviste, decît ancheta didactică, ce revizorul școlar ar trebui pururea s-o facă. Cînd carnetul său de cercetări va cuprinde o serie de scăderi în predare, să convoace toți institutorii orașului și, fie dînsul, fie unul sau doi institutori din cei buni, să fie obligați a face lecții model. Dacă punem la socoteală, pe lîngă executarea îngrijită a lecțiunilor, critica cu concluziile ei luminatoare, ne putem da seama de rezultatele acestor întruniri. Vom veni cu drag la ele, ca să ascultăm cuvîntul hotărîtor al*

⁴ *Revizorii școlari*, 1903, articol publicat în *op. cit.*, p. 293.

⁵ *Ibid.*, p. 292.

celui care ne controlează și ca să ne luminăm acolo unde sîntem nedumeriți“⁶.

Cu asemenea clarificare lăuntrică, G. N. Costescu abordează în esență aproape toate chestiunile școlii și ale oamenilor care o servesc.

Adept prin propria formație intelectuală a unei viziuni raționaliste, organice asupra culturii naționale, el respinge cu ajutorul documentelor părerea celor care socoteau eronat că „în trecutul nostru școlar a domnit beznă și că abia acum se ridică soarele mîntuitor pe firmamentul nostru didactic“⁷. Aceștia nu au în vedere faptul că „niciodată și nicăieri speranțele de mîine n-au putut licări stingînd trecutul bogat de fapte“. Este oportună demascarea ignoranței acelor care se vor „oameni cu pretențiuni de înaltă cultură pedagogică“, dar „preaslăvesc ca începuturi noi dispoziții vechi așezate demult în legi și programe“⁸.

Deoarece sistemul de învățămînt la noi cuprinde cele două forme, de stat și particular, se iveau deosebiri dăunătoare în ceea ce privește instrucția, dar mai ales educația elevilor. În urma controalelor efectuate în școli primare particulare, G. N. Costescu trage concluzia că acestea nu sînt în alte părți, „opere de înălțare și de obștească folosință“⁹, că ele au funcționat aproape o jumătate de veac — (pînă în 1908 — n.n.) într-o libertate fără nici o îngrădire. Mulțumită acestei toleranțe primejdioase, unele din școlile particulare ajunseseră adevărate agenții de propagandă antinațională, înstrăinînd sufletul copilului de țară, de neamul, de limba și de aspirațiile lui“¹⁰. Din această stare de fapt, izvorăște propunerea aprobată în 1919¹¹ ca cerințele controlului efectuat în unitățile școlare de stat și în cele particulare să fie unice și la fel de exigente.

El însuși autor de manuale școlare, care au biruit la concursurile organizate de minister, apreciază că învățămîntul poate să facă progrese mari numai dacă vor fi create metode și cărți ușoare „ingenios alcătuite și artistic executate“¹². În articolul „Evenimente școlare din anul 1910—1911“, el precizează principiile pe care se întemeiază munca de elaborare a acestor instrumente de bază ale școlii, subliniind că ele trebuie să fie opere colective : „O carte, spune el, trebuie să fie rezultatul unor îndelungate și serioase meditații [...]. Descoperind în cărțile ce utilizează lipsuri de metod sau greșeli de fond, ori nepotriviri de stil, care-i stînjinesc progresul ce vrea să realizeze în școală, cine are răbdare și simte puteri de muncă se apucă de făurît manuale cu scop

⁶ Conferințele institutorilor, 1903, articol republicat în op. cit., p. 299.

⁷ Op. cit., p. 3.

⁸ Ibid.

⁹ Revista generală a învățămîntului, nr. 1—2/1915, p. 8.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii și Cultelor, dos. nr. 3/1919, f. 4.

¹² Evenimentele școlare din anul 1910—1911, op. cit., p. 316.

curat și credință în mai bine. Călăuzit de un plan mai dinainte tras și îndrumat de practica zilnică, care-i arată ce trebuie să păstreze și ce trebuie dat la o parte din materialul de zi cu zi, redactează sau culege din literatura națională și străină, autorul duce astfel cartea la bun sfârșit, la lumina priceperii și îndelungatelor sale strădanii”¹³.

Ca practician cu vocație la catedră, G. N. Costescu militează pentru un învățământ intuitiv. În această privință, trebuia împlinită nevoia școlii de materiale didactice necesare pentru însușirea trainică a cunoștințelor de către elevi. Constatând îndeosebi la pensioane lipsa hărții României și a altor accesorii trebuitoare învățământului, el este indignat că serii întregi de eleve fuseseră terorizate cu învățarea pe de rost a geografiei patriei și a altor discipline școlare. De aceea, după opinia sa, deschiderea unei școli noi urma să fie aprobată numai dacă se făcea dovada că este procurat întreg materialul didactic prevăzut în listele emise de minister¹⁴. În același spirit este înțeleasă și legarea obligatorie a învățământului de practică prin activitatea elevilor în grădini și ateliere, atât la sate cât și la orașe.

Programele școlare, în concepția lui G. N. Costescu, urmau a fi întocmite astfel încît gradul de dificultate a cunoștințelor să fie în concordanță cu vîrsta elevilor și să evolueze odată cu aceasta. În articolul său „Reducerea timpului la clasă” (1903), el observă cu nedumerire că elevilor de la ciclul primar „li se impune același număr de ore ca și celor de curs secundar”¹⁵ arătînd sugestiv că „Niciodată n-a trecut prin mintea grădinarului priceput să atribuie tînărului mugur, ce abia miște în tremurul suflării de vînt, aceeași putere de viață și de rezistență ca și plantei deja formată și hîrșită de vijeliile vremii”¹⁶.

Atenția lui se îndreaptă chiar către problemele care pot părea neînsemnate la prima vedere. Cu prilejul inspecțiilor efectuate, observînd succesiunea întîmplătoare a obiectelor din orar, el cere alcătuirea acestuia după cerințele psiho-fiziologice ale eforturilor intelectuale. În acest scop, el însuși elaborează 15 ore, experimentate în școli și unanim aprobate de institutele specializate. De asemenea, examenele, mediile, premiile și vacanțele elevilor au fost obiectul unor reflecții exprimate cu justete și în paginile revistelor vremii.

Cuprinzînd și aria de activitate a cadrelor didactice în afara orelor de curs, G. N. Costescu sprijină cu generozitate înfăptuirea programului de ridicare culturală a națiunii, așa cum l-a conceput Spiru Haret, și se străduiește să vadă modul cum vor fi duse și în continuare la capăt acțiunile mari în această privință: „Viitorul învățător — mulțumită sacrificiilor celui de astăzi — va trăi într-un mediu deja ridicat și cu

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Revista generală a învățământului*, 1909—1910, p. 424.

¹⁵ *Reducerea timpului la clasă*, op. cit., p. 289.

¹⁶ *Ibid.*

tradiție de cultură; el va surprinde o umbră de plictiseală în auditoriul de atunci, căruia se va încumeta să-i vorbească vreo chestiune elementară din cele ce se desfășoară astăzi, în atenția desăvârșită a satului. Aceasta este perspectiva viitorului și vina nu va fi a învățătorului, după cum nu este nici astăzi a institutorului, dacă cu vremea nu va mai avea cui să propovăduiască afară de școală”¹⁷. Se cuvenea, așadar, preconizarea unor noi forme de activități pe tărîm social-cultural și autorul acestei prospecțiuni a viitorului le conturează cu înalt simț de răspundere.

Activitatea laborioasă a lui G. N. Costescu, în calitatea sa de revizor, apoi de inspector general în minister, parțial înfățișat de noi prin reliefaarea cîtorva acțiuni bărbătești de distinsă înălțime spirituală, întregesc, sperăm, un portret moral constituit prin abnegație exemplară și printr-o muncă perseverentă în numele idealului umanist al școlii noastre, pe care sîntem chemați s-o slujim astăzi cu energii sufletești noi.

¹⁷ *Conferințele institutorilor*, 1903, op. cit., p. 300.

MUZEOGRAFIE

EXPOZIȚIA „REVOLUȚIA DIN 1848 ÎN ISTORIA ȚĂRILOR ROMÂNE“

CLEOPATRA IONESCU

Înscriindu-se în seria manifestărilor prilejuite de aniversarea a 125 de ani de la revoluția burghezo-democratică din anul 1848, Muzeul județean Dîmbovița a deschis o expoziție temporară, un modest omagiu adus celor care au luptat pentru unitate statală și independență.

Vernisajul a avut loc la 7 mai 1973, în prezența organelor locale de partid și de stat și a unui numeros public, oameni de cultură, membri ai filialei Societății de științe istorice etc.

În dorința de a sprijini procesul instructiv-educativ, tematica cuprinde în proporție de 15—20% material complementar, iar restul piese originale aflate în colecțiile muzeului. S-au reliefat viața politică, situația economică, socială și culturală în secolul al XIX-lea, exponatele reprezentînd 80% din specificul și esențialul județului nostru.

Primul panou al expoziției a înscris la loc de cinste cuvintele tovarășului Nicolae Ceaușescu : „Datorită puternicei ascuțiri a contradicțiilor economice și sociale, ca urmare a apariției relațiilor de producție capitaliste, secolul al XIX-lea este dominat în țara noastră de puternice frământări revoluționare“.

Răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu, revoluțiile burghezo-democratice de la 1848 din Țara Românească, Moldova și Transilvania, Unirea Moldovei cu Țara Românească în 1859 și formarea statului național român, reforma rurală din 1864, cucerirea independenței naționale din 1877 au stimulat mersul înainte al societății, creșterea forțelor de producție ale țării“.

Exponatele au reliefat caracterul social și național al mișcării revoluționare din anul 1821, arătîndu-se că, alături de răscoala din 1874, condusă de Horia, Cloșca și Crișan, s-a înscris ca un preludiv al revoluției din 1848.

Prin lito- și cromolitografii au fost ilustrate „Adunarea generală de la București din 10/22 mai 1831“, „Obșteasca Adunare de revizuire a Regulamentului organic“. Documentele xerografiate oglindesc înfiin-

țarea în anul 1831. a Ocîrmuirii județului, Sfatului orașenesc, Judecătorei ș.a.) Sfatul este format dintr-un prezidat confirmat de domn și trei membrii aleși dintre deputații orașului care aveau vîrsta de 30 de ani și un venit de 8 000 lei, iar cei cu drept de vot în vîrstă de 25 de ani și un venit de 2 000 lei.

Prin grafică s-a ilustrat situația numerică a stabilimentelor industriale din județ ca : fabrici de luminări, manufacturi de sticlă, postav, mori de apă, pive, dîrste ș.a., în care se folosea mina de lucru salariată și o tehnică mai avansată. Au fost expuse documente care atestă preocupări pentru extragerea cărbunelui la Doicești, încă din anul 1834 și a păcurei din zona Ocnița, Glodeni, Colibași. Nedispunînd de statistici cu neguțătorii existenți, am rezervat acestui spațiu vitrine cu monede din perioada respectivă descoperite în județ, care atestă schimburile comerciale. Documente inedite au ilustrat exportul de cereale în Transilvania prin vama Pietroșița. Seul și cervișul produse în 15 zallianale (aba-toare) ale județului a fost comercializat și folosit pentru iluminatul satelor județului Dimbovița, a orașului București, județelor Argeș, Buzău și într-o mică măsură orașului Ploiești.

În litografii și fotografii de epocă s-au ilustrat figuri de țărani valahi, dorobanți din secolul al XIX-lea. Printr-o serie de documente xerografiate s-a redat nemulțumirea și nesupunerea clăcașilor de pe moșiile Gura Viforitei, Valea Lungă, Podul Rizii, Ocnița îndreptate împotriva abuzurilor săvîrșite de arendași, părăsirea lucrului de către meșterii podari care lucrau la construcția podului de pe riul Ialomîța, pentru neplata salariului pe o perioadă de trei luni. Au fost ilustrate cu documente nemulțumirile individuale semnalate în stabilimentele comerciale și la manufactura de sticlă din localitatea Vulcana.

Aspectul cultural a fost ilustrat prin înființarea în anul 1833 a școlii naționale în orașul Tirgoviște, condusă de Mihalache Drăghiceanu, învățămîntul sătesc cu 141 școli și o bibliotecă care funcționa în cadrul școlii normale, avînd cititori și în rîndul orașenilor.

Pregătirea ideologică a revoluției a fost ilustrată prin presa vremii, instrument de răspîndire a ideilor revoluționare și mijloc de strîngerea legăturilor dintre românii din cele trei provincii. În original și xerografii au fost expuse „Curierul românesc“, „Foaie pentru minte, inimă și literatură“, „Gazeta de Transilvania“, „Magazin istoric pentru Dacia“ etc.

Prin imagini fotografice, documente, au fost ilustrate principalele momente ale desfășurării revoluției și figuri de pașoptiști din Moldova, Țara Românească, Transilvania, reliefindu-se activitatea lui Ion Heliade Rădulescu și Ion Ghica, fii ai județului Dimbovița. Un loc deosebit îl ocupă „Proclamația de la Islaz“ cu extrasul „Străbunii străbunilor noștri ne-au lăsat o patrie niciodată ingenuncheată în fața vrășmașilor cu prețul vieții lor. Noi trebuie să lăsăm copiilor noștri o moștenire măreață“.

În continuare a fost redată participarea maselor dimbovițene la revoluție. Documentele xerografiate atestă participarea la revoluție a lui Ion Gherghescu din Tîrgoviște, Eftimie Beștelei din Cornești, Radu Chiriță moșnean și Gancea Dumitru Cernea, învățători din Găești. De asemenea s-au reliefat : înlocuirea funcționarilor vechiului regim, comisarilor de propagandă, comisia proprietății cu reprezentanții boierilor și țăranilor — din partea județului Dimbovița participînd Stan Stănică.

Într-un spațiu destul de larg s-a arătat că ideile au continuat să rămînă vii în conștiința poporului, iar programul revoluției a devenit programul de luptă a maselor pentru făurirea României moderne. În litografia este reliefată solemnitatea deschiderii divanului ad-hoc, participarea delegatului dimbovițean.

De asemenea, Unirea Moldovei cu Țara Românească (1859) este ilustrată cu litografii și fotografii reprezentînd pe Alexandru Ioan Cuza și momente din viața sa ; fruntașii politici, ca frații Ștefan, Nicolae, Radu și Alexandru Golescu, militanți ai luptei pentru Unirea Principatelor. Războiul de independență (1877—1878) reliefat prin „Cucerirea redutei Grivița”, „Cu steagul înainte”, „Asalturile românilor la Plevna” și „Dorobanțul”, pictură de Henția. Deosebit de importantă este o farfurie cu desen, reprezentînd căderea Plevnei și predarea lui Osman Pașa (data 28 mai 1877).

În continuare au fost ilustrate momente din istoria poporului român ca : crearea P.S.D.M.R. (1893), desăvîrșirea Unirii statului național (1 decembrie 1918), crearea P.C.R., aspecte din luptele cefeștiștilor și petroliștilor din 1933, situația grea din perioada războiului cu exemplificări din județ, pregătirea pe plan național și participarea activă a maselor dimbovițene la actul revoluționar de la 23 August 1944, înlocuirea prefectului și primarului cu comuniști la 19 noiembrie 1944.

De asemenea au fost ilustrate : crearea primului guvern democratic la 6 martie 1945, Conferința Națională a P.C.R. din 1945, abolirea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Române, la 30 Decembrie 1947, înfăptuirea unității politice, ideologice și organizatorice a clasei muncitoare (februarie 1948), naționalizarea principalelor mijloace de producție industriale, miniere, bancare, de asigurări, de transport și telecomunicații (11 iunie 1948).

Ultimele panouri au ilustrat prin imagini Congresele IX, X, Conferința Națională din iulie 1972.

În vitrine au fost expuse cele 7 volume ale lucrării tovarășului Nicolae Ceaușescu „România pe drumul construirii socialismului multilateral dezvoltat”.

Organizarea expoziției a fost precedată de susținerea unor expuneri în întreprinderi, școli, casele de cultură : Tîrgoviște, Titu, Moreni, Pucioasa cu tema „Anul 1848 în istoria Țărilor Române și participarea maselor dimbovițene la aceste evenimente”.

CERCURILE MUZEALE, MIJLOC DE EDUCAȚIE PATRIOTICĂ ȘI DE FORMARE A ELEVILOR PENTRU CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

PETRE CRISTEA

Actualitatea problemei privind modificarea conceptului tradițional despre rolul muzeelor și îmbogățirea sa cu noi funcțiuni cultural-educative ne-a stimulat încă din primul an de activitate a instituției noastre, în noua structură teritorială, pentru experimentarea unor noi forme de relații cu publicul, în general, și cu tineretul școlar, în special ¹.

Documentele Plenarei C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971 ne-au orientat în mod superior preocupările pentru implicarea totală a muzeului în procesul complex al educației comuniste, militând consecvent pentru popularizarea științei și ideologiei marxiste, a virtuților creatoare și eroice ale poporului, a „trecutului cu care ne mindrim”.

Studiul asupra structurii grupurilor de vizitatori care au frecventat muzeele noastre, începînd din anul 1969, ne-a atras atenția asupra faptului că ponderea o constituie grupurile de școlari. Studiul evidențiază, în același timp, și creșterea cu fiecare an a frecvenței acestei categorii de vizitatori : de la 68,05% în 1969, la 76,48% în 1972, reprezentînd o creștere de 8,43% într-un interval de numai patru ani.

Această realitate este confirmată și de experiența altor muzee din țară ².

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică organizată de Academia de Științe Sociale și Politice și Muzeul de Istorie al Republicii Socialiste România, București, 17—18 decembrie 1973.

¹ G. Mihăescu, P. Cristea, *Din experiența unor acțiuni eficiente cu tineretul*, în „Muzeul contemporan, factor activ în realizarea educației socialiste”, Oradea 1971, pp. 26—28 ; Tereza Sinigalia, *Simpozionul „Muzeul contemporan, factor activ în realizarea educației socialiste”*, în „Revista muzeelor”, nr. 2/1972, pp. 101—116 ; vezi și „Valachica” (1969), pp. 279—280 și „Studia Valachica” (1970), pp. 348 ; „Valachica — volum pentru elevi”, Muzeul județean Dimbovița, Tîrgoviște, 1973, pp. 75—80.

² I. Ardeleanu, *Muzeul de istorie, mijloc principal în dezvoltarea conștiinței socialiste*, în „Tradițiile revoluționare și educația tineretului”, București 1970, pp. 137—140 ; vezi și „Revista muzeelor”, *passim*.

Concluzia care s-a impus de la bun început a fost necesitatea acordării unei atenții sporite activităților destinate elevilor prin intensificarea colaborării permanente cu școala, organizația pionierilor și U.T.C.

Numeroase muzee din țară au experimentat diferite forme de activitate pentru școlari, care s-au impus și dintre care amintim : lectoratul (Muzeul de Artă al R. S. România) ; cabinetul didactic (Muzeul de Istorie al R. S. România) ; cercul micilor muzeografi (Muzeul de istorie Baia-Mare) ; cercurile de istorie „Prietenii ai muzeului“ ș.a.³

În activitatea cultural-educativă în rândurile elevilor, muzeul nostru folosește cu succes aceste forme, adaptându-le la condițiile și posibilitățile colectivului.

Ne propunem în continuare să facem cunoscută experiența noastră în organizarea și funcționarea cercurilor muzeale pentru elevi, ca variantă specifică și eficientă a cercurilor și societăților științifice ale elevilor, existente îndeobște în școli.

În cadrul muzeului nostru funcționează în prezent cercurile muzeale „Prietenii Curții Domnești“, „Tinerii arheologi“, „Tinerii etnologi“ și „Prietenii scrisului țigovîștean“. În organizarea activității acestor cercuri am ținut seama de recomandările C.C. al U.T.C. și Ministerului Învățămîntului privind activitatea cercurilor de elevi și organizarea și desfășurarea activității în afară de clasă și extrașcolară⁴.

Spre deosebire de cercurile din școli, cercurile muzeale dispun de modalități de activitate și posibilități materiale superioare. Totodată, ele răspund în totalitate, prin folosirea metodologiei pedagogice și de investigație științifică, principiilor didactice, reușind să creeze cadrul cel mai potrivit de stimulare a interesului elevilor pentru istoria locală și formarea lor pentru cercetare.

Funcționînd cu trei cicluri, potrivit vîrstei și gradului diferit de pregătire școlară, cercurile muzeale pentru elevi oferă, prin programa lor, o gamă variată de activități.

Membrii ciclului I sînt recrutați dintre elevii claselor a X-a ale liceelor de cultură generală — inclusiv de la secția reală, și celui pedagogic. Programul activității lor, cuprinzînd o parte teoretică și una aplicativă, este orientat spre cunoașterea tematicii muzeului pe lîngă care funcționează și în același timp spre aprofundarea a 10 teme de istorie

³ Dr. S. Marcus și Anca Dabija, *Îndrumarea muzeală și școala*, în „Revista muzeelor“, nr. 5/1970, pp. 410—411 ; V. N., *O nouă inițiativă valoroasă*, în „Revista muzeelor“, nr. 4/1973, pp. 307—308 ; Ion Socolan, Blaga Mihoc, *Din activitatea cercului micilor muzeografi din Baia Mare*, în „Revista muzeelor“, nr. 4/1973, p. 309 ; Teodor Mucica, Gloria Ceacalopol, *Muzeul de istorie și școala*, în „Revista muzeelor“, nr. 3/1972, pp. 241—243.

⁴ În *sprijinul activității organizațiilor U.T.C. din școlile generale*, broșură editată de C.C. al U.T.C. — Consiliul pentru munca în rîndul elevilor.

și istorie a culturii locale⁵. De la sfârșitul trimestrului II, după perioada inițială de pregătire teoretică, ei asigură îndrumarea grupurilor de elevi care vizitează muzeul în vacanțele școlare și în zilele de duminică.

În anul următor, promovați în ciclul II, membrii cercurilor muzeale sînt inițiați în metodologia cercetării științifice a disciplinei respective⁶. Activitatea de cercetare este finalizată prin elaborarea unei comunicări de către fiecare membru, pe o temă aleasă din timp, cuprinzînd problematica istoriei sau a istoriei culturii locale. „Competența” lor științifică este confruntată și apreciată în cadrul sesiunilor anuale de comunicări ale elevilor⁷.

Membrii ciclului al III-lea, fiind elevi ai ultimei clase de liceu, ocupați cu pregătirea examenului de bacalaureat și a concursului de admitere în învățămîntul superior, sînt solicitați într-o mai mică măsură la activitatea cercului, numai o dată pe lună, în susținerea unor activități cultural-educative. În acest scop ei sînt grupați în colective de conferențieri care susțin simpozioane în licee și pentru publicul adult din localitățile lor natale, cu temele: „Dîmbovița — leagăn strămoșesc”, „Itinerare turistice în județul Dîmbovița”, „Comuna... în lumina documentelor”, „Tîrgoviște — vatră de istorie” și altele⁸.

Pentru instruirea teoretică și practică a membrilor cercurilor muzeale avem sprijinul personalului de specialitate din muzeele noastre, precum și al unor profesori și alți specialiști de prestigiu, colaboratori apropiați ai muzeelor. O contribuție importantă la eficiența activității noastre a avut-o menținerea unei strînse legături cu Inspectoratul școlar, Casa corpului didactic și cu societățile științifice ale profesorilor, participînd de regulă cu comunicări la ședințele cercurilor pedagogice și la sesiunile științifice ale filialelor societăților sau ale Casei corpului didactic, precum și cu articole la publicațiile locale, toate pe probleme de metodologie a muncii în cercuri și asupra altor forme de activitate extrașcolară a elevilor, patronate de muzeu.

Folosind din plin avantajul pe care îl prezintă cadrul autentic, ambianța evocatoare a muzeului sau monumentului, care nu mai are nevoie de material didactic complementar, ședința teoretică sau prac-

⁵ Exemplificăm cu următoarele teme: „Vlad Țepeș și Tîrgoviștea în timpul expediției otomane din 1462”, și „Tîrgoviștea — important centru de cultură al Țării Românești în timpul lui Matei Basarab”.

⁶ Din tematica acestui curs menționăm: „Cum se întocmește un studiu?”: „Cum se cercetează în arhive?” — lecție desfășurată la Filiala Arhivelor statului din Tîrgoviște, și „Analiza metodică a unei comunicări științifice” (un elev din ciclul al III-lea prezintă comunicarea sa și împărtășește colegilor mai mici metodele folosite în realizarea lucrării).

⁷ Aceste sesiuni, intitulate „Din istoria ținutului natal”, s-au desfășurat astfel: prima sesiune, între 19—21 iulie 1972; a doua sesiune, între 5—7 ianuarie 1974.

⁸ Vezi „Cronica activității noastre”. în „Valachica — volum pentru elevi”, pp. 75—86.

tică a cercului muzeal câștigă prin puterea de convingere, de emoționare. Am ținut anumite teme de istorie locală la Curtea Domnească, la mănăstirea Dealu și alte monumente și locuri istorice, la Arhivele Statului, pe *șantiere arheologice* sau pe cele de *restaurare*.

Pentru ilustrarea celor arătate mai înainte și pentru înțelegerea mai ușoară a formelor folosite de noi, vom exemplifica cu câteva dintre acțiunile cercului muzeal „Prietenii Curtii Domnești“, care are deja o experiență de patru ani, pe care, într-o anumită măsură ne-am străduit să le extindem și la celelalte cercuri ale muzeului nostru.

Temele propuse de noi membrilor ciclului II, în cadrul activității de cercetare, care s-au concretizat în lucrările de sfârșit de an, au abordat probleme de istorie locală — în general monografiile dar și microstudii, cu recomandarea unei bibliografii accesibile. Astfel o elevă, originară din satul Bucșani, a cercetat tema: „Prezențe ale boierilor Bucșani în viața politică a Țării Românești“, reușind să corecteze, pe baza interpretării documentelor cercetate, schema genealogică a acestei familii⁹. O altă elevă, originară la rîndu-i din cel mai vechi sat al județului, a realizat prima listă a satelor dimbovițene atestate documentar în secolele XV-XVI, folosind cu pricepere toponimia locală, datele furnizate de documente, nu numai pe cele publicate în colecția D.I.R.¹⁰. O lucrare la fel de interesantă a scos în evidență activitatea grămăticilor și a logofetilor Cancelariei domnești de la Tîrgoviște, în secolele XV-XVI, reușind să îmbogățească lista acestora cu nume noi, rezultate din analiza documentelor¹¹. Alți membri ai ciclului II tratează de asemenea teme inedite: „Călători străini despre Tîrgoviște“, „Grija pentru păstrarea monumentelor istorice tîrgoviștene oglindită în literatură“.

Unele lucrări sînt prilejuite de diferite aniversări: „Concepția despre republică în gîndirea dimbovițeană“ (la a 25-a aniversare a Republicii); „Tradițiile revoluționare de luptă ale tineretului tîrgoviștean“ (la Semicentenarul U.T.C.); „Gîndirea tîrgovișteană despre unitatea națională“ (prilejuită de comemorarea unui secol de la nașterea lui Alexandru I. Cuza)¹²; „Tîrgoviștea și tradițiile luptei pentru eliberarea națională a poporului român“ (în pregătire în vederea celei de a 30-a aniversări a Eliberării).

⁹ Doina Voica, *Prezența activă a Bucșanilor în istoria Țării Românești*, în „Valachica — volum pentru elevi“, pp. 35—44.

¹⁰ Luminița Mihăescu, *Primele mențiuni documentare despre satele dimbovițene în secolele XV—XVI*, ibidem, pp. 19—34.

¹¹ Sorina Scărlătescu, *Logofeți și gramatici în Cancelaria domnească de la Tîrgoviște*, ibidem, pp. 11—17.

¹² Cornelia Marin, *Concepția despre Republică în gîndirea dimbovițeană*, ibidem, pp. 55—64.

— Marioara Antonescu, *Tradiții revoluționare de luptă ale tineretului dimbovițean*, ibidem, pp. 71—74.

— Gheorghița Done, *Gîndirea tîrgovișteană despre unitatea națională*, ibidem, pp. 45—50.

Toate cele 15 lucrări elaborate în numai doi ani de membrii cercului muzeal „Prietenii Curții Domnești“ au fost valorificate sub forma unor comunicări, a unor expuneri și articole în presa locală.

În vara anului 1972, muzeul nostru a inițiat prima sesiune de comunicări științifice ale elevilor, cu tema „Din istoria ținutului natal“, devenită deja tradițională și cunoscind o largă participare din întreaga țară¹³. Regulamentul participării la aceste sesiuni de comunicări evidențiază faptul că ele sînt destinate valorificării cercetărilor efectuate de către membrii cercurilor și societăților științifice ale elevilor, realizării unui schimb de experiență și îndrumării metodice a activității de cercetare științifică a elevilor. În premiера comunicărilor prezentate se ține seama de seriozitatea informării și documentării, de contribuția personală în analiza și interpretarea unor fenomene, capacitatea de sintetizare a datelor, ineditul faptelor tratate.

De asemenea, muzeul nostru a stimulat activitatea științifică a membrilor cercului, editînd primul supliment pentru elevi al anuarului „Valachica“. În prima parte, volumul cuprinde comunicările sesiunilor științifice ale elevilor din anul 1972, iar partea a doua prezintă cronica activității cercului, o adevărată tribună a experienței noastre în acest domeniu¹⁴.

Pe lângă formele de activitate menționate mai înainte (cursuri de inițiere cu caracter teoretic și aplicativ, cercetare științifică, redactarea unor lucrări și participarea la sesiuni), cercul muzeal „Prietenii Curții Domnești“ are la activul său numeroase ieșiri în județ și în țară, în mijlocul colegilor lor din cercurile de istorie care funcționează în licee, în taberele centrale, unde și-au făcut cunoscută activitatea, realizînd un fructuos schimb de experiență.

În programele anuale ale cercurilor ocupă un loc important și excursiile de documentare la muzee și monumente din județul Dimbovița și din țară, în vederea completării informării științifice realizate cu sprijinul material al Muzeului județean și al Comitetului județean U.T.C., aceste excursii constituind în același timp și o formă de recompensă a activității de îndrumare a vizitatorilor-elevi, în vacanțele școlare și zilele de duminică¹⁵. În excursiile organizate s-au urmărit permanent tangențele istorice cu Tirgoviștea în contextul ideii unității culturale și politice a tuturor românilor de-a lungul istoriei și totodată rea-

¹³ Dacă la prima sesiune au participat elevi din 11 județe, la ultima au susținut comunicări științifice 34 elevi din 12 județe.

¹⁴ Volumul a fost primit favorabil de presa centrală și locală, fiind recenzat în „Tribuna școlii“, nr. 124. 29 decembrie 1973 : „Scînteia tineretului“, nr. 7668, 16 ianuarie 1974 ; „Dimbovița“, nr. 1760, 24 octombrie 1973.

¹⁵ Dintre excursiile organizate, menționăm pe cele de 1-2 zile, în vacanțele de iarnă sau primăvară, la Cîmpulung—Bran—Brașov—Sinaia—Cîmpina ; la muzeele din Capitală ; la Pitești—Rîmnicu-Vîlcea—Horezu—Polovraci—Cozia ; sau cele de 8—10 zile, în vacanța de vară, pe circuite mai lungi, pentru vizitarea monumentelor din nordul Moldovei, a monumentelor Dobrogei, monumentele din Oltenia, Banat, Țara Hațegului — inclusiv cetățile dacice și altele.

lizarea unui schimb de experiență cu cercuri științifice ale elevilor cu care se stabiliseră anterior contacte în taberele centrale.

Experiența dobândită de muzeul nostru în organizarea activității cercurilor muzeale a determinat C.C. al U.T.C. să accepte propunerea noastră de a organiza la Tirgoviște, în colaborare cu muzeul, Tabăra Centrală a cercurilor de istorie și arheologie, din vara anului 1972. Programul taberei, organizat în întregime de muzeu, a cuprins: participarea la săpăturile arheologice din Tirgoviște și la prima sesiune de comunicări științifice „Din istoria ținutului natal“, concursul cu premii „Dimbovița — vatră de istorie“, excursii la monumentele județului, întâlniri cu membrii cercurilor muzeale. Cu acel prilej s-a constituit Societatea de istorie a elevilor din Tirgoviște „Mircea cel Bătrîn“, avînd ca fondatori cercurile muzeale, „Tinerii arheologi“ și „Prietenii Curții Domnești“¹⁶.

Apreciind rezultatele activității în cercurile muzeale, absolvenții participanți la o emoționantă festivitate de încheiere a activității ciclului III s-au angajat solemn să rămînă, chiar și după absolvirea liceului, prieteni ai muzeelor și au consemnat în cartea de onoare a cercurilor și în presă, impresiile lor care nu mai au nevoie de comentarii:

„...Cercul este o adevărată școală... o școală unde am învățat nu numai disciplina și rigorile muncii cercetătorului științific, dar am încheiat un colectiv trainic, de prieteni..., noi am izbutit să facem un salt deosebit, acela de la simpla „compoziție literară“ la studiu... (cercul — n.n.) ne-a îngăduit să ne făurim o gîndire echilibrată, să judecăm fenomenele istorice în profunzimea lor, descoperindu-le cauzalitățile, efectele și implicațiile.

...Mai amintesc faptul că ne-am însușit și o „profesiune“, pe aceea de ghid muzeal, că ni se stimulează inițiativa, că ceea ce am făcut la cerc ne-a ajutat mult, foarte mult, chiar în pregătirea noastră școlară și, de ce nu, pentru viață, pentru că de multe ori am dat examene cu noi înșine. Dar, poate mai deplin ne-a crescut fierbinte dragostea noastră pentru locurile natale, pentru Tirgoviștea de azi, devenind o mare cetate socialistă a viitorului, ne-a educat într-un adînc sentiment patriotic și cetățenesc“¹⁷.

Aprecieri elogioase la adresa activității cercurilor muzeale au consemnat și oaspeții de seamă ai muzeului, între care directorul Muzeului republican din Cetinje-Munte-negru, care s-au întîlnit cu elevii noștri. Unul dintre aceștia — directorul Muzeului din Novgorod (U.R.S.S.), menționa în interviul acordat presei: „... și să recunosc deschis: de la colegii din Tirgoviște am avut de învățat cîteva lucruri pe care, în-tors acasă, mă voi strădui să le introduc în practica muzeului nostru.

¹⁶ Actul constitutiv, în „Valachica — volum pentru elevi“, p. 81.

¹⁷ Gheorghiza Done, președinta cercului muzeal „Prietenii Curții Domnești“ în perioada 1970—1973.

Este vorba, cu precădere, de organizarea acțiunilor cu elevii liceelor, cu acești posibili arheologi și istorici. Mai ales activitatea cercului „Prietenii Curții Domnești“ este meritorie, o inițiativă unică, pe care mi-am notat-o și pe care am s-o împărtășesc la Novgorod¹⁸.

În concluzie, considerăm că cercurile muzeale constituie un mijloc deosebit de eficace în educarea patriotică și formarea pentru cercetare științifică a elevilor. Experimentul nostru, încheiat cu succes, justifică generalizarea acestui gen de activitate muzeală pentru elevi — cu modalități și posibilități materiale superioare față de cercurile științifice din școli, fără a considera că am epuizat toate posibilitățile de perfecționare în viitor a organizării acestei activități.

Avem convingerea că cheia succesului oricărei activități cu publicul — deci și cu elevii — este seriozitatea pregătirii profesionale și pedagogice a muzeografului, precizarea obiectivelor urmărite, capacitatea sa organizatorică, perseverența în găsirea unor forme variate și interesante.

Trebuie să menționăm că cercul muzeal nu-și propune să fie o clasă specială de istorie, ci — pe lângă orientarea unora dintre membrii săi spre facultăți umanistice, care studiază și istoria ca obiect — îi formează și pe ceilalți în spiritul prețuirii tradițiilor istorice, al disciplinei muncii de cercetare științifică, al convingerilor patriotice și internaționaliste și al aplecării lor asupra investigării istoricului științei și profesiei chiar din domeniul tehnic, căruia i se consacră după absolvirea liceului.

Acțiunile noastre cu elevii se înscriu pe linia prevederilor Hotărârii Plenarei C.C. al P.C.R. din 18—19 iunie 1973, care subliniază necesitatea „pregătirii tineretului de toate gradele de învățământ pentru viață, pentru muncă, pentru activități social-utile, pentru a deveni participant activ la opera de construire a socialismului și comunismului în patria noastră“, iar printre măsurile stabilite se cere să fie „extinsă utilizarea metodelor moderne, active, care dezvoltă gândirea, capacitatea de investigare a elevilor, presupun participarea lor la dobândirea cunoștințelor, munca lor independentă, deprinderea de a învăța sistematic și de a aplica în practică cele însușite.

¹⁸ Ziarul „Dimbovița“, Tîrgoviște, nr. 1574, 20 martie 1973.

ANEXĂ

CRONICA ACTIVITĂȚII NOASTRE*

ARTICOLE

- Marius Mihălăchioiu („Tinerii arheologi“), *Săpăturile arheologice în județul Dimbovița*, Valachica — volum pentru elevi, Muzeul județean Dimbovița, Tîrgoviște, 1973, pp. 5—9.
- Sorina Scărlătescu („Prietenii Curții Domnești“), *Logofeți și grămăticii în cancelaria domnească de la Tîrgoviște*, idem, pp. 11—17.
- Luminița Mihăescu („Prietenii Curții Domnești“), *Primele mențiuni documentare despre satele dimbovițene în secolele XV — XVI*, idem, pp. 19—34.
- Doina Voica („Prietenii Curții Domnești“), *Prezența activă a Bucșanilor în istoria Țării Românești*, idem, pp. 35—43.
- Gheorghița Done („Prietenii Curții Domnești“), *Gîndirea tîrgovișteană despre unitatea națională*, idem, pp. 45—50.
- Maria Păduroiu („Prietenii Curții Domnești“), *Constantin Brîncoveanu, ultimul ctitor al Tîrgoviștei voievodale*, idem, pp. 51—54.
- Cornelia Marin („Prietenii Curții Domnești“), *Un sfert de veac de republică. Concepția despre republică în gîndirea dimbovițeană*, idem, pp. 55—63.
- Rodica Antonescu („Prietenii Curții Domnești“), *Pe urmele pașilor lui Grigore Alexandrescu prin Tîrgoviște*, idem, pp. 65—69.
- Marioara Antonescu („Prietenii Curții Domnești“), *Semicentenarul Uniunii Tineretului Comunist. Tradiții revoluționare de luptă ale tineretului tîrgoviștean*, idem, pp. 71—74.
- Cornelia Marin („Prietenii Curții Domnești“), *Gîndirea republicană a pașoptiștilor*, ziarul „Dimbovița” — Tîrgoviște, nr. 1644, 9 iunie 1973.
- Maria Păduroiu („Prietenii Curții Domnești“), *Constantin Brîncoveanu, ultimul ctitor al Tîrgoviștei voievodale*, idem, nr. 1714, 31 august 1973.
- Adrian Mosor („Tinerii arheologi“), *Brazda lui Novac (Referiri la teritoriul dimbovițean)*, revista „Vlăstarul” — Tîrgoviște, nr. 9, februarie 1974, pp. 6—7.
- Dana Niculescu și Ana Ioniță („Prietenii Curții Domnești“), *Grija față de monumentele Curții Domnești oglindită în literatură*, ziarul „Dimbovița” — Tîrgoviște, nr. 1906, 14 aprilie 1974.

* Pentru perioada anterioară lunii iunie 1974, vezi „Valachica — volum pentru elevi“, pp. 75—80.

COMUNICĂRI

- A doua sesiune națională de referate și comunicări ale elevilor, membri ai societăților și cercurilor științifice, organizată de C.C. al U.T.C. și Ministerul Educației și Învățământului, Galați, 3—5 august 1973: Gabriela Giuvelea („Prietenii Curții Domnești”), *Călători străini despre Țirgoviște* — premiul I; Carmen Popa („Prietenii Curții Domnești”), *Constantin Brincoveanu și unitatea națională* — premiul III; Cristian Stoenescu („Prietenii Curții Domnești”), *Locul Țirgoviștei în dezvoltarea culturii Țării Românești în timpul domniei lui Matei Basarab*; Dana Niculescu și Ana Ioniță („Prietenii Curții Domnești”), *Grija pentru păstrarea monumentelor Țirgovistene oglindită în literatură*; Viorel Stoica („Prietenii Curții Domnești”), *Semnificația unor prezențe domnești în Țirgoviște postvoievodală*;
- A doua sesiune de comunicări științifice ale elevilor, membri ai cercurilor de istorie, etnografie și filozofie din 12 județe: „Din istoria ținutului natal”, organizată de Muzeul județean, Comitetul județean al U.T.C. și Inspectoratul școlar județean Dîmbovița, Țirgoviște, 4—6 ianuarie 1974 (v. programul, mai departe).
- Sesiunea națională de comunicări științifice ale elevilor pe teme folclorice, organizată de Ministerul Educației și Învățământului, Sibiu, 19 aprilie 1974: Elena Tudose și Gheorghița Dinu („Tinerii etnologi”), *Repertoriul folcloric al satului Valea-Mare*; Gabriela Cristea („Tinerii etnologi”), *Probleme ale folclorului și folcloristicii în contemporaneitate*; Gabriela Olteanu („Tinerii etnologi”), *Ceremonialul înmormîntării în satul Gura-Ocnitei*; Georgeta Nedelcu („Tinerii etnologi”), *Obiceiurile de iarnă din satul Izvoare*; Constanța Popescu („Tinerii etnologi”), *Radu lui Anghel din Greci*.
- Sesiunea de referate ale elevilor de la cercurile de științe sociale din școlile municipiului, cu tema: „Trei decenii de la eliberarea patriei”, organizată de Comisia de propagandă a Comitetului municipal Țirgoviște al P.C.R. și conducerea cercului pedagogic județean Dîmbovița al profesorilor de filozofie și economie politică, Țirgoviște, 24 mai 1974: Gabriela Răducu („Prietenii Curții Domnești”), *Țirgoviștea și tradițiile luptei pentru eliberarea națională a poporului român*; Romanța Voica („Prietenii Curții Domnești”), *Țirgoviștea și tradițiile luptei pentru eliberarea socială a poporului român*; Gheorghița Dinu și Elena Tudose („Tinerii etnologi”), *Aspecte ale luptei sociale și naționale în repertoriul folcloric al satului Valea-Mare*; Constanța Popescu („Tinerii etnologi”), *Lupta pentru dreptate socială în balada voinicească „Radu lui Anghel”*.

SCHIMBURI DE EXPERIENȚĂ

- Participarea a 7 membri ai cercului muzeal „Prietenii Curții Domnești” la Tabăra centrală a membrilor societăților și cercurilor științifice ale elevilor, Galați, 3—15 august 1973
- Întîlnirea cercurilor muzeale „Tinerii arheologi” și „Prietenii Curții Domnești” cu un colectiv de specialiști de la Muzeul Olteniei din Craiova (1 septembrie 1973) și cu Societatea științifică de istorie a elevilor din Deva (6 septembrie 1973).
- Dezbaterile „Metodologia cercetării științifice și orientarea activității cercurilor științifice ale elevilor în perspectiva Hotărîrii Plenarei C. C. al P.C.R. din 13—19 iunie 1973”, cu ocazia întîlnirii cercurilor muzeale „Tinerii arheologi”, „Prietenii Curții Domnești” și „Tinerii etnologi” cu participanții la cea de-a II-a sesiune „Din istoria ținutului natal”, la cabinetul metodic al sesiunii, organizat în Muzeul de arheologie din Țirgoviște, 5 ianuarie 1974

PARTICIPARE LA CONCURSURI

- Concursul județean de filozofie, istorie și literatură „Tricentenarul Dimitrie Cantemir”, organizat de Comitetul județean Dimbovița al U.T.C., 2 noiembrie 1973 : Gheorghița Ivan și Romanța Voica — premiul I

ACȚIUNI CULTURAL-EDUCATIVE

- **Simpozionul „Dimbovița — vatră de istorie” :**
 - Liceul Băleni, 8 decembrie 1973 : Gabriela Giuvelea, Dana Niculescu, Viorel Stoica
 - Clubul Teiș, 20 decembrie 1973 : Carmen Popa, Cristian Stoenescu, Dana Niculescu
 - Liceul agricol Nucet, 5 februarie 1974 : Cristina Stoenescu, Ana Ioniță, Viorel Stoica
 - Căminul cultural Aninoasa, 12 februarie 1974 : Gabriela Giuvelea, Carmen Popa, Dana Niculescu
- **Simpozionul „Monumentele țirgoviștene — școală înălțătoare de patriotism”,** 11 august 1973, Tabăra centrală a membrilor societăților și cercurilor științifice ale elevilor, Galați : Cristian Stoenescu, Gabriela Giuvelea, Viorel Stoica
- **Expunerea „Itinerare turistice în județul Dimbovița”,** Cabana „Pîriul Rece” (în cadrul instruirii președinților cercurilor de turism B.T.T. din județul Dimbovița), 20 ianuarie 1974 : Luminița Mihăescu

EXCURSII DE DOCUMENTARE

- 1—10 septembrie 1973 : Căluu, Craiova, Strehaia, Drobeta — Turnu Severin, Porțile de Fier, Sarmizegetusa, Densuș, Hunedoara, Deva, cetățile dacice din munții Orăștiei, Alba-Iulia, Sibiu, Avrig, Sîmbăta de Sus, Făgăraș, Brașov (cercurile muzeale „Tinerii arheologi”, și „Prietenii Curții Domnești”).
- 19 aprilie 1974 : Golești, Curtea-de-Argeș (cercurile muzeale „Tinerii arheologi”, „Prietenii Curții Domnești” și „Tinerii etnologi”).

ECOURI LA ACTIVITATEA CERCURILOR

- Activitatea a fost menționată în :
 - Ziarul „SCINTEIA TINERETULUI”, nr. 7668, 16 ianuarie 1974, *Eveniment : Intia publicație muzeală pentru elevi*, de Gabriela Giuvelea.
 - Revista „TRIBUNA ȘCOLII”, nr. 124, 29 decembrie 1973, *Itinerare editoriale : „Valachica” — publicație muzeală pentru elevi*, de prof. Cornelia Olteanu
 - Ziarul „VIATA NOUĂ”, Galați nr. 8909, 8 august 1973, *Au luat sfîrșit lucrările Sesiunii științifice naționale a elevilor*,
 - Revista „VLĂSTARUL”, — Țirgoviște, nr. 9, februarie 1974, *Ferestre*,
 - Ziarul „DÎMBOVIȚA”, Țirgoviște :
 - nr. 1706, 21 august 1973, *Distincții acordate unor membri ai cercului „Prietenii Curții Domnești” la tabăra centrală de la Galați*, de Petre Cristea
 - nr. 1737, 27 septembrie 1973, *Vizită de documentare*, de Petre Cristea
 - nr. 1760, 24 octombrie 1973, *Blocnotes cultural : Valachica — volum pentru elevi*, de Lucian Penescu
 - nr. 1828, 13 ianuarie 1974, *Manifestare științifică a elevilor : A II-a sesiune de comunicări „Din istoria ținutului natal”*, de Petre Cristea
 - nr. 1890, 27 martie 1974, *Activități fructuoase*, de Gheorghița Ivan

PREDAREA ȘTAFETEI

23 mai 1974, ședința festivă la Curtea Domnească: bilanțul activității elevilor din ciclul III al cercului muzeal „Prietenii Curții Domnești”, prezentat de Gabriela Gluivelea, președinta ceroului; alocuțiuni rostite de Gabriel Mihăescu, din partea Muzeului județean Dîmbovița, Aurelia Oprescu, din partea Comitetului municipal Tîrgoviște al U.T.C., prof. Mircea Georgescu, din partea filialei Tîrgoviște a Societății de științe istorice; alegerea noii președinte — Camelia Mihai și semnarea angajamentului solemn de către Dana Niculescu, Gabriela Gluivelea, Mariana Badea, Viorel Stoica, Cristian Stoenescu, Ana Ioniță și Carmen Popa.

PROGRAMUL

CELEI DE A II-A SESIUNI DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE ALE ELEVILOR
CU TEMA: „DIN ISTORIA ȚINUTULUI NATAL” —
TÎRGOVIȘTE, 4—6 IANUARIE 1974

SECȚIA ISTORIE

- *Unele aspecte ale civilizației vechi în zona nordică a județului Vrancea*, Gabriel Leahu, Liceul Adjud
- *Sălajul și Unirea din 1918*, Doru Goron, Liceul Jibou
- *Aspecte din mișcarea muncitorească în județul Putna (Vrancea) în perioada 1918—1936*, Carmen Turcu, Liceul Adjud (Premiul special „Nicolae Bălcescu” al Comitetului județean Dîmbovița al U.T.C.).
- *Anul revoluționar 1848 în Lugoj*, Elena Tripon, Liceul „Coriolan Brediceanu” Lugoj
- *Unele descoperiri arheologice în depresiunea Oncști*, Dan — Anibal Hazaparu, Liceul nr. 1 municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej
- *Contribuții la cunoașterea așezării neolitice de la Turdaș*, Mihai Rotea, Liceul „Decebal”, Deva (Premiul special „Profesor Ion Negoescu” al Inspectoratului școlar județean Dîmbovița)
- *Istoricul săpăturilor arheologice din județul Dîmbovița*, Adrian Mosor, cercul muzeal „Tinerii arheologi”, Tîrgoviște
- *Viața politică și culturală în Bucureștii secolului al XVIII-lea*, Mircea Pîrvu, Liceul nr. 36 București
- *Aspecte privind exploatarea lemnului de pe valea Bistriței, în zona comunei Borca, la sfîrșitul secolului al XIX-lea*, Maria Carază, Liceul „Mihai Sadoveanu”, Borca
- *Aspecte economice și instituții în Bucureștii secolului al XVIII-lea*, Alexandru Avram, Liceul nr. 36 București
- *Lupta maselor populare din Lugoj pentru eliberarea socială și națională în primul deceniu al secolului al XX-lea*, Rodica Pintilie, Liceul „Coriolan Brediceanu”, Lugoj (Premiul special „Nicolae Iorga” al Muzeului județean Dîmbovița).

SECȚIA ISTORIE A CULTURII

- *Pagini din istoria Liceului centenar din Roman* — „Roman Vodă”. Elena Pensa, Liceul „Roman Vodă”, Roman.
- *Locul Țirgoviștei în dezvoltarea culturii Țării Românești în timpul domniei lui Matei Basarab*, Cristian Stoenescu, cercul muzeal „Prietenii Curții Domnești”, Țirgoviște (Premiul special „Stolnicul Constantin Cantacuzino” al Societății de științe istorice, filiala Dimbovița).
- *Istoricul Academiei de drept din Oradea*, Doina Teudan, Liceul nr. 4, Oradea.
- *Repetoriul folcloric al satului Valea-Mare, județul Dimbovița*, Gheorghiu Dinu și Elena Tudose, cercul muzeal „Tinerii etnologi” Țirgoviște (Mențiune)
- *Ultima zi a marelui poet și revoluționar Petofi Sandor la Cristuru-Secuiesc*, Reka Elekes, Liceul Cristuru-Secuiesc (Mențiune).
- *Grija pentru păstrarea monumentelor istorice din Țirgoviște, oglindită în literatură*, Dana Niculescu și Ana Ioniță, cercul muzeal „Prietenii Curții Domnești”, Țirgoviște
- *Din istoricul monumentelor de artă din municipiul Odorheiul Secuiesc*, Gustav Herman, Liceul „Dr. Petru Groza”, Odorheiul Secuiesc
- *Concepția antimonarhică a unor personalități din istoria liceului nostru*, Cornelia Marin, cercul de filozofie de la Liceul „Ienăchiță Văcărescu”, Țirgoviște
- *Obiceiuri de iarnă în satul Izvoare, județul Dimbovița*, Georgeta Nedelcu, cercul muzeal „Tinerii etnologi”, Țirgoviște
- *Semnificația unor prezențe domnești în Țirgoviștea postvoievodală*, Viorel Stoica, cercul muzeal „Prietenii Curții Domnești”, Țirgoviște.

ÎN PLEN

- *Apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești în Maramureș pînă la sfîrșitul celui de al doilea război mondial*, Alexandru Dragoș, Liceul „Gheorghe Sincai”, Baia Mare (Premiul special „Virgiliu N. Drăghiceanu”, al cercului muzeal „Prietenii Curții Domnești”, Țirgoviște).
- *Constantin Brîncoveanu și unitatea națională*, Carmen Popa, cercul muzeal „Prietenii Curții Domnești”, Țirgoviște.
- *Scurt istoric al orașului Gheorghe Gheorghiu-Dej, din cele mai vechi timpuri pînă la 1948*, Tiberiu Hera, Liceul nr. 1, municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej.
- *Cetatea Clujului în timpul lui Matei Corvin*, Doru Rădulescu, Liceul nr. 3, Cluj.
- *Aspecte ale dezvoltării industriale pe platforma Borzești*, Vasile Lemnaru, Liceul nr. 1, municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej.
- *Călători străini despre Țirgoviște (secolele XV-XVI)*, Gabriela Giuvelea, cercul muzeal „Prietenii Curții Domnești”, Țirgoviște.
- *Scrișul la daci*, Petre Bodnar și Iulian Munteanu, Liceul „Decebal” Deva.
- *Pagini din istoria orașului Bacău*, Marilena Panaite și Ștefania Sava, Liceul Liceul nr. 1, Bacău.
- *Pagini din istoria petrolului în județul Dimbovița*, Dan Burtoiu, Școala generală nr. 1, Țirgoviște (mențiune specială).
- *Circulația baladei voinicești în județul Dimbovița*, Mihaela Constantinescu, cercul muzeal „Tinerii etnologi”, Țirgoviște.
- *Aplicații chimico-fizice în arheologie*, Corneliu Sonoc, Liceul „Decebal”, Deva.
- *Scurt istoric al orașului Oradea*, Mihai Carp, Liceul nr. 3, Oradea.
- *Semnificația revoluționară a înfăptuirii actului naționalizării în județul Dimbovița*, Elena Ghișa, cercul de filozofie de la Liceul „Ienăchiță Văcărescu”, Țirgoviște.

PENTRU UN MUZEU AL ÎNVĂȚĂMÎNTULUI TÎRGOVIȘTEAN *

GABRIEL MIHĂESCU, EUGEN FRUCHTER

Încă din 1971 atrăgeam atenția, într-o comunicare, asupra vechimii învățămîntului liceal la Tîrgoviște — în acel an împlinindu-se 325 de ani de la atestarea documentară a Școlii greco-latine. Aceasta ne-a prilejuit o trecere în revistă a principalelor momente ale dezvoltării învățămîntului tîrgoviștean, subliniind înțietatea Tîrgoviștei în istoria învățămîntului de nivel înalt din Țara Românească și cvasicontinuitatea învățămîntului liceal în Tîrgoviște ¹.

De atunci, studiul acestei probleme a reintrat în preocupările mai multor cercetători din București și Tîrgoviște.

Rezultatele obținute fac astăzi posibilă și oportună organizarea la Tîrgoviște a unui muzeu al învățămîntului dimbovițean — eventual al Țării Românești — care să valorifice tradițiile înaintate ale școlii noastre. Un asemenea muzeu — organizat ca secție a Muzeului județean — ar urma să preia și sarcina îndrumării metodice a muzeelor școlare și redactării monografiilor instituțiilor de învățămînt.

Propunem cîteva dintre problemele a căror soluționare poate sta la baza unei prezentări muzeistice a istoriei învățămîntului din județul Dimbovița și (de ce nu ?) a învățămîntului din Țara Românească, precum și cîteva sugestii tematice.

Din capul locului trebuie spus că istoria școlii — ca instituție su-prastructurală — nu poate fi separată de cea a culturii spirituale din România, învățămîntul constituind primul sector organizat, formativ și de continuitate al culturii românești, în jurul căruia au gravitat și din care s-au dezvoltat celelalte instituții culturale (biblioteci, tipar, cancelarii, societăți și așezăminte culturale, presă, muzee, instituții artistice și științifice, Academie).

* Comunicare prezentată la sesiunea metodică-științifică „Metodologia întocmirii monografiilor unor localități, întreprinderi, personalități istorice și școli“, Tîrgoviște, 1 martie 1974.

¹ Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *325 ani de învățămînt liceal în Tîrgoviște*, în „Experimente, acțiuni, experiențe metodică-științifice“, Tîrgoviște 1972, pp. 60—67.

Un muzeu cu acest profil se justifică la Tirgoviște, mai mult decît în alte localități (București, Golești, Cîmpulung-Muscel), avînd în vedere faptul că începuturile învățămîntului organizat în acest oraș aproape au coincis cu stabilirea reședinței voievodale la Tirgoviște (1392—1393), prin Școala domnească de grămăticî, a cărei activitate a fost atestată în prima jumătate a sec. al XV-lea (1424), sub Dan al II-lea cel Viteaz². La aceasta se adaugă și apariția aici, pentru prima dată în Țara Românească, a unor forme de învățămînt de nivel mai înalt — Școala slavoromână patronată de Udriște Năsturel și Schola greca e latina — nucleu viitoarei Academii domnești de la Sf. Sava; ambele situînd învățămîntul din Țara Românească la nivelul instituțiilor similare europene (schola latina, gymnasium, collegium)³.

O astfel de prezentare muzeistică ar dovedi o dată mai mult vechimea fenomenului cultural elevat românesc, depășindu-se și în acest fel concepția eronată, de reminiscență sămănătoristă, care și-a făcut loc în publicațiile din perioada interbelică, după care cultura noastră — inclusiv învățămîntul instituționalizat — începe odată cu epoca modernă, poporul român fiind pînă atunci cvasiprimitiv, cu o cultură mai curînd orientală decît europeană.

Muzeul învățămîntului va trebui să facă cunoscută publicului continuitatea activității instructiv-educative pe acest teritoriu și permanența unor scopuri majore ale organizării școlare de-a lungul secolelor.

În periodizarea istoriei învățămîntului trebuie avute în vedere nu numai determinarea lui de către viața economico-politică, ci și relativa sa independență și suplete în raportul cu schimbările intervenite în formațiunea socială și baza economică, cum și influența — chiar rolul activ — al factorului suprastructural, subiectiv, asupra progresului civilizației materiale pe teritoriul patriei noastre. Astfel, spre exemplificare, dintr-o analiză atentă a istoriei culturii noastre rezultă că nu putem numi *cultură medievală în totalitate* întreaga cultură română a *perioadei feudale*, cunoscîndu-se acum puternica receptare a ideilor Renașterii, Reformei, Contrareformei și ale Iluminismului european de către cărturari români din feudalismul întîrziat la noi față de Occident.

În scopul realizării unei prezentări muzeale științifice a temei propuse este necesar să avem în vedere și să soluționăm expozițional, printr-o pondere adecvată, cîteva *principii fundamentale* pentru istoria școlii românești :

1. Raportul dintre învățămîntul laic umanist și cel religios (pentru epoca feudală) și dintre cel public și cel particular (în epoca modernă)

² Petre Cristea, *A existat școala domnească de grămăticî în secolul al XV-lea la Tirgoviște*?, în acest volum.

³ Victor Papacostea, *O școală de limbă și cultură slavonă la Tirgoviște în timpul domniei lui Matei Basarab*, în „Romanoslavica“, V, Istorie, 1962; idem, *Originile învățămîntului superior în Țara Românească*, în „Studii“ nr. 5/1961; Șt. Bărsănescu, *Schola greca e latina din Tirgoviște. 1646—1651*, în „Din istoria pedagogiei românești — culegere de studii“, II, E.D.P. 1966.

acordîndu-se prioritate celui laic și, respectiv, celui public, al căror succesor firesc este învățămîntul nostru științific-realist și formativ-practic de astăzi.

2. Îmbinarea armonioasă a elementelor tradiționale cu cele de inovație, impuse de realitatea vremii în învățămînt, evidențiîndu-se particularitățile specifice întregii culturii românești, printre care cultul tradițiilor și deschiderea către valorile universale.

3. Ilustrarea corespunzătoare a elementelor unității spirituale a poporului nostru și a rolului și locului învățămîntului țirgoviștean în istoria școlii românești (spre exemplu, formarea la școlile țirgoviștene a unor cărturari iluștri pentru întreaga țară ca Daniil Panonianul, Stolnicul Cantacuzino, activitatea didactică la Țirgoviște a unor transilvăneni și moldoveni ca Ion Codru-Drăgușanu, Al. Vlahuță, Raicu Ionescu-Rion, Ion Grămadă ș.a.).

4. Reflectarea echilibrată a istoriei învățămîntului național în relația sa cu cel local și reprezentarea corespunzătoare a învățămîntului rural de pe întreg cuprinsul județului (poate al Țării Românești), cu grija de a se evita amănuntele ne semnificative, cu valoare limitată, obiect al muzeelor școlare sau sătești. Muzeului învățămîntului îi revine rolul de a valorifica expozițional numai ceea ce este cu adevărat esențial, general și durabil pentru istoria învățămîntului național. În legătură cu aceasta, un aspect important îl constituie evidențierea rolului Școlii naționale din Țirgoviște în sprijinirea învățămîntului sătesc, prin pregătirea și perfecționarea personalului didactic.

5. Evitarea monotoniei expunerii, căreia îi plătesc tribut majoritatea muzeelor de istorie a culturii din țară. Pentru ca muzeul să fie viu și atractiv, trebuie folosite — pe lângă obișnuitele și inevitabilele exponate din hîrtie — diorame, material didactic tridimensional, inclusiv mobilier, machete, lucrări de pictură și sculptură, care să ilustreze personalitățile școlii dîmbovițene și ale învățămîntului românesc, clădirile legate de istoria învățămîntului nostru ș.a.

6. Evidențierea unor aspecte din afara procesului de învățămînt propriu-zis, cum sînt: curente pedagogice românești și cele universale receptate la noi; societățile culturale în care au activat oamenii școlii (Casa școalelor, Liga culturală, societățile culturale locale „Progresul” și „Cercul didactic”); activitatea de răspîndire a cunoștințelor cultural-științifice depusă de corpul didactic în cadrul ateneelor, caselor de cultură, căminelor culturale, bibliotecilor și muzeelor; activitatea lor politică progresistă, cea artistică sau de cercetare științifică; contribuția lor la avîntul vieții academice și universitare; tradiția învățămîntului profesional și practic (începînd chiar cu ucenicii primilor tipografi); influența învățămîntului asupra întregii vieți materiale și spirituale; contribuția pedagogilor noștri la elaborarea de manuale și a altor publicații; reflectarea în presă a vieții școlare; rolul deosebit al unor școli ale județului în cultura noastră — prin numărul mare de

personalități formate la Școala generală „Vasile Cîrlova“ (veche de peste 140 de ani), Liceul centenar „Ienăchiță Văcărescu“, Liceul agricol de la Nucet și Liceul militar care și-a avut sediul la M-reă Dealu; evoluția legislației școlare și a formelor organizatorice ale învățămîntului, cu evidențierea momentelor cruciale de după Eliberare; prezentarea, cel puțin statistică, a procesului democratizării și generalizării treptate a învățămîntului nostru; străduința pentru asigurarea caracterului său unitar și deschis.

7. Folosirea experienței „la zi“ a muzeelor și expozițiilor similare din țară și străinătate, pentru asigurarea unui nivel corespunzător cerințelor muzeografiei contemporane.

8. Asigurarea unui local adecvat. Considerăm că, întrucît în clădirea care a fost primul sediu al Școlii greco-latine și al bibliotecii Cantacuzinilor⁴ este instalat Muzeul tiparului și al cărții românești vechi, lângă care — la fosta biserică Sf. Apostoli — funcționa o școală la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, iar casa Bălașei lui Constantin Șerban din incinta Curții Domnești, unde a funcționat probabil Școala domnească de slavonie în secolul al XVIII-lea (biserica alăturată — Domnească Mică — purtînd și numele de biserică „Sf. Paraschiva la Școala domnească“) este aleasă pentru secția de istorie feudală, singura clădire potrivită ca tradiție și ca spațiu pentru muzeul propus rămîne cea a fostelor chilii de la M-reă Stelea — în prezent în curs de restaurare — cunoscîndu-se faptul că și aici a funcționat, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului trecut, o școală la care au putut să învețe Eliade, Cîrlova și *sigur* Grigore Alexandrescu.

În preocupările noastre viitoare pentru realizarea tematicii acestui muzeu se află și probleme privind stabilirea listelor de exponate și de personalități ale învățămîntului dimbovițean, precum și pentru structurarea cronologică și tematică a patrimoniului expozițional.

Credem că dezbaterea sugestiilor tematice prezentate de noi, precum și noile cercetări de arhivă, vor completa tematica și zestrea noastră documentară, făcînd posibilă inaugurarea acestui muzeu cu prilejul împlinirii, în 1976, a 330 de ani de la crearea la Tîrgoviște a celui dintîi colegiu academic umanist din Țara Românească.

⁴ Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter, *Sediul primei biblioteci a Cantacuzinilor munteni*, în „Scripta Valachica“, Tîrgoviște 1972.

CRONICĂ – RECENZII

REVISTA ACTIVITĂȚII NOASTRE

PUBLICAȚII

- *Scripta Valachica* — studii și materiale de istorie și istorie a culturii, Tîrgoviște 1973.
- *Valachica* — volum pentru elevi, Tîrgoviște 1973.
- Marin Pațac, *Morteni*, colecția „Monografii dimbovițene”, Tîrgoviște 1973.
- Gabriel N. Popescu, Mihai-Gabriel Popescu, *Runcu*, colecția „Monografii dimbovițene”, Tîrgoviște 1973.
- Gheorghe Trifonescu, *Băleni*, colecția „Monografii dimbovițene”, Tîrgoviște 1973.
- Daniela Poenaru, *Contribuții la bibliografia românească veche*, Tîrgoviște 1973.
- Corneliu Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste românești*, Tîrgoviște 1973.
- *Tîrgoviște — cetate a culturii românești*, (culegere de comunicări), Tîrgoviște 1973.
- *Muzeul tiparului și al cărții românești vechi* (prospect), Tîrgoviște 1973.
- Mihail Caratașu, *Documentele Văcăreștilor*, Tîrgoviște 1973.
- Afîșe policrome pentru: *Expoziția permanentă „Casa-atelier G. Petrașcu” și „Expoziția permanentă „Lupta revoluționară a petroliștilor din zona Moreni”*.
- 19 seturi × 6 diapozitive color, cu imagini de la muzeele și monumentele dimbovițene.

COLABORĂRI LA ALTE PUBLICAȚII

- *Studii și cercetări de istorie veche*, 3, tomul 24, 1973, E.A.R.S.R.
- *Revista bibliotecilor*, nr. 2, februarie 1973.
- *Raicu Ionescu-Rion (1872—1895) — centenar*, editată de I.S.I.S.P., sectorul Iași și C.J.C.E.S. Iași, 1973.
- *Insemnări pedagogice, II*, editată de Casa corpului didactic Dimbovița, Tîrgoviște 1973.
- *Școala generală de 10 ani „Vasile Cîrlova” Tîrgoviște — la o sută patruzeci de ani de existență (1833—1973)*, Casa corpului didactic Dimbovița, Tîrgoviște 1973.
- Ziarul „Dimbovița”, Tîrgoviște; suplimentul „Dimbovița”, Tîrgoviște.
- *Atlasul antroponomic al județului Dimbovița*, în colaborare cu Centrul de cercetări antropologice București.

CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

- *Săntierele arheologice Brătești și Băleni*, în colaborare cu Institutul de arheologie al Academiei de științe sociale și politice.

- *Șantierul arheologic „Biserica Tîrgului”, Tîrgoviște, în colaborare cu Direcția monumentelor istorice și de artă.*
- *Șantierele arheologice „Biserica Sf. Ioan” și „Piața Centrală” Tîrgoviște și Văcărești.*
- *Cercetări de suprafață (periegheze) la Corbii-Mari, Pietroșița, Cornești, Frasin, Râzvad, Potlogi, Valea Ilfovului (Brătești—Mircea Vodă), Gura—Bărbulețului și Tîrgoviște.*
- *Cercetare bibliografică și de arhivă: istoricul localităților județului Dîmbovița; județul Dîmbovița în epoca modernă și contemporană; istoria culturii tîrgoviștene.*
- *Cercetare etnografică pe văile superioare ale văilor riurilor Ialomița și Dîmbovița.*

EXPOZIȚII

- *„Opera tovarășului Nicolae Ceaușescu în lume”, expoziție temporară, Tîrgoviște, ianuarie 1973.*
- *„Revoluția din 1848 în istoria țărilor române”, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, mai-iunie 1973; Pucioasa și Moreni, iunie — iulie 1973.*
- *Expoziția permanentă „Vlad Țepeș — legendă și adevăr istoric”, deschisă în Turnul Chindia la 1 iunie 1973.*
- *Muzeul sătesc Râzvad, inaugurat la 1 octombrie 1973 (colaborare).*
- *„Județul Dîmbovița la 25 de ani de la înfăptuirea actului revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție”, expoziție jubiliară, Pucioasa, mai 1973; Tîrgoviște, iunie 1973.*
- *„40 de ani de la eroicele lupte ale petroliștilor și ceferiștilor”, expoziție jubiliară, Titu, ianuarie 1973; Moreni, februarie 1973.*
- *„Dostoie — 300 de ani de poezie românească”, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, mai-iunie 1973.*
- *„140 de ani de învățămînt public la Tîrgoviște”, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, iunie-iulie 1973.*
- *„Depozitul arheologic de la Valea-Voievozilor”, expoziție temporară, Tîrgoviște, aprilie 1973.*
- *„Monede antice și bizantine descoperite în județul Dîmbovița”, expoziție temporară, Tîrgoviște, iunie 1973.*
- *„Podoabe feudale din colecțiile Muzeului județean”, expoziție temporară, Tîrgoviște, iulie-august 1973.*
- *„Emil Chendea — grafică de carte”, expoziție temporară, Tîrgoviște, mai-iunie 1973.*
- *„Știința și ateismul”, expoziție documentară, Tîrgoviște, august-octombrie 1973, (colaborare).*
- *„În întîmpinarea centenarului Liceului „Ienăchiță Văcărescu”, expoziție documentară, Tîrgoviște, septembrie 1973.*
- *„Semicentenarul Liceului economic din Tîrgoviște”, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, octombrie 1973.*
- *„125 de ani de la luptele din Dealul Spirii”, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, septembrie 1973 (colaborare).*
- *„Tricentenarul Dimitrie Cantemir”, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, octombrie 1973 (colaborare).*
- *„30 de ani de realizări muzeistice”, expoziție jubiliară cu ocazia aniversării Muzeului din Tîrgoviște, Tîrgoviște, ianuarie-martie 1974.*
- *„Salonul publicațiilor muzeale”, expoziție de tipărituri ale muzeelor din țară, Tîrgoviște, 31 martie 1974.*
- *„Curtea Domnească din Tîrgoviște”; expoziție documentară, Tîrgoviște, februarie-martie 1974.*

- „*Mobilier, textile, obiecte de uz casnic, unelte*“, expoziție de etnografie cu achiziții recente din bazinul superior al Ialomiței, Tîrgoviște, iunie 1974.
- „*25 de ani de la înființarea Miliției*“, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, iunie 1974 (colaborare).
- „*Județul Dimbovița la a XXX-a aniversare a Eliberării*“, expoziție jubiliară, Tîrgoviște, iulie 1973.
- Microexpoziții ocazionate de manifestările cultural-științifice ale clubului „Museum“ și salonului de istorie literară „Testamentum“: „*Constantin Brîncoveanu*“, „*Monumente de arhitectură din județul Dimbovița*“, „*Tipărituri vechi Tîrgoviștene*“.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

- Sesiunea metodică-științifică „Metodologia predării științelor sociale“, organizată de Casa corpului didactic, Tîrgoviște, 22—23 februarie 1973: Gabriel Mihăescu — *Pregătirea și desfășurarea lecțiilor de istorie în muzeu*.
- Dezbateră științifică: „Premisele istorice ale înființării Academiei Române“, organizată de Academia R. S. România — Colectivul pentru elaborarea istoriei Academiei Române, București, 22—23 iunie 1973: Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu, *Cercul academic din Tîrgoviște de la jumătatea veacului al XVII-lea*.
- Sesiunea științifică de comunicări organizată de Academia de științe sociale și politice și Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, 17—18 decembrie 1973: Cleopatra Ionescu — *Contribuții arhivistice și bibliografice la tematica unui viitor muzeu de istorie modernă și contemporană a județului Dimbovița*; Gabriel Mihăescu, Petre Cristea — *Cercurile muzeale, mijloc eficace de educație patriotică și de formare a elevilor pentru cercetarea științifică*.
- Sesiunea științifică „Rolul și locul Academiei Române în evoluția societății românești, 1866—1920“, organizată de Academia Republicii Socialiste România, București, 17—19 ianuarie 1974: Gabriel Mihăescu, Eugen Fruchter — *Principii ale prezentării muzeistice a vieții academice românești*.
- Simpozionul „Capitale, curți domnești, reședințe voievodale“, organizat de C.J.C.E.S. Dimbovița și Muzeul de istorie al R. S. România, Tîrgoviște, 22—23 martie 1974: Gabriel Mihăescu — *Valorificarea muzeistică a trecutului istoric și cultural al Tîrgoviștei și județului Dimbovița în ultimii 30 de ani*.
- Sesiunea metodică-științifică „Metodologia întocmirii monografiilor unor localități, întreprinderi, personalități istorice și școli“, organizată de Casa corpului didactic Dimbovița și Societatea de științe istorice — filiala Tîrgoviște, Tîrgoviște 1 martie 1974, Cleopatra Ionescu — *Metodologia întocmirii unei monografii pentru o comună (Bărbulețu)*, Eugen Fruchter, Gabriel Mihăescu — *Contribuții la tematica unui muzeu al învățămîntului tîrgoviștean*.
- A doua sesiune de comunicări științifice a Asociației focloriștilor dimbovițeni, cu tema: „Probleme ale cercetării și valorificării folclorului contemporan“, organizată de Centrul județean de îndrumare a creației populare și a mișcării artistice de masă Dimbovița și Facultatea de limbă și literatură română București, Tîrgoviște, 30 martie 1974: Ileana Rădulescu — *Structura și elementele comunicării în câteva tipuri de descîntece din nordul Dimboviței*.
- Simpozionul „Trei decenii de înfăptuiri în județul Dimbovița sub conducerea Partidului Comunist Român“, organizat de Muzeul Județean Dimbovița și Societatea de științe istorice-filiala Tîrgoviște, Tîrgoviște, 29 martie 1974: Cleopatra Ionescu — *Realizările județului Dimbovița în anii socialismului, oglindite în tematica unui muzeu de istorie contemporană*; Gabriela Nițulescu — *Funcția cultural-educativă a muzeelor — necesitate obiectivă a etapei actuale. Realizări și perspective la muzeul nostru*.
- Masa rotundă „Locul și rolul publicațiilor muzeale“, organizată de Muzeul județean Dimbovița și Redacția „Revistei muzeelor“, Tîrgoviște, 31 martie 1974.

ACȚIUNI CULTURAL-EDUCATIVE

- Concursul cu premii „*Dimbovița — vatră strămoșească*“, martie 1973, în colaborare cu Comitetul județean Dimbovița al U.T.C.
- Concursul cu premii „*Tricentenarul Dimitrie Cantemir*“, octombrie 1973, în colaborare cu Comitetul județean Dimbovița al U.T.C.
- Concursul cu premii „*Cusăturile în arta populară dimbovițeană*“, mai 1973, în colaborare cu U.J.C.M. Dimbovița.
- Simpozioane, conferințe și caravane muzeistice, susținute de personalul de specialitate al muzeului în localitățile județului Dimbovița, cu temele :
 - Momente din istoria județului Dimbovița ;
 - 40 de ani de la eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor din județul Dimbovița ;
 - Participarea maselor dimbovițene la Revoluția de la 1848 ;
 - Anul revoluționar 1848 în Țările Române ;
 - Satul Brătești în lumina documentelor arheologice ;
 - Un străvechi sat dimbovițean : satul Văcărești în lumina cercetărilor documentare și arheologice ;
 - Invitație turistică „Monumente și muzee dimbovițene“, în cadrul clubului „Terra-2000“ — Universitatea populară București.
 - Ruinele Tîrgoviștei — izvor de sentimente și idei patriotice.
 - Antecedente ale Unirii, consemnate la Tîrgoviște.
- Lectorate permanente la universitățile populare din Tîrgoviște, Pucioasa, Moreni, Găleşti, ciclul de 12 teme grupate la cursul „Județul Dimbovița — tradiție și actualitate“.
- Lecție practică în Muzeul de arheologie, la Sesiunea metodică-științifică „Metodologia predării științelor sociale“, 22—23 februarie 1973.
- Clubul „Museum“ (constituit din prietenii adulți ai secției de istorie) a organizat următoarele manifestări cultural-științifice :
 - Constantin Brîncoveanu — 285 de ani de la ocuparea scaunului domnesc (evocare).
 - Monumentele de arhitectură din județul Dimbovița în lumina rezultatelor și cercetărilor din anul 1973 (microsesiune științifică).
 - Tradiții ale luptelor revoluționare ale muncitorilor petroliști din zona Moreni (evocare).
 - Trei decenii de activitate muzeală la Tîrgoviște (adunarea jubiliară).
 - Trei decenii de înfăptuiri în județul Dimbovița, sub conducerea P.C.R. (simpozion).
- Salonul de istorie literară „Testamentum“ (constituit din prietenii adulți ai secției de istorie a culturii) a organizat următoarele manifestări cultural-artistice :
 - Tricentenarul Dimitrie Cantemir (evocare).
 - 465 de ani de la tipărirea primei cărți în țara noastră (evocare).
 - I. Al. Brătescu-Voinești (medalion literar).
 - Radu Cosmin (medalion literar).

CREȘTEREA COLECȚIILOR

- 500 piese de mobilier, obiecte de uz casnic, covoare, ștergare și piese de port popular, unelte și instalații de tehnică populară, ceramică.

- 175 documente manuscrise din secolele XVIII—XIX (zapise, foi de zestre, testamente, acte de proprietate și eliberare din rumânie) provenite de la moșnenii din satele județului Dimbovița.
- 8 monede feudale turcești dintr-un tezaur descoperit întâmplător în satul Dobra.
- ceramică, unelte și podoabe provenite din săpăturile arheologice de la Tîrgoviște (Suseni), Brătești, Băleni și Văcărești.

OASPEȚI STRĂINI

- În luna martie 1973, instituția noastră a fost vizitată, în continuarea schimbului de experiență, de către Vladimir Vladimirovici Gormin, director adjunct științific al Muzeului istorico-arhitectural din Novgorod — U.R.S.S.

ECOURI LA „VALACHICA“

CONTEMPORANUL

Publicațiile (în prezent peste 25) editate de muzeele județene..., care apar pe tot cuprinsul țării (la..., Tirgoviște,...) se înscriu printre instrumentele de lucru indispensabile istoricilor, arheologilor, istoricilor culturii și literaturii, etnografilor. Ele conțin adesea studii de importanță capitală, a căror ignorare crează lacune în informația de bază. Uneori, cum este cazul seriei de volume „Valachica“, de la Tirgoviște, avem de-a face cu adevărate reviste de istorie egalind, prin calitate și varietate, publicațiile similare centrale.

Recent, aceste apariții științifice... s-au îmbogățit...

Apariția noii serii de lucrări confirmă încă o dată cât de rodnică este politica partidului nostru, de antrenare a tuturor ținuturilor țării nu numai în opera de construcție materială a patriei, ci și în aceea de înnoire a informației științifice despre trecutul și prezentul istoric și cultural.

C., *Buridava, studii și materiale*, în „Contemporanul“, nr. 21 (1384) din 18 mai 1973, rubrica „Știință“, p. 8

ANALE DE ISTORIE

În ultimii ani, istoriografia marxistă din țara noastră înregistrează un fenomen semnificativ, pe cât de așteptat pe atât de îmbucurător — apariția a numeroase lucrări în domeniul istoriei locale: istoria unor județe, a

unor orașe, monografii sau culegeri de studii și comunicări tratând istorie mișcării muncitorești și a organizațiilor locale ale P.C.R., volume de documente pe aceeași temă, toate rod al cercetării diferitelor colective locale, unele avînd colaborarea specialiștilor din alte orașe. Numărul mare al lucrărilor de acest gen nu ne permite cuprinderea lor exhaustivă, chiar într-o simplă prezentare și, cu atât mai mult, într-o încercare de a le recenza. De aceea, în cele ce urmează, ne vom ocupa numai de unele lucrări. Avem în vedere... *Studia Valachica* (Volumul a fost editat în 1971 la Tirgoviște, sub îngrijirea Muzeului județean Dîmbovița).

O retrospectivă succintă asupra lucrărilor menționate indică preocuparea istoricilor din localitățile respective de a depista noi date și fapte care lărgesc sfera de investigație a unor pagini memorabile din istoria mișcării muncitorești din țara noastră, a Partidului Comunist Român.

Contribuții deosebit de prețioase la dezvoltarea istoriografiei mișcării noastre muncitorești, prin valoarea lor informațională, considerăm că aduc monografiile de istorie locală, dintre care, o bună parte, au fost amintite la începutul acestei recenzii. Avînd la bază metodologia și indicațiile prețioase date cu diferite prilejuri de secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, privitor la studierea și întocmirea lucrărilor de istorie, monografiile locale recenzate se prezintă, în ansamblul lor, ca reali-

zări meritorii, ca un indemn pentru continuarea de asemenea activități și la nivelul altor județe sau orașe. Lucrările care fac obiectul atenției noastre, prin ineditul lor, prin multitudinea de date și fapte scoase la iveală cu multă migală și răbdare, vin să demonstreze și să susțină cu un plus de cunoaștere că în tot decursul existenței sale proletariatul din patria noastră, din orice colț al țării, s-a afirmat drept clasa socială fundamentală, forță principală, promotorul celor mai avansate idei de progres. Din lucrările recenzate aflăm amănunte despre grevele și demonstrațiile... muncitorilor din Găiești (1933), ale petroliștilor (1933), care urmăreau mărirea salariilor, înlăturarea „curbelor de sacrificiu”, încetarea prigonirii comunistilor, o largă solidaritate cu luptele muncitorilor cefeștiști.

Aflăm, de asemenea, că în focul acestor lupte s-au format și călit numeroși activiști și militanți revoluționari, cadre legate de clasa muncitoare, de năzuințele poporului nostru.

Astfel, în volumul *Studia Valachica* este relevant faptul că în anii ilegalității partidul comunist, organizația județeană P.C.R. Dîmbovița s-a bucurat de îndrumarea directă a unor activiști de frunte ai partidului care „s-au stabilit un timp sau au venit să organizeze acțiunile revoluționare în Tîrgoviște, Moreni, Gura-Ocniței, Ochiuri, Găiești, Bilciurești, Titu etc.: Nicolae Ceaușescu, Constantin Agiu, Constantin Mănescu, Gheorghe Vasili-chi, Nicolae Popescu-Doreanu, Lazăr Grumberg, Constantin David, Rebeca Borțoi, Ștefan Voicu, Miron Constantin ș.a. Tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a deplasat la mijlocul deceniului patru de mai multe ori la Tîrgoviște, precum și în localitățile Ulmi, Valea Voievozilor, Răzvad etc. din județul Dîmbovița.”

În încheiere, dorim încă o dată să relevăm faptul că cercetarea contribuției pe care mișcarea muncitorească din diverse regiuni, județe și orașe ale țării a adus-o, de-a lungul anilor, la

desfășurarea luptei revoluționare pe plan național se integrează în prezent în preocupările frontului istoric din țara noastră de a realiza o reflectare veridică a trecutului patriei, de a pune la îndemina specialiștilor și a unui larg public cărți de valoare care să evoce diferite momente din istoria poporului și a Partidului Comunist Român, într-o formă cit mai atrăgătoare și mai bine documentată sub raport științific. Meritul lucrărilor de față constă tocmai în faptul că scot în relief și ele o serie de date și fapte pe plan local, unele inedite, care permit formularea unor aprecieri și concluzii cu privire la proporțiile, particularitățile și semnificația luptelor muncitorești în diferite perioade istorice. Prin tratarea unui larg cerc de probleme, prin ampla documentare și prin selectarea judicioasă a materialului studiat, lucrările aflate în atenția noastră confirmă progresele înregistrate de către istoriografia marxistă românească.

N. G. Munteanu, *Contribuții valoroase în lucrări de istorie locală*, în „Anale de istorie”, anul XIX, 5, 1973, pp. 108—113.

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE „A. D. XENOPOL”.

Apărută în 1969 sub titlul „Valachica”, în 1970 sub cel de „Studia Valachica”, iar în 1972 sub numele de „Acta Valachica”, publicația Muzeului județean Dîmbovița constituie o mărturie a eforturilor depuse de un grup de harnici muzeografi tîrgovișteni pentru a valorifica cercetările de istorie și de istoria culturii locale întocmai cum fac și alte instituții muzeale județene în ultimii ani. Inițiativa unor astfel de instituții este laudabilă și, așa cum arătam și cu alt prilej (vezi tomul VIII al acestui „Anuar”, p. 464—465), ea trebuie apreciată ca atare, chiar dacă nu nu e însoțită întotdeauna și de o reușită științifică integrală.

Eforturile redacției acestui volum de a polariza interesul cercetătorilor pentru istoria și cultura locală, evidente în cuprinsul volumului, merită a fi încurajate și a sprijinite, perspectiva unei reușite științifice fiind prefigurată de lucrările izbutite pe care le cuprinde acest volum.

Pentru aceasta este necesară totodată sporirea exigențelor redacției și un efort științific susținut la care obligă dealtminteri atît tradiția scrisului și a tiparului dimbovițean și contribuția lor la „creșterea limbii românești” cît și dezvoltarea culturală actuală a acestei zone istorice.

I. Caproșu, *Acta Valachica. Studii și materiale de istorie și istorie a culturii, Tîrgoviște 1972, 437 p.*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”, X, 1973, Iași, pp. 502—504.

NOTA REDACȚIEI NOASTRE

Mulțumind recenzentului I. Caproșu pentru criticile aduse volumului „Acta Valachica”, reținem ca juste o parte din observațiile făcute.

Dar, dacă ne însușim cele scrise în legătură cu faptul că unele materiale „nu se concretizează în reușite științifice depline”, pentru că ele se datorează într-adevăr „lipsei exercițiului științific” la unii tineri cercetători, ne întrebăm totuși unde ar putea să-și dobindească acest exercițiu tinerii noștri colegi, dacă nu în paginile unei publicații locale.

În intenția redacției a stat introducerea în circuitul științific a rezultatelor cercetărilor de arhivă, etnografice, arheologice, bibliografice pe teme din problematica locală, îndeletnicire la care au fost atrași de instituția noastră — în afara muzeografilor — o serie de profesori din județ și specialiști din țară.

Nu ne-am propus încă să abordăm în paginile publicației sinteze, înțelegînd că de acestea se ocupă îndeosebi institutele specializate, ca acela unde lucrează și tov. I. Caproșu, deci este

firesc ca majoritatea articolelor să cuprindă mai ales „fapte”, în orice caz nu „puține noutăți”. Avem în vedere în această direcție și numeroasele lipsuri semnalate la adresa unor lucrări fundamentale, sinteze și corpusuri, apărute în editurile centrale, fără exhaustivarea și dezbateră analitică prealabilă a izvoarelor pe care se bazează.

„Valachica” suplinește la Tîrgoviște o publicație de cultură, ceea ce motivează caracterul de „almanah” al ultimei părți a anuarului. De altfel, volumele următoare („Scripta Valachica” și „Chronica Valachica”) au restrîns substanțial această parte, dar nu putem renunța la foarte sumara cronică a activității muzeului și la recenziile care spun ceva. Aceste rubrici, ca și plasarea înaintea celorlalte studii de istorie a unor grupaje de articole privitoare la evenimentele majore aniversate, le-am împrumutat de la reviste științifice prestigioase, printre care anuarul din Cluj și cel în care semnează auto-revizii.

Avem speranța că o răsfoire retrospectivă și sinoptică a celor cinci volume apărute atestă creșterea exigenței redacției față de autori, tehnoredactori și față de sine. La aceasta au contribuit, fără îndoială, nu numai îmbogățirea experienței noastre ci și observațiile și sugestiile formulate în recenziile apărute, între care și cea menționată. O critică făcută celui de-al treilea volum de către redacția unei publicații aflată la al X-lea tom și editată de o instituție academică nu poate decât să ne bucure și să ne îndrume.

Cît privește publicarea „Ecorilor la Valachica”, care îi stimulează pe colaboratorii noștri, precizăm că le-am cuprins pe cele mai importante și publice, nu și pe cele laudative exprimate în corespondența primită de la specialiști reputați, nici pe cele apărute în presa locală.

Este însă inexplicabilă pentru noi discordanța dintre concluziile caustice și neconstructive ale recenziei în discuție și aprecierile favorabile din celelalte reviste care ne-au recenzat și care sînt cel puțin la fel de prestigioase ca anuarul de la Iași.

Schimbarea titlului volumelor este o chestiune care depășește competențele redacției, așa cum observăm că de fapt a înțeles și tov. I. Caproșu, dar ne-o reproșează totuși; de fapt, nu avem de a face cu un periodic propriu-zis, ci cu niște culegeri de studii și materiale, așa cum sint subtitrate, în mod consecvent, toate volumele.

Ni se pare că recenzentul lasă impresia escamotării dezinvolve a „articolelor valoroase”, realizate, „a căror tematică reflectă preocupările științifice ale muzeografilor dimbovițeni”, iar când face totuși aprecieri elogioase, se străduiește — deși inconsecvent și chiar contradictoriu de la un paragraf la altul — să le pună exclusiv pe seama unor colaboratori din București (dar în nominalizările pozitive sint, de fapt, trei bucureșteni, un clujean și un tirgoviștan).

Și, printrucă tov. I. Caproșu este foarte exigent față de munca noastră editorială, la care întîmpinăm destule greutăți obiective, prin tehnoredactarea și tipărirea încă la București, îl rugăm să ne scuze dacă ne permitem să-i semnalăm la rîndu-ne dificultăți asemănătoare, de care se lovește cititorul celor două pagini ale recenziei pe care o semnează (nemaivorbind (!) de întregul volum). Astfel, ne întrebăm cum au putut scăpa reviziei greșeli de LIMBAJ: „coplesite de o *factologie* și de afirmații *generale*” (există „*factologie generală*?”), „impropriu” (cu sens de „incomplet”?) „scurte note” și „succintă notă” (pleonasm); ORTOGRAFIE ȘI PUNCTUAȚIE: „dealtef, „demult”, „dealtminteri”, „de a doua”, „Bîrsănescu”, „Soțînga”, „intitulată *istorie*”, „secțiunea *istorie*”, „rubrica *Cronică-Recenzii*”, „consacrată *Istoriei* culturii dimbovițene” (dacă e vorba de rubrică, ea nu se intitulează așa !), „*trebuiau* trecute” și „*trebuiau* incluse” (în locul impersonalului „*trebuie să fie*”); ACORD: „se *înscrie* și înregistrarea „și publicarea”; APARAT ȘTIINȚIFIC: „p” (în loc de pp.): INFORMAȚIE: „Viena” (în loc de Veneția), precum și zeci de virgule a căror lipsă îngreunează înțelesul, ca și multe expresii identice repetate.

Chiar dacă recenzia nu este pe deplin obiectivă, avînd uneori nuanțe negativiste (v. pretențioasa încercare de ierarhizare calitativă a publicațiilor muzeale), noi mulțumim pentru ceea ce constituie într-adevăr un sprijin și o încurajare în străduințele noastre de perfecționare.

G. M., E. F.

REVISTA MUZEELOR ȘI MONUMENTELOR

Aflată la a treia apariție această publicație reușește, datorită conținutului bogat, axat, în general, pe principalele aspecte ale activității Muzeului județean Dimbovița, să rețină atenția unui larg cerc de cititori, interesati în cunoașterea unor aspecte locale ale istoriei și istoriei culturii noastre.

Volumul, a cărui prezentare o încercăm, se deschide cu un grupaj de materiale închinete semicentenarului formării Partidului Comunist Român, intitulat „50 de ani de luptă sub steagul partidului”.

Primul articol din această serie, semnat de Gheorghe S. Stan, are ca temă „Răscoala țăranilor din 1888 în județul Dimbovița” și cuprinde evidențierea cauzelor care au generat puternica mișcare, formele de luptă folosite de țăranii dimbovițeni, etapizarea răscoalei și sprijinul acordat acesteia de mișcarea muncitorească.

Urmează, sub semnătura lui Eugen Fruchter și Gabriel Mihăescu, materialul intitulat „Noi documente privind activitatea socialiștilor dimbovițeni în preajma creării P.C.R.”, în care, pe baza studierii unui bogat material arhivistic, autorii prezintă o perioadă frământată din istoria mișcării noastre muncitorești, insistînd asupra activității socialiștilor dimbovițeni în alegerile pentru cameră sau senat, relevînd aspecte inedite ale eforturilor depuse de aceștia în direcția organizării mișcării socialiste pe baze cît mai largi.

Documentele folosite de autori sînt bine selecționate, au o mare forță sugestivă pentru cititori, care își pot da seama de influența ideilor socialiste în lumea satului românesc.

Apoi, Virginia Nistor și Mihai Raighieru publică „Documente privind mișcarea muncitorească din Moreni în anii 1930—1935“, folosite în bună măsură pentru organizarea Expoziției permanente de istorie a orașului Moreni.

În continuarea capitolului anunțat anterior, Ion Toacă valorifică interesante „Mărturii privind activitatea organizației P.C.R. din județul Dimbovița în anii ilegalității. Pornind de la crearea, la sfîrșitul anului 1933, a unui comitet local al P.C.R. la Tîrgoviște, care după un an va fi transformat în comitet județean, autorul prezintă apoi, pe larg, principalele acțiuni organizate de comunistii dimbovițeni, principalele forme și metode folosite pentru a face cunoscut cuvîntul partidului în mase cît mai largi.

O sarcină principală, urmărită cu consecvență de către partidul comunist, a constituit-o tineretul muncitor, educația sa comunistă.

În încheierea acestui important grupaj tematic al volumului, Gh. T. Ionescu semnează articolul intitulat „Contribuția forțelor democratice din județul Dimbovița, conduse de P.C.R., la victoria B.P.D.“.

Urmează un capitol închinat împlinirii a 150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu, cuprinzînd două articole: „Tîrgoviște în desfășurarea evenimentelor de la 1821“ (Mircea T. Georgescu) și „Unde a fost ucis Tudor Vladimirescu?“ (Radu Gioglovan).

Volumul continuă cu un amplu grupaj de materiale privind istoria și arheologia județului, grupaj care cuprinde, pentru început, articole de numismatică: „Două tezaure de monede antice descoperite în satul Brîncoveanu,

jud. Dimbovița“, datorat cercetătorului Bucur Mîtreș și „Date noi privind tezaurul de la Adîncea“ semnat de Gh. Poenaru Bordea și Constantin Condrea.

Urmează un scurt raport referitor la „Cercetările arheologice de la Cătuș, jud. Dimbovița“, în urma cărora Cornelia Borugă-Stoica a descoperit o așezare geto-dacică din perioada Latène, mai precis din perioada secolelor I î.e.n.—I e.n.

În continuare, într-un amplu material, Dan Pleșia se ocupă de „Mănăstirea Dealu — necropolă domnească și ceva despre frămîntările interne din Țara Românească în veacul al XVI-lea“. Asupra acestui articol, în general bine scris și bazat pe o documentație temeinică, ne vom opri atenția, în dorința discutării unor aspecte mai puțin realizate.

Urmează articolul Liei Lehr, intitulat „Organizarea administrativă a Tîrgoviștei, în secolele XVI—XVII“, în care se tratează, cu competență, aspecte legate de viața economică a orașului, de organele sale de conducere.

Bazat pe un foarte bogat material de arhivă, prof. univ. Ion Ionașcu publică articolul intitulat „Din lupta țărănimii dimbovițene în secolele XVII—XIX împotriva cîtăririi feudale“, însoțit în anexă de 45 documente inedite, din care reies, o dată în plus neconținutele încercări ale feudalilor de a-și însuși, prin diverse metode, pămîntul obștilor țărănești libere.

În continuare, dr. Constantin Șerban comunică „Date noi de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea privind sticlăria de la Tîrgoviște“... Pe scurt, este vorba de un proces judecat în ultimii ani ai secolului XVIII și la începutul secolului XIX la Brașov...

Avînd ca temă evenimente petrecute în secolul XIX pe teritoriul județului Dimbovița, menționăm materialele „Date privitoare la economia județu-

lui Dimbovița în prima jumătate a secolului al XIX-lea" (Cleopatra Ionescu), „Aspecte sociale din viața satului Bălteni la 1830" (Tudor Mateescu), „Dezvoltarea economică și demografică a orașului Tîrgoviște, a tirgurilor Găești și Potlogi între anii 1832-1850" (Toma Svințiu), „Cîteva date inedite privind exportul de petrol din județul Dimbovița între anii 1881-1910" (Mircea Alexandrescu), „Organizații profesionale de la sfîrșitul secolului al XIX-lea" (Constantin Manolescu și Toma Svințiu).

Urmează, un amplu capitol dedicat istoriei culturii tîrgoviștene.

Din cele 12 articole care îl compun, de un deosebit interes ni se par cele semnate de Eugen Fruchter și Gabriel Mihăescu (325 ani de învățămînt liceal în Tîrgoviște. Semnificația unei aniversări și adevăratele începuturi ale studierii logicii în România), Petre Cristea (Identificarea unor personaje voievodale într-o scenă din iconografia Bisericii Domnești din Tîrgoviște), dr. Georgeta Stoica și Maria Georgescu (Centre specializate în țesutul scoarțelor, din județul Dimbovița)...

Încheind aici prezentarea noastră. Înainte de a felicita pe cei care, cu pasiune și efort, au reușit să realizeze acest volum de larg interes, ne vom permite unele sugestii.

Astfel, lipsa rezumatelor în limbi străine, la marea majoritate a articolelor restrînge în mod sensibil posibilitatea consultării lor de cercetători străini.

.....

Mircea Dumitrescu, „Acta Valachica" 3, 1972, în „Revista muzeelor și monumentelor", seria muzee, anul XI, nr. 1—1974, pp. 87—88

Publicația noastră a mai fost citată în :

- *Dacia — revue d'archéologie et d'histoire ancienne*, XVII, 1973.
- *Buletinul monumentelor istorice*, anul XVII, nr. 1/1973.
- *Studii și cercetări de istorie veche*, tomul 24, nr. 2, 1973.
- Dan Zamfirescu, *Neagoe Basarab și Învățăturile către fiul său Teodosie. Probleme controversate*, Ed. Minerva 1973.
- *Albina*, nr. 28 (1176) din 16 iulie 1970.
- *Tribuna școlii*, nr. 124, 29 decembrie 1973
- *Revista bibliotecilor* nr. 2, februarie 1973.
- *Scînteia tineretului*, nr. 7390, 21 februarie 1973, nr. 7668, 16 ianuarie 1974.
- *Repertoriul muzeelor din Republica Socialistă România*, editat de Revista muzeelor, 1974
- *Raicu Ionescu-Rion. Centenar*, Iași 1973.
- *Vlăstarul*, Tîrgoviște, anul V, nr. 9, februarie 1974.
- *Ziarul „Dimbovița"* Tîrgoviște.
- Victor Brînduș, *Pagini din activitatea corală tîrgovișteană*, Tîrgoviște, 1974.

De asemenea, publicația a fost solicitată de Academia R. P. Ungare, precum și în U.R.S.S.

CERCETĂRI ARHEOLOGICE DE SUPRAFAȚĂ

Corbii Mari

În vara anului 1973 au fost descoperite întâmplător mai multe fragmente ceramice neolitice. În urma cercetărilor de teren a fost identificată o așezare neolitică de tip „tell” lângă satul „Vadul Stanchii” de unde au fost culese mai multe fragmente ceramice aparținând culturii Gumelnița și o statueta feminină fragmentară.

Pietroșița

La cca. 500 m vest de comuna Pietroșița pe drumul către satul Dealul-Frumos pe panta unui deal au fost descoperite cioburi care după aspect par a aparține sfârșitului epocii bronzului.

Cornești, satul Frasin

În urma cercetărilor de teren efectuate în 1972 a fost identificată în punctul „Totă” o așezare geto-dacică secolul I. î.e.n. — î.e.n.

Răzvadul de Jos

Cu ocazia unor lucrări de grădinarit au fost descoperite de către Ciulei Gheorghe mai multe fragmente ceramice secol II-III e.n. Cercetările de teren făcute în aceeași zonă și în împrejurimi au identificat o întinsă așezare de secol II-III e.n.

Potlogi

În 1972 în urma cercetărilor de teren a fost identificată în punctul Podul Cristinii o așezare de secol II-III e.n.: în 1973 tot în urma cercetărilor de teren a fost identificată o altă așezare de sec. IV e.n. aparținând culturii Sintana de Mureș-Cerneahov.

Valea Ilfovului

Pe șantierul lucrărilor de hidroameliorații ce se execută pe valea Ilfovului în raza satelor Brătești de Sus și de Jos precum și dincolo de zona acestui șantier au fost identificate peste 5 bordeie de tip Ipotești-Cindești secol VI—VII e.n. Existența unor puncte arheologice în această zonă ne-a fost semnalată de prof. Marin Petre Constantin căruia îi mulțumim și pe această cale.

Gura Bărbuleț — comuna Bărbuleț

Pe teritoriul satului Gura Bărbuleț în locul zis „La Holdă” aflat chiar la confluența Bărbulețului cu Rîul Alb cu ocazia arăturilor au ieșit la iveală fragmente ceramice medievale și un rest dintr-un zid construit din cărămidă prinsă cu mortar de var. După spusele localnicilor s-ar fi descoperit și o monedă din 1555 care însă nu a putut fi recuperată.

Tirgoviște

În urma cercetărilor de teren efectuate în iulie 1973 în orașul Tirgoviște au fost identificate mai multe puncte ale așezărilor feudale secol XV-XVIII în zonele : Platformei industriale —

întreprinderea de oțeluri aliate și Romlux — în zona gării Teiș, în cartierul Suseni, în microraioul VI și microraioul IX.

**LUCIANA OANCEA
ION CHICIDEANU**

AL VIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE BIBLIOFILIE

Bibliofilii din întreaga lume și-au dat întâlnire în anul 1973, în Polonia, ca participanți la cel de al VIII-lea Congres internațional. De fapt polonezii serbau atunci un an al științei proclamat cu ocazia sărbătorii unor importante aniversări : 500 de ani de la nașterea eminentului astronom și savant polonez Nicolas Copernic, cinci secole de la apariția primului imprimat pe pământul Poloniei, cum și 200 de ani de la fondarea Comisiei de Educție Națională, în fapt primul Minister al Instrucțiunii Publice din Europa.

Inaugurat la Cracovia, vechea capitală a Poloniei, centru cultural și științific, bogat în monumente de arhitectură gotică și opere de artă care amintesc epoca Renașterii sau stilul baroc, toate au lăsat o frumoasă și durabilă amintire.

Universitatea Jagellonă, una din cele mai vechi din Europa, unde a studiat Nicolas Copernic, a fost un început de drum, continuat prin traversarea sudului Poloniei, cu pitorești peisaje, orașul Jedrzejow, cu valorosul său muzeu Przypkowski. Și a apărut apoi Varșovia.

Răscolind hrisoave, istoricii au demonstrat că Varșovia ar exista de prin anul 1241. Și cu siguranță acest lucru a făcut ca furia nazistă să nu reușească moartea ei. Distrusă aproape total în al doilea război mondial, a renăscut total astăzi. Și atît de greu a fost încercată în cînt Mazovia de Wladyslaw Broniewski trăind a lăsat posterității nemuritoare fraze lirice „mai frumos decît moartea de eroi — luptători, și

trăind în istorie și-n iureș de gloanțe, un oraș e pe Vistula unde știi că trăiești și că mori, un oraș al bunei—speranțe“, fiindcă un vechi cîntec polonez grăiește că Varșovia merită să fie îndrăgită...

Și firesc au urmat, în acel iulie nu tocmai torid, comorile capitalei : Biblioteca Națională, Biblioteca Centrală de Stat, care de fapt are expuse colecțiile cele mai prețioase, biblioteca universității din Varșovia, unde sînt adăpostite colecții de înaltă valoare aparținînd ultimului rege al Poloniei, Stanislas Auguste, mare colecționar de artă, biblioteca Zaluski, prima bibliotecă națională a Poloniei fondată în 1747. Toate au deschis larg porțile participanților la congres : scriitori, editori, pictori, gravori, bibliotecari, librari, colecționari, delegația României fiind cea mai numeroasă. Numeroasă fiindcă de fapt la noi există Societatea Română de Bibliofilie cu sediul în Tirgoviște, vechea capitală a Țării Românești.

Dar despre acestea și multe altele este bine să rînduim slovele cu migală și uneori să redăm și pe acei oameni nordici, liniștiți și bizari cum îi caracteriza Nicolae Iorga, dar care au o vitalitate puternică, molipsitoare.

Deschiderea Congresului a avut loc în ziua de 23 iulie 1973 în sala Senatorilor din Castelul regal din Wawel — Cracovia, unde erau expuse și cele mai prețioase manuscrise și cărți și a urmat vizita la galeriile Krzysztofor, inaugurarea unei expoziții de ilustrații la cartea lui Dante „Divina Comedie“, bijuterii executate de Stefan Mrozew-

ski și provenind din colecțiile muzeului Przypkowski.

Și rînd pe rînd comorile Poloniei au fost expuse atunci, cele mai multe pentru prima dată după război. Expoziția tipăriturilor Bibliotecii Czartoryski, în galeria de picturi a aceluiași muzeu, documente din istoria astronomiei aparținînd colecției bibliotecii universitare.

Pitoreașca vale a riului Ojców, cu castelul Pieszkowa Skala, minele de sare de la Wieliczka, un neuitat cocktail acolo la zeci de metri sub pămînt au punctat necesare și bine meritate pauze, fiindcă zilele următoare aduc etalarea unor extraordinare frumuseți ale țării prietene: Galeria de pictură și sculptură gotică în casa Szolajski, vizita bisericii Nôtre Dame și seara un nemuritor concert în biserica Sf. Căterina, ca părăsind Cracovia să ne oprim la biblioteca bisericii din Jasna Góra unde Paulins, a prezentat, într-o franceză impecabilă, manuscrise rare, comori ale literei tipărite, ca urmînd calea prin Czestochowa să ne oprim la Jędrzejów, iar muzeul Przypkowski să fie de fapt ultima „haltă” înainte

de Varșovia, orașul greu încercat, orașul cu 800 000 de locuitori morți în timpul războiului, îngropat în 20 milioane metri cubi de moloz — dar pe care leșii — cum i-a numit marele nostru cronicar Grigore Ureche pe polonezi, l-au reconstruit din nou.

Și în tot acest timp au fost expuse comunicări: Jacques Guignard — Franța, Howard Nixon — Anglia, Sten Lindberg — Suedia, Ilse Schunke — Germania, Paul Culot — Belgia, Kswery Swierkowski — Polonia, România fiind prezentă cu „Răpîndirea operei lui Nicolas Copernic în vechile biblioteci românești”, comunicare ce a dat o notă aparte și constituia o plăcută surpriză — cadou în special pentru țara gazdă.

Toate acestea au făcut cu siguranță ca bibliofiliile din toate țările să devină uniți într-o adevărată prietenie, fiindcă rezultatele congresului, consemnate pe larg în presa tuturor meridianelor și țărilor lumii, au fost mai mult decît fructuoase. Despre acestea însă, într-un număr viitor.

LUCIAN PENESCU

„VIAȚA MITROPOLITULUI MAXIM”, UN NOU IZVOR LITERAR AL CRONICII LUI GRIGORE URECHE ?

Încă o lucrare deosebit de interesantă a fost pusă în circulație de Editura Academiei R. S. România: „*Romanitatea românilor. Istoria unei idei*”. Autorul ei, dr. A. Armbruster, ordonează după o idee centrală, inspirat aleasă, toate izvoarele narative referitoare la această chestiune, completînd — pe baza unor cercetări personale și descoperiri inedite în literatura săsească — ceea ce se cunoștea pînă acum în această privință.

Lectura acestei cărți (frumos realizată tipografic, însă slab controlată sub aspectul eliminării unor greșeli supărătoare de corecturi) ne pune în fața unui om aplecat asupra unui vast material, acumulat în timp, în peste două mil de lucrări de bază sau de referință.

Rezultatul muncii acestui cercetător prezintă o sinteză de mare interes pentru istoriografia contemporană, asemănătoare celor date de generațiile precedente, ce au aspirat să arate originea și persistența românilor pe aceste locuri.

Însă, vastitatea materialului cercetat, precum și timpul avut la dispoziție de autor (pentru asemenea teme unii și-au dedicat întreaga viață) au determinat unele lacune bibliografice și erori de amănunt care, chiar dacă nu știrbesc din meritul sintezei, la o nouă ediție pot fi evitate, pentru strălucirea unei lucrări reprezentative pentru generația noastră de istorici.

În cele ce urmează ne propunem să discutăm numai una dintre erori, vi-

zind o afirmație în directă contingență cu istoria literaturii noastre vechi, urmăriți de intenția constructivă de a corecta în lumina celor ce cunoaștem pînă în prezent — și a exclude posibilitatea perpetuării ei în lucrări viitoare.

Despre ce este vorba ?

La pagina 70, nota de subtext nr. 10, a lucrării susmenționate, se afirmă următoarele :

„Din viața Mitropolitului Maxim¹, scrisă după 1516, aflăm străduințele fostului despot Gh. Brancovici (călugărit sub numele de Maxim) (sic !) de a împăca pe Bogdan al III-lea cel Orb cu Radu cel Mare «domnii ambelor Dacii». Grigore Ureche însoțește această intervenție a mitropolitului muntean cu observația «pentru că sînt creștini și o seminție...». Această afirmație, bazată probabil pe Viața Mitropolitului Maxim, dovedește și pentru Țara Românească existența unei conștiințe naționale despre vechimea și unitatea neamului. (cf. A. Sacerdoțeanu, *Considerații asupra istoriei românilor în Evul Mediu*, Buc. 1936, pag. 67—68)“.

După cite deducem, ne aflăm în fața unui alt izvor literar al cronicii lui Grigore Ureche !

Cercetarea atentă a bazei de argumentație a dr. Armbruster nu ne lasă ciștigați de o asemenea afirmație și să ne bucurăm de o nouă lumină adusă în determinarea izvoarelor lui Ureche, problemă, se știe, încă deschisă. Din cauze, normal, care țin de autorul istoriei despre romanitatea românilor și a materialului bibliografic de care s-a folosit în mod necritic.

¹ Maxim sau Maximilian, descendent al despoților sîrbi Brancovici, avînd numele laic Gheorghe, se călugărise la 1495 și venise în 1503 în Țara Românească. A devenit mai tîrziu, pentru puțin timp însă, mitropolit al Țării Românești, avînd strînse legături cu Neagoe Basarab. (vezi N. Iorga : *Istoria bisericii românești*, ediția a II-a, Buc., 1928, pp. 126—128 și, acum, Gh. I. Moisesescu și alții, *Istoria bisericii române*, vol. I. Buc., 1957, pp. 307—309).

Chiar de la lectura trimiterilor lui Armbruster se deduce că ne aflăm în fața unei erori ce s-ar fi putut depista încă de la primul contact cu sursele de informare. Iată :

Nota 10, de la pagina 70 a lucrării autorului, care face trimitere la un pasaj din studiul lui A. Sacerdoțeanu : Considerații asupra ideilor în Evul Mediu, unde se spune :

„Există și pentru Muntenia o veche mențiune care arată existența unei conștiințe naționale, furnizată însă de cronicarul Grigore Ureche. Cînd vorbește de lupta din 1507 dintre Radu voievodul Țării Românești și Bogdan al Moldovei, el spune că oștile acestor domni fiind față în față, gata să înceapă lupta, a venit înaintea lor mitropolitul Maxim și i-a sfătuit să nu se mai bată «pentru că sînt creștini și o seminție». În urma acestei intervenții, războiului s-au împăcat pe cîmpul de luptă.

Cronicarul, care e din secolul XVII, a putut avea o informație mai veche, fiindcă în Viața Mitropolitului Maxim, scrisă după 1516, evenimentul este astfel redat : „...erau față în față domnii ambelor Dacii, Radu și Bogdan voievod și era aproape să înceapă bătălia, cînd iată fericitul Maxim sbură ca o pasăre în mijlocul ambelor armate și prin divină înțelepciune a miștii sale, împacă pe amîndoi domnii, care, întăriți prin dragoste, s-au întors fiecare ecasă !“

La rîndu-i, autorul „Considerațiilor...“, sprijină pasajul evidențiat prin nota de subtext 9, în care este citată „Archiv. ist., II, pag. 67“ completată de observația : „ОБОЕ ДАКИЕ и cea dinții mențiune pe pămînt românesc a nu lui antic“.

Verificîndu-se și această trimitere se constată, în plus față de cele sesizate de A. Sacerdoțeanu, următoarele :

Sub mențiunea „După 1516“. B. P. Hasdeu face cunoscut cercetărilor români „Viața lui Maxim, mitropolitul Munteniei“ însoțită de o introducere foarte semnificativă pentru discuția de față. Din această introducere aflăm că lucrarea despre viața lui Maxim a fost publicată de Vukomanovici în Glasnik drujtva srbske slovenosti (Beograd,

1859). De asemenea, se relevă, fără vreo remarcă specială, că textul publicat conține un pasaj ce se referă la pacea mediată de Maxim între Bogdan al Moldovei și Radu al Munteniei, eveniment consemnat și în cronică lui Grigore Ureche. Pentru a dovedi exactitatea observației sale, B. P. Hasdeu publică în extras acel pasaj al cronicii lui Ureche, însă, repetăm, fără a face vreo remarcă cu privire la posibilitatea folosirii „Victiei lui Maxim” de către cronicarul moldovean.

Evident, afirmații fără suport nu se pot admite !

* * *

De ce nu se poate admite „Viața lui Maxim”, decoperită de Vukomanovici și cuprinsă în Archiva istorică a românilor de către B. P. Hasdeu, drept izvor pentru cronică lui Grigore Ureche?

În primul rând, pentru că Ureche a avut destule surse autohtone din care să se fi inspirat sau pe care să le fi citat direct, cu privire la acest eveniment, în cronică sa. Mult mai complete decât știrea din „Viața lui Maxim” și mai bune, încît au fost folosite și de vecinii țărilor românești în istoriografie. Exemplu direct și imediat în acest sens: cronică moldo-polonă, realizată la 1566, de Nicolae Brzecki.

Cronologic discutînd, înainte de 1647 (dată cînd se admite că Ureche a început să mai scrie la letopiseț),² istoriografia românească cunoaște cronici ce consemnează acest eveniment pe pămînt românesc, ba, chiar de către martori la acesta.

Prima cronică care consemnează evenimentul de la 1507 este „Letopisețul de cînd s-a început Țara Moldovei”, denumit de Ion Bogdan (descoperitorul său) „Letopisețul de la Bistrița”³. Începînd cu I. Bogdan și continuînd cu cei-

lalți cercetători,⁴ s-a acceptat constatarea că acest letopiseț conține o parte redactată după moartea lui Ștefan cel Mare, adică după anul 1504. Această parte consemnează și evenimentul de la 1507. Lucru ce ne îndreptățește să afirmăm că evenimentul a fost consemnat în chiar vremurile acelea, ceea ce fi dă girul contemporaneității.

Apoi, evenimentul îl găsim consemnat de Macarie în cronică sa⁵, de asemenea martor la eveniment, ca și autorul letopisețului de la Bistrița.

Găsim acest eveniment consemnat în cronică moldo-polonă mai sus amintită, o compilație realizată de Nicolae Brzecki,⁶ dar care, în conținut, urmează știrile consemnate în cronicile mai sus menționate, mai ales datele istorice din letopisețul zis de la Bistrița.

Cronicele slavo-române, care consemnează evenimentul de la 1507, de largă circulație în timpurile lui Ureche, în țară și peste hotare, așa cum au dovedit-o toți cercetătorii, nu pot fi ignorate atunci cînd discutăm despre folosirea lor de către cronicarul moldovean și nici cînd luăm în discuție evenimentul de la 1507. Nu putem admite aceasta chiar dacă se invocă, de către unli cercetători, modalitatea de realizare a cronicilor înainte și în timpul lui Ureche: un fel de lucrare de compilație după diverse izvoare. Chiar așa fiind, se vede că Ureche, avînd în față mai multe izvoare, a știut ce să aleagă !

Alte argumente pot fi aduse în discuție în urma analizei interne a textelor amintite.

⁴ Idem, apoi P. P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române din sec. XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 5; Gh. Mihăilă, *Literatură română veche* (1402—1647), Edit. Tineretului, Lyceum, 1969, pp. 26—27; același, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, Edit. Acad. R.S.R., Buc., 1972, capitolul „Ștefan cel Mare, ctitor în domeniul istoriografiei”, p. 13 și urm.

⁵ P. P. Panaitescu, *Cronicele slavo-române...*, p. 91.

⁶ Idem, p. 166.

² Ultima accepțiune, demonstrată științific, la Liviu Onu: *Grigore Ureche*, Edit. Științifică Buc., 1967, p. 1 și urm.

³ Ion Bogdan: *Cronica atîngătoare de istoria românilor*, Buc., 1895, pp. 29-30.

Iată concluziile ce se pot trage din analiza datelor și momentelor principale care consemnează evenimentul de la 1507 :

A. — DATA EVENIMENTULUI.

1. În „*Viața lui Maxim*“, data evenimentului nu e consemnată ; B. P. Hasdeu, situînd-o printre documentele redactate după 1516, sugerează contemporaneitatea acesteia ; autorul a neglijat precizarea acestui lucru, așa cum era modalitatea de lucru a călugărilor ce realizau scrieri hagiografice (vezi, în literatura noastră religioasă contemporană evenimentului, „*Viața patriarhului Nifon*“).

2. — În *cronica lui Macarie*, la data evenimentului, se consemnează :

„După în veci pomenitului și preaslăvitului în vitejie Ioan Ștefan voievod, a luat schiptrul domniei rodul coapselor sale, Bogdan voievod, fiind atunci cursul anilor de șapte ori cite o mie și încă zece, iar al doilea fiind în curs, într-a doua din calendele lui iulie (7012, iulie 2 = 2 iulie 1504). Și „după trecerea unui an, așîțat fiind Radul, voievodul muntenesc, s-a ridicat cu tărie asupra lui...”

Adică, după Macarie, evenimentul a avut loc la un an de la moartea lui Ștefan cel Mare : în 1505. nu în 1507, așa cum este consemnat în *letopisețul anonim al Moldovei* și de către Grigore Ureche. Datarea este greșită. E surprinzător totuși pentru un contemporan al evenimentului.

3. — În „*Letopisețul de cînd a început Țara Moldovei*“, *cronica moldo-polonă* și în *letopisețul lui Gr. Ureche* se consemnează :

„28 octomvrie 7015 (1507)“

B. — PROTAGONIȘTII EVENIMENTULUI.

În toate lucrările figurează :

— Bogdan al III-lea al Moldovei.

— Radul cel Mare, domnul Munteniei și

— Maxim (Maxilian), mitropolitul Munteniei.

C. — LOCUL EVENIMENTULUI.

1. — În „*Viața lui Maxim*“ și *cronica lui Macarie* nu se precizează locul, deoarece, conform orientării autorilor, aceștia neglijează programatic datele ce ar interesa pe istorici, punînd pe primul plan realizarea literar-artistică a scrierilor lor, modalitate specifică autorilor de scrieri hagiografice.

2. — În *celelalte trei scrieri*, se precizează, cu extrem de puține diferențe de formulare, următoarele :

„...la locul Rătezați, la movila Căiața, de cea parte a *Ribnei*...” (*Rîmnic*, în *cronica moldo-polonă* și la Gr. Ureche).

Precizia datelor denotă cunoașterea îndeaproape a evenimentului de către autorul continuării *letopisețului* anonim al Moldovei și consemnarea, în spirit istoric, a datelor lui de către Nicolae Brzecki și Gr. Ureche.

D. — CAUZELE CONFLICTULUI.

1. — În „*Viața lui Maxim*“, ele se deduc din formularea :

„Diavolul, dușman al faptelor bune, așîț războiul între domnii ambelor Dacii...“, deci, cauze de ordin moral-creștin și nu de ordin politic.

2. — În „*Letopisețul de cînd a început Țara Moldovei*“ și *cronica moldo-polonă*, nu se arată cauzele, ceea ce probează vehicularea stilului unui cronicar de tip mai vechi, care a continuat să scrie la *letopisețul* anonim al Moldovei, obșnuit cu tehnica scrierii de cronologii și nu de anale.

3. — În *cronica lui Macarie*, în loc de prezentarea elementelor cauzale ale conflictului, se dă o apreciere care alternează între spiritul de justiție și cel de morală de tip popular :

„... s-a ridicat cu tărie asupra lui, deși pe dreptate, însă nu după cuviință...” (s.n.).

4. — Spre deosebire de celelalte scrieri, *cronica lui Ureche* detaliază cauzele, printre ele susținînd că se află :

— prădarea Putnei de către Radu vodă și Roman Pribeagul ;

— pagubele făcute de munteni moldovenilor cu acel prilej și

— cauze de ordin subiectiv, adică Bogdan vroia să arate vecinilor că nu a pierit „numele cel vitejesc al tătine-său“.

Acestea nu ar reclama existența unui izvor mai detaliat pentru Ureche, pentru că ele ar putea fi tot atât de bine creația cronicarului, interesat să scoată în evidență mai bine cauzele acestui conflict și măreția puterii moldovenilor de partea cărora era și își scria opera.

E. — EVOLUȚIA CONFLICTULUI, inclusiv pacea mediată de Maxim.

Ideea este prezentă în toate lucrările, însă formulată diferit, în funcție de formația autorilor :

1. — În „Viața lui Maxim“ se spune că mitropolitul „...sbură ca o pasăre în mijlocul ambelor armate și prin divină înțelepciune a minții sale alina pe amindoi domnii...“ (s.n.).

2. — Macarie spune că „...era gata să se pregătească prin vărsare de sînge o mare bucurie diavolului dacă milostivul dumnezeu nu i-ar fi împiedicat prin obișnuita sa iubire de oameni, căci le-a trimis un mijlocitor, adevărat fiu al luminii, pe Maxim despotul (sic !)...“ (s.n.).

3. — În timp ce în *letopisețul de la Bistrița*, *cronica moldo-polonă* și la Grigore Ureche, Maxim este trimis ca sol la Bogdan, din partea lui Radu Vodă, pentru a încheia pace.

F. CONSECINȚELE CONFLICTULUI

1. — În „Viața lui Maxim“, domnii. împăcați, „...s-au întors fiecare acasă, lăudînd pe d-zeu și pe sfîntul, pe care amindoi îl luară în dragoste“.

2. — În „Letopisețul de cînd a început țara Moldovei“, ca și în *cronica moldo-polonă* se spune că domnii s-au jurat pe sfînta evanghelie „...că va ține pace veșnică și hotarul după hotarele vechi...“, deci o clauză de natură politică.

Cu unele mici diferențe de formulare, același lucru se afirmă și la Grigore Ureche.

3. — Iar la Macarie aflăm că mitropolitul „...i-a trimis pe amindoi împăcați la ale lor...“ și, în plus, față de

celelalte scrieri în discuție, spune că Maxim „...nu după mult timp cu vrednicie a fost înălțat de arhiepiscop moldoveni în rang de mitropolit (sic) împodobind pînă la săvîrșirea sa din viață scaunul Belgradului“.

CONCLUZIA FINALĂ a rezultatelor — care se impun fără nici-o altă demonstrație — deși bazată pe date de ordin cantitativ, ne întărește convingerea să afirmăm că :

— Grigore Ureche, referindu-se la evenimentul de la 1507, a prelucrat un izvor intern, diferit de „Viața mitropolitului Maxim“, probabil „letopisețul cel moldovenesc“ atribuit de cercetători lui Eustratie (după afirmațiile lui Miron Costin) și care înglobase știri și date din toate cronicile scrise în limba slavonă.

Pornind de la această observație, se poate schița perpetuarea informației despre evenimentul de la anul 1507 astfel :

— LETOPISEȚUL DE LA BISTRIȚA (care cuprinde în corpul său CRONICA ANONIMĂ SCRISĂ LA CURTEA LUI ȘTEFAN CEL MARE ȘI COMPLETĂRILE ADUSE DUPĂ MOARTEA DOMNULUI)

— CRONICA LUI MACARIE și CRONICA MOLDO-POLONĂ

— CRONICA AMPLIFICATĂ (cuprinzînd toate știrile din cronicile slavo-române, așa-zisul „letopisețul cel moldovenesc“ atribuit lui Eustratie)

— LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI scris de Grigore Ureche.

— Săracă în informații, în raport cu celelalte cronicile ale românilor scrise pînă la Ureche, „Viața mitropolitului Maxim“ nu a putut sluji primului nostru cronicar de limbă română și nici predecesorilor săi pentru prezentarea în mod istoric a evenimentului de la 1507.

— La cele de pînă acum se adaugă argumentul circulației cronicilor slav-românești între 1507 și 1647, precum și a vieții lui Maxim în literatura hagiografică de pe teritoriul românesc. Pînă în prezent, bibliografiile de carte vechi

și manuscrise nu ne semnalează circulația acestei scrieri pe teritoriul țărilor române. Până la B. P. Hasdeu, nici nu se cunoaște de existența ei. Deci, cum oare să se fi folosit Gr. Ureche de această scriere ?

— Alte argumente pot fi aduse în discuție în urma analizei *motivației invocată pentru împăcarea părților*, foarte semnificativă pentru a se demonstra cu exactitate originea informației lui Ureche (și poate a predcesorului său Eustratie) :

Lucrarea	Motivația
— „Viața mitropolitului Maxim“ — Cronica lui Macarie	— nu apare (!) — apare : „pentru că amândoi erau creștini“ (7)
— Cronica moldo-polonă	— nu apare ; consemnează evenimentul fără motivație
— „Letopisețul de la Bistrița“	— apare : „pentru că sînteți creștini și rude“ (8)
— Letopisețul lui Gr. Ureche	— apare : „pentru că sînteți creștini și o semîntie“ (9)

Deci, se deduce și de aici că :

- izvorul folosit de Gr. Ureche (direct sau prin intermediar) a avut la bază informația din „Letopisețul de la Bistrița“ ;
- că, în aceste circumstanțe, „Viața lui Maxim “nu a fost folosită drept izvor de către Gr. Ureche.

Și, în sfîrșit, oferim și alte argumente pentru susținerea observației noastre și anume afirmațiile unor cercetători ai literaturii noastre vechi, care nu au ezitat să susțină că informația istorică a lui Ureche provine din „Letopisețul de la Bistrița“, scrierea hagiografică despre Maxim nefiind luată în seamă nici ca ipoteză. Deoarece spațiul nu ne permite, facem numai două trimiteri bibliografice în acest sens :

⁷ Ibidem, p. 91.

⁸ Ibidem, p. 23.

⁹ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție P. P. Panaitescu, Buc., ESPLA, 1955, p. 128.

Gh. I. Moiescu și alții : *Istoria bisericii române*. vol. I, Buc., 1957, pp. 307—309.

Dan Simonescu-V. Petrescu : *Tirgoviște, vechi centru tipografic românesc*, Muzeul județean Dimbovița, Tirgoviște, 1972, p. 8, nota de subtext 13, unde se spune :

„Se știe că Maxim vine la 28 octombrie 1507 între oștile lui Radu cel Mare și Bogdan al Modovei, care ședeau gata de luptă la Retezați pe apa Rîmnicului și îi îndemnă la împăcare, argumen-

tînd : «Sînteți creștini și de același neam». (*Cronica de la Bistrița*, în I. Bogdan, *Cronice atingătoare de istoria românilor*, Buc., 1895, p. 63...) *Știrea s-a transmis la Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei...*“

Desigur, unora li se poate părea inutilă o asemenea investigație pentru a dovedi că un izvor nu a fost folosit în opera unui cronicar. Ar părea chiar un fel de a umple a timpului de cercetare cu o problemă minoră, tendință manifestată în trecut de pozitiviști, și numai atît. Pornind de la cele mai sus demonstrate trebuie să arătăm că în lumina științei acribia este necesară și că cel ce recurge la un asemenea mod de lucru nu comite un act grațuit. Știința ne obligă să venim cu date bine cercetate, științific fundamentate.

Iată, de pildă, în urma investigației de mai sus, se impune și corectarea

priorității stabilite de dr. A. Armbruster cu privire la cronologia tradiției noastre literare ce adăpostește ideea romanității românilor. Această idee transpare mai întâi din textul soliei lui Ștefan cel Mare trimisă dogelui Veneției (datată : 8 mai 1477)¹⁰. Apoi, în Letopisețul de la Bistrița, Legenda lui Roman și Vlahata și, desigur, letopise-

țul lui Gr. Ureche. Ceea ce este de admis și corect, e că tradiția consemnată în Letopisețul de la Bistrița inaugurează, mai distinct decât în solia lui Ștefan cel Mare, o tradiție muntenească despre originea celor două etnități surori. Însă acesta este un alt aspect al problemei.

V. NICOLAU

LEAGĂNUL TIPARULUI ROMÂNESC „MUTAT” LA FEDELEȘOIU-VÎLCEA ?

În suplimentul social-cultural „ORIZONT”, apărut la Rimnicu-Vâlcea în august 1973, am întâlnit, alături de articole semnate de prestigioși oameni de cultură, și un material care ne-a produs stupeoare. Întitulat „*Prima fabrică de hirtie din Țara Românească sau unde a tipărit Macarie*” și semnat de Ion Almariei, articolul de la p. 24 este plin, de la primul pînă la ultimul rînd, de confuzii și chiar denaturări intenționate, care pot face un deserviciu culturii generale a cititorilor neavizați și din care menționăm cîteva.

Spre informarea autorului, ne permitem să reamintim că nici una din cele trei cărți tipărite de Macarie nu poartă mențiunea expresă a locului unde au fost imprimate. De aceea, credem că autorul transportă „demonstrația” pe un plan greșit, încercînd să convingă cititorii că Macarie „a scris în Mănăstirea Dealu” (Fedeleșoiu) din Vîlcea și nu în cea de lîngă Tîrgoviște, considerată leagănul primelor tipărituri din țara noastră.

Este un obicei tradițional ca mănăstirile și schiturile care se află pe un deal să fie numite „din Deal” (cum presupune și autorul articolului — prin analogie — că a existat una în Vîlcea, „deoarece jos, peste vale, a fost biserica Valea”), dar, în istoria noastră, o singură mănăstire poartă nume-

le de mănăstirea Dealu — fără alt toponim — și aceasta se află la Tîrgoviște.

Localizarea tipografiei la Dealu-Tîrgoviște nu aparține textului lui Macarie ci este o supoziție a mării majorității a cercetătorilor tiparului românesc (P. P. Panaitescu, G. Pascu, E. Picot, D. Simonescu, L. Demény, G. Mihăilă, H. Matei ș.a.) și a intrat în uzul istoriei cărții vechi românești ca ipoteza cea mai plauzibilă. În mod logic, accentul demonstrației nu trebuie să cadă pe dovedirea faptului că e vorba de Dealu (?) din Vîlcea (cum a „botezat” autorul schitul Fedeleșoiu — construit abia la 1673) și nu Dealu din preajma Tîrgoviștei — ca și cum ar fi deja certă localizarea la o mănăstire cu numele „Dealu” — ci pe situarea sau nu a tipografiei lui Radu cel Mare, Mihnea cel Rău, Vlad cel Tînăr și Neagoe Basarab la Tîrgoviște. Or, se cunoaște că reședința voievodală a Țării Românești între anii 1495—1521 a fost la Tîrgoviște și acesta este primul argument peremptoriu al localizării tiparului macariene aici, iar altul are în vedere continuarea acestei activități de către tipografia tîrgovișteană a lui Dimitrie Liubavici. De-abia la sfîrșitul argumentației privind existența tipografiei la Tîrgoviște, reputații istorici presupun, încercînd să o localizeze și mai exact, că tipografia — fiind adusă de Radu cel Mare, iar Macarie îndeplinind și funcția de ieromonah — a fost așezată în cea mai importantă cî-

¹⁰ Publicată acum, ultima dată, în antologia „*Literatura română veche 1402-1647*”, mai sus citată, p. 46.

torie a voievodului, mănăstirea Dealu, situată în imediata apropiere a reședinței voievodale.

Faptul că mănăstirea Dealu de lângă Tirgoviște apare în documente începînd de la 1431 nu infirmă (cum susține autorul articolului) calitatea de ctitor pe care a avut-o Radu cel Mare, care, în perioada 26 august 1499—4 decembrie 1501, așa cum rezultă și din pisanie, „*a început să zidească și să înnoiască și din temelie a ridicat cu toate bunătățile și cu mari frumuseți a înfrumusețat această mănăstire*”.

Cît privește menționarea în două rînduri din articol a activității de tipograf a lui Macarie în Țara Românească între anii 1504—1512, este îndeobște cunoscut faptul că Macarie și-a început activitatea tipografică la noi în 1507 sau cel mai devreme în 1506 — prima sa carte apărînd la 10 noiembrie 1508, dată care certifică nașterea tiparului nostru. De asemenea, ieromonahul Macarie, amintit de documentul din 24 martie 1495, nu este același — cum crede autorul — cu tipograful de la Tirgoviște, care pînă în 1496 se afla încă la Cetinje, unde tipărea atunci cărți pentru cneazul Muntenegrului.

De altfel, probitatea autorului articolului este îndoielnică, pentru că vrea să ne facă să credem că expresia lui Gavriil Protul : „*acolo cură piatră pucioasă*” se referă la o mănăstire „Dealu”, cînd de fapt cronicarul menționează expres că este vorba de împrejurimile mănăstirii Cozia.

Și, pentru că Ion Almariei se întrebă „dacă cineva poate proba că la

Tirgoviște cură apă pucioasă”, ne permitem să-i aducem la cunoștință că și în apropierea mănăstirii Dealu de la Tirgoviște „cură apă pucioasă” : la Vișofita, Aninoasa, Gura-Ocnitei, iar nu prea departe, la Vulcana-Băi și... Pucioasa !

În încheiere, dorim să recomandăm pasionatului autor, care se luptă cu morile de vînt în probleme de istorie a culturii, să reînceapă studiul cu lucrările de bază ale istoriografiei, pentru a nu mai risca aserțiuni categorice făcute cu o suficiență „limpezitoare” ca aceasta : „sub nici o formă nu putem admite că Mănăstirea Dealului de la Tirgoviște a fost ctitorie a lui Radu cel Mare și deci nici ideea că Macarie a făcut acolo primele tipărituri românești de la 1504—1512” ; să corecteze unele cuvinte : „filigram” (cu : filigran), „mînăstire” (cu : mănăstire), „perelinaj” (cu : pelerinaj), ca și dezaordurile gramaticale, înlocuirea neprecizată a unor toponime prin „aici”.

Este bine că, într-o notă, redacția suplimentului pare că ar avea unele rezerve față de acele „ipoteze notabile și interesante” (!), dar și mai bine era dacă, după ce ar fi consultat specialiștii Muzeului județean Vilcea, și le-ar fi exprimat detaliat sau nu ar fi publicat articolul, preîntîmpinînd colportarea atîtor confuzii.

EUGEN FRUCHTER

PETRE CRISTEA

CHRONICA VALACHICA - 1973

Apărut 1974

Redactori:

CLEOPATRA IONESCU (responsabilă)

GABRIEL MIHĂESCU

ILEANA RĂDULESCU

EUGEN FRUCHTER

